En Domare-magt, sjelfständig under
Lagarne, men ej sjelfherrskande öfwer denn.
(KU 1809/10:1)

Domaren i Sverige inför framtiden

– utgångspunkter för fortsatt utredningsarbete

Del B

rättigheter och skyldigheter eller anklagelser
sk och offentlig rättegång inom skälig tid och
upprättats enligt lag

Ur KB:s samlingar
Digitaliserad år 2015
KUNGL. BIBLIOTEKET
National Library of Sweden

Betänkande av 1993 års domarutredning

SOU

1994:99

En Domare-magt, sjelfständig under
Lagarne, men ej sjelfherrskande öfwer dem.
(KU 1809/10:1)

Domaren i Sverige inför framtiden

– utgångspunkter för fortsatt utredningsarbete

Del B

rättigheter och skyldigheter eller anklagelser
sk och offentlig rättegång inom skälig tid och
upprättats enligt lag.
(Art. 6 (1) Europakonventionen)

Betänkande av 1993 års domarutredning

SOU

1994:99

3 OK
1994: 93
B

15

Statens offentliga utredningar
1994:99
Justitiedepartementet

Domaren i Sverige inför framtiden

– utgångspunkter för fortsatt utredningsarbete

Del B

Betänkande av 1993 års domarutredning
Stockholm 1994

SOU och Ds kan köpas från Fritzes kundtjänst. För remissutsändningar av SOU och Ds svarar Fritzes, Offentliga Publikationer, på uppdrag av Regeringskansliets förvaltningskontor

Beställningsadress: Fritzes kundtjänst
106 47 Stockholm
Fax: 08-20 50 21
Telefon: 08-690 90 90

ISBN 91-38-13737-2
ISSN 0375-250X

Graphic Systems AB, Göteborg 1994

Innehåll

Del B

Bilagor:

1. Regeringens kommittédirektiv 1993:47 5

Utländska förhållanden
Norden
2. Danmark 21
3. Finland 27
4. Norge 33

Västeuropa utom brittiska öarna
5. Frankrike 39
6. Nederländerna 45
7. Tyskland 49
8. Österrike 59

Common law-länder
9. Canada 65
10. England och Wales 69
11. Irland 77
12. USA 81

Östeuropa
13. Ryssland 89
14. Tjeckien 95

Redogörelse för viss praxis m.m.
15. Statens ansvarsnämnds praxis 99
16. Vissa domstols- och domarfrågor i JO:s och JK:s tillsynsverksamhet m.m. 103
17. 1991 års JK-utrednings överväganden och remissutfallet 113
18. Sammanställning över Tjänsteförslagsnämndens praxis 1984—juni 1993 121

Domaretik och domarkultur

19. Domaretik 139
20. Den svenska domarkulturen — europeiska och nationella förebilder 149

Viss statistik m.m.

21. Undersökning av allmänhetens förtroende för domstolarna 207
22. Statistik beträffande den svenska domarkåren 209
23. Domarnas arbetsuppgifter — en sammanställning avseende förhållandena år 1993 213
24. Statistik beträffande mål och ärendeavverkning i första och andra instans samt överklagandefrekvensen från första instans 215
25. De två domstolsorganisationerna och lagfaren personal vid domstolarna — ett diagram 223
26. Litteratur 225

Kommittédirektiv

Domstolarnas och domarnas ställning inför 2000-talet

Dir. 1993:47

Beslut vid regeringssammanträde 1993-04-22

Chefen för Justitiedepartementet, statsrådet Hellsvik, anför.

Mitt förslag

Jag föreslår att en särskild utredare tillkallas för att kartlägga behovet av att stärka domarnas ställning och att lämna förslag till inriktning av det fortsatta utredningsarbetet. Exempel på frågor som är aktuella i sammanhanget är utnämning av ordinarie domare, domarnas rättsställning, avlöning och arbetsuppgifter samt nämndemännens ställning.

Det svenska domstolsväsendet

Utmärkande för en rättsstat är att den dömande makten är självständig i förhållande till den politiska makten. Principen om domstolarnas självständighet kommer till uttryck i 11 kap. regeringsformen och artikel 6 i Europakonventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna.

Rättskipningen i Sverige är utan tvekan självständig, men det saknas för den skull inte inslag i domstolsväsendet som särskilt i ett internationellt perspektiv skulle kunna uppfattas som i grunden främmande för den angivna principen. Det finns därför skäl att undersöka om inte ytterligare garantier för en fri och obunden rättskipning kan uppnås.

Domstolsväsendet i Sverige är resultatet av en lång och obruten utveckling, även om denna inte varit ensartad över tiden. Vissa karaktärsdrag har sin grund i en tradition med början långt tillbaka i tiden. Ett sådant karaktärsdrag är att rågången mellan rättskipning och förvaltning i Sverige inte har tillmätts samma betydelse som i vissa andra jämförbara länder

och att domstolarnas konstitutionella ställning inte varit särskilt framträdande. Tidigt kom Kungen att utöva både den högsta administrativa makten och den högsta domsmakten. På 1600-talet, till vilket många av grunddragen i dagens statliga organisation går tillbaka, utgjorde vår högsta fristående domstol, Svea hovrätt, ett av de fem kollegier som är föregångare till dagens regeringskansli och ämbetsverk. Kungens domsrätt utövades av dåtidens regering och även efter Högsta domstolens tillkomst år 1789 och Regeringsrättens år 1909 dömde dessa i Kungl. Maj:ts namn. Denna ordning kvarstod fram till dess 1974 års regeringsform (RF) började tillämpas. Å andra sidan arbetade förvaltningen under villkor som liknade domstolarnas med självständighet i rättstillämpningen och oavsättlighet för ämbetsmännen.

Det är mot denna bakgrund man kan se förhållandet att, även om det endast är förvaltningsmyndigheterna som enligt regeringsformen formellt lyder under regeringen, det inte i övrigt görs någon stor principiell skillnad mellan rättskipning och förvaltning, åtminstone vad gäller lagtillämpning och myndighetsutövning mot enskilda. Begreppet rättskipning är inte definierat och rättskipningsuppgifter har kunnat anförtros åt förvaltningsmyndigheter. Rättslig prövning av förvaltningsfrågor har ibland lagts på förvaltningsmyndigheter, ibland på domstolar. I den mån ett förvaltningsmyndighetsbeslut har överklagats till domstol har denna normalt gjort samma slags prövning som myndigheten.

Denna närhet mellan rättskipning och förvaltning har haft återverkningar på domarnas ställning. Domarnas tidigare koppling till centralmakten medförde att de i första hand var Kungl. Maj:ts ämbetsmän.

Ett annat kännetecken på bandet mellan rättskipning och förvaltning finner man i domarkarriärens utformning. Den har sedan århundraden utmärkts av ett växelbruk mellan tjänstgöring i regeringskansliet och ämbetsverk och i domstolar och ofta har särskilt innehavarna av de högre domartjänsterna rekryterats bland regeringskansliets tjänstemän.

Den ordning som vuxit fram innebär vidare att vi har domstolar med en blandning av ordinarie och icke ordinarie domare, att vi har många domare och ett förhållandevis stort domstolsväsende samt att domstolarna också ansvarar för uppgifter som lika väl skulle kunna utföras av förvaltningsmyndigheter.

I det sistnämnda avseendet innebär Domstolsutredningens förslag i betänkandet (SOU 1991:106) Domstolarna inför 2000-talet en renodling av domstolarnas verksamhet. Det finns emellertid andra faktorer av betydelse för domstolarnas ställning i samhället.

En sådan faktor är att domstolarnas roll i samhället under senare år har blivit allt viktigare. Allt fler typer av frågor prövas av domstol, delvis på grund av krav som olika internationella avtal ställer på Sverige, delvis med anledning av regler i 1974 års regeringsform vilka saknade motsvarighet i äldre grundlag. Av särskilt intresse för framtiden är det utredningsarbete som har utförts inom Grundlagsutredningen inför EG (Ju 1991:03) och som pågår inom Fri- och rättighetskommittén (Ju 1992:01). Den förstnämnda kommittén har numera avlämnat sitt betänkande EG och våra grundlagar (SOU 1993:14) och bl.a. föreslagit ökade möjligheter att överlåta beslutsbefogenheter till EG. Utredningen föreslår också en helt ny regel i regeringsformen om medlemskapet som är avsedd att klargöra förhållandet mellan svensk rätt och EG-rätt. Fri- och rättighetskommittén har till uppgift att utreda frågor om grundlagsskydd för vissa rättigheter samt överväga frågor om inkorporering av Europakonventionen och om vidgade möjligheter till domstolsprövning av normbeslut och förvaltningsbeslut (dir. 1991:119). Kommittén avser att överlämna ett delbetänkande under våren 1993.

En annan faktor är den ökande internationaliseringen. Det kan ifrågasättas om Sverige i ett alltmer utvidgat europeiskt samarbete kan avvika alltför mycket från vad som är det normala för domstolarnas och domarnas ställning i andra jämförbara europeiska länder.

Uppdragets inriktning

Mot bakgrund av utvecklingen av domstolsväsendet och de förändringar som förestår anser jag att det finns ett behov av en grundläggande analys av domstolarnas och domarnas ställning i Sverige. Domstolarnas och domarnas ställning hänger naturligen samman. Ges domstolarna en mer framskjuten och starkare ställning återverkar detta i motsvarande mån på domarnas ställning. Domarnas självständighet, integritet och vandel återverkar å andra sidan på domstolarnas ställning. Domstolarnas och domarnas ställning kan alltså sägas vara två sidor av samma sak genom att självständighet för de ena förutsätter självständighet för de andra.

Frågan om *domstolarnas* uppgifter och ställning behandlas i den fortsatta beredningen av förslagen från Domstolsutredningen och Grundlagsutredningen inför EG samt i Fri- och rättighetskommitténs utredningsarbete. Däremot pågår inget motsvarande arbete som tar sikte på *domarnas* ställning. En översyn som gäller denna fråga bör därför inledas.

En sådan översyn aktualiserar ett brett perspektiv av frågor. Det är därför lämpligt att man först söker att identifiera i vilka avseenden det finns anledning att överväga förändringar. När detta väl skett, kan man gå in närmare på dessa punkter och utarbeta förslag om reformer.

Frågan om domarnas ställning har en koppling till regeringsformen och dess förhållandevis knapphändiga reglering av domstolsväsendet. Med hänsyn till detta anser jag att allt talar för att parlamentarisk medverkan behövs i reformarbetet. Den inledande kartläggningen av problempunkter bör dock utföras av en särskild utredare. Denne bör lämna synpunkter på vilka frågor som bör utredas närmare med sikte på förändringar. Sedan utredaren avslutat detta arbete får beslut fattas om det fortsatta utredningsarbetet.

Utredaren bör ha stor frihet att själv ta upp och analysera olika frågeställningar som är av betydelse för ett starkt och oberoende domstolsväsende. Jag vill dock i det följande peka på några områden som det är angeläget att utredaren analyserar närmare.

Utnämning av ordinarie domare och därmed sammanhängande frågor

De ordinarie *domarna utnämns* av regeringen. De högsta tjänsterna tillsätts direkt utan att kungöras lediga och utan förslagsförfarande. Hit hör tjänsterna som justitieråd, regeringsråd, president i hovrätt och kammarrätt, lagman i hovrätt och kammarrätt, domare i Försäkringsöverdomstolen samt tjänsterna som lagman i de tre största tingsrätterna och länsrätterna. Också tjänsterna som hyresråd, tillika chef för de tre största hyresnämnderna, tillsätts av regeringen utan ansökningsförfarande.

Övriga ordinarie domartjänster och hyresrådstjänster kungörs lediga och tillsätts efter ansökningsförfarande. Ansökan skall ställas till regeringen men ges in till Domstolsverket. Tjänsteförslagsnämnden för domstolsväsendet avger sedan förslag om vilken sökande som bör få tjänsten. Nämnden består av tio personer. En av ledamöterna är ordförande och en är vice ordförande. För varje annan ledamot än ordföranden finns en personlig ersättare. Ledamöterna och ersättarna utses av regeringen. Det är också regeringen som utser ordförande och vice ordförande. För närvarande finns bland ledamöterna generaldirektören i Domstolsverket, ordförandena i Högsta domstolen och Regeringsrätten, en hovrättspresident, en kammarrättspresident, presidenten i Försäkringsöverdomstolen, en lagman i tingsrätt respektive länsrätt, båda nominerade av Domareförbundet och två ledamöter som nominerats av fackliga organisationer. Generaldirektören i Domstolsverket har alltsedan nämndens tillkomst förordnats som ordförande.

Ordningen med att tillsättningen av vissa högre domartjänster inte bereds av tjänsteförslagsnämnden och att det är regeringen som tillsätter alla ordinarie domare är enligt min mening inte given. För förslagstjänsterna görs beredningen och meritvärderingen på ett sådant sätt att de ger en hög grad av insyn. Den som utnämns direkt av regeringen blir inte utsatt för samma offentliga granskning och värdering som den som söker en förslagstjänst. Dessa olikheter kan kritiseras.

Det är även från konstitutionella synpunkter angeläget att skapa garantier för att den verkställande makten kan frigöra sig från varje form av misstanke att utnämningsmakten missbrukas. Detta gäller i synnerhet för domstolsväsendets del.

Utredaren bör mot bakgrund av det anförda undersöka om och i vilken utsträckning det finns anledning att lägga utnämningsmakten på någon annan än regeringen. Flera alternativ kan därvid tänkas. I andra länder finns system där domstolsvä-

sendet själv svarar för utnämningar av domare. För svenskt vidkommande kan exempelvis uppgiften anförtros en i jämförelse med tjänsteförslagsnämnden modifierad nämnd eller de högsta domstolarna.

Om det finns anledning att bibehålla det nuvarande systemet, bör utredaren behandla frågan om domartjänster i ökad utsträckning bör tillsättas efter förslagsförfarande. Av intresse i sammanhanget är även frågan om tjänsteförslagsnämndens sammansättning och ordförandeskapet i nämnden liksom vem som bör utse ledamöter och ordförande.

Frågan om *rekrytering* av domare har diskuterats i olika sammanhang varvid bl.a. har framförts viss kritik mot det förhållandet att endast ett fåtal personer utanför domarbanan rekryterats till ordinarie domartjänster. Utredaren bör uppmärksamma denna fråga och även beakta hur rekrytering till domartjänster görs i andra länder.

En med utnämning och rekrytering närbesläktad fråga är frågan om ordinarie domares möjligheter att *kvarstå i anställning efter pensionsåldern*. Enligt 3 § förordningen (DVFS 1991:26, A 72) om möjlighet för ordinarie domare att kvarstå i anställning efter pensionsåldern får en ordinarie domare utan särskilt medgivande kvarstå i anställningen två år efter det att han uppnått pensionsåldern. En ordinarie domare som vill kvarstå i anställningen efter 67 års ålder skall enligt 4 § förordningen ansöka om detta hos regeringen.

De principiella invändningar som kan riktas mot att regeringen utnämner ordinarie domare torde också kunna riktas mot att regeringen prövar frågor om möjlighet för domare att kvarstå i anställning. Utredaren bör därför behandla frågan i vad mån denna ordning bör bibehållas.

I vissa domstolar (Arbetsdomstolen, Bostadsdomstolen, Marknadsdomstolen samt Patentbesvärsrätten) förekommer *tidsbegränsade förordnanden* för domare. Det finns skäl att se på hur denna ordning kan förenas med principen om dömandets självständighet.

En analys av frågorna om utnämning av domare bör ske bl.a. mot bakgrund av de erfarenheter som vunnits av det nya meritvärderingssystem som började tillämpas den 1 juli 1990 och som innebär att ordinarie domartjänster skall tillsättas efter en skicklighetsbedömning. En utvärdering av det systemet bör därför ingå i utredarens uppdrag.

Domares rättsliga ställning

Den ordinarie domarens anställningstrygghet läggs fast genom bestämmelserna i 11 kap. 5 § första stycket RF. Enligt dessa kan en ordinarie domare *skiljas från tjänsten* i två fall, nämligen dels om domaren genom brott eller grovt eller upprepat åsidosättande av tjänsteåligganden visat sig uppenbart olämplig att inneha tjänsten, dels om domaren uppnått gällande pensionsålder eller annars enligt lag är skyldig att avgå med pension. En domare kan således inte sägas upp från sin anställning med åberopande av sådana sakliga grunder som normalt är tillräckliga för att skilja en annan statligt anställd från sin tjänst.

I 5 kap. 1 § lagen (1976:600) om offentlig anställning (LOA) föreskrivs i vilken utsträckning en ordinarie domare är skyldig att utöva en annan tjänst än sin egen. Bestämmelsen är att se som ett komplement till 11 kap. 5 § RF och får återverkningar på möjligheten att omplacera en domare.

En ordinarie domare är liksom andra statligt anställda under vissa förutsättningar *avgångsskyldig* innan pensionsåldern uppnåtts.

Regler om *avstängning och läkarundersökning* finns i 13 kap. LOA. Dessa gäller även för ordinarie domare.

En domare kan också ådömas *disciplinpåföljd* för en tjänsteförseelse. Av 1 kap. 3 § LOA följer dock att justitieråd och regeringsråd inte kan ådömas disciplinpåföljd. Sådan påföljd består enligt 10 kap. 2 § LOA av varning eller löneavdrag. Disciplinansvaret får ses som ett komplement till *det straffrättsliga ansvaret* enligt 20 kap. 1 § brottsbalken. Ansvaret för tjänstefel är begränsat till verksamhet som innefattar myndighetsutövning och utdömandet av en straffrättslig sanktion utgör hinder för disciplinära åtgärder.

Frågor om avskedande, avstängning, läkarundersökning eller disciplinpåföljd prövas i fråga om ordinarie domare som inte är justitieråd eller regeringsråd enligt 15 kap. 4 § LOA av en särskild nämnd, Statens ansvarsnämnd. För justitieråd och regeringsråd finns särskilda bestämmelser i 12 kap. 8 § RF. Frågor om skiljande från tjänsten, avstängning och läkarundersökning skall för deras del prövas av Högsta domstolen på talan av Riksdagens ombudsmän eller Justitiekanslern.

En ordinarie domare har enligt 11 kap. 5 § andra stycket RF rätt att begära domstols prövning av beslut om skiljande från tjänsten, avstängning och läkarundersökning, om beslutet har fattats av någon annan myndighet än en domstol. Domaren har då att i enlighet med 16 kap. 1 § LOA väcka talan enligt lagen

(1974:371) om rättegången i arbetstvister. Detta innebär i princip att en fackligt ansluten domare får väcka talan direkt i Arbetsdomstolen och att en oorganiserad domare får väcka talan vid tingsrätt med möjlighet att överklaga tingsrättens avgörande hos Arbetsdomstolen.

De konstitutionella garantier som tillförsäkrats ordinarie domare har tillkommit för att slå vakt om ett självständigt dömande och ett oberoende rättsväsende. Av detta följer att den enskilde domaren måste uppfylla högt ställda krav. Den svenska domarkåren har generellt sett ett gott anseende. Men om en enskild domare inte uppfyller de krav som måste ställas är risken uppenbar att detta får återverkningar för hela rättskipningen. Tilltron till verksamheten äventyras. Jag anser det därför viktigt att reglerna om domares anställningsskydd är sådana att de samtidigt som de borgar för ett självständigt dömande innehåller tillräckliga garantier för att den som i ett eller annat avseende brister i tjänsteduglighet inte utövar domarsysslan. Utredaren bör därför ta upp frågan i vad mån avvägningen i gällande regler mellan dessa båda intressen är den bästa möjliga.

Som jag nämnt prövar Statens ansvarsnämnd frågor om avskedande, avstängning, läkarintyg eller disciplinpåföljd vad avser ordinarie domare som inte är justitieråd eller regeringsråd. Den rätt till domstolsprövning som grundlagen garanterar domaren tillgodoses genom att denne har rätt att väcka talan vid Arbetsdomstolen eller tingsrätt. Utredaren bör gå in på frågan i vad mån överklaganderegler är ett bättre alternativ. En jämförelse kan därvid göras med vad som gäller för advokater. De har rätt att överklaga bl.a. uteslutning ur Sveriges advokatsamfund till Högsta domstolen.

Domarnas löner m.m.

De ordinarie domarnas löner fastställdes tidigare av de centrala avtalsslutande parterna. Numera förhandlar Domstolsverket, såsom företrädare för staten - arbetsgivaren, om flertalet domares löne- och anställningsvillkor i den mån de inte är författningsreglerade. För domare som avlönas enligt chefslöneavtalet - i första hand justitieråd, regeringsråd, hovrätts- och kammarrättspresidenter, hovrätts- och kammarrättslagmän, lagmän i tingsrätt och länsrätt, cheferna för de tre största hyresnämnderna, och försäkringsdomare - bestäms villkoren av

Statens chefslönenämnd. Vissa domare tillhör den s.k. undantagskretsen och för dessa fastställs lönen av regeringen. Till denna kategori hör presidenten i Svea hovrätt, ordförandena i Högsta domstolen och Regeringsrätten, presidenten i Försäkringsöverdomstolen och ordföranden i Bostadsdomstolen.

Frågan om *hur och av vem domarnas löner skall bestämmas* har lösts på olika sätt internationellt. Utredaren bör därför studera hur domarlönerna bestäms i andra jämförbara länder och diskutera om det finns skäl att överväga en alternativ ordning även i Sverige. Ur svenskt perspektiv kan det även framdeles möjligen ifrågasättas om regeringen eller en förvaltningsmyndighet under regeringen sålunda skall fastställa domarlöner m.m. Också förhandlingssystemet kan, mot bl.a. den internationella bakgrunden, diskuteras på liknande grunder. Utredaren bör därför belysa också denna fråga. Olika alternativ kan då vara tänkbara. Ett alternativ kan vara att koppla domarnas löner till någon annan grupp av statsanställda så att en automatisk uppräkning av lönen görs. Ett annat alternativ kan vara att inrätta en särskild domarlönenämnd. Det kan i sammanhanget nämnas att i den jämförelsegrupp som för närvarande har betydelse för statsrådens arvoden ingår domare och att det i betänkandet (SOU 1993:22) Vad är ett statsråds arbete värt? har föreslagits att statsrådens löner skall fastställas av en särskild myndighet under riksdagen. Förslaget har nyligen föranlett regeringen att överlämna en skrivelse till riksdagen (skr. 1992/93:240).

Diskussionerna om domarlöner har under senare tid främst kommit att handla om frågan om individuella domarlöner skall införas. Inom statsförvaltningen har sådana löner fått en allt större spridning. En lönesättning av det slaget gör det möjligt att anpassa lönen efter den anställdes individuella arbetsinsats. Det säger sig självt att ett sådant synsätt inte utan vidare kan appliceras på dömande arbetsuppgifter. Domarnas självständighet gör att de inte bör göras alltför beroende av arbetsgivarens bedömning av arbetsprestationerna. Å andra sidan kan man inte bortse från att det finns sådana olikheter i arbetsinsatser mellan domare som i vissa fall kanske borde föranleda olikheter i lönesättningen. Utredaren bör därför också undersöka vilka allmänna *principer* som bör gälla *för lönesättningen* av domare.

Ett alternativ till individuella löner som utredaren bör belysa är möjligheten att förändra den nuvarande *strukturen på domartjänsterna.* Domstolsväsendet är i dag i princip enbart uppbyggt kring två typer av ordinarie domartjänster, nämligen dels s.k. rådstjänster, dels chefsdomartjänster med vilka följer

administrativt ansvar. Vid tillsättning av chefsdomartjänster skall vikt naturligen läggas vid såväl den sökandes juridiska skicklighet som dennes administrativa kompetens. I den mån det finns skickliga domare som det av någon anledning inte är aktuellt att ge ett chefsansvar, saknas i stort sett karriärvägar. Utredaren bör därför belysa i vad mån domstolsväsendet skulle gagnas av att ytterligare kategorier av domartjänster inrättades.

Domarnas bisysslor

För domares rätt att ha bisysslor gäller i princip samma regler som för andra statligt anställda. En reglering av statligt anställdas rätt att vid sidan av tjänsten ha anställning eller uppdrag eller driva annan verksamhet har ansetts påkallad från två skilda utgångspunkter. För det första statens intresse av att den anställde ägnar sin arbetskraft åt den uppgift för vilken han får lön. För det andra hänsynen till rättsordningens krav att privata intressen inte obehörigen skall inverka på tjänstens utövande eller att allmänhetens förtroende för myndigheten inte skall sättas i fara.

Frågan om rätten att ha bisysslor regleras i författning såvitt avser förtroendeskadliga bisysslor samt genom avtal när det gäller arbetshindrande bisysslor och konkurrensbisysslor. Med *förtroendeskadliga bisysslor* avses sådana sidouppdrag som kan skada allmänhetens förtroende för den anställdes egen opartiskhet i tjänsteutövningen eller som kan antas kasta en skugga över någon kollegas objektivitet eller myndighetens anseende. *Arbetshindrande bisysslor* är sådana uppgifter som hindrar tjänstemannen att med tillräcklig kraft ägna sig åt sin huvudsyssla. Konkurrensbisysslor kan komma i fråga enbart när arbetsgivaren bedriver näringsverksamhet och är därför inte aktuella i förevarande sammanhang.

I 1 kap. 9 § regeringsformen finns en grundläggande föreskrift som slår fast kravet på myndigheternas opartiskhet i sin verksamhet. Där sägs att domstolar, förvaltningsmyndigheter och andra som fullgör uppgifter inom den offentliga förvaltningen skall beakta allas likhet inför lagen samt iaktta saklighet och opartiskhet.

Den allmänna bestämmelsen om förbud för arbetstagare att ha en förtroendeskadlig bisyssla finns i 6 kap. 1 § LOA. Härutöver finns i annan lagstiftning särskilda bestämmelser om vissa bisysslor som domare inte får ha.

Den enskilde arbetstagaren skall själv avgöra och ansvara för bedömningen av om en bisyssla är förtroendeskadlig eller inte. I syfte att underlätta dennes bedömning har vissa bestämmelser meddelats i 37 § anställningsförordningen (1965:601). Enligt dessa skall myndigheter på lämpligt sätt informera arbetstagare om vilka bisysslor som enligt myndighetens bedömande inte är förenliga med 6 kap. 1 § LOA och på begäran av arbetstagare lämna skriftligt besked om en viss bisyssla är förenlig med den nämnda bestämmelsen eller inte.

Frågan om att av andra skäl än de som anges i LOA begränsa rätten att ha bisysslor har, som nämnts, överlämnats för reglering i kollektivavtal. Restriktiva avtalsbestämmelser finns för det stora flertalet arbetstagare inom Statens arbetsgivarverks förhandlingsområde. För justitieråd och regeringsråd finns bestämmelser om arbetshindrande bisysslor intagna i chefslöneavtalet.

Frågan om en bisyssla är förtroendeskadlig eller inte avgörs i dag efter en samlad bedömning av de omständigheter som kan ha betydelse för bevarandet av allmänhetens förtroende till opartiskheten. Man bedömer hur stor risken är i det enskilda fallet och vilken riskgrad som kan vara försvarlig. Riskgraden påverkas främst av förhållandena i huvudtjänsten samt av bisysslans omfattning och beskaffenhet.

Det finns vissa allmänna principer som brukar läggas till grund för bedömningen i vad mån en bisyssla är förtroendeskadlig eller inte. Principerna har inte konkretiserats av lagstiftaren och det har i första hand överlåtits till den enskilde att göra bedömningen.

Det är av yttersta vikt att objektivitet upprätthålls inom rättskipningen. Varje misstanke om att särintressen är styrande för en domares eller en domstols agerande måste enligt min mening motverkas. Det måste därför ställas stora krav på domarens integritet. Mot den bakgrunden kan det te sig som en brist att lagstiftaren inte närmare preciserat vilka bisysslor som för domares del inte bör vara tillåtna. Utredaren bör därför se på frågan om en närmare författningsreglering av bisysslor inom domstolsväsendet.

Till ledning för behandlingen av frågan om vilka sysslor som är förtroendeskadliga bör utredaren göra en kartläggning av regeringens och tjänsteförslagsnämndens praxis inom området. Det kan även finnas anledning för utredaren att undersöka rätten för domare i andra länder att ha bisysslor.

Utredaren bör särskilt behandla i vad mån betänkligheter kan finnas mot att domare åtar sig uppdrag som skiljeman. Här bör

beaktas typen och omfattningen av skiljemannauppdrag. Utredaren bör också redovisa i vad mån bedömningen kan variera mellan olika kategorier av domare.

Domarnas arbetsuppgifter

I ett reformerat domstolsväsende, där fler rättstvister än i dag prövas, kräver en renodling av de arbetsuppgifter domaren skall ägna sig åt. Det är inte önskvärt att antalet domare ökar. Vid en renodling av de ordinarie domarnas arbetsuppgifter är det främst två slag av uppgifter som kan sägas utgöra kärnan i den dömande funktionen, nämligen att leda förhandlingar och fatta avgöranden i rättsliga frågor. De rättsliga frågorna bör därvid vara av sådan art att det handlar om tvistiga eller på annat sätt komplicerade frågor. Utanför faller således såväl beredande eller avslutande åtgärder av administrativt eller processuellt enkelt slag i de mål eller ärenden som domaren ansvarar för som avgörandet av okomplicerade frågor.

Redan i dag förekommer en fördelning av arbetsuppgifterna där vissa beredande och avslutande åtgärder samt avgörandet av okomplicerade frågor utförs av annan personal än domare. Olika författningsändringar har gjorts under årens lopp för att öka möjligheten att delegera arbetsuppgifter från domarpersonal till annan personal. Förslag om utökad lagreglering av delegeringsmöjligheterna har nyligen lagts fram av regeringen (prop. 1992/93:213). För närvarande pågår två försöksprojekt i domstolarna, ett vid en tingsrätt och ett i två hovrätter. Vidare driver Domstolsverket i samarbete med domstolarna ett projekt om ändrade arbetsformer.

Det borde dock även vara möjligt att genom delegering öka den andel av uppgifter som utförs av andra jurister än ordinarie domare.

Utredaren bör mot bakgrund av det anförda undersöka möjligheten att *begränsa den ordinarie domarens arbetsuppgifter* till i huvudsak själva processledandet och dömandet. I samband därmed bör utredaren belysa vad en sådan reform skulle innebära för notarie- och domarutbildningen och vilka personaleffekter i övrigt reformen skulle medföra.

En *administrativ styrning* av verksamheten inom domstolsväsendet är liksom inom all annan verksamhet en nödvändighet. Man kan emellertid fråga sig om och i vilken utsträckning en

sådan styrning påverkar domarnas självständighet. Utredaren bör därför även belysa denna fråga.

I det svenska systemet ingår att *domare tjänstgör på olika poster* i regeringskansli, utredningsväsende och förvaltningsmyndigheter innan de utnämns till ordinarie domare. Det har stundtals riktats kritik mot detta på den grunden att det kan skapa tvivel om domarnas självständighet. Det kan därför finnas anledning att även undersöka om det systemet bör förändras och vilka konsekvenser detta skulle medföra.

Nämndemännens ställning

Nämndemannainstitutet har uråldriga anor i det svenska rättsväsendet. Institutet har setts som viktigt för att rättskipningen skall vara väl förankrad hos allmänheten. Det har dessutom ansetts tillföra dömandet särskilda aspekter genom att lekmannasynpunkter kan föras fram som komplement till yrkesdomarnas insatser. Nämndemännen utses genom val av kommunfullmäktige eller landsting och kan härigenom ses som en länk mellan de politiska instanserna och rättskipningen.

När man skall överväga förhållandet mellan den dömande och den politiska makten är det naturligt att också se på nämndemannainstitutet. Utredaren bör därför se på detta. Det är viktigt att bibehålla den folkliga förankringen i dömandet. Denna synpunkt gör sig särskilt gällande i första instans där tyngdpunkten i dömandet skall ligga, och nämndemannamedverkan i första instans bör finnas kvar. En fråga som utredaren bör belysa är möjligheten att utse nämndemän på annat sätt än genom direkta val av politiska församlingar. Utredaren bör se på hur motsvarande fråga löses i andra länder. Vidare finns möjligheten att avstå från lekmannamedverkan i den andra - och vanligen den sista - instansen.

Utredaren bör i detta sammanhang även överväga formerna för att utse jurymän bland vilka sedan medlemmar väljs till den jury som i tingsrätt prövar om tryck- eller yttrandefrihetsbrott föreligger.

Uppdragets genomförande m.m.

För utredaren gäller regeringens direktiv (dir. 1984:5) till samtliga kommittéer och särskilda utredare angående utredningsförslagens inriktning, regeringens direktiv (dir. 1988:43) till samtliga kommittéer och särskilda utredare angående beaktande av EG-aspekter i utredningsverksamheten samt regeringens direktiv (dir. 1992:50) till kommittéer och särskilda utredare om att redovisa regionalpolitiska konsekvenser.

Utredaren bör i sina överväganden beakta de förslag som lämnats av LOA-utredningen (C 1989:07) i betänkandet Enklare regler för statsanställda (SOU 1992:60).

Utredaren bör samråda med Fri- och rättighetskommittén, Skiljedomsutredningen och Utredningen om rättegången i hovrätt m.m. (dir. 1993:38).

Utredaren bör informera berörda fackliga huvudorganisationer och ge dem tillfälle att vid arbetets början och under dess gång framföra synpunkter.

Resultatet av utredningsuppdraget skall vara redovisat före utgången av juni månad 1994.

Jag har i detta ärende samrått med chefen för Finansdepartementet.

Hemställan

Med hänvisning till vad jag nu har anfört hemställer jag att regeringen bemyndigar chefen för Justitiedepartementet

att tillkalla en särskild utredare - omfattad av kommittéförordningen (1976:119) - med uppdrag att kartlägga behovet av att stärka domarnas ställning och lämna förslag till inriktning av fortsatt utredningsarbete,

att besluta om sakkunniga, experter, sekreterare och annat biträde åt utredaren.

Vidare hemställer jag att regeringen beslutar att kostnaderna skall belasta andra huvudtitelns anslag Utredningar m.m.

Beslut

Regeringen ansluter sig till föredragandens överväganden och bifaller hennes hemställan.

(Justitiedepartementet)

Danmark

Utnämning av domare m.m.: Danska domare utnämns av monarken efter förslag från justitieministern. Den senare har också det parlamentariska ansvaret för utnämningarna. I praktiken är det emellertid domstolarna som har det reella inflytandet över tjänstetillsättningarna. Ingen domartjänst tillsätts nämligen utan att förslag lämnas från presidenten i den hovrätt, landsret, som berörs samt Högsta domstolens, Højesterets, president. Deras förslag följs nästan utan undantag av justitieministern.

Tillsättningar av domartjänster, med undantag för presidentämbetena i Højesteret och landsretterna, sker efter ett ansökningsförfarande. Lediga tjänster kungörs av Justitieministeriet till vilket också ansökningshandlingarna skickas. Ministeriet vidarebefordrar ansökningarna till presidenten vid den landsret som berörs för utlåtande. Denne i sin tur skickar över ansökningarna tillsammans med det egna utlåtandet till presidenten i Højesteret som också har att yttra sig i tjänsteärendena. Beträffande domartjänsterna i den högsta instansen skickas dessa direkt över till Højesterets president. Denne lämnar sedan sitt yttrande till justitieministern efter samråd med domstolens övriga ledamöter.

Om en tjänsteman vid Justitieministeriet ansöker om en domartjänst föregås en eventuell utnämning av adjunktion antingen vid Köpenhamns Byret eller vid en av landsretterna under en period om minst tre till sex månader. Adjunktionen sker för att man skall kunna bedöma sökandens lämplighet. Blivande ledamöter av Högsta domstolen får inte adjungera i domstolen. I stället skall sökanden visa sin lämplighet för tjänsten genom att före utnämningen votera i minst fyra mål.

Rekrytering och kvalifikationskrav: De flesta danska domare har antingen tjänstgjort som s.k. dommerfuldmægtig i domstol eller varit anställd som tjänsteman, fuldmægtig, i Justitieministeriet under ett antal års tid. Både dommerfuldmægtige och fuldmægtige i Justitieministeriet är centralt anställda av ministeriet. Ytterst få domare har annan bakgrund. Systemet är således ganska slutet och Danmark kan även sägas ha en domarutbildning.

Dommerfuldmægtige genomgår under de första fyra åren av sin anställningstid en grundutbildning vid någon av de större byretterna som har utpekats som utbildningsmyndighet. Utbildningen sker inom

rättsområdena tingslysning (närmast motsvarande inskrivningsärenden), fogeret (som motsvarar de ärendeområden som en svensk kronofogdemyndighet handhar) och skifteret (handläggande av arvskiften och konkurser). Vid sidan av denna utbildning sker även en gradvis upplärning i egentlig målhantering, inklusive processledning och domskrivning. Vid grundutbildningstidens slut skall således dommerfuldmægtigen kunna tjänstgöra som rättens ordförande i enklare tvistemål och brottmål samt kunna hålla grundlagsförhör. Efter avslutad grundutbildning förflyttas dommerfuldmægtigen vanligtvis till en annan domstol för tjänstgöring. Utbildningen avslutas med tjänstgöring vid en av landsretterna, vanligen för en tid om nio månader. Under denna tjänstgöring adjungeras dommerfuldmægtigen som ledamot av rätten. Adjunktionen sker dels för att ge dommerfuldmægtigen ytterligare utbildning, dels för att kunna bedöma vederbörandes lämplighet för domaryrket. Efter avslutad adjunktion anses själva domarutbildningen vara färdig. Det ges dock löpande teoretiska kurser både under och efter utbildningstidens slut. En dommerfuldmægtig brukar vanligtvis efter 10—12 års anställning kunna söka en tjänst som s.k. retsassessor vid byret och därefter en ordinarie domartjänst i byret.

Tjänstemän i Justitieministeriet som vill bli domare innehar samtidigt med sitt arbete i ministeriet en s.k. ''förmiddagstjänst'' som dommerfuldmægtig under tio timmar i veckan i Storköpenhamn. Även viss annan tjänstgöring kan förekomma. Efter tre till tre och ett halvt års tjänst i ministeriet utstationeras fuldmægtigen under ett och ett halvt till två års tid som dommerfuldmægtig på heltid utanför Köpenhamn. Meningen är att han vid denna tjänstgöring skall bli bekant med alla de arbetsuppgifter som domartjänsterna innefattar. När fuldmægtigen återkommit till Justitieministeriet återgår han till att vid sidan av arbetet även ha förmiddagstjänstgöring. Tjänstgöringen kan även innefatta arbete hos Rigsadvokaten eller någon av Statsadvokaterna. Efter fem till sju års anställning fungerar tjänstemannen under ett par års tid som medhjälpare till en av Statsadvokaterna. Under denna tid tjänstgör fuldmægtigen som åklagare i landsret i cirka 25 brottmål per år. Under den sista tiden som fuldmægtig tjänstgör denne som vikarierande domare vid byret inom Storköpenhamns område och handlägger tvistemål under 25 rättegångsdagar årligen, vilket tidsmässig motsvarar en förmiddag i veckan.

Gemensamt för både dessa slag av tjänster är att innehavarna varje år under de första fyra till sex åren av anställningstiden är föremål för bedömning, vilken ges skriftligen.

För att bli utnämnd till domare i Højesteret krävs som regel minst tre års praktisk juridisk erfarenhet som chefsdomare vid en av de

större byretterna eller Sø- og Handelsretten, som domare vid landsret, sakförare i Højesteret, Rigsadvokat, departementschef i centraladministrationen eller lärare i juridik vid universitetet. Dessutom krävs att vederbörande visat sig vara lämplig att ta säte i domstolen efter att ha voterat först i minst fyra mål. Till domare i landsrett förordnas den som antingen innehar någon av de ovannämnda kvalifikationerna för behörighet till domartjänst i den högsta domstolen eller den som varit underrättsdomare, polismästare, statsadvokat, sakförare i överrätt eller landsret, advokat med rätt att framträda inför landsretten eller den som är anställd i centraladministrationen som fuldmægtig eller i högre ställning.

Rättslig ställning: Den danska grundlagen utgår från maktdelningsläran. Den dömande makten utövas således av domstolarna. Domstolarna och domarna är självständiga gentemot förvaltningen. Domarna är inte heller bundna av uttalanden från parlamentet om utgången i ett särskilt mål. För att säkra domarnas oavhängighet utnämns domarna på livstid, dock med skyldighet att gå i pension senast vid 70 års ålder.

Enligt 64 § i den danska grundloven har domarna i tjänsten endast att rätta sig efter lagen. De kan endast avsättas genom dom och de får inte heller förflyttas mot sin vilja. Undantag från regeln om förbud mot förflyttning finns dock för det fall en omorganisation av domstolarna har ägt rum. En domare som har fyllt 65 år kan avskedas från sin tjänst, dock utan att han förlorar sin inkomst. Denna har han rätt att behålla fram tills den tidpunkt då han på grund av sin ålder är skyldig att avgå.

En domare kan tilldelas varning om han gör sig skyldig till försummelse eller vårdslöshet i tjänsteutövningen som inte är straffbar eller om han på annat vis uppför sig på ett sådant sätt som med hänsyn till domartjänsten måste anses som oacceptabelt. Varning meddelas i kollegiala domstolar av presidenten och i andra fall av presidenten i den landsret under vars område domaren hör. Om den domare som skall tilldelas varning är president i en av landsretterna eller en kollegial byrett eller är president eller vice-president i Sø- og Handelsretten ges varningen av Højesterets president.

En medborgare som har klagomål gentemot en domare beträffande dennes tjänsteutövning har möjlighet att via Rigsadvokaten få sitt klagomål behandlat i en särskild domstol, nämligen Den Særlige Klageret. Även justitieministern kan vända sig till Rigsadvokaten om ministern finner att en domare inte längre kan fullgöra sin tjänst, t.ex. på grund av hälsoskäl. Domstolen har bl.a. till uppgift att pröva disciplinmål mot domare och består vid behandling av klagomål riktade mot domarkåren av tre domare, en från varje instans. Även

om det inte uttryckligen framgår av lagtexten anses Klageretten inte bara vara behörig i mål mot ordinarie domare, utan även disciplinfrågor mot icke-ordinarie domare behandlas av denna domstol. Om domstolen finner att klagomålet är grundat kan domstolen antingen utdela kritik mot domaren eller döma honom att betala böter. Om förhållandena är allvarliga eller om domaren tidigare dömts för motsvarande sak har Den Særlige Klageret möjlighet att avsätta domaren.

Löner: Danska domares löner regleras inte i lag utan är föremål för förhandlingar mellan Finansministeriet och de fackliga organisationerna. När en ny domartjänst inrättas och skall klassificeras eller i de fall omklassificering av en tidigare tjänst sker görs en jämförelse med andra tjänster inom rättsväsendet och inom det statliga området i övrigt. Med hänsyn till domarnas självständighet sker dock ingen värdering av den enskilde domarens utövande av tjänsten.

Bisysslor: Danska domare har endast rätt att vid sidan av tjänsten utöva fast intäktsbringande verksamhet om att de fått tillåtelse till detta av ett särskilt råd bestående av domare. Tillstånd brukar inte ges för uppdrag som ledamot av styrelse i förvärvsdrivande verksamhet, inberäknat styrelser i aktiebolag, kommanditbolag och penninginstitut. Tillstånd krävs inte beträffande sådana uppdrag som enligt lag skall utföras av domare eller av jurister som uppfyller kraven för att bli utnämnda till domare. Verksamhet som inte är att betrakta som fast omfattas inte av tillståndsreglerna. Under förutsättning att uppdraget inte kan anses oförenligt med domartjänsten är det således tillåtet för danska domare att ha skiljemannauppdrag.

Etiska regler: Utöver kraven i retsplejeloven på att domare skall inneha det förtroende som ställningen kräver och att hans ekonomi skall vara ordnad finns det inga särskilda nedskrivna etiska regler för de danska domarna. Dock kan sägas att reglerna om tillsyn över domarna indirekt medför vissa krav på hur en domare bör uppföra sig.

Lekmannadomare: I Danmark deltar lekmannadomare i vissa brottmål vid byretterna och landsretterna, s.k. domsmænd. Vidare förekommer lekmannamedverkan i ett juryförfarande i allvarligare brottmål i landsret, dessa kallas för nævningar.

Domsmænd motsvarar närmast de svenska nämndemännen. I byrett medverkar två domsmænd i rätten tillsammans med en juristdomare i mål där frihetsberövande påföljd kan komma i fråga. I landsretten består sammansättningen i mål där nämndemän förekommer av tre juristdomare och tre domsmænd. Lekmannadomarna är likställda med juristdomarna och avgör såväl skuldfrågan som påföljdsfrågan i målet.

De s.k. nævningarna är tolv till antalet och avgör ensamma skuldfrågan i mål där straffet är mer än fyra års fängelse. Dessa

brottmål tas direkt upp i landsret. Om den tilltalade anses vara skyldig fastställer sedan juristdomarna i landsretten och nævningarna gemensamt påföljden. Juristdomarna har därvid fyra röster var. Juristdomarna har också, om de anser att bevisningen i målet inte är tillräcklig för att döma den tilltalade, rätt att begära att målet skall prövas på nytt vid en ny förhandling i målet.

Val av lekmannadomare sker vart fjärde år genom att det i samtliga danska kommuner utarbetas s.k. grundlistor över de personer som anses vara lämpade som lekmannadomare. De personer som sätts upp på grundlistorna skall utgöra ett allsidigt sammansatt urval av befolkningen och representera olika ålderskategorier samt motsvara befolkningens fördelning på män och kvinnor. Alla personer som har gott rykte och som har rätt att delta i val till det danska parlamentet har rätt att föras upp på grundlistorna. De får dock inte fylla 70 år under den tidsperiod för vilken listan skall gälla. Inte heller personer som på grund av sjukdom eller otillräckliga kunskaper i det danska språket inte är i stånd att utföra uppdraget får uppföras på listorna. Personer som innehar vissa slags yrken, som t.ex. ministrar, advokater, tjänstemän inom polisen eller åklagarväsendet, är inte valbara. Det är kommunstyrelserna som genom ett särskilt utskott bestämmer vilka som förs upp på listorna. Detta innebär i praktiken att lekmannadomarna huvudsakligen hämtas från de politiska partiernas medlemskårer. Den politiska representationen på grundlistorna är också i realiteten proportionell. De uttagnas politiska tillhörighet framgår emellertid inte av grundlistorna. Det är vidare vanligt att den som en gång satts upp på listan fortsätter att sättas upp på senare listor under förutsättning att vederbörande förfarande uppfyller kraven på valbarhet.

Uppdraget som domsmand eller nævning anses vara ett offentligt uppdrag och person som valts till sådan kan endast under vissa i lag uppräknade fall begära att bli befriad från uppdraget under mandatperioden. Om landsrettens president anser att personen omfattas av undantagsreglerna kan t.ex. Folketingets medlemmar och anställda, tjänstgörande militärer, läkare och barnmorskor samt den som fyllt 60 år, beviljas befrielse.

Byretternas domsmandslistor och landsretternas domsmands- och nævningelistor skapas genom att personer från grundlistorna uttas i landsretterna genom lottdragning och uppförs på nya listor. För medverkan i ett särskilt mål tar domaren i målet ut lekmännen efter ordningsföljden på listan. I mål där nævningar medverkar tas på motsvarande vis ut tolv nævningar. Åklagarmyndigheten och den tilltalade har sedan rätt att begära att ett visst antal av de utvalda personerna inte skall ingå i juryn.

Finland

Utnämning av domare m.m.: Finländska domare utnämns av republikens president. Ledamöterna i Finlands Högsta domstol och Högsta Förvaltningsdomstol utnämns efter framställning av respektive domstol. Även hovrättspresidenterna utnämns efter framställning av Högsta domstolen och utan att tjänsterna ledigförklaras.

Tjänst som domare vid underrätt och vid jorddomstolen samt som hovrättsråd förklaras ledig av vederbörande hovrätt. Efter ansökningstidens slut beslutar hovrätten i plenum vilka tre sökande som är att anse som de mest förtjänta. Dessa förs sedan upp på förslag till tjänsten. Sökandena har möjlighet att anföra besvär mot tjänsteförslaget och hovrätten avger i sådana fall ett utlåtande med anledning av besvären. Sedan förslaget vunnit laga kraft skickas handlingarna till Högsta domstolen som avger utlåtande till den finländske presidenten. I praktiken är Justitieministeriet inblandat i detta förfarande, eftersom handlingarna i ansökningsärendet sänds dit från domstolen för beredning. Ärendet föredras därefter av en tjänsteman från ministeriet för ledamöterna i Högsta domstolen, i vilkas krets i dessa fall även justitieministern ingår. Sedan domstolen avgett sitt utlåtande föredras ärendet för presidenten av justitieministern. Även de nyinrättade tjänsterna som hovrättslagman skall tillsättas efter ansökan.

Vattenöverdomstolen uppför kandidater på förslag till domartjänsterna vid vattendomstolarna och Vattenöverdomstolen. Det efterföljande förfarandet motsvarar det som återgetts ovan.

Länsrättsdomartjänster söks hos länsrätten som skickar ansökningarna till Justitieministeriet, som i sin tur begär in yttrande från Högsta Förvaltningsdomstolen. Utnämningsärendet föredras sedan av ministeriet för presidenten. Beträffande överdomartjänsten vid länsrätt sker utnämningen på framställning av Högsta Förvaltningsdomstolen utan att tjänsten ledigförklarats.

Rekrytering och kvalifikationskrav: Den finländska domarkarriären kan beskrivas som sluten. Domarna vid de allmänna underrätterna rekryteras i allmänhet internt inom domstolsväsendet. Det har dock undantagsvis förekommit att ett allmänt rättsbiträde eller en allmän åklagare utnämnts till domartjänst vid underrätt. Till ledamot av hovrätten har i praktiken inte utnämnts någon som stått utanför domstolsväsendet. De utnämnda har antingen varit anställda vid en

underrätt eller en hovrätt. Det har också varit sällsynt att ett hovrättsråd sökt sig till en domartjänst i underrätt.

Någon officiell domarutbildning finns inte i Finland, men den praktik som sker av blivande domare har i realiteten kommit att betraktas som en sådan. Den praktik som räknas i förevarande fall är den som sker i form av tjänst som vikarierande hovrättsfiskal eller anställning som tillfällig fiskal i hovrätt. Fiskalstjänsterna är fasta föredragandetjänster i hovrätterna.

Behörighetsvillkoren för domartjänsterna är fastställda i lag. För att kunna få en tjänst som t.ex. lagman eller tingsdomare krävs, utöver finskt medborgarskap, att vederbörande avlagt juris kandidatexamen och har tillräcklig skicklighet och erfarenhet av domaruppgifter för att kunna sköta tjänsten. Det har i allmänhet ansetts att de färdigheter som krävs för domartjänst utvecklas genom arbete inom domstolsväsendet. De allmänna befordringsgrunderna i Finland är skicklighet, förmåga och beprövad medborgerlig dygd. I praktiken är tjänsteåldern en avgörande utnämningsgrund. Avvikelser från ordningen enligt tjänsteålder är nämligen sällsynta. Rekryteringen grundar sig på skriftligt material, framför allt uppgifter ur matrikel eller meritförteckning över sökandens tidigare karriär. Intervjuer förekommer inte.

Finland har den 1 december 1993 genomgått en underrättsreform som inneburit att domstolsorganisationen kommit att motsvara den svenska. Våren 1993 tillsattes också en kommitté med uppgift att kartlägga domarkarriären i Finland och de behörighetsvillkor som kan uppställas för domare. Den hittillsvarande rekryteringen av domare har huvudsakligen skett på följande sätt. Den som efter att ha avlagt juristexamen vill söka sig till domaryrket skriver in sig som auskultant i en hovrätt och försöker få en plats som praktikant, dvs. notarie vid tingsrätt. Domstolspraktiken är ettårig och den intresserade söker sig till den tingsrätt där han vill praktisera. Praktikanterna väljs ut av tingsrättens lagman på grundval av betygen och eventuellt personliga sammanträffanden. Tidigare fick notarierna framför allt fungera som ordförande vid de dåvarande häradsrätternas sammanträden och behandlade så gott som alla slags mål. Notariernas arbetsuppgifter har i samband med underrättsreformen emellertid förändrats. Domstolspraktiken kan numera beskrivas som en utbildning som kompletterar universitetsstudierna. Syftet med praktiken är att ge en mångsidig bild av tingsrättens uppgifter. Praktiken kan därför delas in i kundtjänst, kansliuppgifter, assistans till den rättskipande personalen och egentliga rättskipningsuppgifter. Till de senare hör att notarierna ges självständig beslutanderätt i vissa mål och att de också kan vara ordförande vid sammanträden i vissa slags mål. Den möjlighet som tidigare fanns för notarier att förordnas till vikarier för lagmannen

eller tingsdomarna har tagits bort. När domstolspraktiken slutförts kan hovrätten tilldela praktikanten titeln vicehäradshövding. Den som är intresserad av att bli domare söker, efter slutförd praktiktjänstgöring, en föredragandetjänst vid en hovrätt. Tjänsten som hovrättsfiskal är från början tillfällig och först efter flera års tjänstgöring kan domaraspiranten räkna med att få en ordinarie fiskalstjänst. Efter fiskalstjänstgöringen kan fiskalen söka sig till tingsrätt som tingsdomare. I allmänhet har fiskalen först förordnats på ett långtidsvikariat eller en tjänst som extraordinarie tingsdomare innan han utnämns till ordinarie domare. Andra fiskaler stannar kvar i hovrätten som föredragande och kan så småningom utnämnas till hovrättsråd.

I den nya hovrättslagen som träder i kraft år 1994 skall det även finnas assessorstjänster och hovrättslagmanstjänster vid hovrätterna. Assessorerna är föredragande och har inte ställning som domare. Vid behov kan de emellertid tjänstgöra som ledamöter i hovrätten. Lagmännen är ordförande på avdelning i hovrätten.

Domarna i länsrätt rekryteras i allmänhet från länsrätterna efter att ha fungerat som föredragande där. Någon särskild domarutbildning eller domarkarriär finns inte på förvaltningsdomstolssidan. Vid något tillfälle har även tjänstemän inom förvaltningen, t.ex. skatteförvaltningen utnämnts till länsrättsdomare.

Rättslig ställning: Finlands grundlag är baserad på maktdelningsläran. Den högsta dömande makten utövas enligt 2 § regeringsformen av oberoende domstolar, i högsta instans av Högsta domstolen och Högsta Förvaltningsdomstolen. Domarna anses oavsättliga.

Domarna förordnas fram till 67 års ålder, då de måste avgå. Liksom övriga statstjänstemän har de emellertid rätt att gå i pension redan vid 63 års ålder. Det är dock möjligt att tillsätta tidsbegränsade domartjänster i sådana domstolar där målanhopningen är stor. Således har t.ex. vid två hovrätter s.k. extraordinarie hovrättsrådstjänster besatts för viss tid.

En domare kan endast skiljas från tjänsten om han i sin tjänsteförrättning har gjort sig skyldig till ett lagstridigt förfarande och av domstol dömts till att förlora sin tjänst. Domare är dock skyldiga att avgå från tjänsten om arbetsförmågan gått förlorad på grund av sjukdom, lyte eller kroppsskada. Om domaren inte avgår skall den domstol vid vilken han skulle ha åtalats för brott i tjänsten utan ansökan entlediga domaren. Innan saken avgörs ges dock domaren tillfälle att yttra sig.

En domare kan avstängas från tjänsteutövningen av den domstol vid vilken han skall åtalas för brott i tjänsten. För ledamöterna av de högsta instanserna sker dock avstängningen i sådana fall genom beslut av den domstol de är ledamot i.

Det åligger hovrätterna att övervaka rättskipningen vid de underrätter som ligger inom hovrättens domkrets. Detta sker genom att advokatfiskalerna vid hovrätterna utför kontrollbesök vid tingsrätterna. Om hovrätten märker att en domare förfarit felaktigt i tjänsteutövningen kan tjänsteåtal väckas mot domaren i hovrätten. Övervakning av domarna sker även av Justitiekanslern vid statsrådet och Riksdagens justitieombudsman.

Löner: Finländska domare är statstjänstemän, vars rättigheter och skyldigheter regleras i lag. Domartjänsterna är s.k. specifikationstjänster vilket innebär att både tjänstetiteln och löneklassen skall specificeras i statens budget när en ny tjänst inrättas. Bruttolönen för en viss tjänst framgår dock inte av lag utan bestäms enligt tjänstekollektivavtalet i vilket ingår lönetabeller. Staten som arbetsgivare och de organisationer som företräder statstjänstemännen förhandlar om lönejusteringar. Löneklasserna indelas i klass A 1— A 36. Domartjänsterna ligger i allmänhet i löneklasserna A 25—A 30, vissa högre tjänster dock i klassen A 32. Lönen består av grundlön samt dyrortstillägg och ålderstillägg. Dyrortstillägget bestäms beroende på var arbetsplatsen är belägen och uppgår till antingen 9 % eller 6 % av grundlönen. Ålderstilläggen är sex till antalet och beviljas efter det antal tjänsteår som berättigar till ålderstillägg. Som mest höjer ålderstilläggen lönen med 27,7 %.

Lönerna till domarna i Högsta domstolen och Högsta Förvaltningsdomstolen regleras för sig. Presidenternas löner är kopplade till de högsta statstjänstemännens lönenivå. Övriga ledamöters löner ligger två löneklasser lägre. För närvarande befinner sig dessa löner i klass A 34 respektive A 32.

Bisysslor: Frågan om domares bisysslor regleras i 24 § 2 och 3 mom. statstjänstemannalagen. Bisysslor är tillåtna, men anmälan om vilka bisysslor man har skall ske till myndigheten, dvs. domstolen. Domstolen kan förbjuda domaren att ta emot och inneha bisysslan om den kan medföra att jäv uppkommer i tjänsten, om bisysslan kan komma att äventyra förtroendet för domarens opartiskhet i tjänsteutövningen eller annars kan inverka menligt på skötseln av tjänsten. Talan mot ett sådant beslut kan ske genom besvär. Det finns i övrigt inga hinder mot att en domare skulle kunna åta sig ett skiljemannauppdrag. Detta synes i praktiken också vara ganska vanligt.

Etiska regler: Det finns inga särskilda etiska regler för de finländska domarna.

Lekmannadomare: I Finland finns inte något jurysystem och lekmannamedverkan förekommer endast i lägsta instans i allmän domstol. Tidigare var nämndemannamedverkan begränsad till häradsrätterna. I rådstuvurätten fanns således inte någon nämnd. En nämnd

bestod då av sju medlemmar som hade kollektiv rösträtt. I och med att den nya underrättsorganisationen genomförts medverkar nämndemän i tingsrätterna vid behandlingen av brottmål och vissa familjerättsliga mål. Liksom i Sverige har nämndemännen numera individuell rösträtt. Sammansättningen i de mål där nämndemän medverkar är en lagfaren domare och tre nämndemän.

Valbar till nämndeman är finska medborgare, som har fyllt 25 år, men inte 63 år, och som är bosatta i en kommun som tillhör tingsrättens domkrets. Personen skall ''råda över sig själv och sin egendom'' (6 § i den finska tingsrättslagen från 1993), dvs. inte vara försatt i konkurs eller ställd under förmynderskap, och därutöver anses vara lämplig att verka som nämndeman. Personer som innehar en tjänst vid allmän domstol eller en straffanstalt eller som i tjänsten utför undersökningsuppgifter, förundersökning av brott, tull- eller polisbevakning får inte vara nämndemän. Inte heller får åklagare, advokater eller annan som yrkesmässigt bedriver advokatverksamhet vara nämndeman.

Justitieministeriet fastställer antalet nämndemän i tingsrätt och hur många nämndemän som skall väljas i varje kommun. Nämndemännen utses sedan av respektive kommunfullmäktige för fullmäktiges mandatperiod, dvs. fyra år. Till följd av detta är det i allmänhet partierna som utser nämndemannakandidaterna och de politiska styrkeförhållandena i fullmäktige avgör normalt hur många nämndemannaplatser varje parti får. I vissa större städer har dock personer utan anknytning till partierna utsetts till nämndemän. Vid något tillfälle har det hänt att ett politiskt parti har annonserat i ortspressen efter lämpliga kandidater. De valda nämndemännen skall enligt lag så rättvist som möjligt representera kommuninnevånarnas ålders-, närings- och könsfördelning samt de språkliga förhållandena i kommunen. De får inte uppträda som representanter för något politiskt parti även om de i allmänhet valts på politiska grunder. Det ankommer på tingsrättens lagman att se till att nämndemännen deltar i tingsrättens sammanträden i tur och ordning. Man har i lag försökt begränsa nämndemännens sammanträdesfrekvens på så sätt att en nämndeman deltar i genomsnitt vid tolv sammanträden om året. Skälet för begränsningen är att ett alltför högt deltagande skulle hindra den aktiva befolkningen från att kunna delta i den dömande verksamheten, vilket skulle innebära att syftet med nämndemannasystemet inte skulle uppnås.

Norge

Utnämning av domare m.m.: Norska domare utnämns av konungen i statsrådet efter förslag från Justitiedepartementet. Departementet har dessförinnan inhämtat råd från ett särskilt rådgivande organ för domarutnämningar. Detta tillkom år 1990 och består av tre medlemmar, varav en representerar den norska domarföreningen, en det norska advokatsamfundet och en Norges Juristforbund.

Rekrytering och kvalifikationskrav: Lediga domartjänster kungörs offentligt. Jurister från samtliga juridiska yrkesverksamheter är behöriga att söka domartjänst. I praktiken söks tjänsterna företrädesvis av jurister som är statligt verksamma eller verksamma inom åklagar- eller advokatväsendena. För utnämning till domare krävs formellt att personen i fråga är norsk medborgare, ekonomiskt vederhäftig och har avlagt juridisk examen. Den som utnämns bör även ha bredast möjliga yrkeserfarenhet. För tjänsterna i Høyesterett och som lagman krävs vidare att man fyllt 30 år och att man har det högsta betyget i den juridiska examen, nämligen laudabilis. För att komma i fråga som lagdommer eller domare i herreds- eller byrett måste man ha fyllt 25 år och åtminstone avlagt juridisk examen med näst bästa betyg, haud illaudabilis. Tillsättningen av domartjänsterna sker efter en skicklighetsbedömning. Stort avseende fästs därvid bl.a. vid den praktiska arbetslivserfarenheten.

I Norge finns inte någon domarutbildning eller någon fastställd domarkarriär. De flesta som utnämns till ordinarie domare har dock under någon tid tjänstgjort som s.k. dommerfullmektig. En sådan får i regel numera mycket snart förordnande att på eget ansvar handlägga mål och ärenden av enklare beskaffenhet. Förordnande som innefattar generell rätt att handlägga alla typer av mål i underrätt ges i allmänhet efter tre månader. Tjänstgöringstiden som dommerfullmektig varierar mellan ett och tre år. Bland dem som utses till ordinarie domare finns även sådana som tidigare haft domarvikariat som s.k. hjelpedommere eller konstituerte dommere. Systemet med hjelpedommere har emellertid alltmer kommit att försvinna. Av dem som i dag utses till ordinarie domare har ungefär 15 procent tidigare innehaft domarvikariat. Det finns inga krav på att den som utnämns till en högre domartjänst, skall ha tjänstgjort som domare tidigare. Det är dock vanligt att underrättsdomare gör karriär genom att erhålla en sådan

högre domartjänst. Flera av domarna i Høyesterett har således varit domare i lägre instans innan de blivit ledamöter av den högsta instansen.

Rättslig ställning: I den norska grundlagen stadgas att de norska domstolarna är oavhängiga. Norska domare måste emellertid avlägga en ämbetsed där de lovar att hålla sig till Norges konstitution och vara lydiga och trogna Norges konung.

Norska domartjänster är inte begränsade till tiden, men i praktiken händer det att domare förordnas för kortare tidsperioder, men på en fast domartjänst. Norska domare är skyldiga att avgå när de nått 70 års ålder, men har rätt att gå i pension från det de har fyllt 67 år.

Enligt den norska grundlagen har regeringen (Konungen i statsrådet) rätt att utnämna men inte rätt att avskeda domare. Norska domare kan bara avskedas efter dom. Domen skall i Høyesterettsdomarnas fall ha avkunnats av Riksretten. Riksretten består normalt av fem domare från den högsta domstolen samt tio medlemmar från Stortingets Lagting. Det är parlamentets andra avdelning, Odelstinget, som beslutar om åtal. Riksrättsåtal har ännu inte ägt rum mot någon domare.

I grundlagen stadgas inte vad som kan vara grund för avsked, men det får förutsättas att en domare endast kan avskedas med stöd av lag och att grunden för avsked måste vara av tungt vägande saklig karaktär. Avskedande genom dom kan ske dels i samband med ett brottmål mot vederbörande, dels efter särskild stämning. I det sistnämnda fallet kan grunden för avsked vara att domaren på grund av sjukdom eller annan anledning inte klarar av att sköta sin tjänst. I vissa fall kan även insolvens vara grund för avsked.

Som konsekvens av stadgandet i grundlagen anses att domare inte heller får åläggas disciplinstraff. Undantag från denna regel görs dock för varning, som enligt den norska straffeloven är en förutsättning för att någon skall kunna åläggas böter eller fråntas sin ställning på grund av försumlighet eller vårdslöshet. Enligt domstolsloven kan även ansvar åläggas för domarhandlingar, men endast av högre domstol.

En norsk domare kan inte fråntas sin rätt att utföra de olika arbetsuppgifter som hör till hans tjänst som domare. Detta anses vara en följd av oavsättlighetsprincipen och principen om domstolarnas oavhängighet. En domare kan därför inte partiellt avskedas. En norsk domare kan endast tas ur funktion — helt eller delvis — genom suspension och detta bara om det kan anses vara berättigat eftersom det är sannolikt att ett mål om avskedande av domaren skulle vinna framgång. Om en domare inte håller måttet, men inte är så undermålig att han kan avskedas genom dom, kan situationen bara avhjälpas genom generella organisatoriska åtgärder.

Norska domare har således rätt att få utföra de göromål som hör till domartjänsten. Däremot får de, med undantag för domarna i Høyesterett, finna sig i att tjänstens arbetsområde kan ändras både i sakligt och geografiskt hänseende. Ändringarna får dock inte vara så omfattande att den innebär förflyttning eller medför en väsentligt ökad arbetsbörda. Domarna i Høyesterett åtnjuter härvid ett längre gående skydd, eftersom de enligt den norska grundlagen inte får åläggas andra funktioner än de som följer av grundlagens bestämmelser.

Regeringen har inte bara rätt, utan även plikt att utöva kontroll och tillsyn över domarna. Kontroll- och tillsynsrätten omfattar både de förvaltningsmässiga och de dömande göromålen. Grunden för detta är dels det generella konstitutionella ansvar som regeringen har enligt författning, dels det speciella ansvar som regeringen har för att rättskipningen är ordnad på ett ändamålsenligt sätt och att statens tjänstemän utför de plikter som åvilar dem i tjänsten. Administrativt är domare och domstolar underställda Justitiedepartementet. I den norska domstolsloven finns regler om ansvar och straff med anledning av rättssaker. Departementet kan även muntligen eller skriftligen tillrättavisa en domare som inte efterkommer de administrativa riktlinjer som getts. I praktiken kan detta få betydelse för eventuellt vidare avancemang som domare. Det skall emellertid till mycket innan departementet tar steget att skriftligen tillrättavisa en domare.

Domarna i Høyesterett och lagmansretterna samt i de by- och herredsretter som är kollegiala domstolar måste bära en speciell ämbetsdräkt vid huvudförhandlingar.

Löner: Lönerna till domarna i Högsta domstolen fastställs av det norska Stortinget. Övriga domarlöner bestäms i förhandlingar mellan arbetgivaren, dvs. Justitiedepartementet, och arbetstagarorganisationerna och regleras alltså inte i lag.

Bisysslor: Norska domare har i princip rätt att inneha bisysslor. De kan emellertid inte vara advokater eller medlemmar i förlikningsråd. Liksom för övriga statstjänstemän gäller Hovedtariffavtalen for statstilsatte i vilket det sägs att en offentlig tjänsteman inte får inneha anställning eller utöva verksamhet som på något sätt kan hindra eller försena det ordinarie arbetet. Om sådana sysslor förekommer skall de i största möjliga utsträckning utföras utanför ordinarie arbetstid. Om så inte sker kan tjänstemannen vara skyldig att utföra det ordinarie arbetet på övertid utan extra betalning. Berört departement kan emellertid samtycka till att en bisyssla utförs även på ordinarie arbetstid när det är svårt att utföra sysslan på ett effektivt sätt efter kontorstid och om allmänna hänsyn medger att så sker.

Etiska regler: Norska domare måste vara lojala grundlagen och lagarna. Några etiska regler skrivna speciellt för domare finns inte.

Lekmannadomare: Det förekommer ett relativt stort lekmannainslag i den norska rättskipningen. Lekmannadomare, s.k. domsmenn eller meddommere, förekommer såväl i by- och herredsretterna som i lagmansretterna. Domsmennen har individuell rösträtt. Liksom de svenska nämndemännen deltar de i prövningen av både rättsliga och materiella frågor. De deltar även i avgörandet av processuella frågor under rättegången. I lagmansrett används även jury vid handläggning av svårare brottmål.

Vid by- och herredsretterna består rätten i brottmål av en juristdomare och två lekmannadomare. Lagmansretten var tidigare första instans i brottmål där högsta straff överstiger sex år. Till denna kategori hör sådana brott som t.ex. mord, våldtäkt, grovt rån och grovt narkotikabrott. Genom lagändring år 1993 är emellertid underrätterna första instans även i dessa typer av mål. Rättens ordförande kan då besluta att rätten skall bestå av två juristdomare och tre lekmannadomare. Vid överklagande i brottmål består efter lagändringen lagmansretten av tre juristdomare och fyra lekmannadomare. Dessa har liksom i första instansen individuell rösträtt och avgör gemensamt med juristdomarna både skuldfrågan och påföljdsfrågan. För fällande dom krävs fem röster. Om förhandlingen endast avser rättsfrågor medverkar emellertid inte lekmän i lagmansretten. I de brottmål som tidigare prövades av lagmansretten i första instans och där överklagandet gäller bedömningen av bevisningen i skuldfrågan prövas målen liksom tidigare av tre juristdomare och en jury, s.k. lagrett, bestående av tio personer. Undantag görs dock om målet gäller landsförräderi eller spioneri. I sådana fall används inte jury i rättegången. Juryn avgör skuldfrågan och det krävs sju röster för fällande dom. Om juristdomarna i lagmansretten inte anser att juryn kommit till rätt utslag i skuldfrågan kan de besluta att målet skall prövas på nytt. När lagmansretten omprövar skuldfrågan i jurymål sitter tre juristdomare och fyra lekmanndomare i rätten.

Medverkan av lekmän förekommer också i tvistemål. För att ett civilmål skall kunna anhängiggöras i domstol krävs i allmänhet att tvisten varit föremål för medling i ett s.k. forliksråd. Rådet är en kommunal nämnd och består av tre ledamöter, som väljs av kommunstyrelsen på fyra år. Praktiserande advokater och vissa ämbetsmän kan inte väljas till förlikningsmän och ledamöterna i forliksråden är ofta inte heller jurister. Betalningen är blygsam och beror på utfallet i målet. Om målet går vidare till domstol kan lekmannamedverkan förekomma även där. Om parterna begär det, eller rätten anser det vara önskvärt, medverkar två nämndemän vid huvudförhandling i herreds- och byretterna tillsammans med yrkesdomaren. I lagmansretten består rätten, utöver tre yrkesdomare, på parternas begäran av

antingen två eller fyra nämndemän. Domstolen kan alltid kalla in två nämndemän att medverka vid förhandlingen. Även i tvistemålen har nämndemännen individuell rösträtt.

Både jurymedlemmar och nämndemän väljs på fyra år vart fjärde år. Val sker samma år som det är val till kommunerna. Mandatperioden gäller från den 1 april året därefter. Valbara är män och kvinnor som har fyllt 25 år och som är vederhäftiga och valbara i kommunalval. Valet företas av kommunstyrelsen. I varje domsaga skall finnas två allmänna utskott, ett för kvinnor och ett för män. Till varje utskott väljs dubbelt så många personer som det förväntas vara rättegångsdagar i dommsmennsmål under ett års tid. Det väljs fyra gånger så många juryledamöter till utskotten som det beräknade antalet rättegångsdagar i jurymål.

Till förhandlingarna tas lekmannadomarna ut genom lottning från utskotten, de s.k. domsmannsutvalgen. I vissa domsagor finns speciella utskott av domsmenn som har kunskap om handel, sjöfart, saltvattensfiske, industri, hantverk och byggbranschen. Om det behövs domsmenn med sådan särskild sakkunskap utnämns dessa av rätten utan ett lottningsförfarande. När jury skall medverka i lagmansretten är det domstolen som genom lottdragning tar ut de blivande jurymedlemmar från de båda utskotten.

Frankrike

Utnämning av domare m.m.: Franska domare utnämns av republikens president.

Domartjänsterna är uppdelade i två tjänstegrader, varav den lägre också är indelad i två undergrupper. De högsta domartjänsterna tillsätts efter vad som närmast kan betraktas som ett kallelseförfarande. Dessa domare utses av presidenten efter förslag från ett särskilt råd, Le Conseil Supérieur de la Magistrature. Rådet består av tolv ledamöter, presidenten inräknad, och är utnämnda på fyra år. Ledamöterna, med undantag för ordföranden och vice-ordföranden, utsågs tidigare av presidenten. I och med att den franska Nationalförsamlingen sommaren 1993 antog ett tillägg till konstitutionen har dock presidentens rätt att utse samtliga ledamöter tagits bort. Av Rådets ledamöter är fem domare i allmän domstol (magistrats du siège) och en tillhör åklagarkåren (magistrat du parquet). Dessa utses genom val av domarkåren resp. åklagarkåren. Den högsta förvaltningsdomstolen Conseil d´Etat utser en av domstolens ledamöter att vara ledamot i Rådet. Slutligen ingår tre representanter för allmänheten. Dessa får varken vara parlamentsledamöter eller tillhöra domarkåren. Två av dem utses av resp. ordförande i Nationalförsamlingens båda kamrar och den tredje av presidenten. Presidenten är, i sin egenskap av garant av domarnas självständighet, ordförande i rådet. Justitieministern innehar vice-ordförandeposten. När det är aktuellt att tillsätta en högre domartjänst överlämnar justitieministern en lista till rådet över de domare som kan komma i fråga för sådan tjänst samt kandidaternas akter. Presidenten och justitieministern är inte tvungna att följa förslaget, men gör det i allmänhet.

Övriga domartjänster tillsätts efter ett ansökningsförfarande. Även här föreslår Rådet vilka som skall få tjänsterna. Dessa förslag är bindande. Rådet granskar också besvär över tjänstetillsättningsförslagen.

Förflyttning av domare till den högre tjänstegraden eller från grupp ett till grupp två inom den lägre graden sker efter urval av en särskild befordringskommitté, Commission d´avancement. Denna består av representanter från Justitieministeriet samt domar- och åklagarkårerna. För att en uppflyttning skall kunna förverkligas måste domaren i fråga sedan utnämnas till en tjänst som motsvarar den aktuella graden.

Rekrytering och kvalifikationskrav: Blivande franska domare utbildas vid den särskilda skolan för domarutbildning i Bordeaux, l´Ecole Nationale de la Magistrature. Utbildningens längd är 31 månader. Antagning till utbildningen sker efter avlagda skriftliga och muntliga prov. Därutöver måste sökanden antingen ha juridisk examen och vara högst 27 år gammal eller också ha fullgjort fem års allmän tjänst och inte vara äldre än 32 år. För den senare kategorin sökande krävs inte att de har avlagt juridisk examen. Vissa begränsade möjligheter finns även för något äldre sökande med viss yrkeserfarenhet från advokatkåren och andra juristyrken att antas till utbildningen. Utbildningen är tvåårig, varav minst halva tiden sker i form av praktik vid olika domstolar. Den avslutas med en prövning inför en särskild kommitté bestående av från domarskolan helt fristående personer, däribland domare. Med utgångspunkt från betygen från prövningen rangordnas sedan de examinerade inbördes. De bästa anställs sedan som ordinarie domare i den lägsta tjänstegraden (le second grade, premier groupe) och väljer i enlighet med hur de rangordnats den tjänst de vill ha. Den nytillträdde domaren måste sedan under de första åtta tjänstgöringsåren genomgå ytterligare fyra månaders utbildning.

De flesta franska domare som rekryteras har genomgått domarutbildningen. Ett begränsat antal domartjänster får dock tillsättas med personer som inte har gått på domarskolan, men som har behörighet att söka dit och som är verksamma i yrken som anses kvalificerande för domaruppgifter. Det finns även möjlighet för högre ämbetsmän, huvudsakligen de som har utbildats på L´Ecole Nationale d´Administration (ENA) att för en tidsbegränsad period förordnas som domare. Dessa förordnanden, som inte kan förnyas, omfattar en tid av fem år. Högre ämbetsmän som har arbetat en längre tid och vars utbildning är sådan att de formellt kan antas till domarskolan kan på detta sätt under en begränsad tid förordnas att tjänstgöra som domare, s.k. conseiller, eller general advokat (avocat général) i Frankrikes högsta domstol, la Cour de cassation.

Rättslig ställning: De franska domarnas (magistrats du siège) självständighet och oavsättlighet slås fast i den franska konstitutionen. Eftersom domarna är oavsättliga kan de i princip inte utan eget medgivande förflyttas från den tjänst som de innehar ens till en högre tjänst. Förflyttning kan dock ske efter ett disciplinförfarande.

Domarna går i pension den 30 juni året efter de har fyllt 65 år. Fram till år 1995 finns för domare som i dag fyllt 65 år dock möjlighet att arbeta fram till 68 års ålder.

Domare som åsidosätter sin ställning, sin ära, finkänslighet eller värdighet kan straffas disciplinärt. Frågor om disciplinansvar prövas av le Conseil Supérieur de la Magistrature under ordförandeskap av

Högsta domstolens president. Varken Frankrikes president eller justitieministern deltar i detta förfarande. Justitieministern för emellertid talan i målet mot domaren. Rådet har möjlighet att ådöma sju olika slag av disciplinpåföljder. Dessa sträcker sig från en tillsägelse till avskedande med eller utan rätt till pension. Det åligger justitieministern att verkställa rådets beslut.

Den franske domaren åtnjuter immunitet när han fullgör sina tjänsteåligganden och kan således inte åläggas skadeståndsansvar gentemot enskilda utom i de fall där domaren missbrukat sin ställning. Det finns också en möjlighet för enskilda att stämma in den franska staten i ett mål vid Högsta domstolen om en domare gjort sig skyldig till felaktigheter i tjänsten och handlingen kan sägas ha lett till att det uppkommit brister i rättssystemet.

Löner: Franska domare uppbär dels månadslön, dels ett arvode som uppgår till mellan 28 och 33 procent av bruttolönen. Lönen är fastställd enligt ett index. Rangordningen av domartjänsterna i två tjänstegrader, varav den lägsta i sin tur är uppdelad i två undergrupper, ligger också till grund för lönesättningen. Därutöver finns inom de olika graderna och grupperna olika nivåer. Förflyttning till en högre lönenivå inom tjänstegraden eller gruppen sker enligt en fastställd tidsplan. För de högsta chefsdomartjänsterna finns en särskild indelning, den s.k. hors-hiérarchie, uppdelad i bokstavskategorier. I den högsta kategorin, G, återfinns endast ordföranden i och Procureur Général i Högsta domstolen.

Bisysslor: Enligt art. 8 i ordonnance nr 58-1270 av den 22 december 1958 är utövande av domartjänst oförenligt med utövande av allmänna uppdrag, annan yrkesverksamhet eller avlönat uppdrag. Undantag från denna huvudregel kan dock göras i det enskilda fallet. Domstolens chef kan således besluta att medge att en domare får undervisa i ämnen som ligger inom domarnas ämnesområde och att domaren får utföra sådana sysslor som anses vara förenliga med domarrollen. I övrigt tillåts domare syssla med vetenskaplig, litterär och konstnärlig verksamhet. Domarna får också inneha skiljemannauppdrag. Det rekommenderas dock att tillstånd inte ges till en domare vid vars domstol skiljemålet kan komma upp efter överklagande etc. Ledamotskap i kommersiella bolag eller samfund är däremot förbjudet eftersom en sådan roll anses vara oförenlig med domarnas ställning. Det tycks vara möjligt för domare att medverka i undersökningskommissioner. På grund av maktdelningslärans princip är deltagande i lagstiftningsarbetet inte möjligt. Domare får inte heller delta i politiska debatter eller strejka. De får inte inneha politiska ämbeten eller vara gifta med personer som innehar en sådan position.

Etiska regler: I samband med att franska domare påbörjar sin tjänst skall de svära en domared. I övrigt måste domarna bete sig på ett sådant sätt att de inte utsätts för kritik utan i stället inger förtroende hos allmänheten. De bör därför avstå från sådana handlingar eller yttranden som kan medföra att deras opartiskhet ifrågasätts. Domarna är otvivelaktigt underställda en domaretik, men en definition av dessa principer anses vara en känslig fråga på grund av skyddet av domarnas självständighet och oavhängighet. Den franska domarskolan arbetar emellertid med att utforma etiska regler. Enligt art. 10 i ordonnance från den 22 december 1958 förbjuds dock uttryckligen alla slags politiska överläggningar inom domarkåren. De får inte heller visa sig kritiska mot det franska styrelsesättet eller utföra någon form av politiska demonstrationer eller hindra rättvisans gång.

Lekmannadomare: Lekmannamedverkan förekommer i de franska domstolarna dels i vissa typer av mål, dels i särskilda specialdomstolar.

I de domstolar som är första och enda instans i grövre brottmål, Cour d´Assises, medverkar således jury i rättegången. Juryn består av nio myndiga medborgare. De måste vara över 23 år samt kunna läsa och skriva franska och finnas upptagna på en särskild jurylista som fastställs årligen inom varje domsaga. Personer med sådan oförmåga eller oförenlighet som räknas upp i den franska straffprocesslagen kan dock inte ingå i juryn. Personer som har varit juryledamöter under den senaste femårsperioden får inte heller sättas upp på listan.

Urvalet av juryledamöter sker i tre steg. Första urvalet sker slumpmässigt genom lottdragning från röstlängderna av landshövdingen. Därefter sker ytterligare en lottdragning bland dessa utvalda. Denna lottdragning är offentlig och utförs av borgmästaren. Denne skall ta fram tre gånger så många personer som antalet juryledamöter förväntas bli. Det andra steget innebär att den s.k. slutliga årliga jurylistan tas fram av en särskild kommission, som har säte i den ort där appellationsdomstolen är belägen. Kommissionen har bl.a. till uppgift att sortera bort de personer på listan som inte är behöriga enligt lag att tjänstgöra som jurymän eller som av en eller annan anledning vill bli befriade från sådan tjänstgöring. Uteslutning av personer sker genom att kommissionen fattar majoritetsbeslut i de enskilda fallen. Därefter tas den slutliga sammansättningen fram genom lottdragning bland de kvarvarande namnen från den tidigare listan. Det sista steget i förfarandet sker genom att en s.k. sessionslista för varje domstolssession sammanställs genom lottdragning av förste presidenten vid appellationsdomstolen. Förfarandet skall ha ägt rum minst 30 dagar innan Cour d´Assise påbörjar sessionen och är offentligt. Även vid detta tillfälle utesluter man personer som av någon

anledning inte är behöriga att tjänstgöra, bland annat de personer på den årliga listan som har suttit i juryn tidigare under året. Juryledamöterna i de enskilda målen tas sedan från sessionslistan. Urvalet sker på så sätt att samtliga juryledamöters namn förs över på lappar som läggs i en urna. Förste presidenten i appellationsdomstolen drar sedan lapparna ur urnan och läser upp namnen på dem som genom detta förfarande har tagits ut till jurytjänstgöring.

I de domstolar som handlägger ungdomsmål består rättens sammansättning av en juristdomare och två lekmannadomare som har särskild erfarenhet av barn och ungdomar. Dessa utnämns på fyra år och förordnas av justitieministern. Medverkan av lekmän förekommer också i de domstolar som handhar s.k. sociala mål, le Tribunal des Affairs Sécurité Social. Även här består rätten av en juristdomare och två lekmannadomare. De senare som representanter för arbetstagarna resp. arbetsgivarna jämte de fria yrkesutövarna. Dessa är utnämnda på tre år av appellationsdomstolens förste president och tas ut från en lista som satts upp av de statliga myndigheter som handhar frågor inom detta område.

Det finns även domstolar som uteslutande består av lekmän vid prövningen i första instans. Handelstvister prövas således av särskilda handelsdomstolar, tribunaux de commerce, som består av tre handelsmän valda av handelns intresseorganisationer på två år vid första tillfället och på fyra år efter omval. En handelsdomare som har tjänstgjort sammanhängande under 14 år får dock inte väljas om för ytterligare perioder, utan måste avstå från att vara domare under ett års tid. I arbetstvister som prövas av de s.k. conseils de prud´hommes består rätten av ett lika antal ledamöter som valts av fackföreningarna resp. arbetsgivarföreningarna. Hyres- och arrendetvister prövas av en s.k. tribunal paritaire de baux ruraux. Denna består av fem ledamöter, en yrkesdomare och fyra lekmannadomare. Två av lekmannadomarna representerar hyresvärden/markägaren och två hyresgästen/arrendatorn. De väljs på sex år av sina kollegor.

Nederländerna

Utnämning av domare m.m.: Holländska domare utnämns av den holländska monarken genom kungligt dekret på rekommendation antingen av den domstol där den utnämnde tjänstgjort som domarassistent eller av den domstol där denne önskar tjänstgöra. Ledamöterna i Högsta domstolen (Hoge Raad) nomineras av parlamentets Underhus efter förslag från Högsta domstolen.

Rekrytering och kvalifikationskrav: Det finns två sätt att komma in på den holländska domarbanan. Unga jurister som fyllt högst 31 år kan ansöka om att få genomgå en domarutbildning. Kandidaterna väljs ut av en särskild panel vars medlemmar är utnämnda av justitieministern. Panelen består av domare, åklagare, tjänstemän vid Justitiedepartementet och personer som har stor samhällserfarenhet. Ansökningsförfarandet inkluderar ett psykologiskt prov. De kandidater som blir utvalda utnämns till domaraspiranter (s.k. RAIOs) av justitieministern.

Domarutbildningen pågår i mellan fyra och sex års tid beroende på tidigare erfarenhet. Den innefattar såväl praktiska som teoretiska moment. Aspiranterna bedöms kontinuerligt under utbildningstiden. De tre första åren tillbringar aspiranten som tillförordnad registrator vid en Arrondissementsrechtsbank (närmast motsvarande en svensk tingsrätt, men domstolen fungerar även som appellationsdomstol för avgöranden från Kantongerecht) eller vice åklagare vid den till domstolen knutna åklagarenheten. I slutet av det tredje året måste aspiranten bestämma sig för om han vill bli domare eller åklagare. Om aspiranten väljer domarbanan tillbringar han även det fjärde året vid domstol. De aspiranter som genomgår ytterligare ett eller två års utbildning tillbringar denna tid med att skaffa sig yrkeserfarenhet vid advokatbyrå, statlig myndighet eller bolag. Efter genomförd utbildning utnämns aspiranterna efter rekommendation av justitieministern genom kungligt dekret till domarassistenter vid en domstol. Om tjänstgöringen är tillfredsställande föreslår domstolen att de utnämns till ordinarie domare. Utnämning till ordinarie domare brukar ske efter ett års tjänstgöring.

Jurister med minst sex års yrkeserfarenhet som önskar bli domare och som inte genomgått domarutbildningen kan kontakta en särskild domarrekryteringskommitté. Medlemmarna i kommittén är desamma som ingår i panelen för antagning av domaraspiranter. Även de som

söker sig in på domarbanan denna väg måste genomgå en psykologisk test. Om kommittén anser att den sökande är lämplig för domaryrket — ibland efter det att sökanden fått genomgå en kurs i hur man avkunnar domar i tvistemål och administrativa mål — kan kandidaten ansöka hos en domstol att denna rekommenderar honom för domartjänst. Appellationsdomstolen (Gerechtshof) lämnar en rapport på basis av en sådan rekommendation till justitieministern, som bestämmer om han skall låta lägga fram en nominering för drottningen. I många fall föreslår domstolarna att den sökande först skall utnämnas till domarassistent innan en rekommendation kan komma i fråga. Om sökanden utnämns till domarassistent brukar han vanligtvis vid samma tidpunkt eller strax därefter utnämnas till vikarierande domare. Om sökanden först utnämns till domarassistent följer därefter viss utbildning vid domstolen.

De flesta domartjänster i överrätt innehas av personer som tidigare varit underrättsdomare. Detta är också fallet med ledamöterna i Högsta domstolen.

Rättslig ställning: Enligt konstitutionen utnämns holländska domare på livstid. I praktiken innebär detta att de går i pension på egen begäran eller senast vid en viss ålder som stadgas i lag. Denna ålder är för närvarande 70 år. De kan suspenderas eller avskedas av den domstol som utpekats av parlamentet. I konstitutionen förskrivs också att domarnas rättsliga ställning i övrigt skall regleras i lag.

Domare skiljs från tjänsten av Högsta domstolen. Skiljande från tjänsten kan ske om domaren gjort sig skyldig till brott, har förklarats omyndig eller i konkurs eller om domaren genom sitt handlande eller brist på handlande allvarligt hindrat rättvisans gång eller gett domarkåren dåligt anseende. Vidare kan avsked ske om domaren, efter varning, underlåtit att följa regler som förbjuder honom att utöva ett annat yrke. Grund för avsked föreligger också om domaren på grund av sjukdom eller handikapp inte längre kan utföra sina uppgifter och detta förhållande inte bara är av tillfällig art. Även en domare som av annan anledning än sjukdom etc. inte längre kan utföra sitt arbete kan skiljas från tjänsten. Om en domare tillträtt en tjänst eller ställning som är oförenlig med domaryrket kan han också avskedas. Så är även fallet om domaren förlorar sitt holländska medborgarskap.

En domstolspresident kan ge varning till en domare som inte uppfyller de krav som ställs på utövare av domaryrket eller som, trots förbud, utövar ett annat yrke vid sidan av domartjänsten.

Löner: Domarlönerna förhandlas fram tillsammans med det holländska domarförbundet. Lönerna regleras sedan i lag.

Bisysslor: Holländska domare får inte inneha annan tjänst som sin huvudsakliga yrkesverksamhet. Domarna är förbjudna att arbeta som

bl.a. advokater och notarier. De tillåts dock vara skiljedomare och styrelseledamöter samt vara medlemmar i kommittéer. De behöver inte söka särskilt tillstånd för denna slags verksamhet, men skall anmäla eventuella bisysslor till domstolens administrativa enhet.

Etiska regler: Det finns inga skriftliga etiska regler för hur holländska domare skall uppföra sig förutom att de inte bör bete sig på sådant sätt som utgör grund för avsked.

Lekmannadomare: Lekmannamedverkan i de allmänna domstolarna är begränsad i Nederländerna. Lekmän förekommer endast vid arrendeavdelningarna vid Kantongerecht (den lägsta domstolsinstansen) där en lekman företräder hyresvärdssidan och en annan lekman hyresgästsidan. Vid bolagsavdelningen vid Appellationsdomstolen i Amsterdam och vid den särskilda avdelningen som handhar vissa slags utskrivningsfrågor vid Appellationsdomstolen i Arnhem medverkar också lekmän. Lekmannadomare utnämns på viss tid genom kungligt dekret efter rekommendation av justitieministern. Det är den domstol där lekmannen skall tjänstgöra som föreslår kandidaterna.

I Nederländerna finns inget jurysystem.

Tyskland

Utnämning av domare m.m.: Tyska domare är anställda antingen av Förbundsrepubliken eller av en delstat. De federala domarna utnämns av presidenten.

I den tyska grundlagen stadgas i art. 95 att urvalet till domartjänsterna i de federala högsta domstolarna, bl.a. Högsta domstolen och den Federala administrativa domstolen, skall ske i samråd mellan den ansvarige ministern och ett särskilt utskott för urval av domare (Richterwahlausschuss). Utskottet prövar om den för domartjänst föreslagne innehar de sakliga och personliga förutsättningarna för tjänsten. I utskottet sitter dels de delstatliga ministrar som har ansvaret för de delstatliga domstolar som lyder under den högsta domstol till vilken domaren skall utses, dels valda ledamöter som måste vara valbara till Förbundsdagen. De senare väljs av Förbundsdagen enligt reglerna för proportionell representation. Beträffande domarna i Författningsdomstolen väljs hälften av dessa av Förbundsrådet och hälften av en kommitté bestående av tolv personer som representerar Förbundsdagen. Övriga federala domare utnämns av presidenten på förslag av justitieministern.

Vid varje federal överrätt skall finnas ett råd för domarutnämningar (Präsidialrat) bestående av domare vid domstolen i fråga. Medlemmarna i rådet förordnas för en fyraårsperiod. Rådet vid den domstol där tjänstgöring skall ske tillfrågas innan en blivande domare väljs ut eller förordnas. Detsamma gäller om en domare som tjänstgjort inom en annan typ av domstol skall förordnas på en tjänst. Ansökningshandlingarna skall sändas till rådet som har att lämna sina synpunkter med skäl skriftligen.

Enligt grundlagens art. 98 (5) kan delstaterna besluta att delstatens justitieminister jämte ett särskilt domarvalsutskott skall bestämma om utnämningen av delstatens domare. I de delstater där sådana utskott finns varierar sammansättningen och utskottens uppgifter. I ett par delstater, bl.a. Bayern och Nord-Rhein/Westphalen, beslutar regeringen själv om domarutnämningarna. Beträffande de delstater som tidigare ingick i Östtyskland gäller att delstatens justitieminister tillsammans med en särskild kommitté bestående av parlamentsledamöter och domare, som valts av domarkåren, skall besluta om

forna östtyska domare skall få stanna kvar i tjänsten. Beträffande nya domare fattas beslut om utnämningar av justitieministern.

Rekrytering och kvalifikationskrav: Behörighetskraven för den som vill bli domare finns i 5—7 och 9 §§ Richtergesetz. Behörig är den som avslutat sina juridiska studier på universitet och genomgått det första statliga provet och som efter två och ett halvt års praktik, där bl.a. praktik vid domstol och hos advokatbyrå ingår som obligatoriska moment, även godkänts vid det andra statliga provet. Universitetsstudierna och praktiken skall innehållsmässigt stämma överens. Professorer i juridik har automatiskt domarbehörighet. Därutöver krävs för behörighet att domaren är tysk medborgare och förklarar att han ämnar försvara de fria demokratiska stadgar som slagits fast i grundlagen.

Den som erhållit behörighet för att tjänstgöra på domarbanan och därefter arbetat som domare på prov under minst tre år kan förordnas till domare på livstid (härefter benämnt ordinarie domare). Som sådan provtjänstgöring kan även tillgodoräknas arbete som högre tjänsteman i statsförvaltningen eller i en internationell eller överstatlig organisation, dock endast till en tid av högst två år. Vidare kan tjänstgöring som universitetslärare med undervisning i juridik, som advokat samt vissa andra slag av juridiskt arbete räknas till godo. Även här med högst två år.

Rättslig ställning: Enligt art. 97 i den tyska grundlagen är de tyska domarna självständiga och endast underkastade lagarna. Ordinarie domare kan inte mot sin vilja avskedas eller ens tillfälligt avstängas från tjänsten. De kan inte heller tilldelas andra uppgifter eller förtidspensioneras. Undantag görs dock från dessa regler om oavsättlighet om en domstol fattat beslut om skiljande från tjänsten och domstolsbeslutet är grundat på stadgande i lag. Grundlagens art. 97 ger även möjlighet att i lag förordna om pensionsålder för ordinarie domare.

De federala domarnas rättsliga ställning regleras enligt art. 98 (1) i en särskild federal lag, nämligen Deutsches Richtergesetz. Den rättsliga ställningen för delstaternas domare regleras i respektive delstats lagstiftning med möjlighet för federationen att i lag ge allmänna regler. Detta har skett genom att första delen av Richtergesetz är tillämplig både på federala domare och domare anställda av delstaterna. Lagen är dock endast delvis tillämplig på domare i den federala Författningsdomstolen. Vissa specialregler av mera administrativ art finns även för delstaternas domare i lagens tredje del.

Även i Richtergesetz stadgas att tyska domare är självständiga och endast underkastade lagarna. Såväl inom som utom tjänsten skall domarna uppföra sig på ett sådant sätt att förtroendet för självständig-

heten inte äventyras. Detta gäller även i fråga om politiska aktiviteter. En domare kan vara föremål för tillsyn i arbetet endast i de fall där den inte begränsar hans självständighet. När tillsyn är tillåten utövas den normalt av domstolschefen, som i sin tur ansvarar inför ministeriet antingen på federal eller delstatlig nivå. Tillsynen innefattar en rätt att kritisera det sätt på vilket en uppgift utförts och rätten att uppmana domaren att ombesörja sina officiella göromål på ett snabbt och korrekt sätt. Om en domare menar att en tillsynsåtgärd inverkar på hans självständighet kan han dra saken inför domstol för avgörande. Frågorna prövas av en särskild domstol (Dienstgericht) som är knuten till domstolarna och som består enbart av ordinarie domare. Oftast finns det en möjlighet att överklaga ett beslut som fattats av denna tjänstedomstol.

Domare förordnas på livstid, på tidsbegränsade förordnanden (gäller domarna i Författningsdomstolen, som väljs för en tidsperiod på tolv år utan möjlighet till omval), på prov och i enlighet med ett uppdrag (auf kraft Auftrags). Tidsbegränsade förordnanden för domare är endast tillåtet i de fall som stadgas i lag.

Unga jurister som avslutat sina studier och därefter erhållit behörighet för domarämbetet och som kan förväntas anställas som ordinarie domare eller åklagare i framtiden kan förordnas till domare på prov (Richter auf Probe). I normalfallen skall en sådan domare senast fem år därefter förordnas till ordinarie domare eller åklagare. Tidsgränsen kan förlängas om personen har varit tjänstledig utan lön. En provanställd domare kan utan sitt medgivande endast anställas vid en domstol, en domstolsadministrativ myndighet eller hos en åklagarmyndighet.

En statstjänsteman kan förordnas till domare enligt uppdrag (Richter kraft Auftrags) om han senare förväntas få ett förordnande som ordinarie domare. Senast två år efter förordnandet till Richter kraft Auftrags skall domaren antingen förordnas till domare på livstid, dvs. ordinarie domare, eller föreslås som valbar till domare för ett sådant utskott som företar val till domartjänsterna (Richterwahlausschuss).

Trots att de förordnas på livstid pensioneras ordinarie domare vid slutet av den månad de fyllt 65 år. Pensioneringen kan inte skjutas upp. En domare kan på egen begäran gå i pension tidigare, men inte förrän han fyllt 62 år eller, om han är handikappad enligt definition i lag, innan han fyllt 60 år.

Ett förordnande som domare skall undanröjas dels när vissa formella felaktigheter förelegat vid tiden för förordnandet, dels om det framkommer att domaren begått brott som gör honom ovärdig att inneha domartjänst och han har eller kommer att straffas genom laga kraftägande dom. Vidare kan undanröjande ske om det vid tiden för

förordnandet förelåg sådana omständigheter som senare medfört att domaren omyndigförklarats eller liknande eller om det har inletts ett rättsligt förfarande med syfte att skilja domaren från sin tidigare tjänst eller dra tillbaka hans rätt till pension. Utan domarens skriftliga medgivande kan ett förordnande som ordinarie domare eller ett tidsbegränsat förordnande undanröjas endast med stöd av ett bindande rättsligt avgörande som vunnit laga kraft.

En domare kan avskedas om han inte längre är tysk medborgare, flyttar utomlands utan tillstånd, i de fall annat inte stadgas i lag tjänstgör hos en annan offentlig arbetsgivare eller förordnas till yrkesmilitär eller anställs som militär på viss tid (Soldat auf Zeit). Möjlighet för domarna att tjänstgöra hos annan offentlig myndighet utan att förlora sitt förordnande som domare föreligger dock. Domaren kan också avskedas om han vägrar att avlägga domared, om han vid tiden för förordnandet var ledamot av Förbundsdagen eller ett delstatsparlament och inte avgår som sådan ledamot, om han förordnats till domare efter att ha uppnått viss ålder, om han skriftligen begär avsked eller om han antingen nått pensionsåldern eller inte är lämplig för tjänstgöring och tjänstgöringen inte har avslutats genom pensionsavgång. Utan skriftligt medgivande kan en ordinarie domare eller en domare som är förordnad på viss tid endast avskedas på ovanstående grunder genom ett bindande rättsligt avgörande som vunnit laga kraft. Avsked på grund av förlorat tyskt medborgarskap kan endast ske efter domstolsavgörande.

I vissa fall kan domare avskedas utan att det krävs ytterligare ett särskilt beslut i saken. Så är fallet om domaren genom laga kraftägande dom dömts till minst ett års fängelse för uppsåtligt brott eller om han dömts till fängelse för vissa typer av allvarligare brott som skett uppsåtligen, däribland högförräderi, spioneri och fara för den demokratiska rättsstaten. Vidare kan avsked ske om domaren genom dom diskvalificerats från att inneha offentliga ämbeten eller om han på grund av missbruk av någon fri- och rättighet som räknas upp i grundlagens art. 18 fråntagits denna rättighet.

Förtidspensionering på grund av att domaren inte är lämpad för vidare tjänstgöring kan, beträffande ordinarie domare och domare med tidsbegränsade förordnanden (Richter auf Zeit), endast ske på grundval av ett rättsligt laga kraftvunnet avgörande om inte domaren själv skriftligen medger att så får ske.

Ordinarie domare och domare som förordnats på viss tid förordnas på en tjänst vid en viss domstol. Domaren kan förordnas på en annan domartjänst vid en annan domstol om detta är tillåtet i lag.

Om ändringar sker i domstolarnas organisation eller i omfattningen av det område som domstolen har behörighet inom kan domare, enligt

grundlagens art. 97 (2), flyttas till andra domstolar eller skiljas från tjänsten, dock under förutsättning att de får behålla hela sin lön. I art. 98 (2) stadgas vidare att den federala Författningsdomstolen genom beslut grundat på två tredjedels majoritet och på begäran av Förbundsdagen kan bestämma att en federal domare som överträder grundlagens principer eller någon delstats konstitution skall ges andra uppgifter eller pensioneras. Om överträdelsen skett uppsåtligen kan domaren även avskedas. Delstaterna kan lagstifta om samma slags förfarande beträffande domare anställda av delstaterna. Även i dessa fall är det Författningsdomstolen som prövar saken.

Enligt Richtergesetz kan en ordinarie domare, utan eget skriftligt medgivande, endast förflyttas eller skiljas från tjänsten efter riksrättsåtal eller disciplinförfarande, om det påkallas i rättskipningens intresse eller på grund av att ändringar sker i domstolarnas organisation. Utom i det sistnämnda fallet krävs därvid ett rättsligt avgörande i frågan som har vunnit laga kraft. I avvaktan på ett rättsligt avgörande om att domaren skall skiljas från tjänsten kan domaren avstängas från tjänstgöring.

En domare kan således förflyttas till en annan domartjänst med samma slutlön eller pensioneras under förutsättning att omständigheter som inte har samband med domarens yrkesutövning gör det oundgängligen nödvändigt att så sker för att undvika att rättskipningens anseende skadas. Om ändringar sker i domstolens organisation eller dess domkrets kan en domare även tilldelas en annan domartjänst. Om det inte finns någon tjänst med samma slutlön kan domaren tilldelas en tjänst med lägre slutlön. Finns det inte möjlighet att ge domaren en annan tjänst kan han t.o.m. skiljas från sin tjänst. Han kan sedan få en ny tjänst, inklusive en sådan med en lägre slutlön. Förflyttningar till andra tjänster eller skiljande från tjänsten måste i dessa fall ske senast tre månader efter det att förändringen ägt rum. Domaren får behålla sin tidigare slutlön. Om domaren skiljts från tjänsten på grund av en omorganisation betraktas han som en pensionerad domare i pensionsrelaterade frågor.

Ordinarie domare och domare med tidsbegränsade förordnanden får i övrigt endast förflyttas om de medger det. Förflyttningen skall ske för en viss bestämd tid. Förflyttning utan medgivande är dock möjlig inom ett verksamhetsår, om det är fråga om tjänstgöring i en domstol inom samma rättsområde, och det inte sker för en längre tid än tre månader.

Endast i rena undantagsfall kan ett beslut som domarna fattat bli föremål för disciplinförfarande, som ett sådant fall räknas rättsstridig tillämpning av lag. Om en domare däremot missköter sina tjänsteåligganden gör han sig skyldig till en disciplinförseelse och kan ådömas

påföljd. I disciplinärenden mot de federala domarna tillämpas Bundesdiziplinarordnung. Denna författning är också i vissa delar tillämplig på delstaternas domarkårer. Följande disciplinära åtgärder kan komma i fråga: förflyttning till annan tjänst, eventuellt till en tjänst med lägre slutlön, böter, löneavdrag eller skiljande från tjänsten. Domare i Förbundsrepublikens olika högsta domstolar kan endast bli föremål för tillsägelse, ådömas böter eller skiljas från tjänsten. Även en domare som har gått i pension kan ådömas disciplinpåföljd. Denna består då i att pensionen sänks eller att domaren förlorar rätten till pension.

Frågor om disciplinförfarande, återtagande av förordnanden, avsked, förtidspensionering, förflyttningar m.m. prövas beträffande federala domare av en särskild avdelning av Tysklands Högsta domstol (Bundesgerichtshof) som har benämningen Dienstgericht des Bundes. Motsvarande domstolar finns i delstaterna och handhar förfaranden mot domare som är anställda där. Ledamöterna i delstaternas Dienstgericht måste vara ordinarie domare.

Om en domare ställer upp som kandidat till ett parlament har han rätt att vara tjänstledig utan lön de två sista månaderna före valet. Väljs domaren till parlamentsledamot eller förordnas han att ingå i regeringen har han inte rätt att inneha domarämbete. Efter mandatperiodens slut har han dock rätt att återinträda som domare.

Löner: Med undantag för lönerna till domarna i Författningsdomstolen regleras de tyska domarnas löner i 37 och 38 §§ Bundesbesoldungsgericht jämte bilagor. Lönerna är således fastställda i lag. Domarlönerna är inte föremål för särskilda förhandlingar. Vanligtvis förändras de i enlighet med de löneökningar som äger rum för övriga statstjänstemän.

Den månatliga ersättningen till domarna (dock inte Richter kraft Auftrags som erhåller samma lön som personen haft tidigare som tjänsteman) omfattar grundlön och ett efter familjeförhållandena proportionerat ortstillägg. Beroende på tjänsten kan det tillkomma i lag bestämda tillägg. Därutöver beviljas en trettonde månadslön som årligt extrabidrag, årlig semesterlön samt barnbidrag proportionellt motsvarande antalet barn. Domare i överrätt erhåller dessutom ett överrättstillägg motsvarande det s.k. ministeriepåslaget för tjänstemän i de högsta Förbundsmyndigheterna.

Grundlönen för domarna är indelade i lönegrader som anknyter till de olika domartjänsterna. En domare stiger således endast i lönegrad om han får en högre domartjänst. Inom de två lägsta lönegraderna (R1 och R2) är grundlönesatserna graderade efter domarens ålder. Domarens lön ökar inom dessa lönegrader efter två år och man når den tionde och sista åldersnivån vid 49 års ålder. Domare som ännu

inte fullbordat sitt 31:a levnadsår erhåller börjelönen i sin lönegrad. Domarna i de högre lönegraderna erhåller fasta, icke graderade löner.

Domarna i den federala Författningsdomstolen erhåller en lön motsvarande lönen för presidenterna i de federala högsta domstolarna samt traktamentsersättning. Presidenten i Författningsdomstolen har en lön motsvarande en minister i den federala regeringen. Vice-presidenten erhåller samma lön som en statssekreterare.

Bisysslor: En domare får inte samtidigt med de dömande uppgifterna syssla med lagstiftande eller verkställande uppgifter. Undantag finns dock, eftersom domare — bortsett från de dömande arbetsuppgifterna — även får syssla med domstolsadministrativt arbete och andra uppgifter som enligt lag skall utföras av domstolarna eller domare. Domarna får vidare forska och undervisa vid vetenskapliga akademier och läroanstalter, vara examinatorer samt vara ordförande i medlingsorgan. Så länge som en person innehar en domartjänst får han inte vara regeringsmedlem eller parlamentsledamot.

En domare kan få tillstånd att vara skiljeman eller ge expertutlåtanden i skiljedomsmål endast i de fall där parterna i skiljeförfarandet gemensamt förordnar domaren eller om han nomineras av ett oberoende organ som inte är part i målet. Domaren skall vägras tillstånd om han kan komma att befatta sig med saken i domstol. Samma regler gäller för domare som arbetar som medlare i tvister mellan föreningar eller mellan föreningar och tredje man.

Domare får inte utom tjänsten avge rättsliga utlåtanden eller mot betalning lämna råd i juridiska frågor. Om en professor i juridik eller statskunskap samtidigt är domare kan han dock i vissa fall tillåtas att utföra sådana tjänster.

Domare kan endast förpliktas att utföra extra uppgifter som ligger inom rättskipningens eller det domstolsadministrerande området.

Etiska regler: Det finns inga särskilda skriftliga etiska regler för den tyska domarkåren, utöver vad som kan framkomma i grundlagen eller annan lag.

Lekmannadomare: (avsnittet är baserat på en uppsats av den tyske diplomaten Dirk Roland Haupt som tillhandahållits av den svenska ambassaden i Bonn) Lekmannadomare förekommer i Tyskland både i brottmål och i vissa andra typer av mål.

De lekmannadomare som dömer i brottmål motsvarar i mycket de svenska nämndemännen och benämns *Schöffen*. Tjänstgöring som nämndeman anses i Tyskland vara en medborgerlig skyldighet, men uppdraget betraktas också som ett hedersuppdrag. Valbar till nämndemannauppdrag är sådana medborgare som har gjort sig kända för redbarhet och ett klanderfritt leverne. Nämndemän förekommer, beroende på målets art, både i Amtsgericht och Landgericht (underin-

stanserna) men inte i de översta instanserna. De medverkar i domstolsförhandlingen under samma villkor som de lagfarna domarna. Detta innebär att de innehar samma oberoende ställning som yrkesdomarna och inte kan ställas till ansvar för sitt handlande i egenskap av domare. De avlägger domared och har individuell rösträtt. Uppdraget är begränsat till tiden, eftersom den som tjänstgjort i åtta år och sedan dess inte har iakttagit en väntetid på lika lång tid inte är valbar.

I Amtsgericht förekommer att brottmål avgörs såväl med ensamdomare som med domare och nämnd. Domstolen kallas i det senare fallet Schöffengericht och består av en lagfaren domare och två nämndemän. Om målet är vidlyftigt eller har återförvisats från högre instans kan rätten i vissa fall bestå av två lagfarna ledamöter och två nämndemän, s.k. erweitertes Schöffengericht. I de fall Landgericht är första instans i ett brottmål dömer tre lagfarna domare och två lekmän i Grosse Strafkammer. Denna sits dömer också i mål om ansvar för bl.a. mord, barnadråp och mordbrand, men kallas då Schwurgericht. Mål som överklagats från Amtsgericht, och där domen meddelats av ensamdomare, prövas i Landgericht av en s.k. Kleine Strafkammer. Denna består av en lagfaren domare och två nämndemän. Om lekmannadomare medverkat i underrätten dömer Landgericht i sammansättningen tre lagfarna domare och två nämndemän. Medverkan av särskilt utvalda s.k. Jugendschöffen förekommer i båda dessa domstolar i brottmål mot personer under 18 år.

De tyska nämndemännen väljs för en fyra års period. För att kunna väljas måste man vara tysk medborgare och minst 25 år gammal, man får inte heller vara äldre än 69 år vid mandatperiodens utgång. Kandidaten skall även vid tiden för förslagslistans upprättande ha varit folkbokförd i kommunen sedan minst ett år. Den som dömts till fängelse för uppsåtligt brott, den som genom dom fråntagits rätten att inneha offentligt ämbete eller mot vilken förundersökning inletts för ett sådant förfarande, eller den som befinner sig i konkurs får inte ta emot nämndemannauppdrag. Vidare får inte den väljas som på grund av fysiska eller psykiska åkommor inte anses vara lämplig som nämndeman. Liksom i Sverige får inte bl.a. domare, advokater och vissa kategorier av tjänstemän väljas. Detsamma gäller medlemmar av förbunds- eller delstatsregeringarna. Vissa andra yrkeskategorier har även rätt att undanböja sig uppdraget som nämndeman.

För val av nämndemän till Amtsgericht upprättas vart fjärde år en valförslagslista av kommunen. På denna upptas de personer som efter nominering godkänts av kommunfullmäktige med två tredjedels majoritet. Enligt lag skall kandidaterna på listan representera ett tvärsnitt av samtliga befolkningsgrupper inom en kommun och det åligger kommunerna att se till att så blir fallet. På detta sätt styrs

nomineringsförfarandet till viss del av lokalpolitiska hänsyn. Valförslagslistan skall sedan under en veckas tid finnas tillgänglig för allmänheten som har rätt att anföra besvär mot de namngivna kandidaterna om man anser att vissa i lag angivna hinder föreligger mot att kandidaten ställer upp till val. Efter utgången av denna tid lämnas listan och eventuella besvärsinlagor över till en på förhand bestämd lagfaren domare vid den domstol där tjänstgöringen skall äga rum. Besvären och själva listan behandlas sedan av ett valutskott bestående av den ovannämnde lagfarne domaren, en av delstatens regering utsedd förvaltningstjänsteman samt tio förtroendevalda som valts av det eller de landsting som ingår i domkretsen. Utskottet väljer ut det antal nämndemän som behövs samt ersättare för dessa. Valet företas med två tredjedels majoritet och för de valda gäller samma krav på representativitet som vid upprättandet av valförslagslistan. De valda förtecknas på en lista och rangordnas sedan genom offentlig lottdragning på domstolen. Val av nämndemän till Landgericht företas i princip på samma sätt. Valkretsindelningen är densamma. För val av sådana nämndemän som skall medverka i mål mot unga övertas dock kommunfullmäktiges uppgifter av en särskild kommunal ungdomsvälfärdsnämnd.

Vid Landgericht finns s.k. handelsdomare. Dessa är personer verksamma inom handeln och industrin och de ställer sina sakkunskaper till domstolens förfogande vid avgörande av handelsmål, dvs. tvistemål som rör växel eller check, handels-, varumärkes- eller sjötransporträttsliga frågor eller konkurrens- och börsrättsliga spörsmål. Jordbrukare förekommer som lekmannadomare i arrende- och fastighetsförvärvsmål. Vidare finns det lekmannadomare i de tyska arbetsdomstolarna, vid försäkringsrätterna i socialförsäkringsrättsliga mål, i skattedomstolarna i första instans och de domstolar som prövar mål om disciplinförseelser av kommunala, delstatliga och federala tjänstemän samt vid vissa specialavdelningar vid Landgericht och Oberlandesgericht som prövar mål om ansvar vid utövandet av vissa yrken.

Något om den tyske Rechtspfleger

En Rechtspfleger är en särskilt utbildad domstolstjänsteman till vilken har överlämnats handläggningen av vissa i lag bestämda göromål. De arbetar under eget ansvar och är vid utförandet av sina uppgifter självständiga och endast underordnade lagarna. Till skillnad från sin österrikiska kollega är den tyske Rechtspflegern inte underordnad domaren. Han kan emellertid underställa domaren en fråga för

avgörande. Rechtspfleger är i huvudsak verksamma i Amtsgericht, men förekommer även i andra allmänna domstolar samt i arbetsdomstolarna och den federala Patentdomstolen. De handlägger till största delen sådana ärenden som faller in under den frivilliga rättsvårdens område.

Arbetsområdet för en Rechtspfleger omfattar tre kategorier av sysslor, nämligen ärenden vars handläggning helt överlämnats till Rechtspfleger (s.k. Vollübertragen), ärenden där i vissa fall handläggningen enligt lag dock skall skötas av domare (mit Vorbehalt) samt ärenden som egentligen faller inom domarnas handläggningsområde men där Rechtspfleger beträffande särskilda åtgärder ändå getts uteslutande behörighet (einzeln übertragen).

Rechtspflegerns arbetsuppgifter innefattar med ovan angivna begränsningar handläggning av ärenden som rör ideella föreningar, förmynderskapsärenden, vissa kvarlåtenskaps- och skiftesfrågor, handelsregister- och fastighetsregisterärenden, ärenden som rör skeppsregistret, lagsökningsärenden, vissa mål om fastställande av underhåll, vissa familjerättsliga ärenden, ärenden om exekutiv auktion och tvångsförvaltning, tvistemål där saken gäller rättegångskostnader, konkurs- och ackordsärenden, vissa patentärenden och straffverkställighet.

För att kunna arbeta som Rechtspfleger måste man vara domstolstjänsteman. Man måste också antingen ha genomgått en sådan skolutbildning som berättigar till högskolestudier eller — beträffande vissa tjänstemän inom rättsväsendet — efter tjänsteexamen ha arbetat i minst tre år och ansetts vara lämplig för Rechtspflegertjänstgöring. Vidare krävs för behörighet att man genomgår en förberedande tjänstgöring om minst tre år som aspirant (Rechtspflegerantwärter) samt därefter avlägger godkänd Rechtspfleger-examen. Utbildningen består dels av minst 18 månaders studier i juridik vid en särskild fackskola för rättsvård, dels minst ett års yrkespraktik med tyngdpunkt på Rechtspflegerns uppgiftsområden (2 § Rechtspflegergesetz).

Österrike

Utnämning av domare m.m.: Domarna utnämns av den österrikiske presidenten, som dock utom beträffande de högsta domartjänsterna har överlåtit denna befogenhet till justitieministern. I de fall där presidenten fortfarande utnämner domare är han bunden av justitieministerns respektive regeringens förslag på kandidat.

Förslag på kandidater till en viss tjänst lämnas beträffande tjänster i Bezirksgericht och Gerichtshof (underrätterna) av personalsenaterna vid Gerichtshof och den överordnade Oberlandesgericht (hovrätt). Beroende på hur många tjänster som skall tillsättas måste ett minsta antal personer sättas upp på förslag. Personalsenaten är en form av domarkollegium. Dess förslag är visserligen inte bindande men i praktiken utnämns endast personer som tagits upp i personalsenatens förslag till domare.

Rekrytering och kvalifikationskrav: Det finns två vägar att komma in på domarbanan i Österrike. Man måste antingen ha genomgått en särskild fyraårig domarutbildning eller vara behörig att genomgå sådan, ha godkänts i utbildningens slutprov samt varit juridiskt yrkesverksam i minst fyra år, varav minst ett år avser tjänstgöring inom domarutbildningens ram. Kravet på minst ett års tjänstgöring inom domarutbildningens ram för de externrekryterade infördes i lag år 1991 eftersom man ansåg att varken teoretiska kunskaper eller nio månaders tjänstgöring i domstol (närmast motsvarande vår notarietjänstgöring) efter de teoretiska juridiska studierna kunde ersätta praktisk erfarenhet i form av handläggning av mål och ledande av förhandlingar. Undantag från denna regel kan ske beträffande ordinarie professorer inom vissa rättsvetenskapliga ämnesområden.

För behörighet att antas till domarutbildningen krävs juridisk examen där praktikmomentet speciellt inriktats för en framtid inom domar- eller advokatyrket (s.k. Gerichtspraxis) i form av minst nio månaders tjänstgöring som notarie, s.k. Rechtspraktikant, vid en domstol. Blivande domare måste därefter antas som domaraspiranter (s.k. Richteramtsanwärter). Dessa förordnas av justitieministern på förslag av presidenten i en Oberlandesgericht (hovrätt). Presidenten har dessförinnan gjort en prövning av sökandenas lämplighet för domaryrket. Sedan år 1986 får de som är aktuella för antagning som

aspiranter också genomgå en psykologisk anlagstest. Justitieministern är visserligen inte bunden av presidentens förslag, men i praktiken utnämns endast sådana personer som förts upp på förslag. Ansvaret för den antagnes utbildning åvilar hovrättens president.

Utbildningen är fyraårig. I denna tid får man räkna in högst ett års tjänstgöring som notarie. Tjänstgöring sker under utbildningstiden bl.a. i domstol, hos åklagare och advokat samt inom kriminalvården. Utbildningen avslutas med ett prov uppdelat i ett skriftligt och ett muntligt avsnitt. Om aspiranten godkänns är han behörig att söka utlysta lediga domartjänster.

Rättslig ställning: Österrikiska domare är enligt art. 87 i Österrikes grundlag oavhängiga under utövandet av tjänsten. De är även oavsättliga och kan inte heller förflyttas. Detta betyder att, bortsett från när domaren uppnått pensionsåldern, en domare inte kan skiljas från sin tjänst eller mot sin vilja förflyttas till en annan tjänst eller förtidspensioneras utom i sådana fall och på sådant sätt som stadgas i lag.

Enligt Richterdienstgesetz kan förflyttning ske t.ex. om det utan domarens förskyllan utanför tjänsten föreligger sådana förhållanden som stadigvarande inkräktar på domarens anseende eller tjänsteutövning och det därför skulle medföra ett avbrott i rättskipningen om han stannade kvar på tjänsten. Eftersom domare som är gifta eller släkt med varandra inte får tjänstgöra vid samma domstol kan även sådana förhållanden vara skäl för förflyttning av den ene av de inblandade parterna. Domare har rätt att begära att bli tillfälligt satt ur tjänst, genom s.k. tidsbegränsad pensionering (zeitlicher Ruhestand), om domaren är tjänsteoduglig eller tjänstgör som examinator i domarutbildningsprovet. Även om domaren inte själv begär det kan så ske om han varit sjuk under en längre tid och hans fysiska eller mentala tillstånd är sådant att han inte kan tjänstgöra som domare. Om förhållandena ändras kan domaren i dessa fall om vissa förutsättningar uppfylls åter utnämnas och träda i tjänst. Domaren har rätt att gå i pension när han fyllt 60 år. Pensionsåldern inträder annars vid slutet av det år då domaren uppnått 65 års ålder.

Domare som uppsåtligen eller av vårdslöshet bryter mot sina yrkes- och tjänsteplikter kan bli föremål för disciplinansvar och kan ställas inför en särskild disciplinnämnd, Disziplinargericht, som uteslutande består av domare. Beroende på vilken tjänst domaren har består nämnden av domare från Oberlandesgericht (hovrätter) eller Högsta domstolen. Förfarandereglerna finns i Richterdienstgesetz. Påföljden kan antingen bli ett ordningsstraff eller ett disciplinstraff. Till ordningsstraff räknas förmaning och varning. Disciplinstraffen består av relegering (Verweis), uteslutande från befordran, löneminskning,

förflyttning till annan tjänsteort utan att flytten betalas och pensionering med en minskning av vissa slags pensionsförmåner. Även tillfällig suspendering kan förekomma. Om domaren i tjänsteutövningen gjort sig skyldig till brott prövas frågan av brottmålsdomstol. Domare kan dock inte i en civilrättslig fråga stämmas inför domstol av annan än staten. Parter som lidit skada på grund av en domares uppsåtliga rättsvidriga uppträdande kan således enbart göra gällande denna skada mot staten. Om gärningen varit uppsåtlig eller grovt oaktsam har dock staten regressrätt för utbetalda skadestånd mot domaren.

Löner: Domarnas löner är fastställda i lag. Förändringar rörande lagbestämmelserna om löner föregås vanligen av ingående förhandlingar med det fackförbund som representerar de offentlig anställda och således även domarna. Lönen består av månadslön och ett tjänstetillägg. I Richterdienstgesetz stadgas vilken lönegrupp de olika domartjänsterna hör till samt lönernas storlek. Det finns tre lönegrupper som sedan är indelade i olika steg. Lönegrupperna omfattar tjänsterna i underrätt (grupp I), tjänsterna i överrätt (Oberlandesgericht) (grupp II) och tjänsterna i Högsta domstolen (Obersten Gerichtshof) (grupp III). Presidenterna i hovrätterna samt presidenten och vice-president i Högsta domstolen har dock en fast lön. En domare placeras vid sin utnämning i lönegrupp I, som omfattar underrättsdomare. I särskilda fall kan dock Förbundspresidenten besluta att domaren omedelbart skall tillhöra en högre lönegrupp (66 § Richterdienstgesetz). En domare som under fyra års tid avlönats med högsta lön inom sin lönegrupp erhåller dessutom ett tjänsteålderstillägg på lönen.

Bisysslor: Enligt 63 § Richterdienstgesetz får en domare inte ha sådana bisysslor som står i konflikt med domarämbetets värdighet eller som kan hindra domaren från att fullgöra sina tjänsteplikter. Man får inte heller inneha en bisyssla som kan antas förorsaka jäv i tjänsteutövningen eller som kan komma att äventyra andra sådana betydande intressen. I samband med utförandet av en bisyssla — undantaget vetenskapliga bisysslor — får domarna inte hänvisa till sin anställning som domare och han måste även se till att sådana hänvisningar uteblir också från andra håll. Domare är förbjudna att utöva en bisyssla om dess tidsmässiga omfång eller den tid som uppgiften tar kan komma att innebära att domaren hindras i utförandet av sitt ordinarie arbete. Enligt uppgift ligger en bisyssla med en tidsram överstigande åtta veckotimmar på den övre gränsen av vad som kan anses vara tillåtet.

Det är förbjudet för domare att tillhöra styrelser och liknande organ i juridiska personer som sysslar med ekonomisk verksamhet huvudsakligen i vinstsyfte. Om domaren är ledamot av ett organ i någon annan typ av juridisk person får varken domaren eller andra personer

uppbära ersättning för arbetsuppgiften i fråga. En domare får inte heller vara registrerad som domstolsexpert, advokat eller notarie. Till skillnad från vad som gäller i Sverige får en aktiv domare inte anta en utnämning som skiljedomare. Detta framgår av en bestämmelse i den österrikiska civilprocesslagen. Domarna måste anmäla för arbetsgivaren om de mottar någon förvärvsmässig bisyssla samt dennas art och omfattning. Vidare måste domaren anmäla eventuella väsentliga ändringar i uppdraget samt när det slutförts. Från bisysslor (Nebenbeschäftigung) skiljs sådana uppgifter inom områdena för rättskipning och justitieförvaltning som en domare tillagts genom lag men som inte har ett omedelbart samband med domarens tjänsteuppgifter, s.k. Nebentätigkeit.

Etiska regler: Några särskilda etiska regler finns inte för den österrikiska domarkåren.

Lekmannadomare: Medverkan av lekmannadomare i domstol vid prövning av vissa brottmål finns inskrivet i den österrikiska grundlagens art. 91 där det bl.a. stadgas att ''folket'' skall medverka i rättskipningen vid brott som medför stränga straff och vid politiska brott. Sådan medverkan sker i Gerichtshof (som behörighetsmässigt närmast motsvarar en svensk tingsrätt). Om straffskalan inte uppgår till mer än fem år medverkar inte lekmän i brottmålsrättegången. Är för brottet stadgat straff på högst tio år är domstolen däremot domför med två yrkesdomare och två lekmannadomare, s.k. Schöffen. Yrkesdomarna och lekmannadomarna beslutar liksom i Sverige gemensamt i skuld- och påföljdsfrågorna. I de fall det för brottet kan dömas till mer än ett tioårigt straff eller det är fråga om politiska brott sitter domstolen i en särskild sammansättning kallad Geschworenengerichte bestående av tre yrkesdomare och åtta edsvurna lekmän. Dessa jurymän avgör ensamma skuldfrågan och beslutar tillsammans med yrkesdomarna om påföljd.

De österrikiska lekmannadomarna rekryteras slumpmässigt. Baserat på vallängderna lottas platserna som lekmannadomare ut bland alla medborgare mellan 25 och 65 år. Det är borgmästarna i kommunerna som har till uppgift att i ett offentligt förfarande lotta fram en ringa bråkdel (i Wien 0,5 % och i övriga landet 1 %) av de personer som upptagits på röstlängderna. De personer som tas fram på detta sätt sätts upp på listor som gäller för två år. Från dessa listor väljs sedan nämndemännen och jurymännen ut för ett kvartal av båda dessa två år. Urvalet sker också genom lottning vid ett offentligt sammanträde, men vid detta tillfälle tillkommer uppgiften presidenten i delstatens överrätt.

Det förekommer dessutom medverkan av sakkunniga lekmannadomare i vissa slag av civilrättsliga mål. I handelstvister i första och

andra instans där tvisteföremålets värde överstiger 500 000 österrikiska schilling medverkar särskilda s.k. Kommersialrat. I samtliga instanser som prövar arbetsrättsliga och socialrättsliga mål förekommer medverkan av fackliga lekmannadomare.

Något om den österrikiske Rechtspfleger

En Rechtspfleger fyller en mycket viktig funktion i Österrike. I Bezirksgericht träffas ungefär tre fjärdedelar av alla rättsliga avgöranden av sådana. En Rechtspfleger är en särskilt utbildad domstolstjänsteman till vilken genom lag överlämnats vissa närmare bestämda klart avgränsade civilrättsliga göromål i första instans. Han är i denna sin ställning endast underordnad domaren och dennes direktiv. Denna domarens rätt att ge direktiv används dock ytterst sällan och en Rechtspfleger arbetar därför i stor utsträckning under eget ansvar. Rechtspflegerns arbetsuppgifter omfattar ärenden inom fyra olika områden, nämligen civilprocess- och exekutionsrättsliga mål, vad som närmast kan kallas rättsvård, fastighetsboks- och skeppsregisterärenden samt firma- och handelsregisterärenden. Vilka slag av ärenden inom dessa områden som en Rechtspfleger är behörig att handlägga finns föreskrivet i en särskild lag, Rechtspflegergesetz, och behörighetens omfattning i de olika verksamhetsområdena regleras på olika sätt. När det gäller t.ex. fastighetsregisterärenden är handläggningen av dessa nästan uteslutande förbehållen Rechtspfleger. Även i fråga om ärenden inom rättsvården så som arvs- och förmynderskapsärenden samt i handläggningen av handelsregisterärenden är arbetsområdet för en Rechtspfleger vidsträckt. De fyra områdena har separata utbildningar och separata Rechtspflegertjänster.

För att vara behörig att arbeta som Rechtspfleger måste man antingen ha avlagt studentexamen eller efter det att man fyllt 18 år ha arbetat åtta år i statlig tjänst. Vidare krävs för att kunna antas till Rechtspflegerutbildning att tjänstemannen har arbetat minst två år i ett domstolskansli och har genomgått för sådan personal föreskrivna prov. Det är presidenten vid Oberlandesgericht som beslutar om den sökande skall beviljas tillträde till utbildningen. Utbildningen pågår i tre år och omfattar praktik i domstol där tjänstemannen får hjälpa till att förbereda mål inom det område som han önskar arbeta, deltagande i en grundkurs och en kurs avseende det valda verksamhetsområdet samt två delprov. När tjänstemannen har genomgått utbildningen och klarat proven utfärdar justitieministern ett diplom och därefter innehar man behörighet för att kunna börja arbeta som Rechtspfleger inom det arbetsområde för vilket man kvalificerat sig. Det ankommer sedan på

presidenten i den aktuella Oberlandesgericht att bestämma vid vilken domstol och i vilken tidsmässig omfattning som vederbörande tjänsteman skall användas som Rechtspfleger. Vid den aktuella domstolen indelas tjänstemannen på en eller flera avdelningar och det åligger vederbörande domare på avdelningen att dela ut ärenden.

Canada

Utnämning av domare m.m.: I Canada utnämns domarna antingen federalt eller av provinsregeringarna. Om domaren skall utnämnas federalt utnämns han av Generalguvernören på förslag från regeringen. Förslagen lämnas antingen av den federale justitieministern eller, om det är fråga om domstolschefer, premiärministern.

Innan någon föreslås har regeringen rådgjort med ordföranden i Högsta domstolen samt Attorney General i den provins där tjänsten finns. Regeringen får inte föreslå någon som inte finns med på en lista över rekommenderade kandidater som satts upp av en särskild oberoende rådgivande nämnd för domarutnämningar (Judicial Appointments Advisory Committee). Sådana nämnder finns i varje provins och i territorierna. Nämnden består av fem ledamöter. En ledamot skall vara domare och representera provinsens eller territoriets överrätt, två skall vara jurister som representanter för den lokala juristföreningen respektive advokatsamfundet (Bar Association) samt två lekmän. Den ena lekmannaledamoten skall representera justitieministern och den andre provinsens eller territoriets Attorney General. Ledamöterna i nämnden utnämns av justitieministern på två år, med rätt till omval för ytterligare en mandatperiod. Nämnderna har inrättats för att tillförsäkra att endast kandidater med sakliga meriter utnämns till domare.

Bortsett från domarna i Canadas Högsta domstol, Canadas Federala domstol och Skattedomstolen (de federala domstolarna) utnämns också domarna vid provinsernas och territoriernas överrätter (superior courts) av den federala regeringen. Underrättsdomarna däremot utnämns av provinsernas och territoriernas regeringar i enlighet med lokala domstolslagar.

Den som är intresserad av att bli domare lämnar in en ansökan till the Commissioner for Federal Judicial Affairs. Även andra kan lämna förslag på kandidater till nämnden. Ansökan kan också lämnas till den lokala domarutnämningsnämnden.

Rekrytering och kvalifikationskrav: Domarna i domstolarna i Ontario, Nova Scotia, New Brunswick och Quebec rekryteras bland jurister som tillhör advokatsamfundet i respektive provins. I övrigt krävs för att bli en federalt utnämnd domare att man har varit medlem av något av provinsernas advokatsamfund i minst tio år eller att man

har varit medlem av advokatsamfundet och därefter arbetat som domare i en provinsdomstol under sammanlagt samma tid. För de domare som utnämns av provinsregeringarna krävs i allmänhet mellan fem och tio års medlemskap i advokatsamfundet. Av en blivande domare förväntas vidare att han har kunskaper i juridik och erfarenhet av juridisk verksamhet, att han har en omdömesförmåga som kan betecknas som mogen och objektiv, att hans personlighet är sådan att han är mottaglig för och har förståelse för de samhälleliga frågor som kan komma upp i en rättegång samt att han har sådana egenskaper att han kan fullgöra den roll som läggs på domarna enligt den kanadensiska lagen om fri- och rättigheter (Charter of Rights and Freedoms). En domare skall slutligen vara trogen de ideal som uppställts för offentlig tjänstgöring.

Underrättsdomare kan förordnas till domare i en överrätt om de anses kompetenta för en sådan domartjänst. De flesta ledamöterna i Canadas Högsta domstol har således tidigare varit domare i någon av överrätterna.

Rättslig ställning: Domarnas rättsliga ställning regleras dels i konstitutionen, dels i lag (särskilt Judges Act). Enligt Canadas konstitution innehar kanadensiska domare sin tjänst ''during good behaviour'' tills de fyller 75 år. De kan skiljas från tjänsten av Generalguvernören efter en begäran från Senaten och Underhuset. Så har ännu inte skett, men om förfarandet blir aktuellt skulle det ske efter rekommendation av ett särskilt råd, the Canadian Judicial Council. Rådet består av ordföranden i Högsta domstolen, som är rådets ordförande, samt ordförande och vice ordförande vid samtliga domstolar vars domare utnämns federalt. Rådet har bl.a. till uppgift att på begäran av den federale justitieministern eller en av provinsernas Attorney General utreda om en domare bör skiljas från tjänsten. Rådet kan även undersöka klagomål som riktats mot federalt utnämnda domare.

Under en sådan utredning har rådet ställning som domstol (s.k. superior court) med rätt att kalla och höra personer muntligen eller skriftligen under ed samt begära in de handlingar som krävs för utredningen. Rådet kan även besluta att förbjuda att handlingar eller information som har samband med utredningen publiceras. Förhandlingarna kan ske antingen offentligt eller inom stängda dörrar. Den domare som berörs av utredningen har rätt att bli hörd samt åberopa bevisning och korsförhöra vittnen.

Enligt sektion 65 (2) i Judges Act kan rådet lämna en rekommendation om att en domare skall skiljas från sin tjänst om domaren inte kan sköta sin domartjänst på grund av ålder eller ohälsa, om domaren gjort sig skyldig till tjänstefel, inte har skött sitt arbete eller om han på

grund av sitt uppförande eller av andra skäl befinner sig i en situation som är att anse som oförenlig med en tjänstgöring som domare. Generalguvernören kan också bevilja en domare som funnits oförmögen att sköta sin tjänst tjänstledighet med lön under den tidsperiod som anses lämplig.

De domare som utnämns av provinsregeringarna kan skiljas från tjänsten genom beslut av Guvernörlöjtnanten eller kabinettet. Så har skett vid flera tillfällen. Förfarandena varierar mellan provinserna.

Löner: I konstitutionen stadgas att domarlönerna bestäms av parlamentet i lag. Storleken på lönerna för domarna i de olika domstolarna anges i domarlagen (Judges Act). Lönerna indexuppräknas årligen. Vart tredje år sker även en översyn av domarnas löner, pensioner och andra förmåner av en kommission vars medlemmar utnämns av Canadas justitieminister. De ändringar som översynen ger anledning till måste ske i form av ändringar i lagtexten. Löneutbetalningar m.m. sker genom the Office of the Commissioner for Federal Judicial Affairs och inte från Justitieministeriet. Lönerna till de domare som utnämns av provinserna eller territorierna bestäms av provinsens eller territoriets regering.

Bisysslor: Kanadensiska domare tillåts inte att engagera sig i annan inkomstbringande verksamhet eller utöva annat yrke än domaryrket och de förväntas uteslutande ägna sig åt sin tjänst. De kan emellertid förordnas av federala eller provinsiella myndigheter att fungera som kommissionärer, skiljemän, medlare etc. Tillstånd att utöva sådana uppdrag sker antingen i form av lag eller förordning, förordnande av Generalguvernören eller, i frågor som faller under provinsernas lagstiftningsmakt, av provinsens Guvernörlöjtnant. Uppdragen är vanligtvis oavlönade bortsett från ersättning för kostnader för resa eller flytt samt eventuella utgifter.

Etiska regler: De oskrivna etiska regler som finns för de kanadensiska domarna är baserade på anglo-saxiska traditioner och sedvänja. The Canadian Judicial Council publicerade år 1991 en handbok benämnd ''Commentaries on Judicial Conduct''. I denna diskuteras frågor som vad förändringen från annan yrkesverksam jurist till domare innebär, bisyssleproblematiken, domaren som föredragshållare, jäv samt domarens uppförande i rätten m.m.

Lekmannadomare och jury: Bortsett från jury förekommer inte några lekmannadomare i domstolarna i Canada. I vissa delar av Canada finns emellertid fredsdomare, vars uppgifter huvudsakligen är att leda sammanträden i frågor om påstådda brott mot provinslagarna eller borgen i brottmål.

En person som är åtalad för brott där påföljden kan bli fem års fängelse eller mer har rätt till juryrättegång. I vissa av provinserna kan

jury även förekomma i tvistemål. Den som enligt provinsens lagstiftning är behörig att vara jurymedlem är behörig att tjänstgöra i jury vid de domstolar som är belägna i provinsen i fråga. Juryn skall bestå av 12 ledamöter. De utses från röstlängderna. Namnen på de personer som kallats till jurytjänstgöring lämnas över till domstolens clerk som sedan genom lottdragning tar ut så pass många personer som domaren bedömer nödvändigt för att — efter det att hänsyn tagits till eventuella uteslutningar — en hel jury skall kunna utses. Domaren kan även besluta att någon befrias från jurytjänstgöringen på grund av att personen har ett personligt intresse i saken eller är jävig på grund av personliga relationer till domaren, åklagaren, den tilltalade, försvararen eller vittnena. Om domaren anser att någons personliga förhållanden är sådana att personen av andra skäl bör få bli befriad från tjänstgöring kan domaren även medge detta. Den tilltalade och åklagaren har rätt att utesluta personer från juryn. Så är fallet dels om de anser att det finns skäl till det, dels utan särskild grund. Personer som inte kan anses vara opartiska, som har dömts för brott till fängelse överstigande 12 månader eller på livstid, som inte är kanadensiska medborgare, som är fysiskt förhindrade att utföra uppdraget eller som inte, beroende på omständigheterna i målet, talar antingen franska eller engelska eller båda språken kan således på begäran av åklagare eller den tilltalade uteslutas från juryn. Det antal personer som får uteslutas av den tilltalade eller åklagaren utan att någon särskild grund anges varierar beroende på brottets art.

England och Wales

Utnämning av domare m.m.: Engelska heltidsdomare utnämns av den engelska drottningen, med undantag för District judges.

Utnämningen av domarna i House of Lords och Court of Appeal, dvs. Lords of Appeal in Ordinary resp. Lords Justices of Appeal, sker på förslag av premiärministern (som dock rådfrågar Lordkanslern). I övrigt är det Lordkanslern som föreslår vilka som skall utnämnas. Denne utnämner även District judges. Engelska domartjänster som innehas på deltid utnämns antingen av Lordkanslern eller, som är fallet med Recorders, av drottningen.

Lordkanslern är innehavare av det högsta domarämbetet i England. Han är även medlem av regeringen och talman i Överhuset. I sin domarfunktion händer det att han deltar som domare i Överhuset i dettas egenskap av högsta domstol. En av Lordkanslerns huvuduppgifter är att skydda en självständig domarkår, dess kompetens och integritet. Han utnämns av drottningen efter förslag av premiärministern.

Tillsättningen av tjänsterna som domare i High Court och de högre domstolarna har tidigare skett efter kallelse. För de övriga domartjänsterna sker tillsättningen efter ett ansökningsförfarande. Lordkanslern har emellertid i juli 1993 aviserat att även högre domartjänster i framtiden skall vara föremål för utannonsering och ansökan. Till varje domartjänst utnämns den kandidat som Lordkanslern anser vara mest kvalificerad för tjänsten. Valet sker efter referenstagning och konsultationer med domarkåren och den juridiska yrkeskåren i övrigt. Innan en kandidat kan komma i fråga för en heltidstjänst måste han i de flesta fall ha tjänstgjort på en liknande tjänst på deltid under tillräckligt lång tid för att göra det möjligt att bedöma hans kompetens och lämplighet.

Rekrytering och kvalifikationskrav: Hittills har de flesta engelska domare rekryteras från barristerkåren. Därutöver finns för de olika heltidsdomartjänsterna skilda kvalifikationskrav. För att bli utnämnd till Lord of Appeal in Ordinary, s.k. Law Lord, måste personen under minst två år ha innehaft ett högre juridiskt ämbete. Som sådana ämbeten räknas bl.a. tjänst som Lordkansler, Lord Justice of Appeal, High Court Judge, domartjänst vid Court of Sessions i Skottland eller High Court Judge eller Lord Justice of Appeal i Nordirland. Vidare

kan jurister som under 15 års tid har haft rätt att framträda inför den högsta domstolen komma i fråga. Engelska och walesiska Law Lords har vanligen varit Lord Justices of Appeal vid utnämningstillfället. Traditionen bjuder att två av de tio domarna skall komma från Skottland och en från Nordirland. Dessa rekryteras från de skotska resp. nordirländska domarkårerna.
Kvalifikationskraven för en Lord Justice of Appeal är att han tidigare, vilket också nästan alltid är fallet, har varit High Court Judge. Även personer som under tio års tid har haft rätt att processa inför High Court kan dock komma i fråga för sådan tjänst.

För att bli High Court Judge krävs tio års erfarenhet av processförande inför High Court eller att man har innehaft en tjänst som Circuit Court Judge i minst två år. De senare måste antingen ha tio års erfarenhet av process inför Crown Court eller High Court (dvs. i praktiken vara barrister) eller ha tjänstgjort som en s.k. Recorder (domare på deltid). Även viss annan slags juridisk tjänstgöring som skett under minst tre års tid kan förekomma. Vanligtvis måste kandidaten vara mellan 45 och 62 år för att komma i fråga för en tjänst som Circuit Court Judge.

District Judges på heltid väljs bland sådana jurister som har varit allmänt kvalificerade i den mening som avses i Courts and Legal Services Act 1990 i minst sju år. De skall åldersmässigt vara över 40 år och under 62 år och ha visat sin lämplighet för tjänsten genom att ha tjänstgjort som Deputy District Judge under minst 20 dagar. För en Stipendiary Magistrate är kvalifikationskrav desamma, utom beträffande åldern. Det är nämligen ovanligt att någon som är äldre än 55 år förordnas till Stipendiary Magistrate. Dessa två slagen av domartjänster är alltså inte förbehållna barristerkåren.

Som heltidstjänster räknas även tjänsterna som Masters och Registrars of the Supreme Court samt District Judges of the Principal Registry of the Family Division. Dessa utnämns av Lordkanslern och för att komma i fråga till en sådan tjänst krävs sju års allmän kvalifikation enligt definitionen i Courts and Legal Services Act 1990. En clerk som har arbetat i minst tio år i the Principal Registry of the Family Division eller i ett District Probate Registry samt den som arbetat som District Probate Registrar i minst fem år innehar kvalifikationerna för att söka sig till en tjänst som District Judge vid the Family Division om de är över 40 år och under 62 år.

Därutöver finns ett antal deltidsdomartjänster. Deputy High Court Judges tillsätts vid behov på kallelse och kandidaterna väljs ut bland de mest erfarna och kompetenta yrkesverksamma juristerna. De flesta blivande High Court Judges förutsätts ha tjänstgjort som Deputy High Court Judge, men inte alla sådana utnämns till ordinarie domare i

domstolen. Det har blivit allt vanligare att Lordkanslern väljer ut någon som redan är Recorder för denna typ av tjänstgöring. Behörig att bli Recorder är den som i tio års tid varit berättigad att processa inför Crown Court eller High Court (dvs. i praktiken barristers). Det är ovanligt att någon som är under 38 år och som inte på ett förtjänstfullt sätt arbetat som Assistant Recorder, vanligtvis i mellan tre och fem år, får tjänstgöra som Recorder. Assistant Recorders kan förordnas att tjänstgöra i Crown Court eller i en County Court. Behörighetskraven är desamma som för en Recorder, men förordnandet brukar ske mellan 35 och 50 års ålder. En Assistant Recorder förutsätts genomgå viss närmare angiven utbildning beroende på vilken domstol som tjänstgöringen skall ske i innan han får börja tjänstgöra. Tjänstgöringstiden för Recorders är minst 20 dagar och högst 50 dagar per år.

Deputy District Judges tjänstgör på deltid under minst 20 och högst 50 dagar under året. Liksom för övriga deltidsdomartjänster är förordnandet tidsbegränsat. För att komma i fråga som Deputy District Judge måste man ha sju års allmän kvalifikation enligt Courts and Legal Services Act 1990. De flesta kandidaterna har även processvana, helst från County Court, och kunskaper inom de områden som omfattas av denna domstols jurisdiktion. Det finns även krav på att viss typ av utbildning måste ha genomgåtts innan tjänstgöring får ske. För att komma i fråga som Deputy Supreme Court Master eller Registrar samt Deputy District Judge of the Family Division gäller samma behörighetskrav som för Deputy District Judges.

Acting Stipendiary Magistrate kan den bli som uppfyller samma behörighetskrav som för Deputy District Judge och är mellan 38 och 55 år. Oftast tillsätts yrkesverksamma barristers och solicitors med goda kunskaper i straffrätt och brottmålsprocessen, men även andra kandidater kan förekomma som t.ex en Justice's Clerk. En Acting Stipendiary Magistrate förväntas genomgå viss utbildning och därefter tjänstgöra i en magistrate's court vid första tillfället under en fjortondagars period och därefter under minst 20 dagar om året.

Som framgår ovan krävs vanligen för erhållande av heltidstjänst som domare att domarkandidaten tidigare har tjänstgjort som domare på deltid. Kravet på sådan tjänstgöring har som huvudändamål att man skall kunna iaktta hur en kandidat fungerar som domare, att pröva om denne har de rätta egenskaperna för domaryrket och för att man vid val mellan olika kandidater skall kunna bedöma vem som är mest lämplig att bli ordinarie domare. Vid en föreläsning år 1993 uppgav Lordkanslern att han ansåg att tjänstgöringskravet var en utmärkt urvalsmetod, eftersom det inte finns något bättre sätt att bedöma en

persons kvalifikationer för ett arbete på än att kunna iaktta hur han eller hon utför det.

Kvalifikationskraven för de olika heltidstjänsterna medför även att de engelska heltidsdomarna har möjlighet att utnämnas till en annan domartjänst under tiden som domare. District Judges och Stipendiary Magistrates kan bli Circuit Judges och de senare kan bli High Court Judges. Det vanliga är att den högsta domargrad en yrkesverksam jurist kan nå innan han tjänstgjort på domarbanan är domare i High Court. Rekryteringen till de högre domartjänsterna sker nämligen oftast bland dem som redan innehar en tjänst som domare.

Rättslig ställning: Engelska heltidsdomare innehar sina tjänster fram till pensionsåldern om de inte säger upp sig tidigare. Pensionsåldern varierar beroende på vid vilken typ av domstol domaren tjänstgör. Domare i High Court och Court of Appeal går i pension vid 75 års ålder, medan Circuit Judges är tvungna att gå i pension på årsdagen av sin utnämning efter det att de har fyllt 72 år. Stipendiary Magistrates pensioneras vid 70 års ålder. Genom ny lagstiftning, the 1993 Judicial Pensions and Retirement Act, kommer en gemensam pensionsålder, 70 år, att införas för samtliga domare. Lagen är dock inte retroaktiv, utan kommer endast att tillämpas på dem som utnämns efter det att lagen börjat gälla.

Domarna i de högsta domstolarna (High Court, Court of Appeal och House of Lords) kan endast skiljas från tjänsten genom att Parlamentets båda hus antar en resolution om att så skall ske. För övriga domare (s.k. lesser judges) stadgas vanligen i lag att de kan fråntas sin tjänst på grund av oförmögenhet att utöva tjänsten eller dåligt uppförande. Både domarens uppförande inom och utom tjänsten åsyftas. Rätten att skilja dessa domare från tjänsten tillfaller i de flesta fall Lordkanslern. Bortsett från denna Lordkanslerns rätt att skilja domare från tjänsten är möjligheterna att ålägga domarna disciplinansvar begränsade. Det har dock hänt att Lordkanslern offentligt tillrättavisat en domare.

Engelska deltidsdomare förordnas för en tidsbegränsad period. Beträffande Recorders kan, under förutsättning att tjänstgöringen bedöms som tillfredsställande, förordnandet förnyas vart tredje år fram till 72 års ålder. Acting Recorders och Acting Stipendiary Magistrates som inte efter fem års tjänstgöring erhållit en heltidsdomartjänst får inte förlängt förordnande.

Löner: Domarnas löner bestäms av regeringen efter förslag från en särskild nämnd, Senior Salaries Review Body. Vid fastställande av lämplig lönenivå tar nämnden bl.a. hänsyn till lönerna för andra tjänstemän i den offentliga sektorn och inom juristkåren i övrigt. Enligt lag får domarlönerna inte sänkas.

Bisysslor: Engelska heltidsdomare får inte praktisera inom det juridiska verksamhetsområdet i enlighet med vad som närmare stadgas i Court and Legal Services Act 1990. Detta innebär bl.a. att de inte mot betalning kan arbeta som skiljedomare eller förlikningsmän. Vidare är det förbjudet att inneha styrelseposter i kommersiella företag för vilka man erhåller ett arvode. Däremot anses det inte vara förbjudet för domare att vara ledamot av en styrelse för sådana familjeföretag som lantbruk eller större lantgods. Vid oklarheter får domaren rådfråga Lordkanslern om bisysslan kan anses vara förenlig med domartjänsten eller inte. Beträffande deltidsdomare följer av tjänstens natur att något förbud mot att praktisera juridik inte föreligger.

Etiska regler: Engelska domare förväntas upprätthålla den allra högsta standard både vad gäller personligt och yrkesmässigt uppträdande. Några skriftliga regler finns inte.

Lekmannadomarna: Det engelska rättsväsendet kan sägas kännetecknas av det stora lekmannainslaget i den dömande verksamheten. Lekmannadomare avgör mål i första instans och jury medverkar i rättegången i grövre brottmål vid de kungliga domstolarna (Royal courts).

Fredsdomare (Justices of the Peace) tjänstgör antingen i en magistrate´s court eller i Crown Court. De handlägger enklare brottmål, men även familjemål och enklare tvistemål. I en magistrate´s court består sitsen vanligtvis av tre fredsdomare. Denna typ av domstol handlägger mer än 98 procent av alla brottmål. Allvarligare brott prövas av Crown Court som första instans, men även i sådana fall kan det ankomma på en fredsdomare att bestämma om målet skall föras upp till förhandling. Fredsdomarna kan vidare besluta att ett av dem avdömt mål skall översändas till Crown Court för bestämmande av påföljd. Fredsdomare dömer i Crown Court i mål som överklagats dit från en magistrate´s court eller i de fall där mål sänts till Crown Court för påföljdsbestämning. Sitsen består då av en juristdomare (High Court Judge, Circuit Court Judge eller Recorder) och två, ibland fyra, fredsdomare. Fredsdomarna är obetalda, men kan i vissa fall få bidrag för att täcka resekostnader, uppehälle och förlorad inkomst vid tjänstgöring.

Fredsdomarna utnämns av Lordkanslern på monarkens vägnar utom i Greater Manchester, Merseyside och Lancashire där utnämningen i stället sker av kanslern för hertigdömet Lancaster (the Chancellor of the Duchy of Lancaster). Det sker ungefär 1 800 utnämningar årligen efter förslag från särskilda rådgivande kommittéer som finns utspridda över landet. Även ordförande och ledamöter i kommittéerna förordnas av Lordkanslern. Kommittéerna förnyas vart tredje år då hälften av

kommittéledamöterna måste avgå. Dessa rekryteras från alla delar av samhället.

Alla personer eller organisationer har rätt att föreslå någon till fredsdomare. Förslagen skickas till den lokala rådgivande kommittén. Det är inget som hindrar att man anmäler sig själv. En fredsdomare måste vara bosatt inom det område som tillhör den s.k. Commission of the Peace där han skall tjänstgöra eller inom en radie av 15 engelska mil från gränsen för detta område. Fredsdomaren måste också bo eller arbeta inom den s.k. Petty Sessional Division till vilken han är utsedd. Fredsdomarkåren inom det område där de tjänstgör skall återspegla alla delar av samhället. Därutöver skall de vara personer som är och av lokalbefolkningen anses vara lämpliga i personlighets- och integritetshänseende. De skall även ha förståelse för det viktiga arbete som de satts att utföra. Ett förordnande får inte ske som belöning för tidigare tjänster av vad slag det vara må. Politisk åskådning är varken kvalificerande eller diskvalificerande, men hänsyn kan tas till en persons politiska åsikter vid utnämningen för att inte en domstol skall domineras av ett enda politiskt parti. Lordkanslern försöker även utnämna yngre personer i 30 eller 40 års åldern för att få en någorlunda jämn balans åldersmässigt.

Vissa personkategorier kan inte utnämnas till fredsdomare, nämligen personer över 60 år (undantag förekommer dock), personer som straffats för vissa typer av brott eller som är underkastade vissa slags domstolsbeslut, personer som befinner sig i konkurs samt personer med hörsel- eller synsvårigheter eller som på grund av sjukdom inte kan utöva sina plikter. Till de uteslutnas krets hör även militärer, polismän, trafikvakter och personer som är nära släkt med en fredsdomare inom samma domkrets.

En fredsdomare får räkna med att han måste tjänstgöra åtminstone vid 26 tillfällen om året. Innan tjänstgöringen börjar måste den nyutnämnde fredsdomaren genomgå utbildning för att kunna förstå sina blivande uppgifter, få tillräckliga kunskaper i juridik för att kunna döma i normala fall, lära sig bevisvärderingsreglerna och att förstå påföljdssystemet

Jury medverkar vid prövning av åtal för de mest allvarliga brotten som t.ex. mord, våldtäkt, misshandel, stöld och bedrägeri. Har den tilltalade erkänt gärningen eller avstått från rätten till jury avgörs dock målet endast av juristdomare. Juryn beslutar i ansvarsfrågan. För fällande dom förutsätts juryn vara enig. Under vissa förutsättningar räcker det att tio ledamöter är ense om att fälla den tilltalade. Prövning av jury förekommer också, om än mer sällan, i förtalsmål, vilka räknas som tvistemål.

Blivande medlemmar av en jury väljs ut slumpmässigt med hjälp av valregistret bland personer mellan 18 och 70 år som har bott i Storbritannien, Nordirland, kanalöarna eller Isle of Man under minst fem års tid sedan 13 års ålder. När de utvalda kommer till domstolen utses sedan 15 av dem slumpmässigt av en domstolstjänsteman, dessa får följa med in i rättssalen. Domstolens clerk väljer därefter genom lottning ut de tolv som kommer att tjänstgöra i juryn. Det är dock möjligt för åklagare och försvarare att ifrågasätta valet av en jurymedlem. Om domaren medger att en person skall uteslutas måste personen lämna juryn och en ny jurymedlem utses. Jurytjänstgöringen beräknas vid varje tillfälle pågå under tio arbetsdagar.

En person som känner den tilltalade, ett vittne, domaren, åklagaren eller försvararen eller som på annat sätt har anknytning till målet får inte vara medlem av juryn. Vidare utesluts från jurytjänstgöring den som dömts till vissa slags straff, den som lider av psykisk sjukdom eller som på grund av sådan sjukdom har förmyndare samt den som av domstol inte anses kunna sköta sina affärer. Präster, munkar, nunnor, domare, även fredsdomare, jurister samt anställda inom rättsväsendet och närstående områden får inte heller ingå i juryn. Personer som är medlemmar av Överhuset eller Underhuset eller anställda där, vissa militärer, läkare, tandläkare, barnmorskor, sjuksköterskor, veterinärer och farmaceuter samt representanter till EG Parlamentet är inte heller tvingade att tjänstgöra i jury.

Irland

Utnämning av domare m.m.: Irländska domare utnämns av Irlands president efter förslag från regeringen. Utnämningen föregås av ett ansökningsförfarande och den blivande domaren väljs ut bland de sökande. Varken Högsta domstolen eller advokatsamfund rådfrågas vid urvalet. Den som är intresserad av och innehar behörighet för att bli domare har rätt att söka domartjänster.

Rekrytering och kvalifikationskrav: Endast den som är barrister eller solicitor kan komma i fråga för en domarutnämning. För att kunna bli barrister eller solicitor måste man ha genomgått en viss av myndigheterna bestämd utbildning. De som utnämns till domare kan därför vanligtvis förväntas ha ganska breda kunskaper i juridik och hur man tillämpar den juridiska materian, i synnerhet domstolsförfarandet.

För att kunna bli utnämnd till domare i Högsta domstolen och High Court måste man vara yrkesverksam barrister och ha arbetat som sådan i minst tolv år. Om personen har tjänstgjort som domare i Circuit Court räknas denna tid tillgodo som yrkesverksamhet som barrister. Det förekommer att High Court domare förordnas som domare i Högsta domstolen.

För att bli domare i Circuit Court krävs minst tio års yrkesverksamhet som barrister. Som sådan tid räknas även tid som man har arbetat som tillfälligt förordnad domare i domstolen. Om en barrister har tjänstgjort som District Court domare får han även räkna denna tid tillgodo som yrkesverksamhet som barrister.

Till District Court domare kan förordnas dels yrkesverksamma barristers, dels yrkesverksamma solicitors. Personen måste ha arbetat i yrket under minst tio års tid. En ej längre praktiserande barrister eller solicitor som tidigare har varit yrkesverksam som sådan i minst tio år kan ändå förordnas om han vid tiden för förordnandet innehar en annan tjänst för vilken det krävdes att man var eller hade varit yrkesverksam som barrister eller solicitor.

De irländska domarna förordnas att tjänstgöra i en viss domstol. Den enda befordran som brukar förekomma är därför möjligheten att bli president i den domstol där man tjänstgör. I teorin kan domare som har de rätta kvalifikationerna befordras till en högre domstol. Detta sker emellertid ytterst sällan mellan District Court, Circuit Court

och High Court. Befordran från High Court till Högsta domstolen är mera vanlig. En District Court domare kan också vara okvalificerad för en domartjänst i de övriga domstolarna.

Rättslig ställning: Enligt den irländska konstitutionen skall domarna vara självständiga i utövandet av sina domarämbeten. De är endast bundna av konstitutionen och lagarna (art. 35.2).

Irländska domare skiljs i normalfallen från tjänsten genom att de går i pension. Domarna i Irlands Högsta domstol och i High Court pensioneras vid 72 års ålder. Circuit Court domarnas pensionsålder är 70 år. District Court domare skall gå i pension vid 65 års ålder. Det finns emellertid möjlighet för dem att kvarstå i tjänst fram tills de fyller 70 år. Tillstånd ges av en kommitté bestående av ordföranden i Högsta domstolen, presidenten i High Court och Attorney General (som är regeringens juridiske rådgivare) för ett år i taget.

I konstitutionen finns bestämmelser om i vilka fall domare i Irlands Högsta domstol och dess High Court (som inte enbart är en appellationsdomstol) i övrigt kan skiljas från tjänsten. Så kan ske om de gjort sig skyldiga till dåligt uppträdande eller om de är oförmögna att utöva tjänsten (''stated misbehaviour or incapacity''). Uttrycket ''stated misbehaviour'' syftar på ett sådant uppförande både i och utanför domstolen som inte kan anses passande för en medlem av domarkåren och innefattar t.ex. det förhållandet att en domare döms för en brottslig gärning. Ett skiljande från tjänsten i dessa fall förutsätter vidare att Irlands parlament (både Dáil Eireann och Senaten) antar en resolution om detta. Det åligger sedan den irländske presidenten att fatta ett beslut om verkställighet i frågan. Domare i Circuit Court och District Court åtnjuter samma anställningstrygghet som de högre domarna, men denna är fastställd i vanlig lag. Ingen irländsk domare har skiljts från tjänsten på grund av dåligt uppträdande eller oförmögenhet att utöva tjänsten, däremot har två domare begärt avsked på grund av påståenden om att sådana förhållanden förelegat.

Domare i District Court kan bli föremål för undersökning av sitt hälsotillstånd eller uppförande. Justitieministern kan nämligen begära att Högsta domstolens ordförande förordnar en annan domare att undersöka sådana förhållanden avseende en viss domare. Efter det att undersökningen avslutats skall den undersökande domaren rapportera resultatet till ministern. Vidare kan Högsta domstolens ordförande, om han anser att en District Court domare har handlat på ett sådant sätt att hans uppträdande skadat rättskipningens anseende, kalla domaren till sig för enskilt samtal och informera denne om sin åsikt. Om presidenten i District Court anser att en av domstolens domare handlat på ett sådant sätt att det skadar en snabb och effektiv handläggning av domstolens ärenden kan han låta undersöka förhållandena. Han har

även rätt att rapportera undersökningsresultatet till justitieministern. Eventuella disciplinära åtgärder med anledning av undersökningen av en District Court domares hälsotillstånd eller uppförande ankommer på domstolens president.

Regeringen har möjlighet att tillsätta tillfälliga domare. Dessa förordnanden är tidsbegränsade.

Löner: I konstitutionen stadgas att en domares lön inte får sänkas under den tid han innehar en domartjänst. Lönerna bestäms i lag och betalas av staten genom the Central Exchequer. Förändringar i lönerna bestäms av en särskild myndighet, nämligen the Review Body on Higher Renumeration in the Public Sector.

Bisysslor: Enligt konstitution får domare inte vara medlemmar av parlamentet eller inneha någon arvoderad tjänst eller ställning. Domare kan dock arbeta som skiljedomare och med statliga utredningar.

Etiska regler: Det finns inga särskilda etiska regler för irländska domare. Domarna i High Court och Högsta domstolen måste svära en ed där de förklarar sig ämna utföra sina uppgifter korrekt och samvetsgrant samt upprätthålla konstitutionen.

Lekmannadomare: Lekmannamedverkan i de irländska domstolarna sker i form av jury. Juryn består av tolv ledamöter. Medverkan av jury är obligatorisk i brottmålsrättegångar i Circuit Court, utom i de fall där domstolen är andra instans för mål som handlagts av District Court, och i High Court, som då benämns Central Criminal Court. Däremot förekommer inte jury i rättegången i District Court eller i mål om brott mot staten som omstörtande verksamhet och terrorism. Dessa mål prövas för övrigt av en särskild domstol, Special Criminal Court. När jury medverkar i brottmål krävs att tio ledamöter är ense för fällande dom. I de fall påföljden är dödsstraff måste dock full enighet råda bland juryns ledamöter. Jury förekommer i High Court även i s.k. civila mål avseende ärekränkning, olaga frihetsberövande och obefogat åtal. I dessa mål måste nio av de tolv jurymännen vara eniga för fällande dom.

Varje medborgare över 18 års ålder och som inte har fyllt 70 år som är registrerad som röstberättigad kan och är skyldig att tjänstgöra som juryman. Vissa personkategorier undantas dock, exempelvis personer som dömts till längre fängelsestraff på grund av brott som begåtts på Irland, inklusive Nordirland, samt personer som avtjänat straff (minst tre månaders fängelse eller ungdomsfängelse).

USA

Utnämning av domare m.m.: Tillsättningen och utnämningen av domare i USA skiljer sig åt beroende på om domstolen i fråga är federal eller statlig. Skillnader förekommer även mellan olika slag av domstolar.

De federala domarna nomineras av presidenten och utnämns av denne efter godkännande från Senaten. Beträffande tillsättningen av underrättsdomarna (district court eller trial court judges) spelar dock den berörda delstatens senatsledamot en mycket framträdande roll. Detta beror på att tillsättningen av en district judge-tjänst i senatorns hemstat anses vara av särskild vikt för senatorn och dennes supportrar. När en sådan tjänst skall ledigförklaras rekommenderar därför den aktuelle senatorn en eller flera personer för befattningen. Även chefen för Justitiedepartementet (the Attorney General of the United States) och Justitiedepartementet liksom Vita Husets stab deltar i urvalsprocessen. Det är inte ovanligt att diskussioner och förhandlingar mellan dessa olika intressenter förekommer innan en kandidat som passar alla kan väljas ut. Även om presidenten formellt är den som nominerar de federala underrättsdomarna anses han alltså i praktiken vara förhindrad från att göra ett val som inte möter den aktuella delstatens senators godkännande.

Beträffande domare i de federala överrätterna (Circuit Courts of Appeal) och i synnerhet den federala högsta domstolen (the US Supreme Court) har presidenten och Justitiedepartementet friare händer. Domarna i dessa domstolar kan väljas från flera olika delstater och senatorerna har därför inte samma starka intresse i ett sådant tillsättningsärende som när det är fråga om en distriktsdomstolstjänst i den egna delstaten. Vid valet av federala domarkandidater måste dock presidenten alltid ta viss hänsyn till Senatens synpunkter eftersom denna har vetorätt över de enskilda utnämningarna.

På den delstatliga nivån är tillsättningsförfarandet mera komplicerat. Delstaterna använder sig av fem olika metoder att utse domare:

1) Val där domarkandidaterna stöds av de olika politiska partierna och går till val under partibeteckning. Oftast ställer flera kandidater upp för val till domartjänsten i fråga.

2) Icke politiska val där kandidaterna ställer upp efter det att de har nominerats av minst ett visst antal personer, men där de olika kandidaterna inte går till val under partibeteckning.

3) Domaren utses efter val av den delstatliga lagstiftande församlingen (tillämpas endast i Rhode Island, Virginia och South Carolina).

4) Domaren utses av delstatens guvernör.

5) Domaren utses av delstatens guvernör från en lista över de bäst kvalificerade kandidaterna för posten (s.k. ''merit selection''). Efter en viss tids tjänstgöring ställer sedan den utnämnde domaren upp i ett val där han är ensam deltagare och där väljarna har att bestämma om domaren skall få fortsätta som domare eller inte. Den lista som guvernören väljer från sammanställs av en kommitté bestående av både jurister och icke-jurister. När en tjänst blir ledig begär kommittén in förslag från advokatföreningen (the Bar Association) och allmänheten på lämpliga kandidater. Även jurister som är intresserade av att bli domare kan lämna in en ansökan till kommittén. Efter att ha gått igenom materialet och eventuellt även intervjuat potentiella kandidater lämnar kommittén över en lista på de personer som man anser mest lämpade för domartjänst. Antalet namn på listan kan variera mellan tre och fem beroende på delstat. Metoden kallas the Missouri Plan eller the Merit Plan och stöds av både the American Bar Association och the American Judicature Society.

En och samma delstat kan använda olika metoder för tillsättning av domare beroende på vilken domstol som är aktuell eller till och med beroende på om tillsättningen avser en tjänst i en domkrets vars befolkning är av viss storlek (så är fallet beträffande underrätterna i Arizona).

Rekrytering och kvalifikationskrav: Huvudregeln är att amerikanska domare har studerat juridik och har tillstånd att praktisera juridik. De har i de flesta fall arbetat med annan verksamhet under ett stort antal år innan de tillträder en domartjänst. Amerikanska domares verksamhetsområde innan de utnämnts till domare varierar från praktiserande av allmän juridik i en småstad till arbete inom något juridiskt specialområde som anställd vid en av de stora advokatbyråerna. Ett stort antal domare har tidigare arbetat inom den offentliga sektorn som åklagare eller som juridiska rådgivare för något organ på federal eller delstatlig nivå. Ett fåtal har varit professorer i juridik. Många har tidigare aktivt deltagit i det politiska livet så som lagstiftare, ledare av politiska kampanjer eller medlemmar av politiska

kommittéer. I många fall kan amerikanska domare något tillspetsat beskrivas som f.d. politiskt aktiva jurister (s.k. lawyer-politicians).

En amerikansk jurist kan utan tidigare domarerfarenhet utnämnas till domare i såväl underrätt som överrätt. En jurist som utses till underrättsdomare har ingen garanti att han senare kommer att utnämnas till domare i överrätt, även om så sker ibland. Åsikterna om domares befordran till högre instans varierar dock mellan olika delstater. I Virginia t.ex. är praxis den att underrättsdomare befordras till appellationsdomstolarna. Under senare tid har det även blivit vanligt att amerikanska presidenter nominerar överrättsdomare till domartjänsterna i den federala Högsta domstolen.

Rättslig ställning: Federala domare utses att inneha sina ämbeten ''during good behavior'', vilket i praktiken innebär på livstid eller tills de själva beslutar sig för att gå i pension (jfr. Artikel III section 1 i Förenta Staternas konstitution). De kan endast fråntas sina tjänster om de efter beslut av Kongressen om riksrättsåtal (impeachment) döms i en sådan process. Processen är komplicerad och inte lätt att genomföra, men under senare år har antalet processer ökat markant. Från början av 1800-talet fram till mitten av 1980-talet hade beslut om riksrättsåtal fattats beträffande 10 federala domare, varav fyra stycken dömts och skiljts från tjänsten. Den senaste år 1936. Under slutet av 1980-talet skedde dock en oroväckande ökning av antalet riksrättsåtal. Under en period av tre år åtalade Kongressen tre federala domare som samtliga skiljdes från tjänsten, en år 1986 och två år 1989.

För att domare som är utnämnda på livstid inte skall behöva tjänstgöra om de på grund av sjukdom, mental ohälsa eller ålder är olämpliga för uppdraget finns i lag (28 U.S.C. § 372) regler om att federala domare, som på grund av någon bestående oförmåga eller handikapp inte längre kan fullgöra sin tjänst, har rätt att gå i pension. Domaren behåller då hela sin lön livet ut om han har tjänstgjort som domare i minst tio år, eller halva lönen om han tjänstgjort under kortare tid. Domaren skall skriftligen bekräfta förhållandet till presidenten. Beroende på vilken tjänst domaren har krävs ibland intyg om förhållandena underskrivet av Högsta domstolens ordförande eller annan domstolschef. Om domaren uppfyller villkoren för pensionering, men inte begär att få gå i pension, finns det även möjlighet för domarens kollegor att agera. Så kan ske om en majoritet av medlemmarna i domsagans domarråd skriver under och till presidenten överlämnar ett intyg om domarens oförmåga och presidenten finner att domaren på grund av bestående mental ohälsa eller fysiska men inte kan utföra sina plikter och att det därför krävs att en annan domare utnämns för att fullgöra tjänsteåliggandena. Den domare som på detta

sätt kommer att ersättas kvarstår visserligen formellt i tjänsten, men skall betraktas som yngst i tjänsten vid domstolen och i domsagan.

Det finns även sedan år 1980 möjligheter för allmänheten att framföra klagomål om man anser att en federal domare inte håller måttet. Sådana klagomål skall lämnas in till the Clerk of the Court of Appeals. Klagomålen överlämnas sedan till domstolschefen för den domsaga där domaren tjänstgör för utredning av frågan. Om denne finner att det föreligger grund för anmälan skall han tillsätta en särskild kommitté att utreda förhållandena. Kommittén skall bestå av domstolschefen och ett lika antal Circuit och District judges. När utredningen är färdig lämnar kommittén en rapport med förslag på åtgärder till domsagans domarråd. Rådet kan företa ytterligare undersökningar vid behov.

Rådet har att agera på ett sätt som garanterar att domsagans domstolar utför sina uppgifter på ett effektivt och snabbt sätt. Det har därför vissa disciplinära befogenheter. Rådet kan göra en sådan anmälan om oförmåga att fullgöra domartjänsten som redogjorts för ovan eller begära att domaren frivilligt går i pension. Disciplinära åtgärder i form av tillfällig avstängning från tjänsteåliggandena, enskild eller offentlig tillrättavisning av domaren eller annan åtgärd som rådet finner lämplig kan också förekomma. Eftersom en domare som tillsatts på livstid endast mot sin vilja kan skiljas från tjänsten genom riksrättsåtal kan rådet, om det anser att domarens uppförande varit sådant att det kan ligga till grund för ett sådant förfarande, underrätta Förenta staternas domarkonferens (the Judicial Conference of the United States) om saken. Om en domare dömts för brott och domen vunnit laga kraft mot domaren kan rådet genom majoritetsbeslut besluta att meddela Representanthuset direkt att rådet anser att det föreligger skäl att väcka riksrättsåtal mot domaren.

Domartjänsterna på delstatlig nivå är ofta begränsade i tiden. Efter utgången av mandatperioden måste domaren i många fall ställa upp för omval eller på nytt utnämnas av delstatens guvernör (i District of Columbias fall utnämns domarna av presidenten). Tidslängden för den första mandatperioden kan variera från allt mellan ett (t.ex. till högsta domstolarna i Florida, Maryland och Iowa) till 15 år (District of Columbia). I vissa fall är mandatperioden fram till ''nästa allmänna val'' (t.ex. i New Mexico), vilket allmänna val det är fråga om varierar beroende på typen av domstol och från delstat till delstat. Efter omval är mandatperioderna oftast längre och i vissa fall behöver domaren inte ställa upp i val mot andra kandidater utan omval sker efter en s.k. retention-election. Domaren ställer då upp utan motkandidater och väljarkåren beslutar på grundval av domarens meriter om han skall få sitta kvar eller inte. Massachusetts skiljer sig från

övriga delstater genom att utnämning till domare där sker fram till dess domaren fyller 70 år.

Disciplinförfarandet varierar mellan de olika delstaterna. I Kalifornien finns t.ex. en särskild kommission, the Commission on Judicial Performance, bestående av fem domare utnämnda av delstatens Högsta domstol, två jurister utnämnda av delstatens advokatsamfund (the State Bar) samt två icke-jurister utnämnda av guvernören efter godkännande av delstatssenaten. Mandatperioden är fyra år och kan förnyas. Kommissionen har till uppgift att se till att olämpliga domare inte längre tjänstgör vid domstol samt att utöva kontroll över övriga domares uppförande. Förfarandet vid kommissionen liknar ett domstolsförfarande. Om kommissionen anser att något missförhållande föreligger kan den rekommendera den delstatliga Högsta domstolen att skilja en domare från tjänsten eller kritisera denne. Kommissionen har även rätt att enskilt tillrättavisa domare som visat sig ha uppträtt olämpligt eller misskött sina uppgifter.

Kaliforniens Högsta domstol kan på grundval av en rekommendation från kommissionen, efter egen prövning, besluta att pensionera en domare om denne av någon anledning inte kan utföra sina tjänsteåligganden. Domstolen kan även rikta kritik mot en domare eller skilja honom från tjänsten om domaren misskött sig i tjänsten, inte utför sina tjänsteåligganden, regelbundet missbrukar alkohol eller droger eller uppträder på ett sådant sätt att domarämbetet utsätts för dåligt anseende. Kaliforniska domare har t.ex. kritiserats för olämpliga uttalanden om en parts etniska tillhörighet, förolämpningar riktade mot målsägande samt lynniga kommentarer. Kritik förekommer dock inte för ett enstaka uttalande, utan domaren i fråga måste med någorlunda regelmässighet bete sig på ett sådant sätt som kan föranleda kritik. Domare har även på kommissionens initiativ skiljts från tjänsten på grund av senilitet.

Löner: Den dömande makten anses vara en självständig och likvärdig bransch av det federala statsskicket. Justitiedepartementet är inte involverat i domstolsväsendets organisation och administration. I stället har domstolsväsendet ett eget i lag reglerat styrelseskick, administrativ struktur och beslutsprocess. Domstolsväsendet är dock underställt vissa lagar och förordningar som reglerar så väl finansiella som administrativa förhållanden. Således fastställs t.ex. domstolsväsendets budget av Kongressen. Likaledes beslutas löneförhöjningar för domarkåren genom lag. Graden av en löneökning baseras delvis på presidentens och en särskild medborgarkommissions (the Citizen´s Commission on Public Service and Compensation) rekommendationer. Kommissionen består av elva medlemmar, varav två utnämns av presidenten, en av Senaten, en av Representanthuset, två av Högsta

domstolens ordförande och fem enligt särskilda regler av the Administrator of General Services. Deras mandatperiod är fyra år. Kommissionen har till uppgift att regelbundet se över bl.a. domarnas löner och lämna en rapport över resultatet av översynen jämte rekommendationer till presidenten. Det åligger sedan presidenten att mer exakt precisera lönenivåerna och lämna förslag på dessa till Kongressen. Presidentens löneförslag är baserade på kommissionens uppgifter samt vad han anser vara skäligt med hänsyn till tjänsternas marknadsvärde, tjänsteställningen och landets ekonomiska läge.

Federala domares rätt till lön är vidare fastställd i konstitutionens art. 3 där det stadgas att domarna skall få ersättning för sina tjänster och att
ersättningen inte får minskas under den tid domaren innehar sin tjänst. Reallönesänkningar på grund av inflation innefattas dock inte i denna garanti, vilket 140 federala distriktsdomare fick erfara år 1976 när de i målet Atkins v. United States hävdade att inflationen medfört att deras i konstitutionen garanterade skydd mot lönesänkning hade kränkts. Högsta domstolen meddelade inte prövningstillstånd i målet. Om en lönesänkning på grund av inflationen skulle innebära en risk för att domarnas självständighet hotades får man emellertid förmoda att Högsta domstolen skulle ha ingripit.

De olika federala domartjänsternas rätt till ersättning finns även reglerade i 28 United States Code, vars regelverk handlar om domstolsväsendet. I denna hänvisas beträffande lönerna till det ovannämnda förfarandet. Det finns även särskilda regler om lönejusteringar.

Bisysslor: Federala domare får efter utnämningen inte syssla med juridisk yrkesverksamhet utanför domartjänsten. I American Bar Association's 1990 Model Code of Judicial Conduct finns vissa regler om domares rätt att ha bisysslor. Reglerna är inte bindande för domarna om de inte har antagits inom domsagan. Enligt uppgift har dock de flesta amerikanska domsagor antagit reglerna eller regler som liknar dessa. Enligt ABA's Model Code får amerikanska domare inte vara yrkesverksamma som jurister (lawyers till skillnad från judges). De får dock representera sig själva samt lämna gratis juridisk rådgivning åt familjens medlemmar. De får inte heller utanför domartjänsten arbeta som skiljemän eller medlare eller på annat sätt utföra dömande funktioner om det inte i det särskilda fallet är tillåtet i lag. En domare tillåts inte engagera sig i sådan affärsverksamhet som kan komma att betraktas som ett utnyttjande av domarens ställning eller som innebär talrika transaktioner eller pågående affärsförhållanden med personer som kan komma att agera inför domstolen. Vidare får de inte inneha poster som styrelseledamot eller verkställan-

de direktör, vara delägare, rådgivare eller anställda i företag eller vara förvaltare eller förmyndare utanför familjesfären.

Etiska regler: Hösten 1992 godkände de federala domstolarnas administrativa högsta organ, the Judicial Conference of the United States, som består av 27 federala domare, regler för hur domare bör uppföra sig. I detta regelverk, The Code of Conduct for United States Judges, finns utförliga kommentarer till bl.a. följande rättesnören. Domare skall upprätthålla domarkårens självständighet och integritet. Domare skall undvika oegentligheter eller skenbara oegentligheter i all verksamhet. Domare skall utföra sina tjänsteåliggande på ett opartiskt och samvetsgrant sätt. Under förutsättning att han fullgör sina domaruppgifter på ett korrekt sätt är det tillåtet för en domare att engagera sig i verksamhet utanför tjänsten som har till uppgift att förbättra lagarna, rättssystemet och rättskipningen. Han måste dock se till att sådan verksamhet inte riskerar att komma i konflikt med hans tjänsteåligganden. Domaren har rätt att ta emot betalning för bisysslor och liknande verksamhet, under förutsättning att ersättningen inte kan ge sken av att vara en påverkan på domarens tjänsteutövning. Sådana inkomster skall anmälas regelbundet. Domare bör undvika att engagera sig i politisk verksamhet.

Lekmannadomare: Enligt konstitutionen skall prövning av alla brottmålsåtal, med undantag för riksrättsåtal, ske av jury. Medverkan av jury är också en konstitutionell rättighet i tvistemål där värdet överstiger 20 dollar. Juryns uppgift är att bestämma vad som är fakta i målet. I brottmål bestämmer juryn också skuldfrågan. Juryn består vanligtvis av tolv personer och det krävs att tio jurymän är eniga för fällande dom. Huruvida jury kommer att medverka i rättegången beror dock på parterna. De flesta tvistemål avgörs av denna anledning enbart av juristdomare. Även antalet juryrättegångar i brottmål är i praktiken få. Om den tilltalade erkänner gärningen behövs ingen jury. Vidare innebär systemet med plea bargaining att målet kommer att avgöras av ensamdomare.

Deltagande som juryledamot är en medborgerlig plikt. Juryns medlemmar i de federala domstolarna väljs ut slumpmässigt från röstlistorna inom domstolens domsaga. Detta anses garantera att juryn kommer att representera ett rimligt tvärsnitt av samhällets innevånare. Vissa krav ställs dock på jurymedlemmarna eftersom de förväntas vara personer med sunt förnuft och som är ärliga och har känsla för rättvisa. Personer som har ett intresse i målet, känner eller är släkt med någon av parterna, partsombuden eller vittnena eller som av annan anledning inte kan förväntas vara opartiska får inte sitta i juryn. En juryledamot måste ha fyllt 18 år och vara amerikansk medborgare samt ha bott åtminstone ett år inom domsagan. Han måste också kunna

läsa, skriva och förstå engelska så pass bra att han kan fylla i den särskilda blankett om kvalifikationskrav för juryledamöter som skickas ut till dem som valts ut från röstlistorna. En person som inte kan tala engelska får inte sitta i juryn. Detsamma gäller den som på grund av psykiska eller fysiska men inte på ett tillfredsställande sätt är kapabel att tjänstgöra som medlem av juryn. Även personer som är åtalade eller straffade för brott där påföljden är minst ett års fängelse är uteslutna från jurytjänstgöringen.

Ryssland

En översikt av ordföranden i Sankt Peterburgs stadsdomstol, dr Vladimir Poludnjakov bearbetad av docent Anders Fogelklou

1 Domstolarnas och domarnas ställning under den ryska federationens konstitution

Först under perestrojkans år kommer begreppet domstolsmakt till användning. Demokratisering innebär enligt rysk uppfattning även en bekräftelse av domstolsmakten och ger alltså uttryck för en ökad betydelse av domstolarnas roll i samhället. Maktfördelningen mellan statsorganen och deras principiella likställdhet kommer till uttryck i den ryska grundlagen — konstitutionen som antogs genom referendum den 12 december 1993. Den dömande makten förverkligas genom konstitutionell, civil, administrativ och straffprocessuell domsmakt.

Viktiga moment är här:

1. Domare måste ha högre juridisk utbildning och yrkespraktik under minst fem år.
2. Domare är oavhängiga och endast underkastade grundlagen och federala lagar.
3. Domarna är i princip oavsättliga och kan endast avsättas enligt regler som fastställs i federal lag.
4. Domarna har immunitet och kan bli lagförda endast enligt regler i federal lag.
5. Finansieringen av domstolarna bestäms endast genom federal budget och skall trygga domsmaktens förverkligande.
6. Enligt konstitutionen skall det finnas en konstitutionsdomstol med 19 domare.
7. Enligt konstitutionen skall det vidare finnas en högsta domstol som handlägger privaträttsliga, straffrättsliga, förvaltningsrättsliga och övriga mål som ligger under domstolens jruisdiktion.
8. Vidare finns en högsta arbitragedomstol som avgör ekonomiska mål.
9. Domare i författningsdomstolen, högsta domstolen och högsta

arbitragedomstolen utnämns av federationsrådet på förslag av den ryska federationens president. Övriga domare utnämns av den ryska federationens president i den ordning som fastställs i federal lag.

2 Anställningsvillkoren för en domare

I enlighet med lagen om domares ställning i den ryska federationen (antagen den 26 juni 1992) skall en domare vara rysk medborgare, ha uppnått 25 års ålder, ha genomgått en högre juridisk utbildning och ha avlagt en kvalificerande examen. För att bli domare i en överordnad domstol måste man vara minst 30 år och ha arbetat med juridiska uppgifter minst fem år.

Domarens fullmakt upphör att gälla endast genom ett beslut av ett kollegium av domare av motsvarande kvalifikation. Utan ett sådant beslut kan inte någon myndighet skilja domaren från hans uppgifter (14 § lagen om domares ställning).

Detta skydd för domarna har framkallat en tvist med de verkställande organen och den lagstiftande makten eftersom det korporativa och kollegiala inslaget enligt deras uppfattning kan medföra att domarna missbrukar sina befogenheter så att de blir osårbara.

Denna uppfattning måste avvisas. Det är kvalificerade kollegor till domaren som tar det principiella beslutet att befria domarkåren från en domare som har kompromettterat sig. År 1993 avskedades mer än 30 domare i Ryssland, varav tre i Sankt Petersburg.

Arbetsbördan för domarna i Ryssland i allmänhet och i Sankt Petersburg i synnerhet är omfattande. Och detta trots att antalet domare under de senaste fem åren har fördubblats. I förhållande till befolkningen är domarkårens storlek emellertid uppenbarligen otillräcklig och ligger efter de västliga staterna 3 till 5 gånger eller ända upp till 8 gånger, till exempel i jämförelse med Stockholm. I Sankt Petersburg med 5 miljoner innevånare finns det allt som allt 300 domare.

I medeltal prövar en domare varje månad 4 brottmål, 15 civilmål och 16 administrativa mål. Om domaren avgör endast brottmål eller civilmål förändras antalet avgjorda mål i enlighet härmed.

3 Straffrättsligt och disciplinärt ansvar för domare

Enligt 16 § p 2 i lagen om domares ställning kan en domare inte ställas under något administrativt eller disciplinärt ansvar.

En straffrättslig prövning av en domares förhållanden i tjänsten kan

endast väckas av Rysslands generalprokurator (riksåklagaren) med samtycke av ett kollegium av domare på motsvarande nivå som den anklagade. Målet prövas därefter endast av Ryska federationens högsta domstol.

4 Rätten för domare att inneha bisysslor

Lagen om domares ställning (3 § p 3) förbjuder domare att fullgöra annat avlönat arbete än vetenskapligt, undervisande, litterärt och liknande skapande sysselsättningar. I enlighet härmed får domaren inte arbeta som advokat, konsult, i företagsledningar etc.
Enligt Poludnjakovs mening har denna stränga lagliga avgränsning berott på flera olika orsaker:

a) Ett ännu gällande otillräckligt värdesättande (''rating'') av domarna i samhället.

b) En tradition som härrör från det traditionella förvaltningssystemet.

c) En otillräckligt hög nivå på den rättsliga kulturen i samhället.

d) En fruktan för korruption och missbruk bland domarna.

Nu pågår en häftig diskussion i frågan om domarna skulle kunna på sin lediga tid utan varje form av ersättning få utföra arbete i icke-statliga skiljenämnder. Sådana nämnder har börjat utvecklas och det finns domare, som skulle vilja och kunna vara nyttiga i denna verksamhet. Likväl anser huvuddelen av domarkåren (i form av ''Domarförbundet'') att till och med denna sysselsättning är otillåten för domare.

Enligt Poludnjakovs mening står det i motsägelse till lagens bestämmelse som inte förbjuder en domare att utföra sådant arbete utan ersättning.

Det är intressant att notera att lagen om domares ställning tillåter domare som tagit avsked att ägna sig åt betalt arbete, men bara såvitt gäller vetenskapligt och pedagogiskt arbete. Till denna sfär förs endast domare, medan personer som haft tjänst i lägre rang och klass får arbeta med sådant som hör till den nivån (rådgivare vid domstolen, sekreterare vid domstolens sammanträden, rättsbetjänt etc.).

En så här snäv tolkning av utrymmet för domarens rätt till bisysslor framstår enligt Poludnjakov som felaktig.

5 Domares oavsättlighet

Enligt gällande rättsordning är domare oavsättliga och någon åldersgräns för när en domare avgår kan inte förutses med undantag för domare i regiondomstol enligt Poludnjakov.

6 Lekmannadomare ("nämndemän")

Rättens sammansättning i lägre instanser består av en yrkesdomare och två nämndemän. Till nämndeman kan utses ryska medborgare som uppnått 25 års ålder. Till distriktsdomstolarna väljs nämndemän på sina arbetsplatser och bostadsområden. Till stads- och regiondomstolarnas utses vid sammanträden på arbetsplatser och i bostadsområden kandidater bland vilka sedan väljs nämndemän av regionala församlingar.

Dessutom finns ett jurysystem under utveckling. Jurymännen får inte vara fysiskt sjuka, inte äldre än 70 år, inte lärare vid organ som tillhör den representativa eller verkställande makten, inte militärer, inte präster, inte domare, åklagare eller företrädare för ledande eller operativa delar av de organ som sysslar med utrikespolitik eller säkerhetstjänst.

Institutet jurymän finns inte överallt i Ryssland. Saken är den att det tills vidare finns oklarheter i fråga om förverkligandet av de ekonomiska och organisatoriska villkoren för jurysystemets genomförande.

7 Utbildning och andra kvalifikationskrav för yrkesdomare

Grundläggande krav: Högre juridisk utbildning och erfarenhet av praktiskt juridiskt arbete i fem år. Eftersom en domare måste vara en medborgare som uppnått 25 års ålder hinner han som regel uppfylla dessa kriterier. I samtliga fall avlägger en kandidat en inträdesexamen som godkänns av specialister från en examenskommission vid justitieförvaltningen i varje region. Denna kommission består av domare, vetenskapsmän och företrädare för justitieförvaltningen. Dessutom gäller att en medborgare inte kan bli domare om han har gjort sig skyldig till vanärande handlingar. Eftersom en domare inte har rätt att tillhöra politiska partier eller rörelser måste han före antagandet upphöra att vara medlem i partier, rörelser och lämna sådan verksamhet. Inte heller får en domare vara folkdeputerad. Innan en domare utses måste han lämna ett mandat som folkdeputerad.

8 Extern tillsyn över domare och deras arbete

Kontrollen av lagenligheten och bevisvärderingen i rättstillämpningen förverkligas genom prövningen i högre domstolsinstans. Åklagaren och den av saken berörde personen har rätt att överklaga.

Justitieministeriet i Ryssland och dess lokala organ vidtar åtgärder för att skapa de nödvändiga förutsättningarna för domstolarnas verksamhet och dess personella och organisatoriska resurser.

Disciplinära och etiska frågor behandlas av kvalificerade domstolskollegor som har att reagera på informationer som framförts till dem från medborgare, organisationer, myndigheter och massmedia etc.

För närvarande sysslar Justitieministeriet och dess organ allt mindre med att kontrollera domarna i deras professionella arbete (arbetets kvalitet, tidsåtgången för målens handläggning m.m.). I stället sysslar ministeriet i första hand med organisations- och utrustningsfrågor för domstolarna.

Kontrollen av verksamheten utövas såvitt gäller det faktiska innehållet av högre domstolar och i övrigt av kvalificerade domarkollegor organiserade i särskilda övervakningskommissioner.

Domarnas rättsställning i Tjeckien

av Dr Jaroslava Chaloupková, senatsordförande vid stadsdomstolen i Prag. Rapporten har redigerats och översatts från tjeckiska av prof. Michael Bogdan, Lund.

1 Inledning

Domarnas rättsliga ställning i den Tjeckiska republiken regleras huvudsakligen i följande författningar:

Grundlagen (1/1993);

Lagen (335/1991, ändrad genom 17/1993) om domstolar och domare;

Lagen (412/1991, ändrad genom 22/1993) om domarnas disciplinansvar;

Lagen (391/1991, ändrad genom 7/1993) om domarnas lönevillkor.

Regleringen härstammar i sin helhet från tiden efter 1989 års samhällsomvälvningar. Lagändringarna under år 1993 syftade först och främst till att i lagtexten beakta Tjeckoslovakiens delning per den 1 januari 1993, men också till att förbättra domarnas löneförmåner.

Ledamöterna i Författningsdomstolen intar i flera avseenden en särställning och kommer inte att behandlas i denna rapport. Detsamma gäller domare vid militärdomstolarna, eftersom dessa håller på att avskaffas.

2 Domarnas ställning enligt grundlagen

Grundlagen berör domarnas ställning i art. 81 ff. Grundlagen föreskriver bl.a. att domstolarna och domarna är oberoende och opartiska, att domare inte får entledigas eller förflyttas mot sin vilja utom i lagstadgade undantagsfall, att domarämbetet ej är förenligt med andra offentliga ämbeten eller ställningen som parlamentsledamot, att domare utnämns utan tidsbegränsning av republikens president, att domarämbetet tillträds genom avläggande av domared och att utnämningen förutsätter att det rör sig om en oförvitlig medborgare med juridisk högskoleutbildning (ytterligare förutsättningar kan föreskrivas genom lag, se nedan).

3 Domarnas tjänsteåligganden och anställningstrygghet

Enligt 54 (1) § i lagen (335/1991) är varje domare skyldig att samvetsgrant uppfylla sina skyldigheter, att förbättra sina fackkunskaper, att såväl vid sin tjänsteutövning som privat respektera god domarsed (''domaretik'') och att avhålla sig från allt som skulle kunna skada domarämbetets värdighet eller allmänhetens förtroende för en oberoende, opartisk och rättvis rättskipning.

Domare har enligt samma lag 54 (2) § inte rätt att strejka och får inte heller på annat sätt hindra domstolsväsendets verksamhet. Domare har vidare tystnadsplikt i fråga om allt som han fick veta genom sin tjänsteutövning, om inte lagen eller i vissa fall en överordnad domare upphäver tystnadsplikten, 54 (3) §.

En domare kan flyttas till en lägre domstol endast på egen begäran. Till en annan domstol på samma nivå eller till en högre domstol kan domare förflyttas endast med eget samtycke (40 §). Mot sin vilja kan en domare entledigas resp. avsättas endast av hälsoskäl, efter uppnående av 65 års ålder eller till följd av disciplinärt förfarande (44 och 46 §§). En domare förlorar automatiskt sitt ämbete om han genom lagakraftvunnen dom har dömts för allvarligt uppsåtligt brott eller blivit omyndigförklarad (47—48 §§).

4 Domarnas straffrättsliga och disciplinära ansvar

En domare får enligt 55 § i lagen (335/1991) varken häktas eller åtalas för brott begångna i samband med utövandet av domarämbetet utan medgivande från ''det organ som utnämnt honom''. Åtalas en domare för andra brott är åklagaren skyldig att informera ordföranden i den aktuella domstolen och justitieministeriet.

Domarnas disciplinära ansvar regleras i en särskild lag (412/1991). Disciplinär förseelse definieras i lagens 2 § som ett uppsåtligt eller vårdslöst brott mot domares tjänsteförpliktelser eller ett sådant beteende som skadar ämbetets värdighet eller allmänhetens förtroende för domstolarnas oberoende, opartiska och rättvisa rättskipning. Disciplinärt förfarande kan dessutom användas som alternativ när domare begår mindre allvarliga brottsliga gärningar. Disciplinära påföljder, till vilka enligt lagens 3 § hör icke blott varning, löneavdrag, förverkande av en sak och böter utan i grova fall även avsättning, beslutas av s.k. disciplinära domstolar, vilka egentligen normalt utgörs av särskilda ''senater'' hos en högre domstolsinstans. Det disciplinära förfarandet som sådant regleras i lagens 6—21 §§.

5 Bisysslor

Enligt 52 (4) § i lagen (335/1991) är domarämbetet oförenligt med varje annan betald funktion; en domare får inte heller ägna sig åt annan förvärvsverksamhet med undantag av förvaltning av egen förmögenhet samt vetenskaplig, pedagogisk, litterär, publicistisk och konstnärlig verksamhet. Även de tillåtna undantagen förutsätter dock att verksamheten inte skadar domarämbetets värdighet eller allmänhetens förtroende för domstolarnas oberoende och opartiskhet.

Regleringen innebär således att en domare inte mot betalning får agera som exempelvis skiljeman, styrelseledamot eller juridisk rådgivare.

6 Domarnas avlöning

Domarnas löner är bestämda genom lag i form av en tabell (4 § i lagen [7/1993]). En domares lön beror på den domstolsinstans där han arbetar och på hur många års domargärning som han har bakom sig. Tabellen tar inte hänsyn till den enskilde domarens skicklighet och nit, utan dessa förväntas ha kommit till uttryck i form av befordran till en högre domstol eller i form av utnämning till vissa funktioner vilka är förenade med lönetillägg (exempelvis ordförande av en domstol eller en ''senat''). Grundlönen varierar enligt tabellen alltifrån 10 500 tjeckiska kronor per månad för en ung domare vid en förstainstansdomstol till 22 000 tjeckiska kronor för ett justitieråd (1 SEK = ca 3:50 tjeckiska kronor), vilket är mycket litet jämfört med bl.a. de tjeckiska advokaternas medelinkomster. Trots att en tjeckisk domare erhåller 13 månadslöner per år och trots att domarlönerna faktiskt har höjts mycket mera än de övriga statsanställdas löner, medför det sagda betydande domarflykt och stora rekryteringssvårigheter för domstolsväsendet, icke minst med hänsyn till de stränga reglerna avseende tillåtna bisysslor.

7 Icke-yrkesdomare

Grundlagens art. 94 (2) delegerar till vanlig lag att bestämma huruvida, när och hur andra medborgare än yrkesdomare deltar i domstolarnas rättskipning. För närvarande deltar dylika s.k. bisittare (de betecknas inte längre som domare) bara när brottmål och arbetsrättsliga mål prövas i första instans.

8 Förutsättningar för utnämning till domare

Till domare kan enligt 34 § i lagen (335/1991) endast utnämnas den som är medborgare i Tjeckien, har fyllt 25 år, inte är omyndigförklarad och inte har gjort sig skyldig till allvarligare brott, förutsatt att hans erfarenheter och moraliska egenskaper garanterar att han skall utöva sitt ämbete på ett riktigt sätt. Utöver dessa allmänna positiva kvaliteter måste domare ha genomgått en fullständig juridisk högskoleutbildning och klarat av ett särskilt domarprov. Provet avläggs efter att sökanden under tre års tid arbetat som domaraspirant (vissa typer av praktiskt juridiskt arbete utanför domstolsväsendet kan dock efter ansökan delvis tillgodoräknas som aspiranttid, 61 § lagen (335/1991).

9 Extern kontroll av domarnas yrkesutövning

Utan att få blanda sig in i domarnas dömande utövar justitieministeriet en allmän kontroll avseende domstolarnas och domarnas administrativa förpliktelser, exempelvis att domar expedieras i tid och skrivelser vederbörligen arkiveras. I samarbete med de olika domstolarnas ordförande arrangerar justitieministeriet också kurser o.d. för domarnas vidareutbildning. Ministeriet spelar också en viktig roll vid tillsättning av domartjänster, eftersom de flesta domare i praktiken utnämns av republikens president på ministeriets förslag.

Statens ansvarsnämnds praxis

Frågor om avskedande

För att en domare skall kunna fullgöra sina uppgifter fordras att han åtnjuter allmänt förtroende och allmän aktning. Det måste därför ställas särskilt stora krav på en domares redbarhet och oförvitlighet.

Varje förseelse eller brott av mindre allvarligt slag skall dock inte behöva medföra avsked. I Statens ansvarsnämnds (Ansvarsnämnden) praxis har ett enstaka bötesbrott inte ansetts utgöra tillräcklig grund att avskeda en domare. När påföljden är strängare än böter får det emellertid ofta anses som stötande om domaren får behålla tjänsten. Undantag från denna regel har dock gjorts när gärningen varit att betrakta som en engångshändelse förorsakad av ett tillfälligt svaghets- eller sjukdomstillstånd eller då brottet på annat sätt av särskilda skäl ter sig som ursäktligt. Enligt ansvarsnämndens praxis har inte heller ett enstaka rattfylleribrott ansetts utgöra skäl för nämnden att vidta någon åtgärd. Återfall i brott leder till avskedande.

Fall där avskedande inte skett

Domare som dömts för rattfylleri till fängelse en månad har inte avskedats (Beslut 1983-05-05, 1980-10-08).

Domare som dömts för olovligt förfogande till dagsböter har inte avskedats (Ä 12/1983).

Domare som dömts för misshandel, förargelseväckande beteende och våld mot tjänsteman till dagsböter har inte avskedats (Ä 5/1985).

Domare som i samma dom dömts för tre fall av misshandel till tre månaders fängelse har inte avskedats. Ansvarsnämnden beaktade därvid att hovrätten vid bestämmande av påföljden utgått från att domaren inte skulle avskedas, att brotten inte haft anknytning till tjänsten och förövats i speciella situationer med uppblossande ömsesidig aggressivitet i ett sedermera upplöst förhållande, att det gått två och ett halvt år sedan den sista gärningen förövades och att domarens sätt att sköta sin tjänst inte varit föremål för någon anmärkning. Nämnden ansåg därför att ett avskedande skulle innebära

en så ingripande åtgärd att den inte stod i rimlig proportion till vad som lagts domaren till last (Ä 11/1984).

Domare som dömts till skyddstillsyn för grov vårdslöshet i trafik och rattfylleri har inte avskedats (Ä 10/87).

Domare som tidigare i godkänt strafföreläggande ålagts dagsböter för skadegörelse har inte avskedats när han dömts för snatteri och skadegörelse till villkorlig dom och dagsböter (Ä 1/93).

Fall som lett till avskedande

Domare som dömts för rattfylleri till fängelse en månad och för stöld och urkundsförfalskning till villkorlig dom avskedades. Nämden förklarade att rattfylleribrottet enligt praxis inte utgjorde skäl för nämnden att vidta någon åtgärd. De andra två brotten, stöld av lagböcker från arbetsplatsen samt förfalskande av hustrus namnteckning på fullmakt i ett inskrivningsärende, var emellertid allvarligare. De visade på en grundläggande brist i domarens rättsmedvetande (Ä 7/1983).

Domare som tidigare dömts till skyddstillsyn för bl.a. rattfylleri avskedades när han återfallit i samma slags brottslighet och dömts till villkorlig dom (Ä 3/1991).

Återfall i snatteribrott har medfört att domare avskedats (Ä 6/1987).

Frågor om disciplinansvar

Fall som inte lett till disciplinansvar

Lagman hade stängt tingsrätten en fredageftermiddag under sommaren och gett personalen ledigt efter kl. 12.00. En dom skulle ha meddelats samma dag kl 14.00. Det var inte möjligt för ombudet att per telefon få reda på vad domen innehöll. Justitiekanslern menade att lagmannens beslut saknade rättslig grund och att han därför åsidosatt vad som ålegat honom i tjänsten. Beträffande den domare som beslutat att meddela dom samma dag kl. 14.00 ansåg JK att domaren borde ha vidtagit åtgärder för att ge parterna och andra möjlighet att under expeditionstid få ta del av domens innehåll. Genom att underlåta detta hade domaren åsidosatt vad som ålegat honom i tjänsten. Ansvarsnämnden anförde att lagmannen genom sitt beslut att stänga domstolen hade åsidosatt gällande regler om expeditionstid och därför hade förfarit felaktigt. Beslutet om att ge personalen ledigt grundades på att personalen lojalt ställt upp och arbetat mycket övertid m.m. och att

lagmannen ansåg att detta borde belönas — helst som arbetet utförts i otjänliga och ohälsosamt varma lokaler. Ansvarsnämnden uppgav att det inte framkommit något som gav anledning att anta att något beaktansvärt förfång uppkommit vare sig för någon enskild eller för det allmänna. Vid angivna förhållanden och med hänsyn även till omständigheterna i övrigt fann Ansvarsnämnden att det fel som lagmannen gjort sig skyldig till var att bedöma som ringa varför någon disciplinpåföljd inte skulle åläggas. Beträffande den andre domaren anförde Ansvarsnämnden att det framgick av utredningen att domaren senast på förmiddagen lämnat ut domen för expediering. Eftersom ansvaret för expediering av domar enligt tingsrättens arbetsordning åvilade biträde på målkansliet hade ansvaret för att domen fanns tillgänglig på kansliet på utsatt tid inte längre åvilat domaren efter det att han i tid lämnat ut domen för expediering. Yrkandet om disciplinär åtgärd bifölls därför inte (Ä 1/1981).

Domare har inte i ett betydande antal fall inom föreskriven tid färdigställt och expedierat domar i brottmål som handlagts under hennes ordförandeskap. Förhållandena gav i och för sig anledning att inte bedöma underlåtenheten som ringa fel. Mot en sådan bedömning talade dock flera omständigheter. Domaren hade en mycket pressande arbetsbörda, hon hade i början av sin tjänstgöring på avdelningen inte bara fäst domstolsledningens uppmärksamhet på arbetsförhållandena, utan även tillskrivit Justitiekanslern med påpekande om att hon fann situationen omöjlig. Förhållandena vid tingsrätten var svåra, bl.a. var domstolen underbemannad och rådmännen tvingades ägna sig åt uppgifter som skulle kunna ha delegerats. Av väsentlig betydelse var också att underlåtenheterna inte i något fall syntes ha lett till rättsförlust för någon enskild, tvärtom hade domaren i görligaste mån försökt förebygga att så skulle bli fallet. Disciplinär åtgärd ålades därför inte (Ä 5/1982).

Felaktig tillämpning av reglerna om tillstånd till telefonavlyssning har inte lett till disciplinansvar. Ansvarsnämnden ansåg att bestämmelserna inte var avfattade på ett tillräckligt tydligt sätt. Den vidsträckta tolkning som skett av bestämmelsen var inte avsedd av lagstiftaren, men framgick inte av lagrummets förarbeten utan av senare rapporter och propositioner. Nämnden påpekade att beslut av denna art fattas under tidspress och att det inte kan förväntas att domare skall kunna ägna någon längre tid för studium av de i detta fall inte helt lättillgängliga rättskällorna. Det rörde sig om beslut som måste fattas i all hast och som av förbiseende blivit felaktigt. Varje form av oaktsamhet vid tillämpningen av reglerna borde därför inte medföra ansvar (Ä 2/1991).

Fall där disciplinpåföljd ålagts

Domare förklarade advokat häktad så som på sannolika skäl misstänkt för bl.a. grovt undertryckande av urkund. Som häktningsskäl angavs att det kunde befaras att den misstänkte skulle avvika eller genom undanröjande av bevis eller på annat sätt skulle försvåra sakens utredning. Häktningsbeslutet upphävdes av hovrätten, som inte ansåg att det fanns skäl för misstanke om grovt undertryckande av urkund och att det inte heller i övrigt förelåg skäl för häktning. Åklagaren lade sedan ner åtalet eftersom det i denna del på objektiv grund inte kunde anses föreligga brott. Fråga var om domaren gjort sig skyldig till felbedömning avseende såväl frågan om advokaten kunde misstänkas för grovt undertryckande av urkund, som frågan om de särskilda häktningsgrunderna förelegat. Ansvarsnämnden ansåg att så var fallet eftersom skäl saknades för att misstänka advokaten för den nämnda gärningen. Det fanns inte heller tillräckliga skäl för häktning i övrigt. Genom att häkta advokaten hade domaren därför av oaktsamhet åsidosatt vad som ålegat honom som domare och han tilldelades därför varning (Ä 6/1976).

Part gav in vissa handlingar till rätten som domaren inte ville ta in i akten. Sedan parten avlägsnat sig kastade domaren handlingarna. Domaren medgav senare att handlingarna, även om de inte utgjorde skriftliga bevis, kunnat ha ett visst värde för utredningen i målet. Domaren tilldelades varning (Ä 4/1979).

Domare har efter förhandling i familjerättsligt mål dels hållit tiden och sättet för domens meddelande svävande, dels underlåtit att alls meddela dom i målet. Domaren tilldelades varning (Ä 1/1980).

Domare ålades löneavdrag efter att dels ha försummat processledningen i ett tvistemål, som därför blivit liggande utan åtgärd i flera år, dels ha åsidosatt bestämmelserna i rättegångsbalken om tiden för doms meddelande genom att underlåta att i två FT-mål meddela dom. Domarna hade inte meddelats flera månader efter förhandlingarna i målen (Ä 2/1987).

Domare hade inte inom föreskriven tid färdigställt och till de tilltalade översänt domar, dröjt med att utfärda stämning i brottmål, förlängt vadetiden i brottmål på grund av att domarna inte expedierats i tid, dröjt med att överlämna vadeinlagor till hovrätten i mål som rört häktade och slutligen uteblivit från tjänstgöring under drygt en vecka utan sjukintyg på grund av att hon inte fått den protokollförarhjälp hon ville ha. Eftersom det var fråga om upprepade försummelser ansåg Ansvarsnämnden inte att det räckte med en varning, utan domaren ålades löneavdrag (Ä 7/1989).

Vissa domstols- och domarfrågor i JO:s och JK:s tillsynsverksamhet m.m.

Redovisningen har koncentrerats till frågor som rör Domarutredningens uppdrag. Sådana ärenden som rör bedömning och diskussion av handläggningsfrågor, dvs. kommunicering, dröjsmål etc. har tagits med endast i syfte att belysa ramarna för JO:s och JK:s tillsynspraxis. Hänvisningar har skett till vissa avgöranden av Högsta domstolen, Arbetsdomstolen och Statens ansvarsnämnd och därvid även utan att JO eller JK fört talan. Promemorian bygger på en genomgång av materialet från slutet av 1960-talet och framåt. Materialet redovisas endast i rubrikform.

1 Allmänt om JO:s och JK:s tillsyn av domstolarna

JO 1975 s. 37
JO konstaterade att ett förfarande varit oriktigt, uttalade att det rörde en bedömningsfråga men gjorde inte gällande att tjänstefel skulle föreligga i saken.

JO 1975/76 s. 116
En hovrätt bedömde en handläggningsåtgärd hos en tingsrätt som rättegångsfel. Tingsrättens ordförande begärde att JO skulle pröva målet handläggning vid tingsrätten i vissa hänseenden. JO yttrade på anförda skäl att tingsrättens förfarande inte överensstämde med gällande rätt.

JO 1987/88 s.19
Ifrågasatta felaktigheter i hovrätts dom; även uttalande om begränsningar i JO:s tillsyn över domstolar. JO uttalade kritik mot hovrätts dom i fråga om redovisningen av målsägandens och ett vittnes utsagor samt i fråga om redovisningen i domstolens protokoll av svarandens inställning till ett skadeståndsyrkande. JO redovisade vidare utförligt vilka frågor rörande hovrättens handläggning som han inte avsåg att pröva. Ärendet rörde ett brottmål där en domare åtalats och fällts till ansvar för brott utom tjänsten. I fråga om domaren hade Ansvarsnämnden (Ä 11/1984) funnit att domaren inte skulle avskedas från sin anställning som domare. JO sökte inte ändring i detta beslut. JK

väckte dock talan hos Arbetsdomstolen om avskedande av domaren (dnr JK 3345-86-20). JK återkallade dock senare sin talan sedan förlikning träffats mellan parterna.

JO 1989/90 s. 23
JO-uttalande om lagmans skyldighet att uttala sig till JO i anledning av remiss som rört annan domares befattning med ett mål hos domstolen.

JO 1989/90 s. 36
JO-uttalande om de allmänna principerna för JO:s prövning av domstolarnas verksamhet.

JO 1992/93 s. 43
JO-kritik mot oklarheter i domskälen i hovrättsdom m.m. Jämför Högsta domstolens beslut 1992-04-16 och Göta hovrätts skrivelse till riksdagens konstitutionsutskott 1993-01-13.

JO 1992/93 s. 54
Allmänna JO-uttalanden i fråga om förekomsten av ett förfarande som inte ansetts stå i överensstämmelse med rättegångsbalkens regler.

JK 1989 s. 29
Vissa frågor rörande domstolarnas handläggning av det s.k. styckmordsmålet (prövning av ett flertal handläggningsfrågor).

2 Tjänstetillsättning

JO 1976/77 s. 268
Fråga om dokumentation av muntliga upplysningar i tjänstetillsättningsärenden inom domstolsväsendet.

JO 1977/78 s. 317
Tjänsteförslagsnämnden för domstolsväsendet har i visst fall vid bedömandet av sökandens lämplighet för lagmanstjänst tagit hänsyn till hans alkoholvanor. JO har inte funnit anledning att ta avstånd härifrån.

3 Ämbetsbrott

JO 1961 s. 15
Domare (hovrättsassessor och tf revisionssekreterare) hade under flera

år genom uppsättande av koncept och utkast till rättegångsskrifter och genom annan juridisk rådgivning i betydande omfattning och delvis mot ersättning lämnat biträde i rättsliga angelägenheter. Domaren dömdes för tjänstefel (NJA 1960 s. 1986).

JO 1965 s. 15
Åtal mot rådman för dröjsmål med utfärdande av stämning i brottmål och för försummad kontroll huruvida utfärdad stämning delgivits; dröjsmålen och försummelserna hade medfört preskription i vissa fall. Rådmannen dömdes för tjänstefel.

JO 1966 s. 15
Åtal mot vattenrättsdomare för i skrift till styrelsen för Sveriges advokatsamfund gjorda kränkande och insinuanta uttalanden om advokat. Domaren fälldes för ärekränkning i förening med åsidosättande av tjänsteplikt samt för tjänstefel till suspension under två månader.

JO 1968 s. 17
Åtal mot tingsdomare dels för att han vid handläggningen av faderskapsmål förordnat tingsvaktmästare att i egenskap av god man bevaka svarandens rätt i målet, oaktat svaranden vistades under känd adress, dels för att domen i målet enligt sin avfattning grundats allenast på medgivande av gode mannen, dels ock för att indispositivt tvistemål avgjorts utan huvudförhandling. Tillika fråga om tingsdomaren förfarit felaktigt genom underlåtenhet att tillföra akten i avgjort mål ett av protokollföraren upprättat protokoll, som i stället ersatts med ett av ordföranden upprättat protokoll. Åtalet, som fördes till Högsta domstolen, bifölls delvis (NJA 1967 not. B 1).

JO 1969 s. 415
Åtal mot vice ordförande i hyresnämnd för dröjsmål med avgörande av mål angående fastställande av grundhyror. Åtal för tjänstefel bifölls.

JO 1971 s. 461
Åtal mot tingsdomare för att denne skulle ha brustit i hänsynsfullt uppträdande vid tillrättavisning av underordnad. Åtalet ogillades i laga kraftvunnen hovrättsdom.

JO 1973 s. 21
Åtal mot ordförande i hyresnämnd för dröjsmål med utsättande av sammanträde med nämnden och meddelande av nämndens utslag. Åtalet för tjänstefel vann bifall.

JO 1976/77 s. 40
Avräkning av häktestid. I ärendet där flera fall av felaktig avräkning behandlats diskuterar JO utförligt ansvarsfrågorna för domare som avräknat fel. (Jfr även JO 1975/76 s. 87).

JO 1984/85 s. 21
Åtal mot lagman för myndighetsmissbruk och vårdslös myndighetsutövning i samband med handläggning av dispositivt tvistemål. Jämför NJA 1984 s. 80.

JO 1984/85 s. 69
Åtal för vårdslös myndighetsutövning (mot åklagare, som åtalat en person för brott mot sekretessbestämmelser ehuru den åtalade gärningen inte var straffbar,) samt mot domare, som fällt den tilltalade till ansvar. Den rättsliga felbedömning som gjorts ansågs av Högsta domstolen inte som så allvarlig att den var att betrakta som grov oaktsamhet varför åtalet inte bifölls (NJA 1983 s. 644).

JO 1985/86 s. 19
Ansvar ifrågasatt mot lagman för förtal och myndighetsmissbruk i samband med handläggning av frågor om viss persons lämplighet som biträde enligt rättshjälpslagen. JO uttalade kritik i vissa avseenden. I fråga om lagmannens beslut att entlediga biträdet, vilket inte föregåtts av kommunikation, beslutade JO om åtalseftergift för myndighetsmissbruk.

JK 1981 s. 13
Lagmans dröjsmål sex månader 11 dagar med att expediera dom ansågs som vårdslös myndighetsutövning.

JK 1989 s. 52
Misstanke mot domare för vårdslös myndighetsutövning bestående i att häktningsförhandling inte hållits inom föreskriven tid. JK beslutade om åtalseftergift.

JK 1990 s. 24
Tingsfiskal hade varit försumlig genom att inte uppmärksamma att rätten inte var domför. Fråga om tjänstefel enligt 20 kap. 1 § brottsbalken. JK ansåg brottet ringa, åtalade inte och tog inte upp frågan om disciplinansvar.

NJA 1990 s. 542
Fråga på talan om JK om vårdslös myndighetsutövning vid häktningsbeslut. Åtalet ogillades.

HD:s dom den 31 maj 1994, DB 146
Hovrättsledamöters åtgärd att fastställa en tingsrätts förordnande om förverkande av villkorligt medgiven frihet, trots att förordnandet saknade laglig grund, har bedömts som tjänstefel.

4 Avskedande och disciplinansvar

JO 1977/8 s. 19
Befogenheten av beslutade tvångsåtgärder mot advokat som misstänkts för brott. Fråga om disciplinär påföljd för åklagare och domare. JO kritiserade domaren och anmälde åklagaren till Ansvarsnämnden. JK anmälde senare domaren till Ansvarsnämnden (JK:s beslut publicerades i TSA 1977 s. 224). Ansvarsnämnden (Ä 6/1976 och Ä 3/1977) beslutade om varning mot domaren och lämnade anmälan mot åklagaren utan bifall.

JO 1979/80 s. 18
Disciplinansvar för domare som kastat bort vissa handlingar som ena parten ingivit i ett expropriationsmål. Ansvarsnämnden (Ä 4/1979) beslöt om varning.

JO 1980/81 s. 17
Disciplinansvar för domare som bl.a. underlåtit att meddela dom i mål angående vårdnad om barn, umgängesrätt m.m. Ansvarsnämnden (Ä 1/1980) beslöt om varning.

JO 1990/91 s. 24
JO:s anmälan om disciplinansvar mot domare för dröjsmål med expediering av beslut om rättspsykiatrisk undersökning i brottmålsdom lämnades utan bifall av Ansvarsnämnden. Saken rörde en fråga om domarens ansvar som rotelinnehavare för en delegerad arbetsuppgift. Beslutet vann laga kraft. JO gjorde framställning till regeringen om meddelandet av föreskrifter som närmare reglerar ansvarsfördelningen mellan rotelinnehavare och annan personal när fråga är om delegerade arbetsuppgifter.

JO 1991/92 s. 25
JO:s anmälan om disciplinansvar för bl.a. domare med anledning av

ett beslut om hemlig telefonavlyssning (avlyssning av telefon till vilken den misstänkte kunde antas komma att ringa) lämnades utan bifall av Ansvarsnämnden. JO:s beslut och Ansvarsnämndens beslut innehåller en utförlig diskussion av bl.a. domarens rättsliga ansvar för det felaktiga beslutet. Ansvarsnämndens beslut vann laga kraft (Ä 2/1991).

JK 1989 s. 77
Anmälan om disciplinärt förfarande mot domare för dröjsmål med att underrätta tilltalad om dom, för dröjsmål med att utfärda stämning, för dröjsmål med att sända över vadeinlaga till hovrätten och för beslut om att förlänga vadetid. Ansvarsnämnden ålade domaren löneavdrag (Ä 7/1989).

AD 1989 nr 52
Arbetsdomstolen biföll yrkande om avskedande av en domare med stöd av 11 kap. 1 § LOA på grund av snatteribrott.

AD 1992 nr 51
Fråga om avskedande enligt 11 kap. 1 § LOA av en domare i kammarrätt (assessor) som vid två tillfällen med några års mellanrum gjort sig skyldig till bl.a. rattfylleribrott. Betydelsen av alkoholberoende av sjukdomskaraktär och åtgärder för rehabilitering. Ansvarsnämnden hade beslutat om domarens skiljande från tjänsten. Arbetsdomstolen fann att avskedandet var lagligen grundat.

5 Bisysslor

JO 1964 s. 490, 500
Framställning till Kungl. Maj:t om bisyssleregler, avsnittet särskilt vad gäller domare.

JO 1967 s. 164
Lämpligheten av att domare var ledamot av försäkringsbolagens nämnder för enhetlig bedömning av skadefall. JO fann ej anledning till åtgärd.

JO 1975 s. 129
Fråga huruvida uppdrag som ordförande i försäkringsbolags skadenämnd var förenligt med domares ordinarie tjänsteutövning.

JO 1984/85 s. 82
Bisyssla för domare (rådman som bouppteckningsförrättare).

JK 1989 s. 98
Angående domares bisysslor; fråga om av hyresråd bedriven kursverksamhet i hyresrätt var att anse som förtroendeskadlig bisyssla. Se också JK 1990 s. 178.

6 Arbetsledning inom domstolen m.m.

JO 1968 s. 379
I anledning av lockout och strejk på tjänstemannaområdet uppkom frågor om chefsdomare, som undantagits från arbetsinställelse, var skyldig tjänstgöra såsom inskrivningsdomare. I ärendet behandlade JO mot bakgrund av § 47 1809 års regeringsform befogenheten för hovrätt att ge direktiv om chefsdomares tjänsteutövning m.m. I ärendet förekom informell kontakt mellan Justitiedepartementet och hovrätten. JO ansåg inte fel ha förekommit.

JO 1970 s. 372
Fråga om hovrätt, som entledigat e. o. fiskal, handlat med tillräcklig omsorg genom att ej tidigare ha tagit definitiv ställning till hans anställningsförhållanden. Tillika fråga om innehållet i ett för fiskalen utfärdat tjänstgöringsbetyg.

JO 1988/89 s. 19
Lagmans åtgärder mot en domare. Till följd av vissa händelser vid en huvudförhandling (relationsproblem mellan rådman och en åklagare) beslutade lagmannen att flytta rådmannen till en annan rotel. JO redogjorde för den konstitutionella och den övriga rättsliga regleringen av frågan och uttalade kritik.

JO 1991/92 s. 35
Chefsrådmans övergripande ansvar för att äldre mål blir avgjorda.

JO 1991/92 s. 37
Rotelinnehavarens bevakningsansvar för rotelsekreterarens arbete.

JO 1992/93 s. 48
Lagmans ansvar för långsam handläggning av ett mål i tingsrätt handlagd av en tingsfiskal.

JK 1981 s. 15
Angående plenums befogenhet enligt tingsrättsinstruktionen m.m.

7 Om lottning av mål m.m.

JO 1980/81 s. 47
Bristfällig handläggning av tvistemål. Vikten av att tingsnotaries lämplighet att mottaga förordnande enligt tingsrättsinstruktionen noggrant prövas i varje särskilt fall.

JO 1983/84 s. 32
Kritik av att tingsnotarie fått handlägga ett komplicerat inskrivningsärende.

JK 1985 s. 73
Fråga bl.a. om tingsnotarie bort förordnas att handlägga ärende angående adoption av vuxen person.

JK 1989 s. 70
Fråga om hovrättspresidents beslut att ett uppmärksammat brottmål skulle tilldelas rotel på viss avdelning och att vissa lagfarna ledamöter skulle delta i målets avgörande.

8 Vissa frågor om domares uppträdande

JO 1964 s. 184
Fråga huruvida en domare, som utom tjänsten deltagit såsom part i rättegångsliknande förfarande, gjort sig skyldig till otillbörliga uttalanden och åtgärder av sådan art att de — oaktat han uppträtt som privatman — kunde anses innefatta åsidosättande av tjänsteplikt. JO prövade i sak men fann ej anledning till åtgärd.

JO 1990/91 s. 29
Kritik av domare som anmält partsombud till åklagare för utredning av misstanke om brott. Även fråga om domares olämpliga uppträdande vid sammanträde.

JO 1994-02-02 (dnr 3168-1992)
Fråga om underhandskontakt mellan domstol och åklagare under handläggningen av ett mål men utanför området för domstolens formella processledning.

JK 1985 s. 125
Fråga om handläggningen av det s.k. sjövärnsmålet vid Oskarshamns tingsrätt.

9 Domstolarna och massmedia m.m.

JO 1969 s. 39
Är det förenligt med nämndemans tjänsteåliggande att verka som pressreferent av domstolsförhandlingar i vilka han själv deltagit som domare? JO pekade på att lagliga hinder härför inte föreligger men diskuterade saken ytterligare.

JO 1983/84 s. 38
Tingsrätt har ansetts skyldig att lämna ut tillgängliga personuppgifter om nämndemän.

JO 1986/87 s. 19
Kritik mot tingsrättslagman för olämpligt uppträdande mot journalist. Brister i fråga om information angående ordningsföreskrifter för besökande vid domstolen.

JO 1992/93 s. 26
Domstolarnas beslut om ljudupptagning av annan än rätten och direktsändning i radio under rättegången om mordet på statsminister Olof Palme; även fråga om allmänhetens tillträde till förhandlingarna.

JK 1981 s. 98
Fråga om åsidosättande av 5 kap. 1 § rättegångsbalken vid domstolsförhandling. Häktningsförhandling hölls efter kl. 16.40 då tingshusets växel stängts, dörrarna låsts och vaktmästarna lämnat tingsrätten.

JK 1982 s. 194
Fråga om brott mot tystnadsplikt avseende innehållet i en dom som ännu inte hade meddelats.

JK 1983 s. 29
Fråga om åsidosättande av tystnadsplikt genom utlämnande av pressmeddelande angående innehållet i en ännu inte meddelad dom.

JK 1986 s. 57
Fråga om en domares kontakter med media i mål och ärenden som handlades av domaren.

JK 1988 s. 180
Ifrågasatt brott mot tystnadsplikt m.m. (styckmordsmålet).

JK:s beslut den 10 juni 1994 (Dnr. 5033-92-20)
Anmälan mot en hovrättsdomare med anledning bl.a. av uttalanden och artiklar i massmedia riktade mot en advokat.

Justitiekanslerns tillsyn över domstolarna - 1991 års JK-utrednings överväganden och remissutfallet

1 Direktiven

Enligt sina direktiv (Dir. 1991:110) skulle 1991 års JK-utredning bl.a. särskilt överväga hur tillsynen över domstolarna borde utformas med hänsyn till den garanti som måste finnas för ett självständigt dömande. Det borde också närmare övervägas vilka intressekonflikter som kunde uppstå då JK uppträder som part inför en domstol samtidigt som han genom sin tillsynsfunktion skall granska samma domstols handläggning av målet.

2 Betänkandet

I sin sammanfattning i betänkandet Justitiekanslern (SOU 1993:37, s. 14 f.) anförde utredningen att domstolarna alltid har omfattats av såväl JK:s som JO:s tillsyn och att de ursprungligen framhölls som särskilt viktiga tillsynsobjekt. Så som kontrollen av domstolarna enligt gällande bestämmelser och praxis sker i Sverige kan den enligt utredningen inte anses oförenlig med domstolarnas självständighet i dömandet. Vidare anförde utredningen att JK med strikt iakttagande av domstolarnas självständighet i dömandet också i fortsättningen kunde utöva viss tillsyn över domstolsväsendet.

Frågan om JO:s och JK:s kontroll över domstolsväsendet behandlas närmare i betänkandet på s. 58 ff., 130 ff., 164 och 230.

Utredningen föreslog alltså ingen förändring i gällande tillsyn. För att markera betydelsen av rättskipningens självständighet också gentemot JK borde dock enligt utredningen principerna för JK:s tillsyn över domstolsväsendet markeras genom en särskild bestämmelse i lagen om justitiekanslern enligt vilken JK vid sin tillsyn över domstolarna särskilt skall beakta deras självständighet i rättskipningen (s. 164). Förslaget togs in i som ett andra stycke i 3 § angivna lag med följande lydelse: ''När Justitiekanslern utövar tillsyn över domstolar skall han särskilt iaktta bestämmelsen i 11 kap. 2 § regeringsformen.

3 Remissutfallet

Utredningens principiella ståndpunkt i fråga om JK:s kontroll över domstolarna delas av JO, Svea hovrätt, Hovrätten över Skåne och Blekinge, Länsrätten i Stockholms län och Domstolsverket.

JO:s yttrande i denna del har lagts med som underbilaga 1. Svea hovrätt föreslår vissa inskränkningar i JK:s tillsynsrätt: dels bör JK:s närvarorätt vid domstolars överläggningar (9 § tillsynslagen) avskaffas, dels bör en regel införas som uttryckligen förhindrar JK att utöva tillsyn över en domstol såvitt gäller dess behandling av ett mål eller ärende i vilket JK företräder staten vid domstolen. Hovrätten över Skåne och Blekinge har i dessa avseenden samma mening som Svea hovrätt.

Kritiska synpunkter mot förslaget anförs av Kammarrätten i Stockholm, Kammarrätten i Jönköping, Sveriges Domareförbund och Medborgarrättsrörelsen.

Kammarrätten i Stockholm sätter i fråga om inte både konstitutionella och praktiska skäl talar för att JK ej skall ta upp enskildas klagomål mot domstolar. Kammarrätten i Jönköping synpunkter har tagits med som underbilaga 2. Medborgarrättsrörelsen vill avskaffa JK:s rätt att närvara vid domstolars överläggningar.

Göteborgs tingsrätt anser att frågorna om tillsynen över domstolarna och möjligheterna att ingripa mot försumliga domare är av sådan principiell betydelse att de bör underkastas en mer ingående analys och behandlas av 1993 års domarutredning. Domarförbundet anser att det kan ifrågasättas om domstolarna alls bör vara underkastade tillsyn av JK eller någon annan och hänvisar till samma utredning.

Underbilaga 1

Riksdagens ombudsmäns yttrande, avsnittet Särskilt om tillsynen över domstolarna

Vi har hittills i huvudsak uppehållit oss vid frågan om sådana intressekonflikter som har sin grund i JK:s uppgifter att samtidigt utöva tillsyn över den offentligs verksamheten och handlägga frågor rörande skadeståndsansvar för staten. Utredningen behandlar emellertid också frågan om det föreligger någon liknande intressekonflikt i de fall där JK uppträder som part inför en domstol som står under hans tillsyn. Det är tydligt att denna frågeställning har relevans inte bara i fråga om JK. Även JO befinner sig i en sådan situation när han uppträder som åklagare eller som part i en arbetstvist avseende disciplinansvar. Till följd av att tjänstefelsreglerna är tillämpliga också i fråga om domare gäller i själva verket i viss utsträckning detsamma också när en allmän åklagare för talan inför domstol.

Enligt vår mening föreligger här normalt sett inte någon reell intressekonflikt. När JK eller JO uppträder som part inför domstol har han att på samma sätt som exempelvis en allmän åklagare respektera de regler som gäller för rättegången och för en parts ställning i denna. Det finns därvid inte något utrymme för att i processen föra in några inslag grundade på tillsynsbefogenheten. Självfallet har JK och JO däremot samma rätt som vilken part som helst att t.ex. anföra domvillobesvär eller göra invändningar om rättegångshinder och föra talan mot beslut varigenom sådana invändningar ogillats. Vi vill i detta sammanhang också erinra om den väl etablerade praxis som innebär att varken JO eller JK använder sina tillsynsbefogenheter gentemot domstolarna på ett sätt som kan betraktas som inblandning i ett pågående mål eller ärende.

Det nu sagda innebär att det i praktiken är uteslutet att JK när han uppträder som part inför en domstol på eget initiativ skulle aktualisera sin tillsynsroll gentemot domstolen i det aktuella målet. JK kan däremot hamna i en reell konfliktsituation om han under pågående rättegång mottar klagomål avseende domstolens handläggning av målet. Denna konfliktsituation blir särskilt påtaglig om anmälaren är JK:s motpart i detta. I ett sådant fall är det tydligt att JK inte kan avgöra tillsynsärendet vare sig anmälan är befogad eller ej. Problem av detta slag bör emellertid regelmässigt kunna lösas genom att JK efter överenskommelse med någon av riksdagens ombudsmän överlämnar klagomålen till denne.

Utredningen har såvitt gäller JK:s tillsyn över domstolarna föreslagit en ny bestämmelsei 3 § JK-lagen av innebörd att JK, när han utövar tillsyn över domstolarna, särskilt skall iaktta bestämmelsen i 11 kap.

2 § regeringsformen. I denna grundlagsbestämmelse föreskrivs att ingen myndighet, inte heller riksdagen, får bestämma hur en domstol skall döma i det enskilda fallet eller hur en domstol i övrigt skall tillämpa en rättsregel i ett särskilt fall.

Vi vill här inledningsvis slå fast att tillsynen över domstolarna inte på något avgörande sätt skiljer sig från den tillsyn som JK och JO utövar över den offentliga verksamheten i övrigt. Domare är exempelvis i likhet med andra offentliga funktionärer underkastade såväl ett straffrättsligt som ett disciplinärt ansvar för sina åtgärder i tjänsten. Vidare är också förvaltningsmyndigheternas självständighet skyddad i grundlag. Enligt 11 kap. 7 § regeringsformen får ingen myndighet, inte heller riksdagen eller en kommuns beslutande organ, bestämma hur en förvaltningsmyndighet i det särskilda fallet skall besluta i ett ärende som rör myndighetsutövning mot en enskild eller mot en kommun eller som rör tillämpning av lag. Denna bestämmelse skyddar således den verksamhet hos förvaltningsmyndigheternma som motsvarar domstolarnas dömande verksamhet.

De nu nämnda grundlagsreglerna är inte direkt tillämpliga på JK:s och JO:s tillsynsverksamhet av det självet att varken JK eller JO har någon begfogenhet att ge bindande direktiv till någon myndighet i dess rättstillämpande verksamhet. Däremot kommer det synsätt som ligger till grund för regeln om domstolarnas självständighet till uttryck i tillsynsverksamheten på så sätt att JK och JO som nyss nämnts som regel undviker att göra uttalanden eller att ens inleda utredning om förhållanden i en rättegång som inte har avslutats genom lagakraftvunnen dom eller slutligt beslut. Det viktigaste undantaget från denna princip avser frågor om otillbörliga dröjsmål med handläggningen av ett mål.

JK och JO avstår vidare normalt från att uttala sig om innehållet i en domstols avgöranden. Undantag härifrån görs endast när ett avgörande står i uppenbar strid med en klar lagregel. Det kan tilläggas att i sådana fall ibland också ett straffrättsligt ansvar kan aktualiseras. Även Riksåklagaren kan således ibland ha anledning att på denna grund ta ställning till innehållet i en dom.

JK:s och JO:s tillsyn över domstolarna är i stället i första hand inriktade på dessas sätt att handlägga sina mål och ärenden. Vad gäller tillämpningen av förfaranderegler är möjligheterna att göra uttalanden större än i fråga om domstolarnas avgöranden i sak. Det har i själva verket sedan länge ansetts vara en viktig del av JK:s och JO:s verksamhet att göra för rättstillämpningen vägledande uttalanden på det processrättsliga området.

Det nu nämnda förhållningssättet iakttas av JK och JO också i fråga om förvaltningsmyndigheternas rättstillämpande verksamhet. Även här

ligger således tyngdpunkten på en granskning av tillämpningen av gällande förfaranderegler och andra formalia vid handläggningen. Uttalanden i bedömningsfrågor görs endast när bedömningen ligger klart utanför vad som medges av gällande regler.

De nu nämnda principerna för JK:s och JO:s tillsyn har vid flera tillfälleen godtagits av statsmakterna och det finns enligt vår mening inte någon anledning att göra någon ändring härvidlag. Den av utredningen föreslagna regeln tycks inte heller syfta till någon förändring. Den kan emellertid enligt vår mening leda till missförstånd i skilda hänseenden. Den kan sålunda få JK:s tillsynsbefogenheter gentemot domstolarna att framstå som mera begränsade än de i själva verket är och den kan därmed utgöra grund för tvister mellan JK och domstolarna om omfattningen av tillsynsbefogenheterna. Missuppfattningar i detta hänseende har i själva verket förekommit i debatten redan utan en sådan regel. Den föreslagna bestämmelsen kan vidare ge upphov till uppfattningaen att grundlagsskyddet för förvaltningsmyndigheternas rättstillämpning är av lägre valör än motsvarande skydd för domstolarnas del.

Med hänsyn till det sagda och till att någon befogad kritik mot JK:s sätt att utöva sin tillsyn över domstolarna inte har framkommit avstyrker vi att den föreslaga regeln införs.

Underbilaga 2

Kammarrätten i Jönköping
beträffande tillsynen över domstolarna:

Direktiven omfattar frågan hur tillsynen över domstolarna bör vara organiserad. Frågan har berörts även i tidigare utredningar. JK-utredningen föreslår ett tillägg till 3 § i tillsynslagen vari särskilt erinras om bestämmelsen i 11 kap. 2 § regeringsformen.

Principiellt måste ifrågasättas om inte domstolarnas ställning av tredje statsmakt borde markeras tydligare än i dag. Justitiekanslerns tillsyn över domstolarna är - tillspetsat - en påminnelse om att domsmakten var direkt underordnad Kungl. Maj:t i ett mera outvecklat historiskt skede. Det förhållandet att förvaltningsmyndigheterna åtnjuter viss självständighet genom 11 kap 7 § regeringsformen bör inte tas till intäkt för att förvaltningsmyndigheterna, som lyder under regeringen och domstolarna kräver samma tillsyn. Utredningen fäster själv uppmärksamheten på (s. 60) att skillnaden mellan domstolar och förvaltningsmyndigheter ofta är större utomlands än i Sverige. Kammarrätten tolkar direktiven på sÅ sätt att denna skillnad är värd en analys. Utredningen synes dra slutsatsen, att olikheterna mellan Sverige och övriga europeiska länder motiverar den tillsyn över domstolarna som finns i Sverige, och anför att de invändningar, som i ett internationellt perspektiv kan resas mot JK-tillsynen över domstolarna, vid en närmare granskning inte är bärkraftig. Utredningens slutsatser beträffande tillsynsarbetets inriktning synes dock närmast ge vid handen att domstolstillsynen är en allt annat än primär uppgift. Man kan således spåra ett principiellt bejakande men ett förnekande i praktiken av behovet av JK-tillsyn över domstolarna.

Enligt kammarrättens mening bör således domstolarna utmönstras från
JK:s tillsynsområde. Detta kan göras genom ett tillägg i 2 § förslaget till lag om ändring i lagen om Justitiekanslerns tillsyn. Som utredningen påpekar arbetar domarkåren under i princip samma straffrättsliga tjänsteansvar som andra offentligt anställda. Detta ansvar kan vid behov utkrävas av JO (liksom f n). En sådan ordning kräver en följdändring i 12 kap 8 § första och andra styckena regeringsformen. Med hänsyn till att parlamentarismen numera är inskriven i regeringsformen kan i och för sig ifrågasättas om inte domstolskontrollen bör utövas även av JK. Eftersom emellertid lagstiftningsmakten tillagts riksdagen ensam och eftersom domstolarnas självständiga ställning särskilt markerats i regeringsformen, bl.a. genom kravet på

lagform vid utfärdandet av bestämmelser om domstolsväsendet och rättegångsförfarandet, förefaller det naturligast att Riksdagens ombudsmän utövar kontrollen av att domstolarna fullgör sina åligganden. Om regeringen behöver informeras om förhållanden inom domstolsväsendet torde detta kunna ske direkt till Justitiedepartementet.

Frågan om formerna för JO:s domstolstillsyn kan inte övervägas i detta remissyttrande men bör prövas i förestående reformarbete för att stärka domarnas och domstolarnas ställning (prop. 1992/93:100 bilaga 3 s. 27 samt betänkandet s. 60).

Kammarrätten vill å andra sidan nämna att JK:s - liksom för övrigt JO:s - hittillsvarande tillsyn över domstolsväsendet i den praktiska tillämpningen inte utgör något generellt hot mot domstolarnas självständighet. All erfarenhet visar i stället att JK utövar sådan tillsyn med stor respekt för domstolarnas integritet i dömandet. Kammarrättens överväganden grundas således på vad som är rimligt från konstitutionell synpunkt. Skulle statsmakterna finna att hittillsvarande regeringskontroll inte kan undvaras, finns således inte anledning att föreslå ändringar i JK:s arbetssätt på detta område.

TJÄNSTEFÖRSLAGSNÄMNDEN
FÖR DOMSTOLSVÄSENDET (TFN)
Peter Ekström

1993-08-10

SAMMANSTÄLLNING ÖVER TFN:s

PRAXIS 1984 – JUNI 1993

vid beslut om

tillstånd enligt 12 kap. 3 § rättegångsbalken (att uppträda som ombud)

och

besked enligt 37 § anställningsförordningen (om bisysslor)

1. TILLSTÅND ENL. 12 KAP. 3 § RÄTTEGÅNGSBALKEN

1.1 Tillämplighet av 12:3 RB

Bestämmelsen ändrad i SFS 1992:1511 till att avse lagfaren domare m.m. icke blott i allmän domstol. Ändringen är avsedd att träda i kraft samtidigt som EES-avtalet.

Bestämmelsen har ansetts *icke gälla* kammarrättsfiskal (dnr 47-1990), hyresråd (dnr 127-1989) och t.f. kanslichef vid mellankommunal skatterätt (dnr 1-1983).

TFN har vidare uttalat att tillstånd ej fordras för att utföra talan inför domstol för *dem man lagligen företräder* (dnr 78-1991, som gällde rådman som skulle föra eget minderårigt barns talan i tvist rörande hyresfordran).

Ansökan av domare som varit tjänstlediga för *anställning som biträdande jurist* i advokatbyrå har med hänvisning till 12 kap. 3 § 1 st. andra meningen inte föranlett någon nämndens vidare åtgärd, (dnr 84-1987 m.fl.).

1.2. Prövande av annan tjänst.

Tillstånd har regelmässigt meddelats tjänstlediga fiskaler och assessorer som prövat andra anställningar att uppträda som ombud för arbetsgivaren - och i förekommande fall för arbetsgivarens klienter -, t.ex. Domstolsverket, Vägverket, Riksskatteverket, Domänverket, kommuner, SALF (gällde även tillstånd enl. RB 12:22 och 21:3, dnr 12-1991), Sveriges Lantbruksuniversitet, LRF, AB Stockholms Patentbyrå, Svenska Cellulosa AB, Stadshypotek, banker och försäkringsbolag.

1.2.1 Vidare har tillstånd meddelats:

Tjänstledig hovrättsassessor i Svea hovrätt har beviljats tillstånd att under tjänstgöring i hustrus juridiska byrå i Marstrand uppträda som rättegångsombud (dnr 102-1990).

1.3. Släktskap

1.3.1 Tillstånd har meddelats:

- lagman i Strömstads tingsrätt att vara ombud för sin hustru inför Göteborgs tingsrätt i FT-mål rörande tilläggsavgift p.g.a. försummelse att medföra månadskort vid färd i spårvagn (dnr 88-1987)
- hovrättsråd i Svea hovrätt att vara ombud för sin hustru vid Kalmar tingsrätt i mål rörande hyra av fritidshus (114-1986)
- rådman i Göteborgs tingsrätt att vara ombud för sin hustru, svärmor och svägerska vid Hyresnämnden i Göteborg i tvist rörande hyra i fastighet som hustrun var delägare till (dnr 96-1988)
- hovrättsråd att vara ombud för sin far i hovrätten i brottmål där båda förde målsägandetalan (dnr 2-1992)
- rådman i Gävle tingsrätt att vara ombud för sin myndiga dotter vid Hyresnämnden i Stockholm i ärende rörande medling i bostadsrättstvist (dnr 29-1988)
- assessor i Svea hovrätt att vara ombud för sin svärmor vid Hyresnämnden i Stockholm i mål rörande rätt att överlåta hyresrätt (dnr 117-1987)
- assessor i Svea hovrätt (tjänstledig för utredningsuppdrag) att vara ombud för ett byggbolag, ägt av en svåger, vid Alingsås tingsrätt i mål rörande fordran (dnr 129-1990)
- fiskal i Hovrätten för Nedre Norrland att vara ombud för sin fars kusin vid inskrivningsmyndigheten vid Hallsbergs tingrätt i ärende rörande lagfartssammanträde (dnr 79-1990)
- fiskal i Svea hovrätt (tjänstledig för utredningsuppdrag) att vara ombud för sin svågers mor i Hyresnämnden i Stockholm, och - om det blir aktuellt - inför domstol (dnr 6-1988)
- tingsnotarie i Göteborgs tingsrätt att vara ombud för sin sambos mor i Varberg tingsrätt i mål ang. mäklarprovision (dnr 103-1988)
- tingsnotarie i Sjuhäradsbygdens tingsrätt att vara ombud för sin mor i Länsrätten i Göteborgs och Bohus län vid överklagande av taxeringsbeslut (dnr 124-1990)
- tingsnotarie i Lunds tingsrätt att vara ombud för fästmans fader i Landskronas tingsrätt i mål rörande skadestånd p.g.a. brott (dnr 49-1992)

- tingsnotarie i Vänersborgs tingsrätt att vara ombud för en broder inför Göteborgs tingsrätt i mån ang. ansvar för vårdslöshet i trafiken (dnr 30-1984)
- tingsnotarie i Gävle tingsrätt att vara ombud för en broder inför Visby tingsrätt i mål ang. ansvar för misshandelsbrott (dnr 131-1990)
- tingsnotarie i Stockholms tingsrätt att vara ombud åt sin sambos mor inför Kristianstads tingsrätt i mål rörande arbetstvist (dnr 44-1987).
- tingsnotarie i Örebro tingsrätt att vara ombud för sin syster med eget bolag av ringa omfattning inför Stockholms tingsrätt i mål rörande fordran (dnr 8-1991)

1.3.2 Tillstånd har icke lämnats i följande ärenden:

- hovrättsråd i Svea hovrätt att uppträda som ombud i Stockholms tingsrätt för sin 19-årige son i mål rörande fordran p.g.a. leasad bil. I beslutet anförde TFN: "Nämnden anser att det normalt inte bör tillåtas att en domare i hovrätt uppträder som ombud i en tingsrätt inom den egna hovrättens domkrets. Undantag härifrån bör endast förekomma om särskilda skäl föreligger. Då sådana skäl inte visats föreligga lämnar nämnden ansökan utan bifall." (Dnr 106-1987).
  Sökanden överklagade beslutet hos regeringen, som i beslut 1988-02-04 avslog överklagandet.
- Tingsnotarie i Örebro tingsrätt hade av TFN tidigare erhållit tillstånd att vara ombud åt syster med eget bolag av ringa omfattning inför Stockholms tingsrätt i mål rörande fordran (dnr 8-1991, se även ovan). Sedan notarien antagits som aspirant i Svea hovrätt begärde han tillstånd att få uppträda som ombud i samma angelägenhet "generellt och i konkursärende". Nämnden avslog ansökan och anförde som skäl: "Nämnden anser att det rent allmänt sett är olämpligt att en tingsnotarie uppträder som ombud i ett konkursärende med hänsyn bland annat till det omfattande och utdragna förfarande det ofta blir frågan om ", (se även dnr 81-1985) " - Enligt nämndens mening bör det vidare normalt inte tillåtas att en rättsutbildad befattningshavare i hovrätt uppträder som ombud i en tingsrätt inom den egna hovrättens domkrets. Undantag härifrån bör endast förekomma om särskilda skäl föreligger" (dnr 57-1991).

1.4 Vänskap m.m.

1.4.1 Tillstånd har beviljats:

- fiskal i Svea hovrätt (tjänstledig sedan tre år för tjänstgöring i Vattenfall) att vara ombud för en god vän inför hovrätten i tvist rörande mäklararvode. Fiskalen hade företrätt vännen i Nacka tingsrätt och därvid förbisett att begära tillstånd. Motparten hade klagat till hovrätten (dnr 37-1987)
- fiskal i Svea hovrätt (tjänstledig sedan fem år för arbete vid universitet) att vara ombud för en god vän inför Örebro tingsrätt (då under Svea hovrätts domkrets) i mål ang. utfående av handlingar (dnr 77-1990).
- tingsnotarie i Trelleborgs tingsrätt att vara ombud för en god vän inför Eksjö tingsrätt i mål ang. ansvar för medhjälp till bedrägligt beteende. Nämnden biföll ansökan bl.a. med hänsyn till att endast drygt en månad återstod av notarietjänstgöringstiden (dnr 149-1990)
- tingsnotarie i Umeå tingsrätt att vara ombud för en god vän inför Kammarrätten i Stockholm vid avslutande av mål rörande disciplinansvar. Notarien hade arbetat med ärendet under ett års tid före notarietjänstgöringens början (dnr 120-1992)

1.4.2 Tillstånd har <u>inte</u> medgetts:

- hovrättsråd i Hovrätten för Västra Sverige (tjänstledig sedan flera år) att vara ombud för en vän inför Göteborgs tingsrätt i mål rörande underhållsbidrag till barn (dnr 314-1992)
- tingsnotarie i Eskilstuna tingsrätt att vara ombud för en bekant inför Hyresnämnden i Västerås i ärende rörande medling. Ärendet kunde komma att handläggas i tingsrättens lokaler (dnr 26-1988)
- tingsnotarie i Ronneby tingsrätt att vara ombud för en god vän inför Helsingborgs tingsrätt i mål rörande fordran p.g.a. borgensåtagande (dnr 84-1988)
- tingsnotarie i Mölndals tingsrätt att vara ombud för god vän inför Stockholms tingsrätt i mål rörande skadeståndsskyldighet p.g.a. uppsägning (dnr 23-1990)
- tingsnotarie i Handens tingsrätt för en god vän inför Huddinge tingsrätt i FT-mål rörande skadestånd (dnr 62-1991)

- tingsnotarie i Göteborgs tingsrätt att vara ombud för en bekant inför Stockholms tingsrätt i mål rörande fastighetstvist (dnr 122-1991)

1.5 Övrigt

1.5.1 Tillstånd har beviljats

- hovrättsråd, vof, i Hovrätten för Övre Norrland, att vara ombud för en villaförening inför Kammarrätten i Stockholm och - eventuellt - regeringen i ärende rörande byggnadslov. Sökanden var medlem och styrelsesuppleant i föreningen (dnr 64-1991)
- revisionsekreterare, tjänstledig från Kriminalvårdsstyrelsen (KVS), att vara ombud för staten genom KVS inför Linköpings tingsrätt - och eventuellt Arbetsdomstolen - i mål rörande arbetstvist (dnr 27-1993)
- tingsnotarie i Ljusdals tingsrätt att vara ombud inför Stockholms tingsrätt i mål rörande äktenskapsskillnad m.m. vilka han påbörjat i anställning vid juristbyrå före notarietjänstgöringen (dnr 132-1987)
- tingsnotarie i Ronneby tingsrätt att vara ombud inför Värnamo tingsrätt i mål ang. leasingavtal, vilket mål han påbörjat under tid som han drivit egen juridisk byrå före notarietjänstgöringen (dnr 43-1990)
- tingsnotarie i Simrishamns tingsrätt att vara ombud för ett bolag inför Kammarrätten i Jönköping och regeringen i ärende rörande tillstånd till försäljning av dansk pølse. Nämnden tog därvid hänsyn bl.a. till att notarien under drygt ett år före notarieförordnandet hade biträtt bolaget i angelägenheten (dnr 148-1990)
- tingsnotarie i Uddevalla tingsrätt att vara ombud för ekonomisk förening (med ändamål att främja medlemmarnas ekonomiska intressen bl.a. genom att tillhandahålla fritidsbostäder) inför Göteborgs tingsrätt i mål ang. fordran. Sökanden var sekreterare och styrelsesuppleant i föreningen (dnr 37-1989). Sedan sökanden börjat tjänstgöra som aspirant i Hovrätten för Västra Sverige ansågs särskilda skäl inte föreligga till tillstånd i liknande ärende (dnr 104-1989).

1.5.2 Tillstånd har inte medgetts:

- fiskalsaspirant i Hovrätten för Västra Sverige att vara ombud för ekonomisk förening - i vilken sökanden var sekreterare och styrelsesuppleant - inför Göteborgs tingsrätt i mål rörande fordran (dnr 104-1989, se ovan)
- tingsnotarie i Sölvesborgs tingsrätt att uppträda som ombud inför Malmö tingsrätt och Länsrätten i Blekingen län i mål rörande vårdnad, verkställighet av umgänge m.m., vilka mål sökanden arbetat med under cirka tre års tid före notarieförordnandet. Nämnden tog hänsyn till målens art och omfattning (dnr 124-1989)
- tingsnotarie i Eslövs tingsrätt att uppträda som ombud inför Kristianstads och Hässleholms tingsrätter i mål rörande underhållsbidrag till barn, äktenskapsskillnad, fordran resp. rattonykterhet, vilka mål sökanden påbörjat i juristfirma vari han ägt del före notarieförordnandet. Juristfirman hade ytterligare en delägare (dnr 74-1991).

2. BESKED ENLIGT 37 § ANSTÄLLNINGSFÖRORDNINGEN (BISYSSLOR)

2.1 Skiljemannauppdrag

2.1.1 Följande uppdrag har ansetts förenliga med domartjänsten:

- rådman i Västerås tingsrätt , A, skiljeman i tvist rörande försäljning av aktiepost av ett dödsbo till ett bolag. Rådmannen utsågs av boutredningsmannen. Tvisteföremålets värde cirka 600.000 kr.
  TFN fann i beslut 1984-06-21 att ett uppdrag som skiljeman, utsedd av part, "kan vara ägnat att hos andra väcka föreställningen att domaren kommer i ett visst beroende av den part som utsett honom till skiljeman". Nämnden uttalade därför att bisysslan inte var förenlig med tjänsten som rådman. (Dnr 39-1984)
  Efter överklagande upphävde regeringen 1984-11-01 TFN:s beslut och anförde bl.a. följande: "Stor försiktighet bör iakttas vid bedömningen om en domare bör kunna ta emot ett uppdrag från enskild part att ingå i skiljenämnd. Avgörandet måste emellertid träffas också utifrån en samlad bedömning av risken i det enskilda fallet för att domarens och domstolens anseende för opartiskhet rubbas. - A:s uppdrag är av begränsad omfattning. Det får förutsättas att

det rör sig om ett enstaka uppdrag. Härtill kommer att den enskilda parten är ett dödsbo som så småningom skall upplösas. Mot den bakgrunden kan det inte anses att uppdraget är ägnat att rubba förtroendet för A:s eller domstolens opartiskhet."

- lagman i Karlskrona tingsrätt skiljeman i tvist, rörande försäljning av en industrirörelse av ett dödsbo till ett bolag. Lagmannen utsågs av dödsboet. Parterna hemmahörande i Kalmar resp. Malmö (dnr 1-1988).
- hovrättsråd i Hovrätten för Nedre Norrland skiljeman i tvist rörande skadestånd p.g.a. försäljning av fast egendom. Hovrättsrådet utsågs av part, Tibro kommun. Motpart var ett holländskt bolag (dnr 51-1988)

2.1.2 Följande uppdrag har inte ansetts förenliga med domartjänsten.

- lagman i Västervik, A, utsedd av part i tvist mellan tvenne bolag med säte i Västervik. TFN anförde i beslutet bl.a. följande:

  "Uppdrag som ordförande i skiljenämnd, tillkallad av övriga skiljemän, möter som regel intet hinder med hänsyn till nyssnämnda bestämmelse i LOA. Detsamma gäller uppdrag som ensam skiljeman, utsedd av båda parter i ett skiljeförfarande. När det gäller uppdrag som skiljeman utsedd av endast den ena av parterna ställer sig saken däremot annorlunda. Ett sådant uppdrag kan i åtskilliga fall vara ägnat att hos andra inge den föreställningen att domaren kommer i ett visst beroendeförhållande till den part som har utsett honom. En domare bör därför regelmässigt avhålla sig från sådant uppdrag. I vissa undantagsfall är dock risken för att domarens opartiskhet sätts i fråga inte så stor att han bör vägras tillstånd. Så kan exempelvis vara fallet om den part som utsett honom till skiljeman är ett statligt eller kommunalt organ. - Den part som utsett A till skiljeman är ett bolag med säte i Västervik. Även motparten är ett bolag med säte på denna ort. Tvisteföremålets värde har angetts uppgå till drygt 1 000 000 kr. - Nämnden finner med hänsyn till A:s tjänst som lagman i Västerviks tingsrätt det nu ifrågavarande uppdraget som skiljeman inte vara förenligt med 6 kap. 1 § LOA". En Ledamot var av avvikande mening (dnr 19-1988).
- hovrättsråd i Hovrätten för Nedre Norrland, i tvist rörande tolkning av anställningsavtal. Hovrättsrådet skulle utses av en part, ett bolag med säte i Sundsvall (Sundsvalls Tidning). Motpart var en privat person bosatt i Sundsvall. Tvisteföremålets värde uppgick till cirka tre miljoner kronor (dnr 1-1991).

rådman i Lunds tingsrätt, W, utsedd av part att vara ledamot i skiljenämnd (rättsnämnd). I beslutet anförde TFN bl.a. följande:

"När part lämnar en domare i uppdrag att vara skiljeman, måste alltid noga övervägas om uppdraget kan anses förenligt med domartjänsten. Eftersom ett sådant uppdrag i åtskilliga fall kan vara ägnat att hos andra inge den föreställningen att domaren kommer i ett visst beroende av den part som har utsett honom till skiljeman, bör man enligt Tjänsteförslagsnämndens mening i allmänhet inte tillåta att domaren som bisyssla åtar sig uppdraget. I vissa undantagsfall är dock risken för att domarens opartiskhet sätts i fråga inte så stor att han bör vägras tillstånd. Så kan vara fallet om den part som utsett honom till skiljeman är ett statligt eller kommunalt organ eller om det rör sig om ett enstaka uppdrag av begränsad omfattning. - W är utsedd till skiljeman av en enskild part (försäkringsbolaget Victoria). Uppdraget innebär att han permanent skall ingå som ledamot i en skiljenämnd som har till uppgift att pröva frågor om rätt till ersättning enligt ett avtal om rättsskyddsförsäkring mellan försäkringsbolaget Victoria och företagareförbundet. Skiljenämnden beräknas sammanträda 6 - 8 gånger om året. - På grund av vad sålunda anförts finner Tjänsteförslagsnämnden att ifrågavarande bisyssla - även med beaktande av att de tvister som avtalet gäller så gott som undantagslöst kommer att falla utanför allmän domstols kompetensområde - enligt bestämmelsen i 6 kap. 1 § LOA inte kan anses förenligt med W:s tjänst som rådman vid Lunds tingsrätt." Tre ledamöter var av avvikande mening (dnr 113-1986).

Regeringen avslog W:s överklagande i beslut 1987-05-14 och anförde därvid bl.a. följande: "Enligt 6 kap. 1 § lagen om offentlig anställning får en arbetstagare inte inneha anställning eller uppdrag eller utöva verksamhet som kan rubba förtroendet till hans eller en annan arbetstagares opartiskhet i tjänsteutövningen eller skada myndighetens anseende. För att en bisyssla skall anses förtroendeskadlig krävs inte att förtroendet för tjänstemannen eller myndigheten faktisk rubbas; det är tillräckligt att allmänheten med hänsyn till omständigheterna kan ha anledning att ifrågasätta objektiviteten. Särskild försiktighet måste iakttas när det gäller tjänstemän med maktutövande eller rättsvårdande uppgifter. - Som både Tjänsteförslagsnämnden och justitiekanslern har anfört måste stor försiktighet iakttas vid bedömningen av om en domare bör kunna ta emot ett uppdrag från en enskild part att ingå i en skiljenämnd. - Omständigheterna i detta ärende är visserligen sådana att det är mindre troligt att bisysslan i sig skulle rubba förtroendet för W:s opartiskhet i tjänsteutövningen. Man bör emellertid beakta risken för förtroendeskador också från andra, mera generella utgångspunkter. Av stor betydelse är därvid risken för att allmänheten, låt vara obefogat, får sitt förtroende för domarnas opartiskhet i tjänsteutövningen rubbat och den därmed sammanhängande risken för att domstolens anseende skadas. Vid ett sådant synsätt bör som bisyssla för en domare i regel inte godkännas ett skiljemannauppdrag som härrör från en enskild part, i varje fall när det är av icke obetydlig omfattning eller av mera permanent karaktär."

2.2 Styrelseuppdrag m.m.

2.2.1 Följande uppdrag har ansetts förenliga med domartjänst:

- lagman i södra Roslags tingsrätt att vara styrelsesuppleant i ett av hustrun delägt bolag (dnr 37-1983)
- rådman i Stockholms tingsrätt att vara styrelsesuppleant i Svenska Elektriska materielkontrollanten AB (SEMKO), som till 51% ägdes av staten och ej drevs med vinstsyfte utöver vad som var erforderligt för att täcka behov av investeringar och rörelsekapital (dnr 49-1989)
- hovrättsråd i Svea hovrätt att vara ledamot i Hjärneska donationens förvaltningsnämnd, Stockholm (dnr 10-1992)
- rådman i Kristinehamns tingsrätt att vara ledamot i styrelse för bolag som ägdes av tre frikyrkssamfund och vars syfte var att utan vinstintresse producera och ge ut en religiöst inriktad tidning (51-1992)
- rådman i Borås tingsrätt att vara ordförande i Svenska Postorderföreningens granskningsnämnd (dnr 35-1983)
- kammarrättsråd i Kammarrätten i Jönköping att vara ordförande i två pensionsstiftelser, grundande av tandläkaraktiebolag i Jönköping. Stiftelserna skulle stå under tillsyn av länsstyrelse (dnr 37-1984)
- lagman i Varbergs tingsrätt att vara huvudman i Varbergs Sparbank
  I beslutet anförde TFN bl.a. följande: "Uppdrag som huvudman i en sparbank innebär att vid sparbanksstämma välja styrelse och revisorer, fastställa resultaträkning och balansräkning samt att besluta i frågan om ansvarsfrihet för styrelsen. Nämnden anser att ett sådant uppdrag inte medför risk för förtroendeskada enligt 6 kap. 1 § LOA. Det bör därför anses förenligt med N:s tjänst som lagman att vara huvudman vid Varbergs Sparbank." (Dnr 58-1991)
- rådman i Luleå, A, tingsrätt att vara *ledamot i polisstyrelsen* i Luleå polisdistrikt.
  I beslutet anförde TFN följande: "Nämnden har tidigare, (dnr 140-1987), uttalat att ett uppdrag som *ordförande i polisstyrelsen* i Skellefteå polisdistrikt inte var förenligt med en tjänst som tingsfiskal i Skellefteå tingsrätt. Som skäl för beslutet anförde nämnden bl.a. följande:
  - "Allmänt sett bör det inte finnas något hinder mot att en domare åtar sig ett offentligt förtroendeuppdrag. Sådana uppdrag torde i regel vara av det slaget att allmänhetens förtroende för

domarens opartiskhet inte rubbas på det sätt som innebär en risk för att domstolens anseende skadas. Försiktigheten bjuder dock att innebörden av varje uppdrag prövas noga. För att en domares bisyssla skall anses förtroendeskadlig är det nämligen inte nödvändigt att förtroendet för domaren eller domstolen faktiskt rubbas. Det är tillräckligt att allmänheten med hänsyn till omständigheterna kan få anledning att ifrågasätta objektiviteten. - Vad det föreliggande fallet angår märks, att en polisstyrelse avgör bland annat viktigare frågor om planeringen och inriktningen av polisverksamheten samt om polismyndighetens organisation och arbetsformer. I styrelsen avgörs också vissa frågor i samband med tillsättning av en del högre polistjänster. Polisstyrelsens ordförande kan därmed komma i ett nära förhållande till enskilda polismän. Såsom ordförande kan han också komma att framstå som en företrädare för polisverksamheten i distriktet.

- Med hänsyn härtill finns enligt nämndens mening en risk för att allmänheten, låt vara obefogat, kan komma att ifrågasätta domarens objektivitet i vissa situationer, t.ex. i brottmål med vittnesbevisning genom polismän, å ena, samt andra personer, å andra sidan. Det kan inte heller uteslutas att vissa jävssituationer kan uppstå i samband med domarens tjänsteutövning.

De överväganden som kom till uttryck i nämndens ovannämnda beslut är till viss del tillämpliga även på nu aktuell bisyssla. Till följd av polisstyrelsens arbetsuppgifter kan således varje ledamot i styrelsen komma i ett nära förhållande till enskilda polismän. Detta kan i sin tur ge upphov till vissa jävssituationer i samband med domarens tjänsteutövning. - Enbart risk för att jävssituationer kan komma att uppstå är dock inte tillräckligt för att en bisyssla, som utgörs av ett offentligt förtroendeuppdrag, skall anses vara otillåten. Domaren har ju att i sin tjänsteutövning i förekommande fall beakta reglerna rörande domarjäv i 4 kap. rättegångsbalken (RB). - Risken för att en ledamot som icke tillika är ordförande i polisstyrelsen för allmänheten skall framstå som en företrädare för polisverksamheten i distriktet får anses vara mycket begränsad. Det torde inte heller föreligga någon beaktansvärd risk för att allmänheten skall ifrågasätta objektivitet i tjänsteutövningen som domare. - På grund av det anförda finner nämnden att ett uppdrag som ledamot i polisstyrelsen får anses vara förenligt med A:s tjänst som rådman i Luleå tingsrätt."
(Dnr 124-1991)

2.2.2 Följande uppdrag har inte ansetts förenliga med domartjänst:

- lagman i Landskrona tingsrätt att vara styrelseledamot i Svenska Handelsbankens kontor i Landskrona (dnr 68-1987). Sökanden överklagade hos regeringen som i beslut 1988-01-28 avslog överklagandet.
- lagman i Varbergs tingsrätt, N, att vara styrelseledamot i Varbergs sparbank. I beslutet anförde TFN bl.a. följande:

"Förbudet mot bisysslor i 6 kap. 1 § LOA tar i första hand sikte på att en arbetstagare inte får åta sig en bisyssla som medför risk för att han på grund av jäv inte kan fullgöra sina arbetsuppgifter. Om en tillämpning av reglerna om domarjäv i 4 kap. 13 § 1-9 rättegångsbalken (RB) ger vid handen att det finns risk för att arbetstagaren måste anmäla jäv i sin tjänst på grund av bisysslan är denna således inte tillåten. Förbudet sträcker sig dock längre. Vid bedömningen av om en bisyssla kan anses förtroendeskadlig eller inte skall enligt 6 kap. 1 § LOA beaktas inte blott bisyssla, som kan rubba förtroendet till tjänstemannens egen opartiskhet, utan även sådan bisyssla som kan rubba förtroendet för annan arbetstagare vid myndigheten eller som kan skada myndighetens anseende. För bedömningen är inte avgörande om någon förtroendeskada faktisk har uppstått. Det räcker med risk för sådan skada. Denna risk bör beaktas från mera generella utgångspunkten. Av stor betydelse är därvid risken för att allmänheten, låt vara obefogat, får sitt förtroende för opartiskhet i tjänsteutövningen rubbat. - Bankinspektionen har i sitt yttrande anfört att det inte finns någon anledning att behandla affärsbank och sparbank olika, eftersom rörelsen är likartad och de jävsfrågor som kan uppkomma desamma. I yttrandet har bankinspektionen också pekat på den förändring som sparbanksrörelsen nu genomgår och som kommer att leda till att samtliga stora sparbanker kommer att ombildas till affärsbanker.
- Mot denna bakgrund anser nämnden att det saknas anledning att göra någon skillnad mellan uppdrag som ledamot i affärsbank (jfr. dnr 68-1987) och i sparbank. N:s uppdrag som ledamot i styrelsen för Varbergs Sparbank kan därför inte anses förenligt med hans tjänst som lagman i tingsrätten." (Dnr 58-1991). Regeringen avslog N:s överklagande i beslut 1991-10-17.

rådman i Halmstads tingsrätt, J, att vara styrelseledamot i Södra Skogsägarnas ekonomiska förening. I beslutet anförde TFN bl.a. följande: "J är medlem i föreningen som har sammanlagt omkring 27 000 skogsägare som medlemmar. Föreningens ändamål är att främja medlemmarnas ekonomiska intressen bl.a. genom att själv och genom annan driva handel med skog och skogsprodukter och genom att söka åstadkomma en tryggad och ändamålsenlig avsättning till tillfredsställande priser för medlemmarnas hela

skogsproduktion. föreningen har ett antal helägda dotterbolag, bl.a. Södra Skogsägarna AB. Föreningens styrelse sammanträder 10-12 dagar per år. Till ledamöterna utgår en årlig ersättning om 20 000 kr och ett arvode om 650 kronor per sammanträdesdag..... " - Risken för förtroendeskada får dock emellanåt vägas mot andra intressen. Sålunda kan allmänna intressen av skilda slag tala för att en domare åtar sig viss syssla som kräver särskild erfarenhet eller specialkunskaper. En bisyssla av mera kvalificerat slag kan ge domaren värdefull inblick i olika sidor av samhällslivet och skänka honom vidgad erfarenhet som kan komma hans arbete som domare till godo. Ett starkt personligt intresse eller utpräglad fallenhet för en viss uppgift kan ibland vara ett beaktansvärt motiv. En bisyssla som ger tjänstemannen (eller hans familj) fördelar av ekonomisk natur kan medföra större risker för förtroendesak än om sådana fördelar inte är förbundna med sysslan. Från samma synpunkt kan det också vara av betydelse hur omfattande och tidskrävande en bisyssla är och om den är av enklare eller mera kvalificerad beskaffenhet (jfr. prop. 1970:72 s. 59 och SOU 1969:6 s. 84). - En domare bör således kunna åta sig styrelseuppdrag hos företag som inte drivs med vinstsyfte t.ex. pensionsstiftelser. Som tillåtna får vidare i regel anses styrelseuppdrag i bolag, i vilka domaren eller hans nära anhöriga har ett beaktansvärt ekonomiskt intresse och uppdraget kan sägas utgöra ett led i förmögenhetsförvaltning. - Vid en samlad bedömning finner nämnden - främst med hänsyn till att det rör sig om kvalificerade uppgifter i en förening med mycket omfattande verksamhet - att J:s uppdrag som styrelseledamot i Södra Skogsägarna ekonomisk förening inte kan anses förenligt med hans tjänst som rådman i Halmstads tingsrätt." (Dnr 34-1992).

Regeringen avslog J:s överklagande i beslut 1992-06-18.

- rådman i Enköpings tingsrätt, Z, att vara styrelsesuppleant i ett bolag som huvudsakligen sysslade med konsultverksamhet inom fastighetsrätt (Jurist & Ekonomi Konsult, Jureko AB, med säte i Stockholm) vilket bolag ägdes av sökandens svåger och svägerska, *ej heller* att för bolagets räkning närvara vid kurser i fastighetsjuridik i syfte att förkovra sökanden inom rättsområdet för senare rådgivning i bolaget. I beslutet anförde TFN bl.a.: "Nämnden anser att Z:s engagemang i bolaget, som inte enbart omfattar sedvanligt styrelsearbete utan även viss juridisk rådgivning inom bolagets verksamhetsområde, medför risk att förtroendet för honom som domare - låt vara obefogat - kan rubbas. Z:s uppdrag är enligt nämndens mening därför inte förenligt med 6 kap. 1 § LOA, såvitt avser hans tjänst som rådman." (Dnr 15-1989)

2.3 Föreningsuppdrag m.m.

2.3.1 Följande uppdrag har ansetts vara förenliga med domartjänst:

- lagman i Länsrätten i Malmöhus län att vara ordförande i föreningsutskott i Fastighetsägareföreningen för Södra Skåne. Utskottets uppgift var att lämna styrelsen förslag till uteslutning av medlemmar som bröt mot föreningens stadgar o dyl. (dnr 46-1982)
- rådman i Länsrätten i Västernorrlands län att som adjungerad ledamot i Elitdomarföreningen i ishockey biträda föreningen i vissa rättsliga frågor (såsom vid ärenden rörande bestraffningsåtgärder och vid ändring av föreningens stadgar). TFN uttalade vidare att hinder inte förelåg att biträda föreningen i sådana frågor även för det fall att sökanden ej var ledamot av styrelsen (dnr 43-1992)
- revisionssekreterare, A, som var medlem i Riksförbundet för Sexuellt Likaberättigande (RFSL), att medarbeta i tidskriften Magasin GAY med besvarande av läsarbrev med juridiska frågor, *ej heller* att medverka i den sociala och juridiska mottagningen, Stockholmsavdelningen , som drivs av RFSL.

TFN anförde i sitt beslut bl.a. följande: "Enligt nämndens mening är det inte förenligt med 6 kap. 1 § LOA att en domare medverkar i en tidskrift genom att lämna svar på brev från läsarna med frågor av allmänjuridisk natur. Bedömningen kan utfalla annorlunda om frågeverksamheten avser ett speciellt område av juridiken, inom vilket domaren äger särskilda insikter. Även i en sådan situation måste krävas att medverkan begränsas till att belysa rättsläget och inte syftar till att ge råd i enskilda ärenden. - Vad avser medverkan i en social jourmottagning så bör något hinder däremot inte anses föreligga, inte ens om det därvid blir aktuellt att också besvara någon fråga av rättslig natur. Det bör däremot inte komma i fråga att en domare deltar i en jourverksamhet, i vilken tonvikten läggs vid juridiska frågor. Risken för att en social jourverksamhet får en sådan inriktning måste särskilt uppmärksammas om medverkan just av en domare särskilt framhålls när jourverksamheten bekantgörs." (Dnr 48-1983)

Sökanden överklagade beslutet hos regeringen såvitt ansåg TFN:s uttalande rörande medverkan i Magasin GAY. Regeringen anförde i beslut 1984-06-14:

"Justitiekanslern har i yttrande över besvären anfört bl.a. följande.
Som framhålls i Domstolsverkets författningssamling (DVFS) 1983:9 B 43 tillförsäkrar grundlagen varje medborgare grundläggande fri- och rättigheter gentemot det allmänna såsom yttrandefrihet, föreningsfrihet, religionsfrihet m.m. Enligt 1 kap. 1 § andra stycket tryckfrihetsförordningen (TF) äger varje svensk medborgare, om han iakttar de bestämmelser i TF som är meddelade till skydd för enskild rätt och allmän säkerhet, rätt att yttra sina tankar och åsikter i tryck skrift, offentliggöra allmänna handlingar samt meddela uppgifter och underrättelser i vilket ämne som helst. Av TF följer också att ansvar för uppgift i tryckt skrift inte kan utkrävas av annan än den som enligt TF:s regelsystem är ansvarig för innehållet i skriften. För innehållet i en periodisk skrift svara utgivaren. Enskild person kan alltså inte åläggas ansvar för innehållet i en tidningsartikel. - I DVFS 1983:9 B 43 anförs att litterär, konstnärlig eller vetenskaplig verksamhet eller medarbetarskap i massmedia knappast under några omständigheter kan anses utgöra en förtroendeskadlig bisyssla. Uttalandet torde i vart fall äga giltighet i fråga om sådan medverkan i tidskrift som består i författande av enstaka artiklar. Är det som i detta fall fråga om mera fast medarbetarskap kan det däremot tänkas att överväganden om förtroendeskadlighet får göras. Även i ett sådant fall måste dock vad ovan anförts om yttrande- och tryckfrihet beaktas. Vidare bör vid bedömningen hänsyn tas till att A:s medverkan inte synes vara avsedd som juridiska rådgivning i enskilda ärenden utan vara mera ägnad att ge svar på frågor av allmänt intresse för läsekretsen och belysa rättsläget i vissa typsituationer. Den ekonomiska gottgörelse som skall utgå till A:s skall inte betalas av dem som ställer frågorna, d v s tidskriftens läsare, utan av dess ägare. Jag kan vid en samlad bedömning av omständigheterna i ärendet inte finna att det avsedda medarbetarskapet i tidskriften Magasin GAY är ägnat att rubba förtroendet för vare sig A:s egen opartiskhet eller annan domares vid Högsta domstolen opartiskhet eller kan skada Högsta domstolens anseende för att opartiskhet iakttas. A bör därför enligt min mening tillåtas att inneha bisysslan.

På de skäl som justitiekanslern har anfört finner regeringen att A:s uppdrag att som medarbetare i tidskriften magasin GAY besvara läsarfrågor av allmänt juridiskt intresse är förenligt med bestämmelserna i 6 kap. 1 § LOA. Regeringen upphäver därför Tjänsteförslagsnämndens beslut. - A erinras om att detta besked inte fritar honom från skyldighet att fortlöpande på eget ansvar göra en bedömning av bisysslan från förtroendesynpunkt."

2.3.2 Följande uppdrag har inte ansetts vara förenligt med domartjänst

- hyresråd i Hyresnämnden i Göteborg att agera som ombud för en golfklubb, vari han var medlem, inför Göteborgs tingsrätt, fastighetsdomstolen. Tvisteföremålets värde uppgick till cirka 1 200 000 kronor. För det fall att bisysslan inte ansågs vara förenlig med hyresrådets tjänst begärde en kammarrättsassessor i Kammarrätten i Göteborg besked för egen del. Hon var suppleant i golfklubbens styrelse. TFN anförde i sitt beslut bl.a. att risken för förtroendeskada enligt nämndens mening var uppenbar för båda sökandenas vidkommande (dnr 9-1991)

2.4 Prövande av annan tjänst

2.4.1 Följande bisysslor har ansetts vara förenliga med domartjänst

- rådman i Jönköpings tingrätt att tjänstgöra som åklagare i Skövde åklagardisktrikt (dnr 53-1990)
- kammarrättslagman i Kammarrätten i Sundsvall, A, att under tjänstledighet inneha anställning vid revisionsbyrå med placering i Sundsvall. I beslutet anförde TFN bl.a. följande: "De nu angivna riktlinjerna för innehav av bisyssla bör i princip tillämpas även då arbetstagaren är tjänstledig från sin anställning. Som framhålls i den information om bisysslor som Domstolsverket lämnat i DVFS 1983:9 B 43 får dock en friare bedömning göras vid längre tids ledighet, t.ex. studier eller för enskilda angelägenheter. I många fall kan förhållandena vara sådana att 6 kap. 1 § LOA inte är tillämplig även om vederbörande formellt kvarstår i tjänsten (punkten 3.1). - I A:s fall föreligger särskilda omständigheter. Enligt vad A uppgivit avser han inte återgå i tjänst som domare efter den sökta tjänstledigheten. Eftersom han sagt sig ha för avsikt att begära sitt entledigande vid den nedre pensioneringsgränsen rör det sig om en begränsad tid, (cirka 1 år, red.s anm.). Övergången till tjänstgöring vid revisionsbyrån framstår främst som en planering för fortsatt tjänstgöring efter pensioneringen från domartjänsten Efter denna tidpunkt utgör bisyssleregelerna inget hinder för hans fortsatta verksamhet. Vid dessa förhållanden anser nämnden att, hans verksamhet vid revisionsbyrån inte medför risk för sådan förtroendeskada som avses i 6 kap. 1 § LOA." Tre ledamöter var avvikande beträffande motiveringen till beslutet. Två ledamöter var avvikande beträffande slutet (dnr 100-1989).

2.4.2 **Följande uppdrag har *inte* ansetts förenligt med domartjänst,** se nedan under 2.5.

2.5 **Övriga bisysslor**

2.5.1 **Följande uppdrag har ansetts vara förenliga med domartjänst**

- kammarrättsråd att vara god man för en svårt sjuk person (dnr 139-1987)
- rådman i länsrätt att vara en nära vän och dennes moder behjälplig med upprättande av boupptecknig och med arvskifte (dnr 78-1990)
- rådman i Östersunds tingsrätt att vara god man för en vän och upprätta boupptecknig efter vännens moder att ges in till Sundsvalls tingsrätt (dnr 91-1991)
- hyresråd och chef för nämnden att på uppdrag av Sveriges Allmännyttiga bostadsföretag (SABO) mot ersättning utarbeta en ny upplaga av "Handbok i hyreslagsfrågor". (Dnr 38-1983).
- hyresråd i Hyresnämnden i Malmö att mot arvode undervisa bostadskonsulenter vid kurs i Malmö kommunala Bostads AB regi. Undervisningen avsåg hyresnämndens kompetensområde och innehållet i lagen om arrendenämnder och hyresnämnder och i lagen om bostadsdomstol (dnr 26-1992)
- fastighetsråd vid Stockholms tingsrätt att på deltid (8 tim/vecka) vara värderingschef i Konungariket Sveriges Stadshypotekskassa, (dnr 5-1988)
- fastighetsråd vid Stockholms tingsrätt, vattendomstolen, att slutföra vissa projekt från tidigare verksamhet rörande bergtekniska frågor åt bl.a. Fortifikationsförvaltningen och Stockholms lokaltrafik. Omfattningen av bisysslan bedömdes vara 2 - 3 dagar/år. (Dnr 112-1987)

2.5.2 Följande uppdrag har *inte* ansetts vara förenligt med domartjänst

- hyresråd i Hyresnämnden i Stockholm, A, att under tjänstledighet i egen regi driva kurser fastighetsrätt (inkl. hyresrätt) och annonsera ut kurserna i egenskap av hyresråd samt att arbeta med konsultationer i fastighetsrättsliga frågor och därvid uppträda som ombud för part i bl.a. hyresnämnden. I beslutet anförde TFN bl.a. följande: "A innehar en tjänst som hyresråd i Hyresnämnden i Stockholm. Vid utövandet av en sådan tjänst är det oförenligt att samtidigt ha en bisyssla som innebär att man bedriver näringsverksamhet i egen regi eller mot ersättning utför enskilda uppdrag med rättslig anknytning. Risken för förtroendeskada och för att inte kunna fullgöra sina arbetsuppgifter som hyresråd på grund av jäv är nämligen uppenbar i denna situation. Justitiekanslern har i ett nyligen avgjort ärende (dnr 756-89-20) ansett att kursverksamhet i egen regi, där tjänstemannen själv är initiativtagare till kursverksamheten, inte bör få förekomma. - Även om den av A angivna verksamheten skall bedrivas under tjänstledighet från tjänsten som hyresråd och A enligt nuvarande planer inte har för avsikt att återgå till denna tjänst anser nämnden att verksamheten inte är förenlig med bestämmelsen i 6 kap. 1 § LOA. Tjänstledigheten innebär att han fortfarande har kvar en anknytning till hyresnämnden. Härtill kommer att han i marknadsföringen kommer att ange att han är hyresråd. Därmed kan inte bortses från att han i sin nya verksamhet kommer att uppfattas på ett sätt som innebär en påtaglig risk för förtroendeskada för andra hyresråd i hyresnämnden och för hyresnämnden som myndighet." (Dnr 11-1990)

A överklagade beslutet hos regeringen och uppgav därvid att han inte längre hade för avsikt att uppträda som ombud i hyresnämnd och inte heller i marknadsföringen för kurserna ange att han var hyresråd. I beslut 1990-05-23 avslog regeringen överklagandet.

Domaretik

En diskussionsinledning av justitiekansler Johan Hirschfeldt vid Domarförbundets årsmöte den 29 oktober 1993

''Mina damer och herrar'' säger man ofta som inledning till ett anförande. Med anknytning till dagens ämne vill jag i stället inleda med följande hälsningsord till Er alla:

Under lagen självständiga ämbetsmän, edsvurna domare, hedervärda medlemmar av domarförbundet, aktade juristkollegor, bästa arbetskamrater, ärade akademiska bröder och systrar, goda medborgare och vänskapliga medmänniskor!

Med dessa hälsningsord har jag också velat antyda åtta olika aspekter på begreppet etik. (Så löd mitt manusskript. I anledning av statsrådet Reidunn Lauréns närvaro inledde jag hälsningsorden med att säga Fru statsråd och tillade att det nu var nio aspekter på begreppet etik som därmed antytts.)

Jag skall strax gå närmare in på detta. Först bara några ord om begreppet etik.

Ordet etik är nu ett modeord. Varje grupp som har självaktning eller som vill erövra utomståendes aktning söker utforma sin etik. Läkare och advokater har mycket länge och med framgång sysslat med att utveckla sin yrkesetik. Revisorer och tolkar har numera sina uppförandekoder. Banketiska frågor diskuterades på sin tid av Sten Walberg och Lars-Erik Thunholm. Affärslivets etik har engagerat SAF. Barbro Westerholm och Lennart Daléus arbetar med politikeretik — man talar internationellt om ett nytt begrepp ''PC'' — political correctness, tror jag det betyder. Tjänstemannaetik talade vi mycket om under mina år i regeringskansliet särskilt i samband med riksdagsval och regeringsskiften. Försvarsmakten har nu etik på schemat i utbildningen av militär personal. En yrkesgrupp som jag stötte på i en annons häromdagen är de legitimerade nagelteknologerna. I angivandet av att de är legitimerade ligger väl också någon form av anspråk på att man är bra på att sköta sitt jobb, kanske vill den gruppen formulera sin yrkesidé i form av en egen etik?

Med det nu sagda menar jag att man löper en risk att det går inflation i etik, att ordet etik missbrukas och manipuleras.

Varför talar man nu så mycket om etik?

Lennart Koskinen har gett ut boken Vad är rätt? — Handbok i etik — Etik, behövs det? Annonssvaret på frågan är: ''Ja, mer än någonsin, anser i alla fall Lennart Koskinen i denna tänkvärda lilla bok. I dagens komplicerade samhälle tenderar gränserna mellan rätt och orätt att suddas ut. Människans moraliska utveckling har inte hunnit med, och normupplösningen har accelererat i det vacuum som de traditionella religionerna lämnat efter sig.''

Vi kommer att idag syssla med något som vi kallat för domaretik och låt oss därför av praktiska skäl använda det ordet. Låt mig dock påminna om att det finns andra uttryck såsom: God sed (som i god advokatsed), uppförandekod, uppträdandekod, hederskodex, yrkeskodex, grundläggande yrkesprinciper (basic principles) etc. Jag tror att vi idag bör diskutera frågan om ordet domaretik verkligen är det bästa uttrycket för det som vi vill fånga eller om det finns andra bättre alternativ.

Så några ord om begreppet etik.

Etik kommer av grekiskans etos: karaktär, sinnesstämning, tänkesätt, sed, vana, bruk, känsla, sedlighet.

Uttrycket moral, som kommer av latinet, kan vi använda för att tala om den moral vi har, som visar sig i vad vi gör eller underlåter att göra.

Uttrycket etik kan användas för att uttrycka resultatet av vår strävan att systematiskt medvetandegöra, analysera, kritiskt granska och systematisera de normer och värderingar som kan användas för att försvara eller kritisera människors handlande. Etik får alltså beteckna moralens teori.

Detta har jag naturligtvis inte hittat på själv. Det vore djupt oetiskt av mig att inte ange en korrekt källhänvisning: Göran Hermerén, Det goda företaget, Om etik och moral i företag, Arlöv 1990, s. 36 f. Även i övrigt har jag haft nytta av den boken och av Lennart Lundquist, Byråkratisk etik, Lund 1988.

Lundquists begreppsbildning är följande (a.a., s. 10 f): Etik används synonymt med moral och gäller frågor om vad som är ont och gott, rätt och orätt.

Det rör handlingar, effekter av handlingar, karaktärer, karaktärsdrag och levnadssätt. Det gäller frågor om skyldigheter, plikter, rättvisa. dygd, karaktär och om det goda livet och samhällets natur.

Nu återgår vi till hälsningsorden och de åtta aspekter som vi, i vart fall preliminärt, borde kunna ha som stolpar i vår följande diskussion om saken. (Den nionde aspekten: etik i politiken nämndes vid föredragets framförande men utvecklades inte närmare).

- Den offentlige ämbetsmannen: Självständig och bunden av lagen eller maktens verktyg? Att det finns vissa allmänna etiska aspekter på

offentlig myndighetsutövning är vi nog ense om och det bör gå att formulera en etisk kod för detta. Någon kan vilja kalla det byråkratisk etik. Här väljer vi uttrycket *offentlig tjänstemannaetik.*

- Domaren i den ålagda yrkesuppgiften: Samhället anger sina krav på domaren i vissa rättsligt utformade normer med etiskt innehåll. Domaren är självständig under lagen. Vi kan kalla detta för *en offentlig domaretik.*

- Domaren som yrkesgruppsmedlem: Medlemskapet inrymmer ett krav på en tyst accept av vissa gemensamma förhållningssätt. Vi kan kalla det för *domarnas yrkesgruppsetik eller domarkårens etik.*

- Domaren som juristkollega: Den utbildning och de yrkeserfarenheter som är gemensamma för alla jurister skulle kunna läggas fast som en *juristernas yrkeskårsetik eller juristetik.* Den blir nog ganska allmän men måste rimligen i allt fall rymma kravet: Lyd lagen.

- Domaren som arbetskamrat: Inrymmer det något mer än offentlig tjänstemanna- och domaretik samt domarkårens etik? Nej, kanske inte i fråga om arbetsledningsfrågorna men arbetsplatsen ställer också andra krav. Jag tror att många menar att man här kan föra in något sådant som *arbetskamratskapets etik,* sedan får vi var och en personligen välja om vi där lägger tyngdpunkten på individuella eller på kollektiva aspekter. Här skulle man alltså, om man vill, kunna föra in den fackliga aspekten också och tala om vad som krävs i form av solidaritet inom ramen för ett medlemsskap i en arbetstagarorganisation.

Domaren som akademiskt utbildad: Domaren har under sin utbildning mött vetenskapen och dess sannings- och objektivitetskrav. Att ha haft privilegiet att få gå igenom en högre akademisk utbildning grundar ett delansvar för att försvara *vetenskapsetiken.*
Varje domare har nog ett inre personligt krav på sig att de egna arbetsresultaten skall hålla för en granskning av den juridiska vetenskapen.

Domaren som god medborgare: Att domaren i sin offentliga tjänst är lojal med statskickets grundprinciper får anses följa av den offentliga tjänstemannaetiken, som nämndes först. Tanken att domaren också i sitt privata liv har att beakta ett krav på att vara en god medborgare tror jag vi alla ställer upp på i största allmänhet men vi lägger kanske olika saker i det. Vi är nu över i en form av *samhällsetik* eller *medborgaretik.*

- Domaren som vänskaplig medmänniska: Den här aspekten har med relationer eller s.k. *relationsetik* att göra. Den del av domarens arbete som rör förhållandet till allmänheten kan sägas röra relationsetik som ett moment i den offentliga domaretiken. Den del som rör domaren i det privata livet med dess sociala och ekonomiska aspekter

och där det ytterst handlar om relationerna till nära och kära eller okända medmänniskor bör kunna betecknas som *allmänetik.*

Den offentliga etiken för domare och andra offentliga tjänstemän är normativ, dvs. den ger uttryck för samhällets syn på tjänstemannens uppgifter.

Till fram på 1870-talet skulle svenska ämbetsmän avlägga en ämbetsed. Den präglades av de honnörsord som utvecklats i den Boströmska statsläran:

- Lydnad för kungens befallningar, dock inte för en speciell som står i uppenbar strid med en generell eller en gällande lag.
- Trohet.
- Flit.
- Oegennytta och redlighet eller befattningens användande endast för statens ändamål.
- Att tåla de inskränkningar i sina privata fri- och rättigheter som är nödvändiga för tjänstens tillbörliga skötande och statens trygghet.
- Sedlighet, värdighet och humanitet i sitt uppförande såväl uti som utom ämbetsförvaltningen.

I många länder finns ämbetsed kvar. Så här lyder den som används i USA:

Varje offentligt anställd borde

Sätta lojalitet mot de högsta moraliska principer och landet före lojalitet mot personer, parti och myndighet.

Upprätthålla konstitutionen, lagarna och andra legala bestämmelser i USA liksom alla offentliga organ och aldrig försöka kringå dem.

Ge en hel dags arbete för en hel dags lön och med största allvar och eftertanke fullgöra sina plikter.

Söka finna mera rationella och ekonomiska metoder att genomföra sina uppgifter.

Aldrig diskriminera orättvist genom att ge speciella favörer eller privilegier till någon, det må vara för att belöna någon eller inte, och aldrig acceptera för sig själv eller för sin familj favörer eller förmåner under omständigheter som av förnuftiga personer kan uppfattas påverka hans tjänsteplikt.

Aldrig ge löften privat som kan påverka tjänsteuppgiften eftersom en offentlig anställd inte har något privat arbete som kan binda den offentliga tjänsten.

Aldrig engagera sig i affärer med det offentliga, direkt eller indirekt, som inte är förenliga med ett samvetsgrant fullgörande av den offentliga uppgiften.

Aldrig använda konfidentiell information som han fått i tjänsten

för att göra privata vinster.

Avslöja korruption var det än upptäcks.

Upprätthålla dessa principer och alltid vara medveten om att offentlig tjänst är ett offentligt förtroende.

Givetvis binds den offentlige tjänstemannen av författningsbestämmelser som uttrycker etiska normer. Jag återkommer till det under avsnittet om den offentliga domaretiken.

Uppgiften att syssla med myndighetsutövning och att tillämpa samhälleligt tvång eller med andra ord statens våldsmonopol har domaren gemensamt med andra offentliga tjänstemän. Domaren skiljer sig dock från dessa andra genom avsaknaden av lydnadsplikt gentemot något överordnat samhällsorgan. Domaren är oavsättlig och har lydnadsplikt bara under lagarna. Här ligger viktiga skillnader.

När man talar om den offentliga domaretiken kan man säga att det är en tämligen passiv form av etik jämfört med yrkesgrupper som med stöd av sin etik skall forma politik, genomföra beslutade program, aktivt intervenera i samhällsfrågor etc. Den offentliga domaretiken består också i mycket högre grad än etiken för andra yrkesgrupper av rättsregler. Så är en central hög etiska norm för en svensk domare angiven i den domared som ju är lagstadgad och återfinns i 4 kap. 11 § rättegångsbalken:

> Jag N.N. lovar och försäkrar på heder och samvete, att jag vill och skall efter mitt bästa förstånd och samvete i alla domar rätt göra, ej mindre den fattige eller den rike, och döma efter Sveriges lag och laga stadgar; aldrig lag vränga eller orätt främja för släktskap, svågerskap, vänskap, avund, illvilja eller räddhåga, ej heller för mutor och gåvor eller annan orsak, under vad sken det vara må, ej den saker göra, som saklös är, eller den saklös, som saker är. Jag skall varken förr, än domen avsäges, eller sedan uppenbara dem, som till rätta gå, eller andra de rådslag rätten inom stängda dörrar håller. Detta allt vill och skall jag som en ärlig och uppriktig domare troget hålla.

Men etiska normer för domaruppgiften hämtas även från andra källor.

Det finns vissa internationella dokument. Särskilt bör nämnas:

- Basic Principles on the Independence of the Judiciary antagna av FN år 1985. Dessa principer riktar sig i första hand till medlemsstaterna som sådana och rör domstolarnas och rättskipningens oavhängighet samt domarnas villkor. Men där anges också att en domare skall ha rätt att ansluta sig till föreningar som är till för att representera domarnas intressen, stödja deras utbildning och försvara deras

självständighet i domaryrket. Domarens yttrandefrihet slås också fast med det tillagda yrkesetiska villkoret att en domare när han utövar sin rätt till yttrandefrihet alltid skall uppträda på sådant sätt att tjänstens värdighet samt domstolarnas opartiskhet och oavhängighet skyddas.

- Europakonventionen, vars krav, att tvister om civila rättigheter och skyldigheter eller anklagelser för brott skall ske inför en oavhängig och opartisk domstol som upprättats genom lag, är väl kända i denna krets och som nu kan väntas bli inkorporerad med svensk rätt.

En viktig källa för offentlig domaretik, som inte tillhör skriven rätt, är de domarregler som under Olai Petri namn bifogas till Sveriges rikes lag. Dessa domarregler får anses vara ett nedärvt uttryck för det allmänna rättsmedvetandet i vårt land. Dessa regler går tillbaka på ett allmäneuropeiskt idégods. Där uttrycks, förutom krav på lagstiftaren, vissa centrala krav på domarens egenskaper samt allmänna tolknings- och bevisvärderingsprinciper. Domarreglerna har studerats av rättshistorikerna men borde de inte också presenteras närmare för dagens domargenerationer som stöd i yrkesgärningen?. Vid en demonstration häromdagen av den nya CDRomskivan med Sveriges rikes lag kunde jag med tillfredsställelse konstatera att först på skivan låg Olai Petri domarregler.

Så några principer i svensk lag av betydelse här därför att de uttrycker någon del av en offentlig domaretik:

1. Folksuveränitetens princip (1 kap. 1 § RF).
2. Rättsstatens eller lagbundenhetens princip (1 kap. 1 § RF).
3. Program- eller målsättningsstadgandena i 1 kap. 2 § RF), som ju dock inte är egentliga normer i rättstillämpningen.
4. Allas likhet inför lagen (1 kap. 9 § RF).
5. Kravet på opartiskhet och saklighet (1 kap. 9 § RF).
6. Fri- och rättighetskapitlets bestämmelser (2 kap. RF). Särskilt kan här nämnas yttrandefriheten, offentlighetsprincipen, integritetsskyddet, förbudet mot domstol inrättad för visst fall, kravet på domstolsoffentlighet.
7. 11 kap. RF om rättskipning och förvaltning. Särskilt bör nämnas 11 kap. 2 § RF som skyddar domstolarnas självständighet, 11 kap. 7 § RF som avgränsar domstolarna från att gå in på andra myndigheters beslutsområden samt lagprövningsparagrafen i 11 kap. 14 § RF.
8. Tystnadsplikten enligt sekretesslagen och brottsbalken.
9. Tjänstefelsbrottet enligt brottsbalken.
10. Mut- och bestickningsbrotten enligt brottsbalken.
11. Bisyssleförbudet enligt LOA.
12. Disciplinreglerna i LOA.

13. De krav på tillgänglighet och service som kan utläsas av olika bestämmelser.

För att kunna tjäna som grund för en uppförandekod och levandegöra den behövs åskådningsexempel. Dessa får hämtas från rättspraxis, från JO- och JK-uttalanden och från doktrinen. Något som är slående är att JO:s ärenden beträffande domare i början av 1900-talet kanske fram till andra världskriget väldigt ofta rörde det personliga uppträdandet mot parterna. Därefter har den typen av ärenden blivit mycket ovanliga. Jag vill inte här och nu uppehålla mig närmare vid dessa exempel utan skall bara ta upp ett enda belysande allmänt känt fall. Det rör inte en domare utan en välkänd jultomtefogde. Denne hade p.g.a. ömmande skäl medgivit längre anstånd med verkställighet av en vräkningsdom. JO menade dock att det inte fanns några legala skäl för detta, att det var ett allvarligt fel men att hans humanitära skäl var förmildrande omständigheter. JO avslutade:

> Jag vill särskilt framhålla att medborgarna — om varje tjänsteman skulle äga frångå lagen, när han för sin del finner sådant påkallat av ömmande skäl — icke skulle kunna förutse hur myndigheterna komma att handla, med påföljd att själva grunden för rättssäkerhet och möjlighet att planera för framtiden rubbas till allvarligt men för ordning och trivsel i samhället.

Jag vill understryka hur centralt saklighets- och opartiskhetskravet är när man söker lägga fast innebörden av en offentlig domaretik. Brita Sundberg-Weitmans bok Saklighet och godtycke i rättskipning och förvaltning ger flera bra fallbeskrivningar och en diskussion kring dessa.

Den offentliga domaretiken gör som bekant inte halt när tjänstetiden för domaren är slut. Det räcker med att nämna tystnadsplikten och bisyssleregler na. Kraven på domarna ställs här särskilt högt. Men på en punkt gör den offentliga domaretiken halt. Det rör den yttrandefrihet som varje medborgare har. Där får inte det allmänna ställa upp några krav utanför grundlagarnas regler. Det betyder att det inte finns något utrymme t.ex. för mig att nu gå ini någon diskussion av saken. Frågan om betydelsen av FNs basic principles, som ju tar upp denna fråga och anger en viss begränsning av hur domaren har att utöva sin yttrandefrihet är jag förhindrad att diskutera. Det är möjligen en fråga som kan diskuteras av domarna själva som en yrkesgruppsetisk fråga. Men även då kan risken för missförstånd bli stora.

Frågan däremot om relationen mellan massmedia och domaren när denne är i sin tjänsteutövning kan däremot behandlas som en del av en

offentlig domaretik i den del det rör domarens befattning med själva saken.

Varje domare vet nog vad som här bör iakttas för att undvika missförstånd och oklarheter kring målets handläggning eller domens innehåll. Men gränsdragningarna mellan yttrandefriheten och tjänsteuppgifternas krav blir dock allmänt sett ytterst subtil. Jag hänvisar till främst ett JO-uttalande om arbetsledningens befogenheter i förhållande till en artikelskrivande byrådirektör, JO 1988/89 s. 213 och ett fiktivt rättsfall som behandlats av den s.k. grundlagsrätten och refererats som en av dess "domar".

Det nu sist sagda talar klart mot att det allmänna i form av lagstiftare, kontrollorgan eller domstolarna som sådana bör engagera sig i att utforma en särskild ickenormativ domaretik. Det allmänna uttrycker sig i dessa frågor i stället genom normer. Att det skall vara på det sättet framgår inte minst av principen att domarna skall vara självständiga under lagen. Därför bör inga andra än de själva som yrkesgrupp själva ha att ta ställning till om en etisk kod för dem skall utarbetas. Riksdagens justitieutskottet har också intagit den ståndpunkten i ett ärende som närmast rörde domarreglernas överföring till gällande rätt (JuU 1986/87:25 s. 5). Denna uppgift kan i stället vara något för sådana frivilliga krafter som kan säga sig väl representera domarna som yrkeskår. Det finns därför all anledning att hälsa Domarförbundets initiativ till att ta upp denna diskussion på dagordningen med stor tillfredsställelse.

Uppgiften att utarbeta en yrkesetik kan formuleras enligt följande: Att sammanfatta en grupps etiska erfarenheter, att medvetandegöra detta för sig själv och att ge allmänheten en varudeklaration.

Frågan blir då om Domarförbundet borde engagera sig i att utforma en etisk kod för domare. Argumenten för är främst att:

- Det initierar en bred diskussion.
- Det är bra att ha materialet samlat i ett dokument.
- Det kan komma att ge inte minst de yngre domarna ett viktigt stöd för domaryrkets legitimitet i samhället.

Uppgiften är dock svår. Det kan uppkomma en fråga om vems intressen det egentligen är som skall tillgodoses. Är det möjligt att göra en sådan här kod operativ eller skulle den bara komma att bli symbolisk?

I ett everntuellt arbete med att utforma en domaretik är det nog särskilt viktigt att uppmärksamma relationsetiken: dvs. de etiska kraven i relationerna till andra aktörer: parter, advokater, åklagare, allmänna ombud, vittnen, sakkunniga, andra offentliga tjänstemän,

politiker, journalister, vetenskapsmän. I mötet mellan domaren och medborgaren är domarens sätt att uppträda eller domarens stil mycket viktig för att upprätthålla yrkets legitimitet. Domaren skall behandla medborgaren hänsynsfullt och korrekt. Domaren skall visa förståelse och respekt för den enskilde men också ge klart uttryck för det ansvar och det allvar med vilket domaren fullgör sin av samhället ålagda ämbetsuppgift. Men relationsetiken rör också domarens roll som privatperson. Vissa grundkrav på en domare i fråga om uppträdandet utom tjänsten måste nog också behandlas i en etisk yrkeskod.

En domaretik måste också behandla medborgardygderna. Här kan det råda olika uppfattningar om vad som innefattas. Lundquist nämner för sin del sådant som: radikal tolerans, civilkurage, solidaritet, rättvisa, beredskap för rationell kommunikation och vishet. I en medborgaretik för domare är det nog viktigast att ge uttryck för en princip om ett personligt ansvar, uttryckt i rättsliga och moraliska termer. Domaren måste bl.a. ha en moralisk beredskap att hantera problemet att inte kunna följa en lag som fundamentalt strider mot hans rättsmedvetande och hans uppfattning om vad som är det allmänna rättsmedvetandet. Det är här ytterst fråga om en civil beredskapshållning inför ofärdstider. Domaren måste också utforma ett svar på frågan hur han skall förhålla sig kollegialt till en annan domare som uppträder oetiskt.

Sist och slutligen måste man fråga sig om en domaretik också skall behandla de yttersta tingen om rättens ursprung och grund. Jag tror för min del att det måste gå att praktiskt beskriva de naturrättsliga idealen och den praktiska till vardags tillämpade rättspositivismen.

Rättsstaten måste alltid försvaras. Domarförbundet kan göra en viktig insats bara genom att driva på diskussionen om domaretik. Hoppas nu att vi kan ha en givande diskussion med flera inlägg i saken.

Den svenska domarkulturen
– *europeiska och nationella förebilder*

Kjell Å Modéer

1. Inledning

År 1619, fem år efter Hovrättens inrättande, utgavs av trycket i Stockholm ett från tyskan översatt arbete författat av juris licentiaten Georg am Waldt med titeln "Rättegångs Oordning". Arbetets första del angav exempel på hur en god domare skulle förfara. Arbetet, som översatts till svenska av slottssekreteraren Eric Schroderus, avslutades med de svenska domarreglerna. Detta arbete är det första rättshistoriska exemplet på hur en europeisk domarkultur sökt påverka den svenska domarkåren, som under 1600-talet blev alltmer professionaliserad. Den svenska domarkulturen påverkades således redan vid denna tid av europeiska och nationella förebilder.

Ämnet domarkultur har hög aktualitet och sysselsätter forskarsamhället runt om i Europa. I Tyskland är domarkulturen framför allt under detta sekel väl utredd. Domarnas roll i de totalitära staterna har påkallat undersökningar om domarnas förhållningssätt under både den nationalsocialistiska och den kommunistiska perioden.[1]

Bortsett från enstaka pilotundersökningar har emellertid den svenska domarkulturen hittills inte blivit föremål för någon beskrivning. Inte heller denna framställning gör anspråk på fullständighet. Snarare är avsikten att försöka att ange den moderna domarkulturens struktur och att i huvuddrag teckna dess historiska utveckling.

Tyngdpunkten i denna framställning ligger på en äldre period, medan de senare perioderna endast redovisas i mer rapsodisk form. Framställningen blir här inte bara mer skissartad, den får också en mer essayistisk och rättspolitisk karaktär. Anledningen härtill är inte bara ämnets rättspolitiska karaktär utan också den svårighet som föreligger att tvärvetenskapligt och objektivt söka fånga den moderna domarkulturen. De sociologiska och antropologiska studier som krävs för en mera fullständig analys kommer förhoppningsvis i framtiden att ge en mer nyanserad bild av den svenska domarkulturen.

2. Domarkulturens förutsättningar

2.1. Kulturbegreppet som utgångspunkt

Kulturforskningen är i dag ett centralt, vitalt och forskningsintensivt område inom human- och samhällsvetenskaperna.[2] Kulturforskningen är interdisciplinär och internationell. Särskilt inom etnologin och antropologin har frågor rörande kulturmodeller och kulturmönster utvecklats.[3] I sin empiriska konstruktion kan kulturbegreppet sägas bygga på "delade kunskaper och erfarenheter". Kulturen identifieras av "gemensamma intressen och gemensamma konflikter".[4]

Utifrån skilda teorier och metoder har de undersökta kulturerna kategoriserats och systematiserats i skilda mönster. Ett sätt att finna det betydelsefulla i en kultur är att finna nyckelsymboler, summerande och utvecklande (Sherry Ortner). Funktionen för de summerande nyckelsymbolerna, ex.vis flaggan, korset – och justitiabilden, är att skapa engagemang. De är uttryck för skilda ideal, patriotism, kristendom respektive rättvisa. Dessa symboler är fundamentala till skillnad från de utvecklande kultursymbolerna. Ortner skiljer mellan två typer av sådana "tankefigurer", som i sig innehåller ett antal svårfångade och mångtydiga begrepp, rotmetaforer och nyckelscenarier. En rotmetafor kan hämtas som symbol för ett antal företeelser i samhällsstrukturen och metaforen utnyttjas som en generell symbol. Stånds-samhällets världsbild är samlad i en rotmetafor: *hustavlan* – det goda och patriarkaliska samhället. *Folkhemmet* som symbol för välfärdsstaten och *lagboken* för rättsstaten är andra exempel på sådana rotmetaforer. Ett nyckelscenario å andra sidan uttrycker "ett kulturellt handlingsprogram, en förebild". I en sådan anges både livsmål och strategier att nå målet. Myten om "the american dream" och det som tidigare betraktades som "juristens kungsväg" utgör sådana samlingsmetaforer.

I denna översikt skall ett försök göras att identifiera en nationell, svensk domarkultur med hjälp av de skilda symboler/temata som kulturforskningen ställer upp. Det är en teoretisk utgångspunkt för studien.

2. 2. Rättskultur och politisk kultur

Ett annat sätt är att få domarkulturen att visa sin profil är att ställa två närstående kulturer emot varandra: å ena sidan den rättsliga kulturen, dess aktörer, institutioner och ideal, å andra sidan den politiska kulturens motsvarande fenomen. Dessa två kulturer är särskilt centrala för domarkulturen, eftersom de båda präglar domarens uppgifter och roll i samhället.

Den politiska kulturen har formulerats som "the link between what happens in the minds of individuals and how political institutions function". Studier rörande politisk kultur överbryggar studier om den enskilde medborgaren i sin politiska kontext med det politiska systemet i dess helhet.[5] Den rättsliga kulturen fungerar på motsvarande sätt. "The attitudes, beliefs, and emotions of the operators as well as of the users (and victims of the legal system have much to do with the way in which it functions. Most citizens have a less distinct knowledge about the outputs of the legal system than they do about politics. – – – The like or dislike for specific legal institutions will always be linked to traditions and to culture in which the legal system is embedded." Med ett sådant perspektiv är både den politiska och rättsliga kulturen undersystem av deras kulturella miljö, samtidigt som de existerar och utvecklas parallellt.[6] Jämförande rättskulturella studier sysselsätter idag forskare i såväl komparativ rätt, rättshistoria som rättssociologi och rättsantropologi.

Från upplysningstiden hämtas ett fundamentalt begrepp för dessa båda kulturer, författningen eller konstitutionen. Montesquieu utvecklade en evolutionär syn på författningen. Den dömande makten beskrevs som en förhållandevis svag maktfaktor i förhållande till den verkställande och lagstiftande makten. Den starkare form för maktdelning med starka, rättsskapande, lagprövande domstolar, som utvecklats i U.S.A. och Europa under 1800-talet fanns ej i Montesquieus ursprungliga koncept 1748. Rousseau däremot utgick från ett betydligt mer revolutionär syn på författningen. Den var ett uttryck för folkviljan, den moderna demokratins folksuveränitetsbegrepp, som också kommit till uttryck i 1 kap. i RF 1974 om att "all offentlig makt utgår från folket" genom dess valda ombud. De svenska domarnas autonoma ställning har reglerats i 11 kap 1 § 3 st. "under lagarna"

Rättskulturen präglas av både traditioner och aktörernas *lojalitet* mot statsmakten. Med en mer kritisk term talar man om domarnas *anpasslighet* i tider av yttre politiskt tryck. Yrkesdomarna förvaltar som Max Weber framhållit en byråkratisk elit en egen kultur som traderas mellan generationerna. Dessa "honoratiores" verkar i ett slutet system, ett kulturellt skråväsen, i vilket den yngre juristgenerationen känner sig tvungen att anpassa sig för att lyckas. Juristerna anpassar sig på motsvarande sätt till nya politiska system. Diskussionen om gränserna för denna anpassning har förts i Tyskland framför allt rörande juristernas roll i totalitära stater. I Tyskland har dessa jurister etiketterats som "Furchtbare Juristen".[7] Kritiken mot denna anpassning bidrog till att man från Västtysklands sida i återföreningsprocessen ställde höga krav på förtroende och kompetens hos domarkåren i den nya förbundsländerna.[8]

Det är angeläget framhålla, att rättskulturen fram till för några årtionden sedan i princip identifierades med domarkulturen. Under det

senaste halvseklet har de olika juridiska yrkesrollerna utvecklat egna kulturer. I dag kan man tala om en domarkultur, en advokatkultur, en åklagarkultur etc.[9]

Den politiska kulturen utgör å andra sidan en viktig ram för den rättsliga kulturen. Den homogena svenska efterkrigspolitikens kultur, som präglats av nyckelord som kompromisser (svenska modellen), samförståndslösningar och breda uppgörelser över blockgränserna, har också i hög grad satt standarderna för den rättsliga kulturen. Den strikt nationella politiska kulturen har fostrat generationer av jurister in i en motsvarande påtagligt nationell rättslig kultur.

De senaste tio åren har den politiska kulturen visat ett mer motsägelsefullt och paradoxalt – heterogent ansikte. En anpassning till den överstatliga europeiska rättskulturen med dess rättssystem (EG-rätt, Europa-konventionen) och dess institutioner (EG-domstolen och Europa-domstolen) har medfört att den arketypiska svenska modellen har ifrågasatts. Ett antal av de detaljfrågor, som fokuserades i massmedia i samband med EU-förhandlingarna (snus, gurkor, ripjakt etc.) kan sägas demonstrera denna kulturkonflikt.

De europeiska rättskulturella perspektiven sysselsätter för närvarande forskare i hela Europa. Institut des Hautes Études sur la Justice, knutet till École Nationale de la Magistrature i Paris, arrangerar exempelvis under 1994 ett antal internationella seminarier kring temat europeisk domarkultur.

Denna översiktliga framställning av en svensk domarkultur, dess förebilder och karakteristika, har hämtat inspiration från såväl etnologin som statsvetenskapen. Den teoretiska utgångspunkten för denna analys av den rättsliga kulturen (domarkulturen) har hämtats från den statsvetenskapliga debatten. Senast har Jörgen Hermansson i ett arbete utgått från en kategoribildning, som med den korporativa staten i centrum skildrar den moderna politiska historien med dess perspektiv bakåt mot ämbetsmannastaten och dess utvecklingslinjer framåt mot ett styrelseskick som präglas av de politiska partiernas företrädare, den partibundna staten .[10]

Studien bygger på Jörgen Hermanssons periodisering beträffande den politiska kulturen. Denna periodisering är för domarkulturens vidkommande långt ifrån självklar. De kulturella förändringarna har förstadier som i hög grad gör brytpunkterna osäkra. Tendenserna, inte årtalen är de väsentliga.

Sammanfattningsvis bygger denna framställning både på ett diakront och ett synkront perspektiv. Det diakrona perspektivet bygger på en statsvetenskaplig modell, medan det synkrona perspektivet mer inspirerats av den etnologiska och kulturvetenskapliga forskningens metoder.

3. Domarkulturen från ämbetsmannastat till partibunden stat

Den svenska domarkulturen utgår ifrån tre skilda domstolsmiljöer; den rurala, den urbana och den kollegiala. De gamla *häradsrätterna* representerade en rural domstolsmiljö, med mångsekelgamla traditioner och starkt förankrad i bondesamhället. Stadsdomstolarna, *rådhusrätterna*, verkade med sina borgmästare och rådmän i en urban miljö. I dessa miljöer odlades skilda former av domstolskulturer. Karriärerna var separata, lekmannainflytandet var av olika karaktär. Häradshövdingen och nämnden bildade en sammantagen enhet. I städerna var rådmännen ofta illitterata, men de hade samma kollegiala ställning som de lagfarna ledamöterna (borgmästare och rådmän).

Den kollegiala domarkulturen var dock främst utvecklad i *hovrätterna,* där den också har sekellånga traditioner. Harry Guldberg anför betr. Svea hovrätt den traditionsrika miljöns betydelse.[11] En vandring längs porträttraden i Stora rummet i Wrangelska palatset eller plenisalen i Göta hovrätt påvisar också kontinuiteten i denna prestigeladdade kultur.[12]

Motsvarande synpunkter rörande Göta hovrätt anför Torsten Nothin:[13]

"Man kände sig som en själlös kugge i ett uråldrigt maskineri. Allt verkade pedanteri. Utanför sessionsrummen hängde ledamöternas ytterkläder i sin bestämda ordning, och den yngste notarien skulle hänga sina kläder längst bort. När man kom in i ett sessionsrum eller lämnade det, skulle man vid dörren buga sig mot sessionsbordet. Ingen besvarade hälsningen, men det var alltid någon som såg efter att den inte glömdes bort. Förresten blev vanan så innött att det fanns de som bugade sig för sessionsbordet även om salen var tom."

"De ålderdomliga stela formerna utlöste ju hos nykommande jurister en mer eller mindre väl dold reaktion. En och annan fann vantrivseln så svår att han lämnade tjänstgöringen".[14]

Hovrättskulturens traditionsrika former och riter kompletterades också med det yrkesspråk som utvecklades i hovrätten. Att vara "hovrättsklädd", ha "hovrättsmanér" och "hovrättsmässig" var gängse termer i Svea hovrätt i början av seklet för att för en yngre fiskalsgeneration definiera hovrättskulturens yttre attribut. De fick lära sig att i skriva "hovrättstil" och att bli "kasusknäckare" för att inte bli en "sprucken fiskal". Hovrättsjuristerna såg upp till "Presen" (presidenten) och ned på "bonddomare", "lantadjunkter" och "tingshästar". En hovrättsledamot såg med andra ord sig själv som en "ren jurist", till skillnad från de jurister som arbetade i ämbetsverken.[15]

Kritiken mot Göta hovrätt och dess korrumperade jurister framkom i Gustav III:s tidstypiska räfst mot hovrätten 1773.[16] Också presiden-

ten S.A. Leijonhufvuds nomineringspolitik under Carl Johan-tiden avslöjar 1830-talets hovrättskultur. Leijonhufvud ansåg att domarkåren i Göta hovrätt hölls samman av en "klibbig skråfernissa" fylld av den "ståndssplittring, afundsjuka och snarstuckenhet" som ett "stationärt liv i en småstad med fattiga tillgångar på allt intellektuelt och bildande". Vid en uppkommen vakans till en assessorstjänst föreslog han kungen en kandidat, "en yngling af börd, förmögenhet och aristokratisk bildning", för att därmed få en person med dokumenterad skicklighet och arbetsförmåga. När hans förslag inte godtogs, begärde Leijonhufvud avsked från sin tjänst.[17]

Utnämningsmaktens koppling till den politiska makten uppmärksammades av den preussiske justitieministern Gerhard Adolf Leonhardt, som framhöll att frågan om domarens oavsättlighet, som en garanti för oavhängigheten, egentligen var ointressant så länge justitieministeriet utnämnde domarna. Utnämningen blev rättsstatens akilleshäl menade Leonhardt:

"Människans äregirighet gjorde henne ofri och avhängig och förde henne långt bort från rättsstatens ideal".[18]

Domarnas autonomi begränsades också av den *kontroll* som domstolarna var underkastade. Under 1800-talet medförde Justitieombudsmannens (JO) återkommande inspektioner en kontroll utöver den som hovrätterna genomförde främst genom advokatfiskalen.

Den svenska domarkulturen, dess inspirationskällor och förebilder, finns inte enbart i den nationella myllan. De nordiska och tyska förebilderna skall därför också bli föremål för skissartade jämförelser.

Sammanfattningsvis: En tes för denna studie är att den svenska domarkulturen i sin struktur är *traditionsmedveten* och *konservativ*. Den bygger på starkt historiska förebilder. Underrätternas kultur har i de nuvarande (främst i de mindre och medelstora) tingsrätterna fortfarande en stark historisk förankring till de gamla häradsrätternas bondekultur. Yrkesdomarens ämbetsmannakultur står här mot lekmannadomarens folkliga kultur. Överrätternas kultur präglas däremot av en homogen ämbetsmannakultur med kollegialitet och feodal struktur som dynamiska inslag.

En annan tes är att den svenska domarkulturen präglas av en uttalad *kontinuitet*, som bidrar till att politiska förändringar först efter någon generation slår igenom i domarkulturen.

4. Ämbetsmannastatens domarideal 1872 – 1932

4.1. Inledning

Den kronologiska avgränsningen för detta avsnitt hämtas från den politiska historien. Tidpunkten 1872 väljes av följande skäl. Det var det år Oskar II kröntes till Sveriges och Norges konung. På lagstiftningens område tillsattes Nya lagberedningen och den processrättsliga lagstiftningen prioriterades i reformarbetet. På rättsvetenskapens område höll den tyske professorn Rudolph von Jhering detta år i Wien sitt berömda föredrag "Kampf ums Recht", vilket utgjorde ansatsen till en ny stärkt position för de europeiska domarna. Kontakterna mellan teorins och praktikens män i Norden initierades med de Nordiska Juristmötena, vars första möte avhölls i Köpenhamn detta år. Alla dessa tidstypiska fenomen speglar en rättskultur i vilken domstolarna, ämbetsmännen och domarkulturen utgör väsentliga komponenter. Slutpunkten 1932 bildar det år Per Albin Hansson blev statsminister i den socialdemokratiska regering, som drog upp riktlinjerna för den moderna välfärdsstaten. Därmed inleddes också en successiv avveckling av 1800-talets traditionella ämbetsmannaideal.

Den liberala rättsstatens ideal låg till grund för domarkulturen under perioden. Den tidens dominerande ämbetsmannavärld hade sin förankring i 1809 års RF där Montesquieus maktdelningslära utgjorde riktmärket och där konstitutionsutskottets memorial utsade "en lagstiftande makt, visligt trög till verkning, men fast och stark till motstånd, en domaremakt, självständig under lagarna, men ej självhärskande över dem".

Under denna period dominerade ämbetsmannakulturen, som hade europeiska rötter.[19] Ämbetsmännens ideal hämtades från den pliktmorallära som Kant och Fichte uppställde. I början av 1900-talet hade praktiskt taget varje ämbetsman i centralförvaltningen fått sin första skolning i domstolarna. Ämbetsmannatraditionen var ett högborgerligt karakteristikum.[20]

Den svenska rättskulturen var utpräglat idealistisk. Den var präglad av Christopher Jacob Boströms statsfilosofi med dess stora skillnad mellan offentligt och privat handlande. Ämbetsmännen företrädde Kungl. Maj:t och det offentliga. De skulle korrekt, formellt och oväldigt se till att "alla må njuta sin (formela) rätt, och alla verka (formelt) rätt". Boströms monarkistiska rättsstat präglades av en "ämbetsmannafilosofi". Monarken ställde krav på ämbetsmannadygder: lydnad, trohet, flit, oegennytta och redlighet. Ämbetsmännen skulle uppträda sedligt och med värdighet. Å andra sidan belönades de med titel, rang,

värdighet, befordran och pension.[21]

Denna domarkultur var samtidens enda och dominerande juridiska yrkeskultur. I denna ämbetsmannakultur var domaryrket liksom prästoch medicinaryrket ett kall, "ein Beruf", *vocatio,* grundad på en kallelse från högre makter. Ernst Trygger var den jurist som mest emfatiskt omfattade Boströms filosofi.[22] Domaren intog en ställning "som i mycket liknar den, som kyrkans tjänare äga", skrev Ernst Trygger i ett ofta läst och citerat föredrag 1926.[23]

"Människor anlägga nämligen på hans liv och yttringarna av detsamma en annan måttstock än på sitt eget eller på folks i allmänhet. De ställa anspråken högre på domaren även utom hans egentliga livsuppgift än på andra människor. – – I sanning, ringa är icke det, som vi i samhällets intresse måste fordra av domaren för att han skall kunna förverkliga sin höga bestämmelse."

Domarkarriären var kungsvägen för ämbetsmannajuristerna. Visserligen förekom i början av perioden, under 1870-talets mitt, ett framväxande hot, en tendens till att rekryteringen till domaryrket var i avtagande och att detsamma höll på att deklinera till förmån för andra juristyrken. Styrande faktorer var industrialismen och det nya advokatyrket, vilket progressivt reflekterade en ny syn på människan och samhället. I det perspektivet framkom en kritisk syn på ämbetsmännen, som "tärande på samhällskroppen". JO, som uppmärksammade detta problem framhöll vikten av att se domaryrket som ett *elityrke*:[24]

"Det är här ej fråga om att få platserna i domstolarne eller inom förvaltningens olika grenar besatta, ty så illa ansedde eller lönade kunna de väl icke blifva, att ej alltid personer skola finnas villige att dem intaga, utan hvad som ligger magt uppå, det är att finna de bäste och skickligaste personer, hvar på sin plats."

Domarkulturen byggde på en samverkan mellan teori och praxis. Den tyska rättspolitiska modellen med en rättsbildning genom rättsvetenskapen, s.k. Professorenrecht, byggde på en samverkan mellan rättsvetenskap och rättstillämpning. Domarmaktens rättsutvecklande kraft vann stöd hos rättsvetenskapsmännen. Också i den svenska universitetsvärlden fanns representanter för en motsvarande samverkan.[25] Wilhelm Sjögren gjorde i HD sig till tolk för en friare lagtolkningslära, som med tyska förebilder utgick från "domarens skolade rättskänsla". Sjögren drog också – ehuru tämligen ensam – en lans för denna rättsvetenskapliga syn i Sverige.[26]

Rättskipningen stärkte sina positioner under 1870-talet. Det hade delvis sin grund i lagändringar. 1864 års strafflag gav genom latitudsystemet och tillräknelighetsläran domarna möjligheter att mera subjektivt bedöma det enskilda fallet. Högsta domstolens egen rättsbild-

ning utvecklades samtidigt, exempelvis genom accepterande av den fria bevisprövningens princip[27]. Den tryckta utgåvan av HD:s samlade rättspraxis genom Holms edition *Nytt Juridiskt Arkif* från 1874 och bestämmelserna om HD:s minnesbok bidrog också till att stärka medvetenheten om domstolarnas roll i rättsbildningen. Rättspraxis ställning som rättskälla diskuterades.[28]

I detta domstolsklimat utbildades ett antal framträdande och skickliga domare: Ivar Afzelius[29], Ernst Trygger[30], Birger Wedberg[31] och Birger Ekeberg[32]. Eliel Löfgren har i *"Klockorna i Östervåla"* beskrivit den centrala roll ämbetsmannadomaren spelade i sekelskiftets Sverige.[33]

"Våra svenska domare ha namn om sig att vara till den grad opartiska, att om rättvisan endast berodde på domarens oväld, skulle klagorätten snarast vara obehövlig. Men även om vi jämte opartiskhet och immunitet mot opinionens vindkast tillerkänna våra domare ett lika mått av lagkunskap, erfarenhet och intellektuella förutsättningar, skulle det ändå återstå något väsentligt, som skiljer dem åt. En domare äger, som de flesta andra, mer eller mindre av det rörliga fluidum, som kallas temperament, och detta kan icke undgå att röra på sig mot kallt eller varmt även i hans officiella gärning. Också en domare – den inbitne lantdomaren icke minst – har sina älsklingsmeningar, sin kanske ur en minnesvärd erfarenhet hämtad standard för att bedöma människor eller händelser. – – – Vi tänkte oss inte [domaren] som en särdeles skarpsinnig jurist – – – men som en myndig och vördig samt om sin värdighet mån patriark, "imponerande" i domstolen, human och rättrådig men en smula pedantisk och i det enskilda umgänget kanske väl så otillgänglig och pompös. Så ville nog också tingsmenigheten, att dess domare skulle vara. Och en sådan domare borde – så långt det sällan erforderliga alldeles särskilda "skarpsinnet" räckte – mer än de flesta vara mannen att väga brottslighet och skuld med milligramvikter inom de straffskalor, som lagstiftaren uppställt."

En prototyp för ämbetsmannadomaren och hans karriär under denna period var Ivar Afzelius, vars karriär i hög grad präglades av europeisk rättskultur och en öppenhet gentemot andra karriärer. Han hade ett komplett *curriculum vitæ;* högborgerlig uppfostran, internationell utbildning, akademiska meriter, (Jur.dr. och professor i Uppsala), lagstiftare, (ledamot av Nya lagberedningen och Förstärkta lagberedningen och från 1902 ordförande i permanenta lagberedningen), domare, (justitieråd och president i Svea hovrätt) samt politiker (ledamot av FK och FK:s talman).

Afzelius var dock i hög grad en *primus inter pares* bland sina domarkolleger. Karakteristiken på det ämbetsmannaideal han företrädde återkom regelbundet i i 1920–30-talets juristnekrologer:

"*Ämbetsman* var han till liv och själ i alla öden, och en ämbetsman av bästa typ. Goda kunskaper, förträffligt minne, snabb orientering ut-

gjorde en rustning som härdats i en grundlig hovrättsskolning och en omfattande förfarenhet i administrativa värv. Han arbetade oerhört lätt, så lätt att först en närmare bekantskap var ägnad att göra rättvisa åt den noggranna omsorg han i arbetskraftens dagar – och de räckte i det längsta – nedlade på även det obetydligaste ärende som hörde under hans handläggning. Hans förmåga att informera sig ypperligt utan att bli beroende av sina informationskällor var beundransvärd. Intresset var alltid inriktat på realiteter, och sinnet för former var av den art, som vet väl att skilja mellan verkliga rättsordningsvillkor och futiliteter utan betydelse."[34]

Det fanns också ett grundmurat förtroende från allmänhetens sida för en äldre generation lantdomare. De hade en central ställning inte bara i lokalsamhället utan också genom sin dominerande roll i domarsätet. Den förhärskande inkvisitionsprocessen i brottmålen kombinerad med en avsaknad av professionella åklagare och advokater nödvändiggjorde en stark processledning. "Där domaren var en äldre erfaren man med kännedom om bygdens befolkning och dess tänkesätt kunde resultatet bli förvånansvärt gott. Som hovrättsledamot blev jag i tillfälle observera att talan ytterst sällan fullföljdes i mål som avdömts av dylika domare. Man tyckte att deras domar var »rättvisa»."[35]

Sammanfattningsvis var den idealistiska domarkulturen utpräglat *elitistisk*. Det låg i dess hierarkiska struktur. Den bars upp av en civil ämbetsmannaaristokrati, vars representanter kontinuerligt avporträtterades i sina guldgalonerade civiluniformer med kommendörstecken av nordstjärneorden eller i sina serafimerband; porträtt, som fortfarande hänger i tingsrätternas tingssalar och tjänsterum. Domarna var under periodens första del den helt dominerande aktören på den rättsliga arenan. Både i lokalsamhället och i domstolen var juristdomaren en högt ansedd aktör, även om nämnden utgjorde en viktig beståndsdel. Bäst balans uppstod i domstolen om den sammansattes så att de "båda elementen motväga varandra och följaktligen de bästa garantierna vinnas för svaranden".[36]

Konstitutionella ändringar vidtogs också för att stärka den högsta domsmaktens ställning. Genom en ändring av Regeringsformen 1909 vidtogs betydande förändringar: Högsta domstolen och (den nyinrättade) regeringsrätten blev jämställda rättsinstanser och HD:s laggranskande uppgift lades på en särskild instans, lagrådet.

Den allmänna rösträtten och parlamentarismens genombrott medförde helt nya förutsättningar för det äldre ämbetsmannaidealet. De nya konstitutionella förhållandena medförde efterhand också en alltmer kritisk inställning till lagrådet och dess uppgifter. Under 1920-talet framförde ett antal socialdemokrater i riksdagen krav om inskränkning av lagrådets uppgifter. I ett av sociala reformer alltmer präglat samhälle ansågs lagrådet dels vara en fördröjande faktor, dels

var lagrådet genom sin sammansättning av ämbetsmannajurister en bastion för konservativa politiska uppfattningar. Det talades om "ämbetsmannaimperialism", och borgmästaren Carl Lindhagen, som var en av anförarna av kritiken, yttrade: "Ämbetsmannakåren kommer alltid en hästlängd efter sin tid, och Sveriges ämbetsmannakår utgör inget undantag. – – – Man finner också, att Lagrådet nästan i de flesta fall bromsar på själva principen, när den betecknar något ingripande nytt".[37] [Till skillnad från laggranskningen var lagprövningen föremål för en konstitutionell praxis som successivt stärkte intitutets ställning.][38]

Den europeiska – och därmed också den svenska – domarkulturen var fram till vårt eget århundrade en renodlat *maskulin* kultur. Först genom grundlagsändring och "lag 1923 innefattande bestämmelser angående kvinnas behörighet att innehava statstjänst och annat allmänt uppdrag", erhöll kvinna möjlighet att bli domare.[39] Inbrytningen från en kvinnlig domarkader dröjde dock. Häradshövdingen i Askimsrätten i Göteborg Karl J.D. Schlyter tillhörde de underrättsdomare, som under 1920-talet tidigt verkade för ett kvinnligt inslag bland domarna genom att anställa kvinnliga tingsnotarier.

De professionella advokaterna företrädde andra ideal. Först under 1900-talets första decennier började ledamöterna av Sveriges advokatsamfund att göra anspråk på en jämnbördig, likvärdig juristroll. Advokaterna betraktades "av många domare, liksom av allmänheten, som ett ingalunda nödvändigt ont".[40] Häradshövdingarnas kritiska syn på advokaterna speglade sig även i JO:s ämbetsberättelser. Det finns exempel på advokater, som när de alltför energiskt iakttog sina klienters intressen, avvisades av despotiska häradshövdingar.[41]

Den lokala domarkulturen bars upp av häradshövdingar och borgmästare. Också denna kultur präglades av domarens sociala patos och engagemang. Domaren åtnjöt hög status och var välavlönad. "Vi häradshövdingar äro, Gudi tackat, att räkna till de bäst avlönade av Sveriges ämbetsmannakår", skrev häradshövdingen Alfred Ährling i Västerbottens södra domsaga 1889.[42] Denna ekonomiska särställning bidrog i hög grad till att ge domarkulturen en hög status bland juristerna.

Den politiskt obundna ämbetsmannakulturen präglade också *justitiedepartementet*. Justitieministrarna var i stor utsträckning ämbetsmannajurister, som alla hade ett förflutet inom domstolsväsendet.[43] Under decennierna före och efter sekelskiftet var detta departement ett utpräglat "opolitiskt" departement. Justitieministrarna tog ställning i sakfrågorna, och justitiedepartementet var i hög grad ett "expeditionsdepartement" för en opolitisk ämbetsmannaminister.

På motsvarande sätt spelade domaren en viktig roll i det offentliga samtalet. Den idealistiskt präglade domaren hade ett engagemang i det

offentliga politiska reformarbetet även om han inte var anknuten till något politiskt parti. Det var sakfrågorna, inte det politiska partiprogrammet, som engagerade honom och som gav honom förtroende i väljarkåren. Ofta tjänstgjorde underrättsdomaren som ordförande i stadsfullmäktige, i sparbankstyrelser, och många verkade även som riksdagsman. Den politiska partitillhörigheten var för ämbetsmannen ointressant. Den ideella samhällsinsatsen var viktigare. Häradshövdingarnas och borgmästarnas hustrur hade på motsvarande sätt ideella uppgifter i lottarörelsen, Röda korset, Rädda barnen etc.

I samband med de centrala fackliga organisationernas grundande kring sekelskiftet 1900 initierades också motsvarande organisationer bland domarna. Grundandet av *Föreningen Sveriges häradshövdingar* 1907 och av *Föreningen Sveriges stadsdomare* 1912 är exempel på den stadga och struktur som fanns hos en självmedveten och professionell domarkår.[44] På motsvarande sätt grundades i varje hovrättsområde *yngreföreningarna*. En viktig uppgift blev att tillvara dessa domargruppers yrkesmässiga och ekonomiska intressen. Inte minst frågan om domarnas sportelinkomster och domsagobiträdenas löneförhållanden tillhörde viktiga frågor för dessa intresseföreningar före fackföreningarnas tid. Häradshövdinge- och stadsdomarföreningarna var också viktiga nätverk för de internationella kontakterna.

Deltagande i Nordiska juristmöten och inbjudningar till internationella domarföreningar stod också regelbundet på programmet för dessa domare.

Parlamentarismens genomförande började dock långsamt tära också på detta apolitiska engagemang. Under mellankrigstiden utvecklades det Ernst Trygger kallade "parlamentsleda, dvs. obenägenhet hos allt flera därtill kvalificerade att egna sig åt det politiska livet och underkännande från allmänhetens sida av den lagstiftning och de beslut överhuvudtaget, som utgå från representationen."[45]

Stockholmsborgmästaren Carl Lindhagen såg också en fara i den politisering av domarutnämningarna, som kunde komma i ett parlamentariskt regeringssystem. "Då sinnelaget ej tillmätes någon betydelse vid regeringsmaktens utnämningar måste således inträffa, att domarekåren av regeringen rekryteras företrädesvis med högermän eller deras politiska likar. Detta uppfattas också på höjderna snarare som en garanti för att bliva en god domare, under det en avancerad s.k. vänsteråskådning anses äventyrlig för domarämbetet."[46] Med den socialdemokratiska regeringen 1932 förföll den senare delen av Lindhagens argumentation. Presidenten i Hovrätten över Skåne och Blekinge Karl J.D. Schlyter blev som justitieminister i Per Albin Hanssons regering en ny förebild för sin tids juristdomare. Parlamentarismens genomförande bidrog till att antalet jurister i riksdagens båda kamrar successivt minskade under tiden 1914 – 1950.

Domstolens inre arbete, organisation och förfarandeformer, var under perioden också föremål för genomgripande revision. Debatten om domarens nya roller i rättssalarna präglades både av ett konservativt och ett progressivt element. Det fanns vid utarbetandet av den nya rättegångsbalken förespråkare för såväl en nationell kontinuitet som en internationellt färgad revolution på processrättens område. Muntlighetsprincipens genomförande och den traditionella inkvisitionsprincipens avskaffande – båda med europeiska förebilder – förutsatte ett helt nytt rollspel i rättssalen. Domaren förutsattes kliva ned från sitt podium, han förutsattes också låta parterna och deras ombud få styra processen.

Bland domarna fanns dock en kritisk inställning till genomgripande reformer. Föreningen Sveriges häradshövdingar framhöll i sitt remissvar till Processkommissionens betänkande 1927, att även om det fanns brister i rättegångsväsendet, fick inte "förbises, att det har betydande förtjänster och att det i stor utsträckning vilar på hos vårt folk djupt rotade traditioner. Ett reformarbete, som icke tager behörig hänsyn till dessa förhållanden, kommer med nödvändighet att vålla skador och olägenheter, som måste leda till att reformen i dess helhet icke kommer att medföra åsyftat gagn." Reformarbetet borde utföras med varsamhet och lämpligen på de partiella reformernas väg.[47]

4.2. Tidsperiodens karakteristika: Domarens kall och ansvar för rättskipningens historiska dimension och kontinuitet

De metaforer som karakteriserar denna tidsperiod präglas alla av tidens idealistisk ämbetsmannavärld. Kontinuitet, organisk förändring, historisk medvetenhet, bärare av ett historiskt nationellt rättsarv – allt tillhör bilden av ämbetsmannadomaren. "Det tillhör ett rättssamhälle att kunna sin historiska utveckling och med förståelse vårda sina traditioner. Rättskipningens utövare bör alltid ha ett öppet sinne för det historiska skeendet." [48]

4.2.1. Domarreglerna – den svenske domarens etiska kod

Olaus Petri domarregler har alltsedan 1600-talets första hälft utgjort en regelbundet återkommande publicerad kod för domarens yrkesetik. Reglernas innehåll är i stor utsträckning europeiskt lånegods. De är hämtade från den romerska rätten, den kanoniska rätten och gamla inhemska rättsbud.[49] Tillsammans med domareden utgjorde domarreg-

lerna den moralkodex, som den svenske ämbetsmannadomaren förutsattes leva efter.

Domareden i RB 1 kap 7 § i 1734 års lag innehöll en katalog över domarens ämbetsplikter:

"Domare skal ed thenna svärja: Jag N.N. lofvar och svär, vid Gud och hans heliga Evangelium, at jag vil och skal, efter mitt bästa förstånd och samvete, i alla domar rätt giöra, ej mindre then fattiga, än then rika, och döma efter Guds och Sveriges Lag, och laga stadgar: aldrig lag vränga, eller orätt främja, för skyldskap, svågerskap, vänskap, afvund och illvilja, eller räddhoga: ej eller för mutor och gåfvor, eller annan orsak, under hvad sken thet vara må, och ej then saker giöra, som saklös är, eller then saklös, som saker är. Jag skal ock hvarken förr, än domen afsäges, eller sedan, uppenbara them, som til Rätta gå, eller androm, the rådslag, som Rätten inom lyckta dörar håller. Thetta alt vil och skal jag, som en ärlig och uprichtig domare troliga hålla, utan arga list och påfund, så sant mig Gud hielpe til lif och siäl. Ej må någor til Domareembetet träda, förrän han så svurit hafver."

Denna domared var i slutet av 1800-talet föremål för kritik. Den ansågs mest innehålla "dels fraser utan mening, dels omsägningar av vad förut blivit sagt."[50] Nya Lagberedningen 1884 föreslog en kort ed, som endast innehöll "att efter bästa förstånd och samvete utan väld och mannamån fullgöra mig anförtrodda domarvärv". Denna kärnfulla ed kritiserades kraftigt framför allt av HD. Eden förmedlade inte samma högtidliga allvar, som den gamla eden. Trots förslag till ändringar kunde riksdagen inte enas och 1734 års ed kvarstod till nya RB 1948. Domareden innehöll ett antal yrkesetiska frågor, ex.vis respektera likheten inför lagen, inte "lag vränga eller orätt främja", inte taga mutor och gåvor, och respektera tystnadsplikten."

Med framväxten av en stark domarmakt ökade domarreglerna i betydelse. Under tidsperioden var det framför allt de domarregler, som betonade domarens rättviseuppgifter, som lyftes fram:[51]

P.7. "All lag skall vara för det menigas bästas skull och därföre då lagen bliver skadeligen så är det icke mera lag utan olag, och bör avläggas."

P. 8. "En god domare är bättre än en god lag, ty han kan alltid laga efter lägligheten. Där en ond och orättvis domare är, där hjälper god lag intet, ty han vränger och gör dem orätt efter sitt sinne."

P. 13. "Den menige mans bästa är den yppersta lagen, och därföre det som finnes den menige man till nytta vara, det bör hållas för lag, ändock att beskriven lag efter orden synes annorlunda lyda."

Den svenske ämbetsmannadomaren fann också motsvarande domarideal hos Rudolph von Jhering. Hans ovan citerade föredrag "Striden för rätten" betonade domaren som "rättens majestät", präglad av "kärlek till rätten" och av en "inre auktoritet". Ernst Trygger höll 1926 –

samma år som Processkommissionen lade fram sitt principbetänkande om rättegångsreformen – ett anförande, som nära anslöt till detta idealistiska tonläge.[52]

Reaktionerna på processkommissionens betänkande speglar också den vikt som lades på domarkulturen och domarnas "rättskänsla". Stockholmsborgmästaren Carl Lindhagen framhöll behovet av föreläsningar vid de juridiska fakulteterna om domarreglerna.[53] Lindhagens krav skall ses mot bakgrund av att professor Åke Holmbäck i en artikel 1928 presenterade domarreglerna och deras historia.[54] Holmbäck framhöll att den ledande idén var "att skydda den menige man för godtycke och hårdhet i rättstillämpningen, den oskyldige för att dömas för brott som han icke begått." Domarreglerna lyftes fram i diskussionen vid en tid då den Hägerströmska filosofien började korsa de idéer som låg till grund för ett idealistiskt domarideal.

I samband med processreformens handläggning i riksdagen 1931 lyfte Carl Lindhagen på nytt fram domarutbildningen och markerade den uppenbara risk som låg i synsättet, att domaren skulle representera den formella "tekniken", dvs. de juridiska uppgifterna och nämnden representerade det moraliska i rättskipningen. "Ingenting kan var farligare för rättssäkerheten än ett sådant åskådningssätt", framhöll Lindhagen.[55] Domarutbildningen fick inte bara präglas av "den tekniska insikten och rutinen. Det fordras också någon lystring till de andliga värdena, vilka redan för tretusen år sedan formulerades av österländsk statskonst sålunda: 'att äga makt utan ädelmod och mildhet åt något, som jag aldrig kan fördraga att se'. Sinnelaget måste således också fostras under utbildningen och ingå i bedömandet vid utnämningar. Domareden och domarreglerna få ej, såsom nu sker, glömmas bort i domstolsutbildningen. Vid universiteten bör undervisning meddelas i kännedom och innebörden av nämnda dokument." Lindhagen föreslog att professurer i rättskänsla och medkänsla var vad de juridiska fakulteterna skulle behöva "men nog det som sist av allt skulle ifrågakomma. Man kan ju medgiva, att det säkerligen åtminstone till en början skulle möta svårigheter att finna kompetenta innehavare."[56]

Denna övergripande syn på domarens moraliska kraft spåras också i festtalsretoriken så sent som i mitten av 1930-talet.[57] Domar-reglernas karaktär av en nationellt kulturarv framhölls också under andra världskriget, då rättshistorieprofessorn Henrik Munktell lyfte fram dem i sitt tidstypiska arbete *"Det svenska rättsarvet"* 1944.[58]

Denna idealistiska syn på domaretiken ställdes mot den *kritik mot domarkåren* som riktades mot domarna under perioden. JO:s ämbetsberättelser ger en insikt i den kritik som denna *kontroll* uppenbarade. Allmänt sett föranledde JO:s inspektion av domstolarna inte några dramatiska ingrepp.

"Sveriges domare-korps – – – äger grundade anspråk på det vitsord, som förut – – – blifvit densamma lemnadt, för sjelfständighet, rättsinnighet och oväld". Men JO krävde mer av domarna. "Det är ej nog, att domaren vet och vill det rätta; han måste med otröttelig nitälskan göra sin rättrådighet gällande, så att rättvisan blifver en verklighet inom samhället." Långsamheten i rättskipningen var en återkommande kritik. Uppskovsförfarandet var ett utbrett missbruk bland underrätterna. Det täta ombytet av ordförande i häradsrätterna bidrog till detta missbruk. Hovrätterna fick återkommande tillsägelser att vara restriktiva med vikariatförordnanden, men missbruket bestod.[59] En undersökning 1899 gav vid handen att det ej var ovanligt att häradshövdingarna "utan laga förfall i egentlig mening åtnjuta ledighet från 4 eller flera af de 10 allmänna tingssammanträden, som årligen" hölls i domsagorna. Än värre var bristen på kompetens hos vikarierna:

"Det är nämligen en allmän sed, att till vikarier för häradshövdingarne förordnas deras unga juridiska biträden, hvilka ej behöfva åberopa andra grunder i fråga om sin kompetens, än att de aflagt juridisk examen samt ett eller annat år biträdt med tingsgöromålen."[60] Hovrätterna kunde inte stå emot häradshövdingarnas och domsagobiträdenas gemensamma önskemål om så mycket ledighet som möjligt för de förra. Det var dessa missförhållanden Strindberg uppmärksammade i sin enaktare "Bandet", som utspelar sig i en rättssal och där den oerfarne häradshövdingen enligt rollistan är 27 år.[61] Samma erfarenhet av uppgivenhet och konkurrens från de unga domarnas sida återfinns också i äldre domares minnesbilder från sin notarietid: "Jag får verkligen säga att vi unga notarier i den domsaga, där jag tjänstgjorde, i all anspråklöshet tyckte att vi skötte oss bättre än den ordinarie domhavanden, som var gammal och uttråkad."[62]

I underrätter med ensamdomare blev dessa förhållanden ofta uppenbarade och ledde till fiskala aktioner mot domarna. Missförhållandena förstärktes av återkommande rubriker i dagspressen om "bötfälde domare". JO konstaterade att en mera aggressiv dagspress, "öfverhopade göromål, bristande skrifvarebiträde " och andra omständigheter bidrog till att dessa händelser inom domarkåren uppmärksammades. JO fann emellertid att de bötfällda domarna "ej förrådt egennytta, vrångvisa, väld och mannamån i dömande" vilket föranledde honom att ej låta det inträffade ändra det fördelaktiga omdöme, som han brukade uttala om domarekorpsen i dess helhet.[63]

Sammanfattningsvis: Den svenska domaretikena kodex utgjordes av domareden och domarreglerna. Kopplingen mellan domarregler och lagtext förstärkte också deras roll som rättskälla. De faktiska arbetsförhållandena i underrätterna skapade skillnad mellan de etiska reglerna idealistiska värld och vardagens praktiska problem. JO blev domaretikens övervakare.

4.2.2. Tingshuset – domarens levande rum

Under 1700-talet var sockenkyrkan och tinget de offentliga rummen i lokalsamhället. Lantprästens och häradshövdingens funktioner var centrala på flera områden. Prästen hade inte bara predikstolen som den tribun, varifrån han förkunnade Guds ord och kungjorde kungörelser och förordningar. Som ordförande i sockenstämman ledde han också ett antal projekt präglade av upplysningstidens ideal.[64] Fortfarande under 1800-talet var kyrkobyggnaden lokalsamhällets (socknens) viktigaste mötesplats. "Den upphöjda platsen, rummets helgd, Guds närvaro och sockenfolkets strängt hierarkiska placering i bänkraderna förstärkte den ensidiga kommunikationens rituella karaktär."[65]

Under den här behandlade perioden, decennierna före och efter sekelskiftet 1900, fick det offentliga livet också sina manifesta byggnader, som befäste idén om "den offentliga byggnadens dubbla karaktär av ointaglig fästning och representativ praktbyggnad".[66] Under denna tid uppfördes större delen av de tingshus, som fortfarande är i bruk. De första generationerna av professionella arkitekter, lokala, regionala och nationella, fick av tingshusbyggnadsskyldige och stadsfullmäktige uppgiften att skapa nya offentliga, manifesta byggnader till domstolarna. Det fanns flera anledningar till att domstolsbyggnationen under denna period var så intensiv. Processreformen med fler tingstillfällen 1872, häradshövdingeboställenas upphörande 1874 och den nya infrastrukturen, som skapade järnvägssamhällen i stället för de gamla marknads- och tingsplatserna, är några av dessa faktorer.[67]

Arkitekterna var "kulissbyggare på den offentliga scenen".[68] De var influerade av en europeisk domstolskultur, som fanns manifesterad i London via Paris, Bryssel, Wien och Berlin. Samtliga länders domstolsbyggnader präglas av ett *palais de justice*-ideal. Men de var samtidigt påverkade av tidens nationalromantiska ideal. Dessa ideal framkom i tingshusarkitekturen. Tingshusen var också präglade av offentlighetsprinvipen – och framför allt muntlighetsprincipen i rättegångsbalken. Varje rättegång utspelades som en högmässa. Associationerna gick till samtidens katedraler, i nygotik eller nyrenässans.

Parallellerna till landsortskyrkan – lokalsamhällets primära offentliga rum – var uppenbara: Besökaren gick längs en singelbetäckt gång fram till tingshuset, på vars tak tingsklockan hängde. I den ringde tingsvaktmästaren in "ting och tingsfrid". En gråstenstrappa ledde upp till huvudentrén. Trappan gav tempelassociationer. En tung dubbel entrédörr mötte besökaren. Innanför dörren fanns ett väntrum med garderob, dvs. vapenhuset, en hall, en mötesplats för parter, advokater, landsfiskaler vittnen samt tingsmenigheten. Rakt fram från entrédörren mötte en ny trappa med en dubbeldörr ovanför vilken i versaler

stod målat al fresco: *Tingssal*. Öppnade besökaren dörren och gick in i tingssalen, bländades han av ljuset från absiden i fonden. I bänkarna på ömse sidor om gången satt tingsmenigheten (församlingen) och längst fram var skranket, som likt en altarring skilde tingsmenigheten från de officierande domarna. På podiet satt i mitten häradshövdingen omgiven av sina domsagobiträden, och i fonden under absiden i en halvcirkel satt de tolv nämndemännen, vid tingets första dag klädda i frack och av denna anledning benämnda pingvinberget. Alla var på plats. Rättegången kunde börja. Med rättegångsbalken som en liturgisk ritual genomfördes tinget från yrkande till plädering på samma sätt som i kyrkan där mässan började med syndaförlåtelsen och slutade med välsignelsen. Attributen, ritualen, aktörerna vid häradsrättens ting hade i alla delar sina paralleller i kyrkans högmässa.

Hela detta associationsschema hade också sin europeiska förebild. Nyklassicism och nationalromantik, processreformerna och den historiska rättsskolan gick hand i hand. Helgo Zettervall och Ivar Afzelius, Verner von Heidenstam och Harald Hjärne – de var alla samma andas barn.

En mycket stor del av domsagorna fick nya tingshus under halvseklet 1890–1939. Dessa tingshus kombinerade i sina funktioner den dömande, den administrativa och den sociala verksamheten. Här hölls ting, här fanns häradsrättens kansli och här bodde häradshövdingen, hans familj, tingsnotarier och tingsvaktmästare och här övernattade nämndemännen under tingsförhandlingarna. Tingshuset var ett levande hus.

Chefsdomarens offentliga och privata liv fanns inom samma murar. Under 1930-talet började häradshövdingarna flytta bort från sina officiella residens. Identiteten, som i ämbetsmannastaten fanns i en kombinationen av yrkesrollens officiella och privata dimension, ändrades successivt. Fortfarande fram till ca 1970 var det emellertid fortfarande vanligt att tingsnotarierna hade sina login (till ett billigt pris) på tingshuset.

Sammanfattningsvis utgjorde det levande tingshuset en centralpunkt i lokalsamhället. Allt mer konkurrerade tingshuset med kyrkan, Samspelet mellan arkitekter och jurister skapade domstolsbyggnader som gav associationer både till en europeisk rättskultur och till nationalromantiska ideal.

4.2.3. "Att sitta ting" – domarens utbildning och fostran

De unga juristernas fostran – socialisering – in i domstolskulturen ägde rum i häradsrätterna på landet. Kontinuiteten i den äldre svenska domarkulturen baserades inte minst i inskolningen i domaryrket genom tingssittningen. Tingssittningen var nödvändig för den fortsatta domarkarriären. Efter två års tjänstgöring vid underrätt kunde den unge juristen fram till och med 1894 av hovrätten erhålla titeln vice häradshövding, men sedan hovrätterna avskaffat denna utnämningsrätt blev den e.o.hovrättsnotarietiteln mindre attraktiv; många domstolar fick också därefter färre sökande.[69]

I ämbetsmannastaten var häradshövdingarnas förhållande till de unga praktiserande juristerna *patriarkaliskt*. De levande tingshus, som uppfördes under tidsperioden, inrymde en paradvåning för häradshövdingen och hans familj. Familjekretsen omfattade såväl hembiträden och barnjungfrur som tingssittande unga jurister. Lön utgick ej för domsagobiträdets arbete. Däremot tillämpades ofta ett "patriarkaliskt arrangemang", dvs. notarierna hade bostad, mat, tvätt, uppassning m.m. hos sin chef.[70] Systemet hade sina nackdelar. Det kunde, som Hugo Hamilton noterade i sina brev från tingstiden, vara påfrestande att komma från universitetsstaden till häradsrätten, där protokollskrivande och andra kanslirutiner endast bröts av "sällskapande i familjen och jaktutflykter".[71]

Den juridiska utbildningen reformerades genom 1904 års studiereform. Juris kandidatutbildningen var, som tidigare, traditionellt domarorienterad. Universitetsutbildningen var utpräglat teoretisk och saknade praktiska inslag. Fingerade rättegångar i fakulteternas seminarierum var de enda praktiska inslag utbildningen innehöll. Den rättsvetenskapliga teoribildningen präglades fortfarande fram under 1900-talets första decennier av den historiska skolan och av begreppsjurisprudensen. Det var få som hade möjlighet att studera utomlands under studierna. "Dåtidens svenskar hade en synkrets som måste förefalla vår tid ganska trång. Den nådde inte långt utom landets gränser", noterade Nils Herlitz i sina memoarer. Han markerade också unionsupplösningens betydelse för tidens nationalromantiska strömningar.[72] Den nya juristutbildningen 1904 utgick från dessa traditionella, nationella förutsättningar.

Den unge fiskalen Karl Schlyter initierade i Skånska hovrätten en fackförening för notarierna inom Skånska hovrättens jurisdiktion, *Föreningen yngre jurister i Skåne och Blekinge*. Målet var att notarier och biträdande domare skulle bli statliga tjänstemän. I Göta hovrätt bildades en motsvarande förening 1907 *"Föreningen yngre jurister under Göta hovrätt"* och även i Svea hovrätt inrättades en motsvaran-

de yngreförening samma år.[73] De unga juristerna var fackligt engagerade, men problemet var den korta tid de arbetade i häradsrätterna under detta stadium av sin karriär. "Omöjligt var ju att få en slagkraftig organisation av medlemmar som tillhörde föreningen högst de tre år som förflöt mellan domsagotjänstgöringens påbörjande och dess avslutande och som i praktiken omöjligen kunde låta lönekraven åtföljas av en strejk".[74] För de domsagobiträden som arbetade i häradsrätterna kring 1920 fanns inga fackliga organisationer som företrädde dem. "Man levde då på föreställningen att det var en ära att tjäna staten, som därför hade rätt att kräva allt och att ge litet."[75]

Som tingsnotarier präglades domarna in i den svenska nationella domarkulturen. Åtskilliga memoarer från tingssittningar i svenska häradsrätter berättar om den roll som häradshövdingen spelade som *förebild*, han var en "hedersman, och hans duglighet i ämbetet var uppenbar och oomtvistad"[76]. De fostrade notarierna till självständigt, ofta väl självständigt arbete. Notarierna fick hjälp när de behövde den: "Har notarien någon galt, som är särskilt svårslaktad, så låt mig få papperen, så skall jag göra ett förslag."[77] "Hövdingarna" var representanter för en rättens kontinuitet, vilken roll förstärktes genom den sociala samvaron med nämndemän, då fortfarande bönder (odalmän).

Häradshövdingarnas sociala ansvar för de unga juristerna återkommer ständigt i memoarskildringarna. Tingsnotarierna utgjorde en del av häradshövdingens familj. Den idylliserade, idealiserade bilden av häradshövdingen måste dock, som redan anförts, kompletteras med en mer negativ bild. Alltför många unga domare sattes på alltför komplicerade uppgifter. Häradshövdingarna begärde tjänstledigheter för "hälsans återvinnande" och lämnade domsagan. JO:s ämbetsberättelser ger, som nämnts, rikhaltiga belägg för att ingripanden i första hand inte behövde ske mot den äldre utan främst mot den yngre generationen av oerfarna domare.

Tingsnotarietiden var i hög grad *identitetsskapande* för domarkulturen. Äldre notarier förde in de yngsta i kretsen. Den interna, feodala strukturen inom domstolen syresattes av kanslipersonal, nämndemän och andra personer i lokalsamhället. Häradsrätten var utgångspunkten för den unga juristens möte med lokalsamhället, i tingssalen fick de möta konflikterna, i det sociala livet introducerades de för lokalsamhällets toppfunktionärer, storbönder, landshövdingar, kyrkoherdar, bankdirektörer och bruksdisponenter. Tingssittningen var en *social skola* för blivande ämbetsmän.

Memoarlitteraturens folkliga, ofta mustiga skildringar från underrätterna kontrasterar mot skildringarna från *hovrätterna*. Dessa minnesbilder präglas av intrycken av strikt formalism, prestige, revirtänkande och till och med med inslag av vad med vår tids ögon skulle betraktas som pennalism.[78] Häradsrätten präglades av en individualistisk

domarkultur med en patriarkalisk häradshövding som var som en bonus pater familias för sin familj, sina notarier, sin nämnd och sina kanslibiträden. Denna kultur förbyttes för de unga juristerna i hovrätten, som präglades av en kollegial juristmiljö, som hade sina rötter i 1600-talets rättskultur.

Kritiken mot häradshövdingarnas utnyttjande av de unga domarna resulterade i krav på reformer.[79] Häradshövdingarnas rätt att själva anställa sina domsagobiträden ersattes av en statlig tingsnotarieorganisation, med fastlagda löner och arbetstider. Med denna reform följde långsamt en kulturförändring. en byråkratisering och en facklig aspekt på tingssittningen. Hovrätterna fick rätten att anställa tingsnotarierna efter häradhövdingarnas förslag. Denna hovrätternas uppgift var inte bara ett administrativt åtagande. "Att genom en samvetsgrann handläggning av dessa ärenden sörja för en tillfredsställande notarierekrytering är en av de viktigaste vägar på vilka hovrätten kan fylla sitt ansvar för rättsvården inom sitt område".[80] Med Domstolsverkets (DV) tillkomst 1975 fortsatte centraliseringen av antagningen. Lagmännen fick fortsättningsvis finna sig i att ta emot de tingsnotarier som valts av notarienämnden vid DV.

Först under 1920-talets slut började en framväxande yngre domarkår visa påverkan från Axel Hägerström och Uppsalaskolans företrädare, främst Vilhelm Lundstedt, Karl Olivecrona och Östen Undén. I slutet av 1920-talet märktes också en mer rationell och radikal syn på domaruppgiften. Rädslan för ett juristproletariat framkom hos en yngre juristgeneration, som också sökte avskräcka juris studerande att välja domarbanan.

Processkommissionens betänkande 1926 initierade en debatt om juristrollerna som varade ända fram till nya rättegångsbalkens ikraftträdade 1948. Tiden präglades av en tydligt förändrad syn på domarens roll i det moderna samhället. Ännu under 1920-talets slut talade visserligen Ernst Trygger om domarens inre auktoritet,[81] och det var vid denna tid som Carl Lindhagen agerade i riksdagen för en särskild domarutbildning i rättskänsla, men vi närmar oss en brytpunkt i domarkulturen. Ett nytt modernt samhälle gör entré. Stockholmsutställningen 1930 introducerade nya stilideal som revolterade mot den högborgerliga ämbetsmannakulturen. Funktionalismens formspråk signalerade nya kulturideal.

Sammanfattningsvis: Ämbetsmannastatens domarideal präglades av en homogen rättskultur, präglad av en juristbyråkrati, som verkade på två nivåer (överrätter och underrätter). Homogeniteten låg i de gemensamma värderingarna, som hämtades från ett europeiskt idégods med den liberala rättsstatens ideal utgjorde förebilder. Domarkulturens manifesta uttrycksformer inplanterades både i den nationella och i den lokala miljön. Genom ämbetsmannastatens apolitiska struktur rådde boskillnad mellan rättslig och politisk kultur. Det

fanns en balans och harmoni i kombinationen mellan en folklig, nationell nämndemannakultur och juristens, ämbetsmannens internationella bildningskultur.[82]

4.2.4. Nämnden – lekmannainflytande med medeltida rötter

Nämnden är ett av den svenska rättskulturens mest särpräglade kännemärken. Redan i de medeltida lagarna förekom nämnden, då som ett bevismedel. Dess roll som meddomare framträder i början av nya tiden. Under 1600-talets senare hälft framträdde en kamp om domstolarna mellan en central överhetsjustis och en lokal undersåtsjustis, som fick sin lösning i RB i 1734 års lag. Den utgick från att det var häradshövdingen, som utsåg nämndemännen. År 1823 föreskrevs att nämndemännen skulle "väljas av folket" på sockenstämman, 1872 tillkom valrätt till nämnden "varje i kommunens allmänna angelägenheter röstberättigad".[83]

Underrättsdomaren var till skillnad från många andra grupper av ämbetsmän i stort sett uppskattade i lokalsamhället. Statsdomarens legitimitet hämtades ur två källor. Det fanns inledningsvis i det misstroende som tingsmenigheten hade mot fogdar och länsmän. Inte sällan gav häradshövdingen den enkle mannen rätt gentemot länsmannen. Den andra grunden var nämnden, som bestod av förtroendevalda personer i lokalsamhället.[84]

Nämnden bidrog i hög grad genom sitt anseende och den tilltro medborgarna hade till densamma att legitimera ämbetsmannadomaren. Under denna period blev nämnden ett utslag för den historiska skolans rättskällesyn. Det var nämnden som besatt kunskapen om den ej nedtecknade rätten om den lokala sedvanan, samt hade lokal- och personkännedomen.

Förhållandet mellan ämbetsmannen, häradshövdingen, och lokalsamhället, nämnden, präglades oftast av ett mycket gott förhållande.

"Med nämnden kom jag så godt som genast på bästa fot; och var samarbetet mellan mig och nämndemännen alltid prägladt af ömsesidigt förtroende. En utmärktare nämnd torde ej vara lätt att uppleta. Nämndemännen följde med intresse rättens förhandlingar och visade sig vid målens afgörande hafva noga satt sig in i desamma. Jag märkte snart, att jag i dem och deras omdöme hade ett godt stöd. Deras inlägg under öfverläggningarne vid målens prövning voro städse präglade af opartiskhet och rättrådighet." Ofta valdes de om och få byten ägde rum. "Hvilket gjorde, att bandet mellan domare och nämnd, blef allt mera fast; och att jag så småningom kom att betrakta nämndemännen såsom gamla och goda vänner".[85]

Den sociala samvaron mellan yrkesdomarna och nämndemännen förstärktes av att tingshusbyggnadsskyldiga ålades att hålla övernattningsrum för nämnden under tingsförhandlingarna. I de tingshus som uppfördes under perioden inrättades också sådana lokaler.

Kulturkrockarna möter också i memoarlitteraturen. Notarien Marcus Wallenberg har redovisat sina intryck från tingssittning i Luggude häradsrätt 1888–90, bl.a. årets första ting 1890 med åtföljande middag i Mörarp:[86]

"Kl. 3 var handläggningen slut, en halvtimma därefter samlades vi, nämnde- och länsmännen å gästgivaregården. Dessa tillställningar äro nu bland de skämtsammaste man gärna kan vara med om. I början det mest siratliga krus och mot slutet den mest drastiska öppenhjärtlighet och uppsluppenhet. – – – Klockan 8 lämnade chefen och jag sällskapet med bibehållen krigsära, men ännu långt efteråt hörde vi på avstånd nämndemannatjutet i natten."

Parlamentarismen medförde också en ny syn på lekmannainflytandet. Processkommissionen behandlade nämnden ingående i sitt betänkande 1926. Nämnden skulle reduceras i omfång men den kollektiva rösträtten bibehållas. Den kommunala valproceduren kritiserades i remissomgången. Ett partipolitiskt val skulle medföra en politisering av nämnden, vilket inte minst kritiserades från juristdomarnas sida:[87]

"Partipolitiska beräkningar vid valen behöva vidare icke, såsom kommissionen synes antaga, vara inriktade på bestämda rättegångar eller ens överhuvud på att vinna politiskt inflytande i domstolen. Men genom att partipolitiken beredes insteg vid valen, alstras lätteligen hos de valda – helst som de ju för sitt fortsatta bibehållande vid befattningen äro underkastade omval – en viss benägenhet att i förekommande fall låta hänsyn till partiband spela in. Härtill kommer att lekmannadomaren i långt högre grad än fackmannadomaren särskilt i mera uppmärksammade brottmål tager intryck av uttalanden i pressen eller från sin omgivning."

Kritiken mot den reducerade nämnden belyses av justitierådet Birger Wedbergs yttrande i Lagrådet 1927. Han såg en fara i att nämndens anseende hastigt skulle sjunka om den skulle göra sig mera gällande på områden där den saknade förutsättningar för en omdömesgill prövning:[88]

"Det ligger en helt annan pondus över ett enhälligt uttalande av en något så när talrikt besatt häradsnämnd, än som skulle ligga över ett beslut dikterat av fyra nämndemän mot domaren och en femte nämndeman. Ett sådant beslut kan aldrig få den karaktär av ett fullödigt uttryck för den folkliga rättsuppfattningen, som ett av nämnden dikterat beslut nu otvivelaktigt i regel har."

Under denna period var den principiella rollfördelningen mellan fackmannadomare och lekmannadomare ej hotad. Under mellankrigsperioden framträdde dock allt tydligare krav på en förstärkning

av lekmannainflytandet. I de nya specialdomstolarna kom detta inflytande till uttryck genom en korporativ partsrepresentation. Arbetsdomstolens tillkomst 1928 är ett uttryck för detta.

Sammanfattningsvis: Nämndens starka förankring i lokalsamhället legitimerade statens yrkesdomare, ämbetsmannen. Det utgjorde det kanske mest tydliga exemplet på en nationell domarkultur. Uttalanden till nämndens förmån har präglats av positiva nationalromantiska övertoner:

"...den ärvda lagen levde med sin gamla kraft i folkets medvetande. Den vidmakthölls främst tack vare den folkliga medverkan i häradsrätternas arbete och formade dessas rättskipning och rättsvård i sin anda."[89]

4.3. Sammanfattning

Ämbetsmannastatens domarideal utgick från *nationella* symbolvärden. Liksom 1809 års RF byggde på en äldre författningstradition kom ämbetsmannasverige att i hög grad förvalta en äldre förvaltningstradition. 1809 års RF gav också domstolarna en fri och oavhängig position – i princip i enlighet med Montesquieus maktdelningslära. Det svenska domarkåren var dock även fortsättningsvis bundna av såväl regering som riksdag beträffande utnämningspolitik respektive domstolskontroll (JO och Opinionsnämnden).

Från det att ämbetsmännen (domarna) tidigare hade kunnat vara politiskt verksamma vid sidan av sin yrkesutövning, medförde parlamentarism och modernt partiväsen att de alltmer tvingades in i partipolitiska fållor om de önskade vara politiskt verksamma. Justitieministerposten som tidigare varit en ämbetsmannasyssla blev nu en plattform för politiskt aktiva domare med ett tydligt politiskt program.

Kontinuiteten i ämbetsmannakulturen var påtaglig. Även om tidens domarideal var nationellt förankrade i både en äldre bondekultur och en från stormaktstiden stammande kollegiekultur, var den svenske ämbetsmannen under denna tid starkt influerad – och påverkad – av en europeisk rättskultur.

– De juridiska studierna präglades av reception från främst tyska och franska rättssystem.

– Tysk rättsvetenskap präglade verksamheten vid de juridiska fakulteterna. Juridikprofessorerna hade nästan undantagslöst under studietiden tillbringat perioder utomlands.

– De tyskspråkiga ländernas lagar präglade lagstiftningsarbetet decennierna runt sekelskiftet.

– Domstolsarkitekturen var i hög grad ett europeiskt fenomen. Arkitekterna tolkade in ett europeiskt bild- och symbolspråk i den

svenska bondekulturens tingshus.
– Studieresorna till utlandet var förbehållna de blivande ämbetsmännen. I nationalromantikens Sverige reste statens ämbetsmän till utlandet. De blev impulsfivare till både studenter och lagstiftare.

5. Folkhemmets domarkultur 1932 – 1976

Denna period har i statsvetenskaplig forskning benämnts den korporativa statens tidsperiod. Såväl fackföreningar som andra politiska och ideella intresseorganisationer spelade under denna period en dominerande roll i det politiska livet och präglade också den politiska kulturen.

Också rättskulturen under denna tidsperiod präglades allt mer av denna politiska kultur. Domarrollen, som i ett tidigare skede i flera element kunnat härledas till en kontinentaleuropeisk rättskultur, blev nu allt mer nationell. Nazistiska, facistiska och kommunistiska totalitära stats- och rättssystem utgjorde emellertid inte någon inspirationskälla för de svenska juristerna. Däremot kom framväxten av den svenska modellen, "folkhemmet", att bli en inspirationskälla för politiska strateger i skilda länder. Den svenska välfärdsstaten blev en arketyp för ett modernt demokratiskt samhälle. Det socialdemokratiska reformprogrammet och kooperationsidén blev exempelvis en intressant modell och förebild för "the New Dealers" i Franklin D. Roosevelts USA .[90]

Uppbyggnaden av den moderna välfärdsstaten skedde i hög grad med hjälp av folkrörelserna, som "nationella, medborgerliga identitetsskapare". Det nya "folkhemmet" byggde i hög grad på vårt lands "institutionaliserade, för att inte säga statsbärande, föreningsväsende."[91] Det har framhållits att det i stor utsträckning var en urbaniserad och proletariserad klass av bondesöner, som röstade fram det socialdemokratiska partiet till makten 1932.[92]

Rättskulturen under denna period präglades också av en rättsideologi, som präglades av den sk. Uppsalaskolan och dess negativa syn på rättsidealism och folkrätt. Inom ramen för den utredning som en kommitté med Herbert Tingsten som ordförande år 1941 gjorde om Sveriges "magna charta", 16 § RF, presenterades också en utredning om domstolarnas lagprövningsrätt. Denna undersökning visade att denna kontroll av normernas grundlagsenlighet i princip hade införts genom konstitutionell praxis.[93]

Perioden omfattar tiden för ett 44-årigt av socialdemokratin dominerat regeringsinnehavet. Perioden präglades av en politisk förändringsstruktur, som fordrade lagstiftning på en rad nya områden och med nya tekniker. Politikens mål omsattes i lagstiftning. Nya rättsreg-

ler blev medlet att nå politiska mål. Den politiska kulturen skar allt tydligare in på den rättsliga kulturens fält. Det framgick redan av justitieministern Karl J.D.Schlyters aktiva roll som departementschef. Denna politiska justitieministerroll fullföljdes under den politiskt aktiva perioden under Olof Palmes första regeringsperiod 1969–1976. Sambanden mellan politisk kultur och rättslig kultur blir därför föremål för särskilt intresse under denna tidsperiod.

5.1. Den första perioden 1932–1948. – Folkhemskultur och beredskapsår

Under den förra perioden var justitieministrarna nära nog utan undantag opolitiska ämbetsmän, främst domare. Med Karl J.D. Schlyter som justitieminister 1932–1936 markerades en kulturell förändring. Ministerposten fick en politisk framtoning och justitiedepartementet blev ett instrument i den politiska processen. Genom särskilda lagstiftningsprogram inledde Schlyter ett omfattande reformarbete tillsammans med ett stort antal "lagskrivare" främst på straffrättens och processrättens områden.[94] Den starka statens lösningar med principen om allmännyttan som gick före egennyttan fick under denna tid också sina uttrycksformer i Sverige.

Det statsvetenskapen framhåller beträffande den korporativa statens partssammansatta organisationella lösningar återfanns också i den rättsliga kulturen. Arbetsdomstolens tillkomst 1928 blev ett första exempel. Först under 1930-talet blev denna domstol helt accepterad av arbetsmarknadens parter.[95]

Ett annat exempel är förändringen av tingssittningen. En ny domsagostadga utarbetades inom justitiedepartementet och antogs 20.5.1933. Den utgjorde resultat av krav som bottnade i ett fackligt engagemang hos yngre jurister.[96] Stöd för en förändring fick den tidens unga juristerna också i en juristroman, som kraftfullt raljerade med en föråldrad, odemokratisk domarkultur. I romanen begår den nye notarien i hovrätten begår "den förskräckliga blundern att buga sig för en vaktmästare, som han tar för ett hovrättsråd , och att ta ett hovrättsråd för en vaktmästare".[97] Igenkännandets glädje gjorde boken till en klassiker bland tidens jurister.

Också tingshusbyggnaderna blev efter Stockholmsutställningen 1930 mer funktionalistiska i arkitekturen och funktionella i formen. Kanslifunktionen ersatte bostadsfunktionen. Det byggdes inte längre några tingshus med bostäder för häradshövdingarna. Tingshusen kontoriserades.

Karl J.D. Schlyter gjorde sig personligen till tolk för en domarsyn, som byggde på domarreglernas uttryck att en god domare är bättre än

god lag. Eftersom lagen inte kan täcka alla fall är det nödvändigt att acceptera ett visst fritt agerande "om det sker i en enskild, hårt träffad individs intresse." Schlyter talade om "brottsliga lagar". "Han ville inte skylla alla juridiska "felhandlingar" på oförnuftiga funktionärer. Lagarna är ibland sådana, att funktionärerna inte kan undgå att tillämpa dem."[98] Schlyter personifierade själv ett ämbetsmannaideal präglat av personligt ansvar och flexibilitet. Hans personliga engagemang för flyktingjurister under beredskapsåren är allmänt omvittnat.

Beredskapsåren fick också konsekvenser för domarkåren. Det utrikespolitiska tryck som Sverige utsattes för under andra världskriget innebar en tillfällig renässans för en idealistisk domarsyn. Bäst exemplifieras detta påstående med rådmannen Andreas Cervin i Göteborg, som i målet rörande de norska kvarstadsbåtarna ställde sig fri och oavhängig i förhållande till den politiska makten.[99] Rådman Cervin utgav 1941 i en ny översättning Rudolph von Jherings arbete "Striden för rätten". Den äldre juristgenerationen uppbars fortfarande av en idealistisk rättssyn, som dock höll på att klinga ut. Cervins utgåva utgör ett av de sista uttrycken för sekelskiftets rättssyn. Åtskilliga exemplar av detta Jherings arbete samlade damm i bokhyllorna. I Södra Roslags tingsrätts bibliotek finns än i dag ett exemplar bevarat – det är fortfarande ouppsprättat.

Perioden fram till nya RB innebar således en förändring av synen på domaren från lagstiftarens perspektiv. Den nya rättegångsbalken förutsatte en förändrad domarroll. Däremot innebar perioden inte några större förändringar i häradsrätternas domarkultur. Det var 1940-talets domare, som var den första som tillämpade den nya RB. De fostrade också efterkrigstidens domare genom "en förstklassig utbildning" i små, till formatet närmast idylliska domstolar: "Domsagan var liten, hövdingen lat och biblioteket rymligt."[100] Memoarlitteraturen innerhåller nostalgiska – och säkert också förskönande – beskrivningar av domarkulturen för ett halvsekel sedan:

"Han var en glad och vänlig själ, orubbligt lugn när det blåste omkring honom, något högfärdig, en egenskap han delade med de flesta domare. – – – Som jurist var han kanske inte belastad med ett överflöd av lärdom men han visste att hitta rätt i böckerna. Han hade ett gott omdöme och var sublimt lat. Med andra ord en ganska idealisk lantdomare, omtyckt av nämnd och notarier, vänlig i rätten."

Med den nya RB ägde emellertid en markant ändring av synen på domarens uppgifter i rättssalen rum. Den aktive, inkvisitoriske, rannsakande brottmålsdomaren ersattes av en mer passiv, som accepterade att det fanns två andra rättsliga aktörer, åklagare och advokater, som i princip jämbördiga parter på rättssalsgolvet. Den nya rättegångsbalkens förfarandeprinciper byggde på en formell processledning som passiviserade domaren och aktiverade rättssalens övriga aktörer.

Förväntningarna på de juridiska yrkesrollerna inför rättegångsre-

formen var stora. Advokaternas krav på domarna framkom i en diskussion i *Svensk Juristtidning* 1948.[101] Advokaterna ville se domaren som en "ogenomträngliig sfinx", dvs. domaren skulle icke på något sätt ge parten intryck av förutfattad mening. Att söka sätta sig på ombuden, att påverka vittnesförhören eller avvisa pläderingar – var allt hämtat från avvarter från den gamla rättegångsbalkens tid. Advokaterna hoppades på större förståelse och samförstånd, helst samarbete mellan advokater och domare. I domarkulturen fanns, de ändrade lagreglerna till trots, en kulturgräns mellan domare och advokater:

"En advokat som efter avslutat ting stack in huvudet i häradshövdingens rum för att erbjuda skjuts tillbaka till Uppsala blev kärvt avspisad, och sedan han dragit sig tillbaka frågade häradshövdingen, påtagligt skakad, de kringstående notarierna: »Det var väl omdömeslöst?» Uttalandet angavs vara ett "exempel på svenska ämbetsmäns ömhudade ansvarskänsla."[102]

Festtalsretoriken är ett annat exempel på domarkulturens konservativa drag. En återklang av Ernst Tryggers idealistiska domarideal möter man i Holger Elliots memoarer från hans tid som president i de båda nygrundade hovrätterna i Umeå och Göteborg. Elliots tal vid invigningen av Hovrätten för Övre Norrland 1936 synes emellertid redan för samtiden ha framstått som både patetiskt och otidsenligt:[103]

"Detta är ett värv, till vilket vi gå med fast vilja och beslutsamhet. Vi domare, som älska vårt yrke, vi veta ej av något vackrare värv. Vi se i vår verksamhet ett slags skattsökeri. Den skatt vi söka är rätt och rättfärdighet. Vi människor finna väl aldrig den ädla metallen fullt fri från slagg. Men då vi trott oss skymta skatten, då vi kommit den så nära som i vår förmåga står, då ger oss detta en underbar tillfredsställelse. Rätt och rättfärdighet – de sökas ej med förnuftet och kunskaper allena, men med uppbådande av personlighetens hela moraliska kraft. Deras bästa jordmån heter enkel, ödmjuk mänsklighet."

Hade form och status präglat ämbetsmannadomaren kom den nu skildrade perioden att präglas av en alltmer uttalad informalisering. Det belyses av diskussionen om *domstolsdräkterna,* som avvisades av en enig domarkår.[104] För den liberala rättsstatens domare hade domarkåpan en symbolisk innebörd, som tydligt kom till uttryck i Norge våren 1940. Inför Quislingregeringens påbud lade Höjesteret ned sina kåpor på domarbänken och upphörde med sin verksamhet.

På 1930-talet uppträdde häradshövdingen vid tinget "i jaquette, notarierna i svarta kostymer med vita skjortor och mörka slipsar."[105] De gamla civiluniformerna från 1800-talets början bars visserligen fortfarande av en och annan domare, men införande av en domarkåpa av internationellt snitt ansågs sakna tradition i vår domarkultur. Hovrättspresidenten Joël Laurin var skeptisk till att "just i vår tid" skapa en sådan tradition:[106]

"En obligatorisk dräkt är väl utesluten, men skulle det endast fastställas en modell för frivillig användning, fruktar jag å andra sidan att många av oss domare skulle dra oss för att dra den på oss, av fruktan att därmed taga det lilla steget mellan det sublima och det löjliga. Jag fruktar också att svenskens känslighet för detta steg skulle visa sig i allmänhetens reaktion. – – – Visst skall det gå värdigt till och se värdigt ut vid domstolarna, även vid underrätterna, men det kan också bli för värdigt."

Också lagmannen P.G.Lindström framhöll, att den nya RB krävde av domarna att de skulle vårda "den gemytliga tonen vid svenska domstolar" och uppträda "faderligt mot såväl vittnen som svarande" samt slippa yttre former och fåfänglighet.

Genom en ny domsagostadga 1933 reducerades tingsnotariernas ansvar för sk. stora ting, men först den 1 juli 1943 kom förbudet att anlita oavlönad arbetskraft på domarkanslierna. Det skapades ett nytt arbetsgivarförhållande mellan häradshövdingen och tingsnotarierna.

Häradshövdingarna, som tidigare själv kunnat anställa både tingsnotarier och kanslipersonal, fick nu successivt se sig införda i en alltmer centraliserad och byråkratiserad domstolsadministration. Tingsnotarierna skulle avlönas och häradshövdingarnas rätt till sportler på protokollsavskrifter och utgående expeditioner försvann.[107]

Redan vid seklets början hade unga jurister "vunnit sina sporrar i kommittéarbete". Regeringsrådet Gabriel Thulin konstaterade, att den första uppsättningen av regeringsråd just var sådana "kommittéhajar".[108] Med ett alltmer intensivt lagstiftningsarbete togs de unga domstolsjuristerna i allt större utsträckning i anspråk i detta arbete. Lagstiftningsarbete blev en del av karriärsystemet. Det var hovrättspresidenten Karl Schlyter, som själv var ordförande i 2:a lagutskottet, som mer konsekvent genomförde denna ordning. "Schlyters gossar" fick arbeta med lagstiftningsfrågor i 2:a lagutskottet, Göta hovrätt placerade sina unga adepter i 1:a lagutskottet, och Svea hovrätt placerade sina i 3:e lagutskottet (inrättat 1950).

5.2. Den andra perioden 1948 – 1969. Efterkrigstidens domarkultur

Den nya perioden började med ikraftträdandet av den nya RB. Domarna fick konkurrens av andra yrkesroller och utsattes också för kritik. De rättsaffärer som skakade Sverige i början av 1950-talet var i första hand att betrakta som rättssäkerhetsfrågor, men de väckte också frågor om domarnas – och åklagarnas – självständighet.[109]

Juristernas roll som samhällsingenjörer förstärktes under efterkrigsperioden. Den äldre generationen ämbetsmän med den naturliga

individualiserade "inre auktoriteten" dominerade även denna tidsperiod. Det fanns äldre domare som vägrade att lära sig nya rättegångsbalken (RB). Även om den nya RB således i hög grad förutsatte en ny attityd till de genom RB etablerade juridiska yrkesrollerna (advokater och åklagare) blev det i realiteten ingen större förändring. En feodal rollfördelning präglade rättssalarna under hela denna period. I avvaktan på en successiv professionalisering förekom fortfarande en nedsättande attityd gentemot åklagare och advokater från domarkårens sida. Den yngre generationen domare däremot var starkt präglad av krigsårens ofrivilliga instängdhet. De ville resa ut och uppleva Europa och gjorde det också. Många yngre domare engagerade sig i det nordiska samarbetet, som med Nordiska juristmöten och Nordiska rådet med ny kraft kom i gång i början av 1950-talet.

Vid genomförandet av den expansiva reformpolitiken under efterkrigstiden spelade domstolsjuristerna en viktig roll.[110] Domarna agerade emellertid inte längre så uttalat i rollen som politiker. Antalet jurister i riksdagen fortsatte att minska. Däremot deltog de allt flitigare inom andra sektorer av lagstiftningsarbetet. Allt fler unga domare fick under några år arbeta i Stockholm, ofta med familjen kvar i landsorten. Uppdragen var emellertid inte bara meriterande, de var också berikande:[111]

"Jag imponerades av den kunnighet och livserfarenhet dessa människor [i 2:a lagutskottet] representerade. De kom ju inte bara från landets alla hörn, utan också från samhällets alla klasser och skikt. Jag fick en insyn i hur samhället såg ut som jag har haft stor nytta av senare i livet. Som domare hade jag mött enstaka människor och händelser och lärt mig sådant jag inte visste tidigare, nu fick jag en betydligt bredare inblick."

Med den nya RB såg hovrätterna också en möjlighet att bredda domarutbildningen genom att ge fiskalerna möjlighet att i utbildningssyfte tjänstgöra som biträde åt advokat. Ett förslag härom framlades 1955.[112]

Samtidigt blev den korporativistiska staten också synlig bland juristerna. Fackföreningarna bidrog alltmer att stärka domarnas ställning som ett kollektiv. Domarförbundet (som ersatte de äldre häradshövdinge- och stadsdomstolsföreningarna) kompletterades av Juristförbundet, sedermera JUSEK, som drev juristernas fackliga frågor.

Länge var domarkulturen helt maskulin. Det var först under slutet av denna period som de första kvinnliga domarna utsågs till sluttjänster i underrätt och HD. Utnämningen av Anna-Lisa Vinberg [1908–1991] till häradshövding i Hisings, Sävedals och Kungälvs häradsrätt i Göteborg 1963, och av Ingrid Gärde-Widemar [f.1912] till justitieråd 1968 visade i båda fallen på den tröghet och kontinuitet som fortfarande i detta avseende präglade domarkulturen. Båda

började sin karriär i början av den nu behandlade perioden. Vinbergs karriär gick via assessors- och hovrättsrådstjänster, Gärde-Widemars via advokatverksamhet och riksdagsarbete (ordf. 1 LU). Genombrottet för de kvinnliga domarna skedde först i slutet av 1960-talet.

Rättegångsreformen fortsatte under efterkrigstiden med de organisatoriska frågorna. Kommunreformen aktualiserade en ersättning av den medeltida rättsadministrativa indelningen med städer och härader. En ny genomgripande domstolsorganisation utreddes under 1960-talet.[113] Ingvar Gullnäs kom som sakkunnig i justitiedepartementet att bereda marken för 1971 års tingsrättsreform, genom vilken en månghundradeårig organisation med stads domstolar och domstolar på landet gick i graven.

Den stora reformen beträffande lekmännen i RB 1948 var införandet av nämnd i stadsdomstolarna. Sammansättningen av nämnden förändrades också successivt. Det utvecklade industrisamhället reflekterades i nämndens sammansättning. Den traditionella sammansättningen med bönder bröts. Företrädare för det urbana samhället och kvinnor började ta plats i nämnden.

5.3. Den tredje perioden 1969 – 1976 Demokrati och folksuveränitet

Justitiedepartementet hade under 1960-talet genomgått en kraftig expansion. I Olof Palmes första regering 1969 fick departementet en ny ledning, med Lennart Geijer som justitieminister och Carl Lidbom som konsultativt statsråd. Under 1970-talets första hälft ägde en tydlig politisering av de rättskulturella frågorna rum. Bakgrunden härtill var bland annat studentrevolutionen 1968. I dess spår framfördes en uttalad kritik mot etablerade, konservativa institutioner och aktörer. Lagstiftningen blev ett dynamiskt, effektivt instrument mot konservativa rättstillämpare. Motsvarande kritik återfanns i andra länder. I Finland hade domstolskritiken initierats av "vänstersinnade, närmast inom forskning sysselsatta yngre jurister".[114] President Kekkonen riktade i en uppmärksammad födelsedagsintervju hösten 1970 stark kritik mot de finska domarna. Han menade att domarkårens värderingar och deras inställning var totalt främmande för folket. Domstolsväsendet var inte något självändamål trots att många inom rättsväsendet ansåg så. Reaktionen blev kraftfull från domarnas sida.[115] Det finska justitiedepartementets s.k. rättsväsendekommission, som tillsattes 1971, lade fram vittgående förslag om demokratisering av de finska domstolarna. Ökat lekmannainflytande och avskaffande av domarnas oavsättlighet fanns bland förslagen.[116] I Norge hade professor Vilhelm Auberts undersökningar om trafikmålen följts av en debatt

om domstolarnas opartiskhet. Också det svenska justitiedepartementet tog intryck av de finska och norska händelserna.[117]

Tillspetsade politiska formuleringar bidrog till att förstärka motsättningarna mellan kulturerna. I princip blottlades emellertid en fundamental konflikt mellan socialdemokratisk och konservativ kultursyn. Socialdemokraterna önskade reformera samhället genom lagar, medan de konservativa mer såg den rättsliga förändringen ur ett samhällsorganiskt perspektiv, i vilket domstolarna spelade en viktigare roll. Såg man lagstiftningen som ett verksamt styrinstrument framstod det harmoniseringsarbete, som ägde rum inom ramen för det nordiska lagsamarbetet, som både tidsoenligt och långsamt.föråldrat. Det avbröts också ensidigt genom ett uttalande från svensk sida vid Nordiska juristmötet 1972.

Det finns också exempel på domare, som lojalt anpassade sig till det nya politiska klimatets tongångar och var lyhörda inför de nya politiska signalerna i rättskipningen. I en dom 1975 uttalade en lagman i södra Sverige, att det låg "inom ramen för domstolens kompetens och skyldighet att icke blott kontinuerligt följa aktuella strömningar och önskemål ifråga om val av påföljd för brott utan också inom lagens ram anpassa sin praxis därefter". [118] Rättspolitiska uttalanden av justitieministern angavs i denna rattfylleridom som domskäl för utdömande av skyddstillsyn i stället för fängelse. Hovrätten ändrade påföljden till fängelse och rättens domskäl var en mästrande lektion i rättskällelära: [119]

"Domstols avgörande skall grundas på lag. Vid lagens tillämpning har domstolen att fästa vikt vid motivuttalanden som riksdagen har godkänt. Kravet att rättskipningen såvitt möjligt skall vara enhetlig leder till att högsta domstolens avgöranden, om än ej formellt bindande, bör vägleda övriga domstolar. Andra uttalanden, såsom föredrag av enskilda personer, utläggningar i massmedia och så kallade aktuella strömningar, saknar däremot varje betydelse som rättskälla."

Den svenska välfärdspolitiken, som under efterkrigstiden hittills varit föremål för utländskt intresse och beundran, fick nu också kritiker. Raljerande och närmast illvilliga beskrivningar av Sveriges politiserade rättskultur utkom av trycket: [120]

"There is a widespread feeling in Sweden that the judiciary is politically directed, and that it hands down politically coloured judgements. This may not be entirely justified; the important thing is that it is believed. In other words, the law is considered to be not the protector of the citizen, but the agent of the State".

Den politiska viljan var särskilt beträffande rättsfrågor rörande egalitet och jämställdhet. Domstolarnas ställning i 1809 års RF hade genom konstitutionell praxis successivt stärkts. Med folksuveräniteten som författningsprincip infördes också en ny syn på domstolarnas

uppgifter. Den blev nu genom författningsarbetet hotad. Den nya regeringsformens ikraftträdande 1975 föregreps av en tämligen lam debatt om domare och domstolar.[121] Från "ansvarigt och maktägande håll" framhölls att domstolarna var folkviljans tjänare.[122] Mot sådana uttalanden fanns i debatten flera kritiker. De framstod dock merendels som konservativa och bakåtsträvare.[123]

I RF 1974 fördes också kapitlet domstolar och förvaltning in under en gemensam kapitelrubrik. Också det noterades från domarnas sida som en markering i negativ riktning.[124]

Från justitiedepartementets sida fördes en medveten politik med målet att demokratisera *domstolarna* och att avskaffa "otidsenliga" former. Det skedde genom smärre lagändringar som i sig kan synas bagatellartade, men som sammantaget visar en viljeriktnng. Ett par exempel: Religionsfriheten fordrade att det tidigare sakrala inslaget vid tinget försvann. Vittneseden ändrades, och biblarna togs bort från domarborden. Tillkomsten av förvaltningsprocesslagen (FPL) 1971 medförde också att rättegångsbalken i sin tur krävde förändringar. Exempelvis: Förseelser mot ordningen vid domstol i i FPL 38 § hade sin motsvarighet i RB 9:5. I dess ursprungliga version 1948 talades även om förseelser som "eljest kränker domstolens *värdighet*." Denna formulering i RB ansågs icke vara tidsenlig och ströks. [125] Förändringen var samtidigt utslag för att förebilden för rättsskipningen mer ansågs stå att finna i förvaltningsprocessen än i rättegångsbalken. Avkriminaliseringen av ett antal klassiska tryckfrihetsbrott 1976, bl.a. skändande av flaggan och smädande av ämbetsman, var mot bakgrund härav konekventa lagreformer.[126]

Regeringens inställning innebar samtidigt att man önskade ge *domarna* en annan ställning i samhället. Domarna ansågs representera en konservativ kultur. Det boströmska ämbetsmannaidealet var inte längre ett politiskt önskvärt ideal. Det främsta skälet härtill var, att man ansåg att många domare som ämbetsmän gav sken av att vara opolitiska, men deras konservativa värderingar gjorde att de agerade politiskt. Redan 1970 uttalade Lennart Geijer att den sociala sammansättningen av domarna var helt felaktig. De borgerliga ansågs vara överrepresenterade. Det var en politisk angelägenhet att skapa förutsättningar för fler domare från arbetarklassen.[127] Kraven på en öppen domarbana 1973 var ett uttryck för att man önskade bryta att rekryteringen till domstolarna företrädesvis kom från ämbetsmanna- och företagarmiljöer. "Det torde vara ofrånkomligt att de allmänna värderingar som råder inom en sålunda sluten yrkesgrupp icke på alla punkter stämmer med de allmänna värderingarna ute i samhället." framhöll Lennart Geijer i ett tal 1973. "Min slutsats blir att det är av stort värde för kontinuiteten i ett demokratiskt samhällsskick att domarkåren är lojal mot gällande lagstiftning. De förändringar som är önskvärda kan

nås genom reformerad juristutbildning och genom breddning av rekryteringen. Vidare bör regering och riksdag, som ovan sagts, se till att lagstiftningen är följsammare till den faktiska utvecklingen."[128]

Justitieministern, som själv inte hade någon domarkarriär bakom sig, framstod som den som mest uttalat förde den här gentemot domarna kritiska inställningen. Hovrättsjuristen Carl Lidbom hade däremot en annan, mer positiv och nyanserad uppfattning rörande domarnas ställning.

Tillkomsten av en ny förvaltningsdomstolsorganisation födde en ny domarkultur. Även om förvaltningsdomarna i stor utsträckning hämtades från förvaltningsmyndigheterna skapades snabbt en ny identitet för denna domargrupp.

Inom domarkåren spreds en allmän defaitistisk stämning. Mötena mellan justitieministern och domarkåren präglades av kyla. "Det är ju allom känt att underrättsdomarens ställning i yttre bemärkelse försämrats under de senaste 30 åren", framhöll Carl-Gustaf Grotander 1977.[129] "Status är nästan ett fult ord numera och bara det förhållandet markerar ju en förändring", klagade han. På en rad områden påpekade han negativa förändringar: tillsättningsförfarandet, kontrollen över domare, lagstiftningens politisering, ramlagstiftning. Förr var domaren "en samhällets representant" numera var han även "allmänhetens tjänare". Serviceanda och ökad öppenhet var plötsligt nya begrepp.

Samtidigt var reaktionen i Sverige betydligt mer nyanserad än i Finland. "I Finland skulle en Lennart Geijer väl utan vidare anses för en högerreaktionär springpojke för storkapitalet och överklassen".[130]

Den konservativa synen på domarna blev särskilt märkbar i synen på lagrådets ställning. Införandet av den fakultativa lagrådsgranskningen 1970 var ett exempel på detta.[131] Regeringen ville vara oförhindrad att snabbt gå till riksdagen med sina reformer och inte bromsas upp av lagrådets konservativa ledamöter. Den till tre år förkortade mandatperioden ökade regeringens reformiver.

Regeringens demokratisyn bidrog i hög grad till att lekmannadomarna under perioden fick en helt ny, stärkt ställning. Antalet ledamöter reducerades och med början i länsrätterna infördes en individuell rösträtt. Den individuella rösträtten innebar emellertid att nämnden som "korporation" försvann. Nämndemännen kunde inte med individuell rösträtt sammanföras under beteckningen nämnd.[132] Successivt under 1970-talet infördes individuell rösträtt och 1977 introducerades lekmannainflytandet i överrätt. Ett annat sätt att stärka lekmännens ställning var genom tillskapandet av nya partssammansatta domstolarna, ex.vis Marknadsdomstolen, Bostadsdomstolen och Allmänna reklamationsnämnden. Hyresnämnden och arrendenämnden tillhörde också samma grupp[133]

Den snabba ökningen av lagstiftningsuppgifterna bidrog till att ge

Justitiedepartementet många nya uppgifter. Krav uppställdes på att föra över departementets administrativa uppgifter beträffande domstolarna till en nytt centralt verk, Domstolsverket. När utredningsförslaget lades fram framstod det som oklart om verkets uppgift skulle vara att utgöra en kontrollinstans eller om det skulle ge stöd till domstolarna. Det bidrog till den mycket ampra kritik och skeptiska inställning som framfördes från vissa domstolars sida. Presidenten Björn Kjellin i Skånska hovrätten markerade detta mycket tydligt i ett remissyttrande.

I dessa reformtider knöt många av de konservativa domarna näven i byxfickan. Andra fogade sig medan många – särskilt bland de unga domarna – såg denna tidsperiod som en spännande utmaning.

Möjligheterna för justitiedepartementet att ändra strukturen på domarkåren genom en ny utnämningspolitik visade sig svår att genomföra. 1972 års domarutredning med Carl-Anton Spak som ordförande lade 1974 fram sitt betänkande om en öppnare domarbana.[134] Förslagen möttes med skepsis från remissinstanserna. Domarkåren satte sig på tvären. Juristskrået skulle inte utvattnas genom att företrädare för andra juristkulturer skulle störa domarnas karriärvägar. Utnämningspolitiken präglades fortfarande av den s.k. börjedagen i hovrätten. Några uppmärksammade politiska utnämningar från kanslihuset förekom inte under denna tid.

5.5. Sammanfattning

Sammanfattningsvis påverkades domarkulturen under denna period allt mindre från en autonom rättskultur och allt mer av en politisk kultur. Kontinuiteten i kultursynen skapade en motsättning mellan den konservativa domarkulturen och den radikala, progressiva politiska kulturen. Fortfarande under denna period var domarkulturen kulturkonservativ, maskulin och samhällskritisk. Bristen på anpassning till den politiska kulturens stilideal framhölls från departementshåll.

Samtidigt blev rättskulturen och domarkulturen alltmer *nationell*. Denna periods rättskultur var således i lika hög grad präglad av homogenitet – nu emellertid av en homogen, nationell rättskultur. Folksuveränitetens princip bidrog till att mer uttalat göra domaren till lagstiftarens förlängde arm.. Domarkarriären knöts alltmer till ett politiskt ofta parlamentariskt lagstiftningsarbete i regeringskansliet eller i riksdagen.

Den nationella domarkulturen var emellertid långt ifrån enbart präglad av det socialdemokratiska partiet och Uppsalaskolan. Det nationella rättsarvet låg fortfarande som en kontinuerlig puls genom rättslivet. Den svenska domarkulturen är i hög grad fortfarande under denna period *präglad av en bondekultur*. Det var böndernas domsto-

lar, häradsrätterna, som fortfarande satte sin prägel på domarkulturen – främst naturligtvis genom att de flesta unga juristerna genom tingssittningen präglades av denna underrättskultur.

Först genom tingsrättsreformen lades grunden till ett nytt synsätt, som dock endast successivt förändrades. För nämndens vidkommande överlappade bondekulturens solidaritetstanke folksuveränitetens demokratibegrepp.

Juristerna själva kände detta tryck från samhällets sida. "Juristerna framställes ju ofta i folkliga talesätt som ett nödvändigt ont, ett svårfrånkomligt ogräs även i de rättfärdiga lagarnas och samhällsordningarnas eljest välansade rabatter. Har man nått därhän att ogräsets tid är ute?"[135]

5.6. Tidsperiodens nyckelord: Demokrati och folkstyre

De övergripande konstitutionella begreppen demokrati och folkstyre präglade i hög grad den politiska kulturen under denna period. Dessa begrepp genomsyrade också den rättsliga kulturen, under den Palmeska regeringsperioden på ett mera tydligt sätt. Domarkulturen under perioden kan exemplifieras med nedanstående exempel:

5.6.1. Samhällsingenjören – ett nytt domarideal

Samhällsbyggare var en term, som var lierad med folkhemstanken. Termen var nära knuten till efterkrigstidens socialdemokratiska reformprogram.[136] I komparativa jämförelser framställdes ofta det svenska välfärdssamhället som utgående från det allmännas bästa framför det individuella. Domarens uppgift var således inte längre att som en ämbetsman vara en väktare av lagen och att tillvarataga individens rättigheter utan i stället att vara en samhällsingenjör, som aktivt verkade för ett förverkligande av statens intressen.[137] Detta synsätt förstärktes efter 1968 års studentrevolution. Nu utpekades den privata sektorn i samhället som den onda sektorn, medan den offentliga sektorn var den goda, reparerande sektorn. Det starka samhällets jurister arbetade för den offentliga sektorn. [138] Idealen fanns kvar, dock mera kollektiva än individualistiska förtecken. Ett försök till en demokratisering – och informalisering – av domarkulturen gjordes exempelvis genom du-reformen, en mera informell klädsel och – som nämnts – en successiv demontering av ett med unga ögon sett föråldrat domarideal.

För Uppsalaskolans representanter, främst civilrättsprofessorn och riksdagsmannen (s) Vilhelm Lundstedt, som fostrade en stor del av denna generation av domstolsjurister, stod lagstiftningen inte i den metafysiska rättens utan i samhällsnyttans tjänst. I ett ofta citerat utta-

lande framhöll Carl Lidbom, att "Lagar skall inte betraktas med underdånig respekt. De är arbetsredskap som vi använder för att uppnå politiska mål".[139] Rättsvetenskapen omdefinierade också sin uppgift som mera tillbakadragen. Till skillnad från de tyska professorerna gjorde de svenska rättsvetenskapsmännen på 1970-talet inte längre anspråk på att uttala "die herrschende Lehre".[140]

Motsvarande synsätt reflekterades på domstolarna. Från regeringens sida framhölls, att rättstryggheten för medborgarna skapades av riksdag och regering –"inte genom något dunkelt tal om att domstolarna skulle vara något utomparlamentariskt kontrollorgan. Bakom talet att domstolarna skall skydda den enskilde mot »överheten» ligger en antidemokratisk kritik mot det parlamentariska styrelseskicket. Det är därför ett farligt talesätt".[141] Domaren utövade i sin yrkesroll inte någon makt. Han betraktades istället som en lagstiftarens förlängda arm.

Denna politiska kultur reglerade domarens konstitutionella ställning i den nya regeringsformen. Lagprövningens "uppenbarhets"-rekvisit och genomförandet av den fakultativa lagrådsgranskningen utgick från samma politiska bakgrund.

5.6.2. Nämndemannen – demokratins representant i domstolen

Under slutet av 1960-talet framfördes förslag om att införa en individuell rösträtt för den enskilda nämndemannen. Nämndemannens bildningsnivå ansågs nu vara så hög att en individuell rösträtt borde kunna få tillämpas.

I detta synsätt låg en medveten rättspolitisk strategi från regeringens sida: Lekmannainflytandet borde förstärkas. Departementschefen Geijer deklarerade att nämndemännen borde utnyttjas även i civilrättsliga tvister. Han hänvisade till att denna lekmannamedverkan redan förekom i arbetsdomstolen och i hyresnämnderna. Nämndemännen borde deltaga i det politiska livet. "Likaväl som yrkesdomaren kan och bör nämndemännen vara politiskt aktiva."

Individuell rösträtt infördes inledningsvis i hovrätt och kammarrätt 1977.[142] Några år senare infördes samma regel i tingsrätt och länsrätt. Det innebar att de argument som tidigare legitimerade den kollektiva nämnden, dvs. den goda person- och lokalkännedomen, nu inte längre var relevanta. För en nämndeman med enskild rösträtt blev en sådan kompetens inte sällan en jävsgrund.

Yrkesdomarnas reaktion på nämndemännens enskilda rösträtt var på många håll negativ. I Skånska hovrätten fick nämndemännen av presidenten vid en välkomstceremoni beskedet att de inte var välkomna. Denna inställning delades dock icke av alla, varken i Malmö eller

ex.vis i Hovrätten för Västra Sverige i Göteborg. Där sågs nämndemännen som en förstärkning i påföljdsfrågor, dock inte i rättsfrågor. Standarden på överläggningarna höjdes genom att referenten måste vara tydligare i sina föredragningar.

En individuell rösträtt födde också ett krav från nämndemännens sida på utbildning. Riksdagen har konsekvent har ställt sig negativ härtill. Nämndemännen skulle inte utbildas till några quasi-jurister.

Med nämndemännens nya uppgifter framträdde också inom nämndemannakåren ett växande behov att markera lekmannadomarna identitet. *Nämndemännens riksförbund* grundades som en riksförening för lekmannadomarna. Förbundet började också utge en egen tidning, *Nämndemannen.*

Argumenten för lekmannadomarnas ställning angavs också alltmer som knutna till den moderna demokratin. Lekmännens medverkan garanterade att domstolarnas avgörande låg i linje med allmänna rättsuppfattningar i samhället. De bidrog till att medborgarnas förtroende för rättskipningen upprätthölls och deras insyn i domstolarnas verksamhet tillgodosåg ett medborgarintresse.[143]

5.6.3. Domstolsverket – ett hot mot den oavhängige domaren?

Justitiedepartementet och hovrätterna hade ett stort antal administrativa uppgifter av verkskaraktär, som talade för att en central myndighet för domstolsadministration borde tillskapas. Domstolsverksutredningen föreslog 1971 inrättande av en sådan instans, Domstolsverket (DV).[144] Förslaget blev mycket kontroversiellt. Kritikerna var tveksamma till om en centralmyndighet inom domstolsväsendet var förenlig med domstolarnas självständiga och oberoende ställning. Remissyttrandet från Hovrätten över Skåne och Blekinge var direkt avstyrkande. Hovrättens bärande argument var att utredningen inte hållit en klar skiljelinje mellan rättskipning och förvaltning.[145]

"Även ur mera allmänna synpunkter ter det sig högst tvivelaktigt om det kan anses vara en klok åtgärd att inrätta ett domstolsverk med styrande funktioner på det administrativa området. Upprätthållandet av en så långt möjligt objektiv och självständig rättskipning i samhället är av fundamentalt värde. Härvid är det inte tillräckligt att någon obehörig påverkan på domstolarna faktiskt inte förekommer. Det måste också för parter och allmänhet stå fullt klart att så icke sker."

Den byråkratiserade domstolsadministrationen krävde en centralinstans främst mot bakgrund av den moderna datatekniken, som förutsattes bli alltmer betydelsefull för administrativa uppgifter. Rationella skäl och effektivitetsåtgärder låg bakom förändringen. Ett principbeslut fattades under stor oenighet 1972. Även det påföljande

beslutet om placeringen av den nya centralmyndigheten till Jönköping splittrade riksdagen. DV började sin verksamhet där den 1 juli 1975.[146]

Domstolsverket hade således redan vid sitt inrättande ett antal kritiker i den svenska domarkåren.[147] Mats Börjesson, som var DV:s förste generaldirektör, ledde verket med fast hand och med stor integritet. Han markerade att verkets ansvar var begränsat till den administrativa verksamheten och framhöll, att det inte var verkets avsikt att nagga domarnas självständighet i kanten. För kritikerna framstod emellertid Domstolsverket som ett tidens tecken: Domarnas ställning förstärktes inte genom denna nyordning – istället markerades en byråkratisk osjälvständighet.

5.6.4. Rättscentrum – domarna som producenter och parterna som konsumenter

Genom tingsrättsreformen 1971 övertog Byggnadsstyrelsen lokalhållningen för de svenska domstolarna. Den äldre organisationen med tingshusbyggnadsskyldige upphörde. Det medförde, att lokalsamhällets möjligheter att påverka utformningen av domstolsbyggnaderna reducerades märkbart. När Domstolsverket inrättades 1975 blev det verket som tillsammans med Byggnadsstyrelsen satte sin prägel på domstolsbyggnaderna – såväl exteriört som interiört.

Arkitekturen blev efterhand alltmer funktionalistisk och anpassades till de byråkratiska kraven. Rättssalarna blev betydligt mindre "auktoritära". Podierna demonterades, skranken togs bort, betongväggar, teakmöbler och nålfiltsmattor blev nya ingredienser i inredningen. Runda bord infördes i förberedelserummen. Många tingsrätter övergav de gamla tingshusen och fick i stället nya lokaler i fastigheter som också disponerades av banker och försäkringsbolag. Det innebar att domstolen inte längre var synlig för allmänheten. Domstolen blev anonym.

Många av de gamla tingshusen byggdes om och i samband därmed togs de bostadslokaler som domarna och tingsnotarierna använt i anspråk för domstolens kanslifunktioner och växande tingsrättsbibliotek. Sist av alla flyttade tingsvaktmästaren ut, lokalerna togs i anspråk av domarkanslier.

Det var i denna rättskultur, präglad av byråkratisering, informalisering och anonymisering som *Rättscentrum*-tanken lancerades. Av rationella skäl ansåg Byggnadsstyrelsen att man i samma byggnad skulle inrymma alla lokala rättsliga myndigheter. I Luleå uppfördes en sådan byggnad 1977. I denna inrymdes polis, åklagare, häkte, tingsrätt, hovrätt, lokala skattemyndigheten, kronofogdemyndigheten. Själva konceptet låg i linje med justitiedepartementets första stora datorsystem RI-systemet, i vilket man genom brottmålsdomarna kunde

följa varje i tingsrätt dömd från anhållandet till den villkorliga frigivningen.

Byggnadsstyrelsen tog inte intryck av de argument som fördes för skilda byggnader, ex.vis "att allmänheten skulle kunna få uppfattningen att det förekom otillbörligt samarbete mellan polis och domstol, om de inrymdes i samma byggnad." "Byggnadsstyrelsen, som har ansvaret för lokaler för civila statliga myndigheter, anser dock att eftersom en byggnad av det här slaget har så lång livstid måste man planera för att kunna använda den på andra sätt än vad som kan förutses vid planeringen."[148] Flexibilitet var ett nyckelord. Mellanväggar och dörrar gick att flytta för att kunna anpassa rumsvolymerna till andra funktioner. "Flexibilitet innebär en merkostnad och därför har byggnadsstyrelsen utvecklat ett rum som är stort nog att passa de flesta tjänstemän oberoende av arbetsuppgifter. – – – De här rummen kallas för enhetsrum och är 12 m^2 stora."

Rättscentrum-tanken återkom i ett par andra städer, Sundsvall och Enköping. Justitiedepartementet övergav dock snart denna "supermarket"-modell. Under 1980-talet förekom dock att polis och domstol inrymdes under samma tak, t.ex. i tingshuset i Varberg och den nya hovrättsbyggnaden i Malmö.

5.7. Sammanfattning

Under "den korporativa statens period" förstärktes den nationella domarkulturen på bekostnad av de internationella influenserna. En stark nationell politisk kultur med arketypisk lagstiftning (konsumenträtt, arbetsrätt, bostadsrätt, socialförsäkringsrätt) saknade behov av internationella förebilder. Rättsvetenskapen utgick också från nationella förebilder (Uppsalaskolan).

Också den nya domstolsorganisationen med sina tingsrätter bibehöll den gamla bondekulturens domarschablon med yrkesdomare och nämnd. Det nationella rättsarvet, som betonades under beredskapsåren, blev ett viktigt instrument för att förstärka de politiskt viktiga beståndsdelarna i denna kultur under hela perioden:

– det förstärkta lekmannainflytandet

– domarnas lojalitet mot statsmakten, dvs. deras förmåga att anpassa sig till det statsbärande partiet och dess politiska system

– ett demokratiskt, antiauktoritärt domarideal.

Framför allt under den sista delen av perioden kom ett negativt synsätt från regeringens och riksdagens sida i förhållande till domarmakten till uttryck. Domarkåren upplevde att deras ställning i rättssamhället försvagades. Nya författningsprinciper reducerade yrkesdomarnas ställning på bekostnad av nämndemännen. Fackföreningarnas "lika löne"-principer bidrog till att urholka domarnas löner. Också på

annat sätt sökte regeringen nedvärdera ämbetsmannaidealets statussyn till förmån för nya förebilder.

Även om det fanns en lyhördhet för de politiska vindarna hos ett antal domare i karriären, bjöd fortfarande en stor del av domarkåren motstånd. Ämbetsmannakulturens kärna, integriteten och oavhängigheten, hade domarkåren med sig i blodet redan från tingssittningen. De vägrade att "kasta ut barnet med badvattnet". Kanske var det Gustaf Petrén som bäst med sina ofta frispråkiga och kontroversiella uttalanden identifierade det domarideal, som många av de värdekonservativa domarna sympatiserade med? Den yngre domargenerationen delade dock i stor utsträckning de nya värderingarna. De kände både en sympati för och en lojalitet med regeringens reformer.

6. Den partibundna statens splittrade domarkultur 1976 – 1994

Med de borgerliga och socialdemokratiska regeringarna under de senaste två decennierna har den rättsliga kulturen alltmer markerat sin gräns mot den politiska kulturen.

Fälldins första borgerliga regering initierade omedelbart efter regeringsbildningen 1976 en reformering av *lagrådet*, vilket ledde fram till en lagreform 1979 som stärkte lagrådets ställning.[149]

Den rationalisering och effektivisering av domstolarna som ägt rum under perioden, inte minst med hjälp av Domstolsverket, har medfört krav på en *renodling* av domaruppgifterna. Organisatoriska förändringar har föreslagits för att skilja domarens administrativa myndighetsutövning och de rättsskipande uppgifterna.[150]

1980-talets högkonjunktur har också medfört ett större behov av advokater. Den europeiska marknaden har skapat behov av internationellt verksamma advokater. Statsmakterna har i allt större utsträckning tvingats konkurrera med andra yrkesroller, främst advokaterna, om de bästa domarkrafterna. Statens begränsade möjligheter att konkurrera med advokaterna om lönerna bidrog till en ny struktur på juristmarknaden. Många yngre domare hoppade under 1980-talet av domarkarriären till förmån för arbete på den privata marknaden. Allt fler unga jurister har valt den privata marknaden framför den offentliga sektorn. Därtill kommer att antalet kvinnliga jurister inom den offentliga sektorn ökade kraftigt. Inom vissa åldersgrupper kan man tala om en *feminisering* av domarkåren med mer än 50 % kvinnor. Motsvarande utveckling kan även påvisas inom åklagarkåren.

En internationalisering av rättslivet har kontinuerligt pågått under perioden. Efter ratificeringen av konventionen om de mänskliga rättigheterna 1966 drogs Sverige i ett antal fall inför Strasbourgdomsto-

len. Sverige har också i ett antal avgöranden tvingats till ändrad lagstiftning p gr a konventionens § 6 (fair trial). Successivt gjordes en ny syn på folkrätten sin entré. Frågan om domaren som garant för medborgarens individuella rättigheter har åter – liksom under den liberala rättsstatens period – kommit i centrum. Sedan Sverige gjort sin ansökan om medlemskap i EU har också den svenske *domarens internationella uppgifter* uppmärksammats, och Domstolsverket har gjort en stor satsning på en kompetensutveckling beträffande de svenska domarnas EG-rättsliga kunskaper.

En märkbar skillnad jämfört med tidigare perioder är att den politiska kulturen – och därigenom också rätts- och domstolskulturen i dag inte längre är entydigt nationell och homogen utan splittrad och *heterogen*. Ur ett statsvetenskapligt perspektiv anger den politiska kulturen klara indikationer på en sådan splittrad situation.

Det finns i den svenska riksdagen och i den offentliga debatten ett borgerligt kulturblock, främst företrädd av representanter för Moderata samlingspartiet och Folkpartiet, som givit uttryck för en mer internationellt präglad rättskultur med maktdelningslära, lagprövning och domarmakt. Också de juridiska fakulteterna har visat på konsekvenserna av de nya förutsättningar som ett svenskt närmande till en europeisk rättskultur medför.[151] Sammantaget framstår företrädarna för dessa ståndpunkter framstår i dag närmast som radikala.

Förespråkarna för en mer traditionell, konservativ, nationell rättskultur återfinnes främst bland socialdemokrater, i vänsterpartiet och centerpartiet, men detta alternativ har också andra förespråkare.[152] De gör sig till tolk för en domstolskultur, som mera präglas av tradition och kontinuitet. Domstolarna skall också fortsättningsvis bygga på folksuveränitetsprincipen och demokratiargumentet talar för ett starkt och markerat lekmannainslag i domstolarna. Företrädarna för dessa synpunkter är också starkt kritiska till en utökad domarmakt i form av författningsdomstol eller utökad lagprövningsrätt.[153] De är därför mera konservativa i sin författningssyn och därigenom obenägna att reformera och orientera domstolskulturen mot en mer internationell inriktning.

Denna motsättning i synen på domstolarnas roll i samhället har också kommit till uttryck i samhällsdebatten. Representanter för en mer nationell domarkultur har tagit avstånd från den "förändring där domstolarna och domarna äntligen lyfts fram i strålkastarljuset och tilldelas den makt, myndighet, status och självständighet som deras kontinentala och anglosaxiska kollegor redan har."[154] Denna polarisering ansågs inte representativ för den svenska domarkåren, diskussionen härom hade inte heller väckt någon genklang, "det är många som inte gitter gå in i den för att den ibland förefaller överdriven och stollig. Det beror nog också på att diskussionen kan tendera att få ett

drag av politisk polemik, som de svenska domarna brukar undvika att deltaga i." Med denna nationella syn på domarkulturen vägrar man "att omstöpa vår genom årens lopp framvuxna rättskipning och vårt domstolsväsende till förmån för någon likriktad europeisk standardprodukt. Ett "historiskt, nationellt – eller nordiskt – perspektiv" efterlyses i stället för ett oreflekterat europaideal.[155] De svenska domstolarna liknas vid en Volvobil – det svenska folkhemmets kvalitetsmetafor – med skickliga förare vid ratten och parlamentariker i baksätet som läser kartan.[156] Vid det Nordiska juristmötet, där denna fråga debatterades 1993, noterades också en skillnad i kultursynen mellan västra och östra Norden. Danmark och Norge utgår i sina författningar från en annan författningsprincip än Sverige och Finland, en skillnad som blottlägges i domarkulturen.

Under denna period har också kritik uttalats – både från rättsvetenskapsmän och domare – rörande regeringens utnämningspolitik beträffande de högre domartjänsterna. Kritiken, som också framförts av Domarförbundet, har riktats mot utnämningen av kanslihusjurister till de högsta domstolarna. Utnämningarna har resulterat i att unga domare betraktar arbete i kanslihuset, dvs. i den politiska kulturen, som "kungsvägen" till de högsta domarbefattningarna. Utnämningen av förutvarande justitieministern Ove Rainer till justitieråd 1983 uppmärksammade fenomenet – även om det måste betraktas som ett specialfall.[157] Den mer bestående kritiken beträffande denna utnämningspolitik skall dock ses mot bakgrund av att en stor del av den generation av unga jurister, som präglades av den politiska kulturen under "det korporativa samhällets" sista period, i dag sitter i ledande domarpositioner. Argumenten har dock i någon mån försvagats genom de skiftande regeringsbildningarna under perioden.

Med den generationsförskjutning som sker i attitydbildningen inom domarkulturen skulle man kunna hävda att 1970-talets demokratiserade syn på domarrollen i dag skulle ha eliminerat ämbetsmannabegreppet. Så verkar emellertid inte vara fallet. Generellt sett företräder den äldre domargenerationen i dag i princip ett ämbetsmannaideal anpassat till den svenska nationella domarkulturen med dess unika demokratiska dimension. Ovan relaterade uttalanden skall ses mot bakgrund av detta perspektiv. Den svenska domarkåren kan fortfarande karakteriseras som en ämbetsmannabyråkrati. Den synes ha överlevt de mest aggressiva politiska attackerna från det statsbärande partiet och den politiska kulturen under tre decennier efter andra världskriget.

Sammanfattningsvis råder idag inom den politiska kulturen en splittrad syn på domstolarnas – och därmed också på domarnas – roll i samhället. Inom domarkulturen däremot stiger f.n. successivt en förstärkning av ett äldre ämbetsmannaideal fram. Reducering av antalet domare, renodling av domaruppgiften, nya internationella uppgifter, stärkande av domarnas ställning i rättegången (materiell processled-

ning) och i samhället (löneförhöjning och andra förmåner) – allt pekar fram emot att domarkåren på nytt blir en elitbyråkrati.

6.1. Periodens nyckelord: Rättskipningen – en politisk och ekonomisk konflikt

Under de senaste 15 åren har domarkulturen i hög grad påverkats av internationella, politiska och ekonomiska faktorer. Statsmakternas krav på rationalitet och effektivitet ställer stora krav på domarna, som inte alltid känt sig uppskattade efter förtjänst. Den privata marknaden och de internationella uppgifterna framstår som allt mer tydliga konkurrensfaktorer till den traditionellt nationelle domaren. De här angivna metaforerna har uppkommit som en reaktion mot en äldre kultursyn.

6.1.2. De överstatliga domstolarnas europeiska domarideal

De svenska socialdemokratiska regeringarna under 1980-talet har i enlighet med en traditionell, av riksdagen fastlagd, konstitutionell grundsyn varit skeptiska till en författningskontroll vid sidan om riksdagen. I de diskussioner som fördes vid tillkomsten av den nya regeringsformen fick frågan om domstolarnas normkontroll och inrättande av en författningsdomstol en styvmoderlig behandling.

Välfärdsstatens lagstiftning aktualiserade frågan om domstolsprövning av sociallagstiftning. Denna förrättsligandeprocess inrymde politiska problem. Redan Gustav Möller kände oro inför tanken att vid varje social reform låta "de lagkloka ta hand om barnet innan det kunde gå på egen hand".[158] Tage Erlander pläderade i stället för att med hjälp av tydliga förarbeten leda rättstillämpningen. Om domstolarna "förfuskade" de politiska intentionerna fick "rättelse ske genom ändring eller komplettering av lagen". Även om Erlander insåg behovet av att stärka den enskilde individens skydd genom domstolsprövning, men "var absolut emot att domstolarna skulle få pröva de politiska myndigheternas, regeringens och riksdagens, beslut. Vi ville inte i Sverige införa en ordning, som enligt amerikansk modell, innebar en politisering av domstolsväsendet".[159]

Denna kritiska inställning till domstolarnas normkontroll dominerade efterkrigstidens författningsdebatt. Sverige höll sig också utanför den särskilda organisation, De europeiska statsförfattningsdomstolarnas förening, i vars möten de övriga nordiska länderna deltog. Sveriges utevaro var en omständighet som också noterades i de övriga

nordiska länderna Det fanns en kvardröjande skepsis till konventionen om de mänskliga rättigheterna och till vilken roll den överstatliga Strasbourg-domstolen skulle få spela. Raljanta formuleringar om domstolen – "Gustaf Petréns lekstuga" – antyder detta.[160] Genom Sporrong-Lönnroth-fallet, i vilket äganderätten blev en symbolfråga, blev den överstatliga domstolen ett remedium mot rättsliga övergrepp i nationella europeiska demokratier.[161] De långa häktningstiden var en annan fråga som krävde lagändring efter fällande dom i Strasbourg-domstolen.

De överstatliga europeiska domstolarna i Luxembourg och Strasbourg bidrar med viktiga inslag vid utformningen av en ny domarkultur.

Rättsvetenskapen har i sina analyser givit uttryck för en renässans för maktdelningsläran, postmontesquieuianismen, som på nytt givit domaren en maktposition.[162] Domarens roll som normprövare har aktualiserats både av rättsvetenskapen och av lagstiftaren. En av de mest inflammerade författningsdiskussionerna i vårt land under senare år har just rört kampen om regeringsformens "uppenbarhets"-rekvisit beträffande lagprövningen.[163] Det är en fråga som tydligt exemplifierar de konflikter som i dag präglar domarkulturen.

6.1.3. "Direktörsdomaren"– stilideal hämtat från den privata sektorn

De privatiseringssträvanden som präglat tidsperioden har också påverkat både domarnas uppgifter och synen på domarrollen. 1980-talets nyliberala politik och dess målsättningar och strategier har också kommit att prägla domaryrket. Därtill kommer att domarna i rättssalarna alltmer fått en alltmer professionaliserad advokatkår med dess näringslivsorienterade stilideal. En ny teknik med persondatorer, telefax-apparater och mobiltelefoner introducerades i rättslivet av advokater. Generellt sett har den näringslivsdominerade privata sektorn under senare år också präglat domarens kultur och uppgifter.

Skiljemannauppdragen ger domaren god inblick i näringslivets och samhällslivets problem. Samtidigt konkurrerar domaren med sin egen domarverksamhet genom dessa uppdrag. Näringslivskulturen har också på andra sätt påverkat domarkulturen. Måhända var det ett sätt att hålla kvar duktiga domare i domarkarriären? "Direktörsdomaren" har budgetansvar och tjänstebil. Han/hon har möjlighet att prioritera mellan personalutbildning, datorinköp och sommarnotarier. Frågor om konkurrerande bisysslor som styrelseordförande i sparbanken eller medlemskap i rotaryklubben blir föremål för granskning för att inte stada det allmännas förtroende.

Lagmannens roll som administrativ chef har medfört att kollegiala

uppgifter i domarsätet får stå tillbaka för administrativa. Personal- och ekonomifrågor tar i dag så mycket tid från åtskilliga lagmän att de vardagliga samtalen med rådmän och assessorer, exempelvis om de senaste rättsfallen från HD eller RR, får stå tillbaka för mer aktuella praktiska problem.

6.1.4. "Turbodomaren" – en ny elitistisk syn på domaruppgiften

Beteckningen "turbodomare" användes i slutet av 1980-talet som en beteckning på de mycket rationella, effektiva och skickliga underrättsdomare, som skickades ut till domstolar med stora balanser av tvistemål och som genom förlikning och materiell processledning snabbt reducerade balanserna. Fenomenet hade emellertid också en förklaring i domstolarnas allmänna problem. Domaryrkets attraktivitet hade minskat bland yngre domare. Andra juristkarriärer, inte minst inom den privata sektorn, lockade ett allt större antal yngre domare (fiskaler och assessorer). Problemen var särskilt påtagliga i norra Sverige. Inrättandet av en lokal juristutbildning i Umeå var ett sätt att söka råda bot på dessa rekryteringsproblem ur ett regionalt perspektiv.

Särskilda åtgärder skulle råda bot på *flyktsyndromet.*[164] Kraven från JUSEK och Domarförbundet om snabba åtgärder resulterade också i ett påtagligt lönelyft för domarkåren. Därmed minskade också "avhoppen".

Tjänsteförslagsnämndens betonande av *skicklighetskriteriet* vid tillsättningar av domartjänster har också inneburit en markering av domaryrkets elitkaraktär.

Internationaliseringen av domarkåren är en tredje faktor som bidrar till att ge domaryrket en karaktär av elityrke. DV:s europasatsning har också klara elitistiska inslag. En mindre grupp av yngre skickliga domare har utsetts att få agera "ljusalfer" i de regioner där de verkar. Det har blivit ett sätt att genom kompetensutveckling inifrån bygga upp en bred kompetens på europarättens område. Det är också ett sätt att utveckla domarkulturen från en tidigare uttalad nationell domarkultur till en mer europaanpassad.

6.2. Sammanfattning

De senaste åren har det rättspolitiska klimatet förändrats till förmån för en mer självmedveten domarkultur. Allt fler domare engagerar sig för domarkårens ställning i samhället.

Justitiedepartementet har markerat behovet av en elitistisk domarkår. I ett längre perspektiv förutsättes också antalet domare reduceras.

Löneförhållanden har förbättrats.

Internationell påverkan genom internationell juristutbildning, europeisk rättsvetenskap och en överstatlig domarkultur medför att också domarkulturen alltmer påverkas av dessa yttre förhållanden.

Även domarnas kultur påverkas av dessa övergripande faktorer, även om – som denna översikt kunnat visa – det är först med en ny yngre generation som dessa nya ideal mera konsekvent implementeras i yrkeskulturen.

7. Den europeiska domarkulturen i den liberala rättsstaten

Upplysningstidens justitiekritik riktade sig främst mot godtyckligheten och den korrupta domarkåren. Domarens bindning till lagen var en förutsättning för en rättsstat. Italienaren Cesare Beccaria tillhörde dem som kategoriskt gjorde sig till tolk för ett förbud mot lagtolkning. Tron på lagens auktoritet och förkastandet av domarens billighetsavgöranden framhölls också av Immanuel Kant och Friedrich Karl von Savigny. Lagen skulle var så tydlig att domarens åtgärder var "en rent logisk interpretation". Den tyska domarkulturen präglades fram till Weimarrepubliken av denna idealistiska domarkultur.[165]

Under den liberala rättsstatens höghetsperiod under 1800-talets sista decennier kom domstolarna alltmer att framstå som en garanti för individens rättigheter i förhållande till staten. Detta framgår tydligast i Tyskland och Frankrike, där nya processreformer och den moderna rättsvetenskapens landvinningar i hög grad bidrog till att höja domstolarnas ställning. [166] I samband med Nya lagberedningens förslag till ny rättegångsordning 1884 gjorde Wilhelm Uppström besök vid domstolar i England, Tyskland och Frankrike.

Hur förträffliga än både lagidealen och domarförebilderna var blev de båda utsatta för förändringar. Rättsvetenskapen bidrog i hög grad till att stärka domstolarnas ställning. Rudolph von Jhering fick med sitt föredrag *Kampf ums Recht* 1872 stor internationell genomslagskraft. Arbetet översattes i Norden till danska, svenska och finska.[167] Domaren var för Jhering "en soldat på rättstillämpningens fält": "Wie der Soldat die Subordination erst zu erlernen hat in der strengen Schule der militärischen Zucht, ebenso der Richter den Gehorsam gegen das Gesetz in der Übung der Rechtspflege. Übung des Rechtsprechens ist die Schule der Gerechtigkeit. Es will erst erlernt werden, was den Richter ausmacht: der strenge Gehorsam gegen das Gesetz, das Verschließen des Auges gegen jedes Ansehen der Person."[168]

Oscar Bülows arbete *Richter und Gesetz* blev ett standardarbete för den alltmer självmedvetna domarkåren.[169] Generalklausulen, intressejurisprudensen med dess teleologiska lagtolkningsmetod och den fria rättsskolan blev viktiga instrument, som alla bidrog till att ge rättskipningen en stärkt ställning. Alla dessa i förhållande till lagpositivism negativa krafter ställde en odefinierad auktoritet i stället för lagen: Domaren blev sin egen auktoritet.

I den liberala rättsstaten såg man den vetenskapliga debatten om lagarnas och domarnas tolkningsmodeller som en kardinalfråga för juristerna och samtidigt en garanti för individens ställning i samhället.[170]

Under Weimarrepubliken blommade debatten om lagpositivism och domarrätt upp. Riksdomstolen (Reichsgericht) i Leipzig fick i ett par uppmärksammade fall ta ställning i frågan. Det gällde inflationsproblemet och den därav föranledda uppvärderingen av fastighetskrediterna. Skulle ett hyresavtal bestå trots att en galopperande inflation hade givit avtalet orimliga konsekvenser för hyresgästen. Lagauktoritet och kaos stod emot rättsosäkerhet och domarens godtycke. Professorn Philipp Heck företrädde uppfattningen att domaren i vissa fall hade rätt att avvika från lagens auktoritet.[171]

Weimarrepublikens domarideal blev det senare. Justitieminister Oskar Hergts rop på domarpersonligheter, Richterpersöhnlichkeiten, präglade tiden. Domaren ansågs ha rätt att avvika från lagen om den i hög grad kränkte hans rättskänsla. Riksdomstolens båda avgöranden innebar en politisering av domaruppgiften. Problemet om den nya domarförebilden och dess konsekvenser var emellertid långt ifrån färdigbearbetat när nationalsocialisterna kom till makten och en ny domarkultur utvecklades.

De tyska juristernas anpassning till NS-staten hade inte i första hand sin grund i lagpositivism och en författningsmässigt svag domarmakt. Politiska, sociala och ideologiska orsaker bidrog i hög grad till en förändrad domarkultur. Weimarrepubliken hade understött och utvecklat det konservativa domaridealet. Social bakgrund och traditionsmedvetenhet medförde att domarna var värdekonservativa och hyllade ett statsideal, som stod ovanför de politiska makt- och intressestriderna. Deras kall bars upp av ett sakligt arbetande, opolitiskt ämbetsmannaideal. Weimarrepublikens parlamentariska demokrati var för dem en dåligt passande kostym. Domarna var nostalgiska monarkister och "förnuftsrepublikaner", som endast reserverat accepterade den nya rättsstilen. Den opolitiska rollen blev i sig politisk, som ovan visats.

En viktig dimension var det irrationella inslaget i rättstillämpningen. Justus Wilhelm Hedemanns föredrag "Flykten in i generalklausulerna" klargjorde på ett mycket tydligt sätt den nya billighetsjustisen. Weimarrepublikens rättstillämpare hade visat vägen mot en gene-

ralklausuls- och blankettjustis, som domarna försökte att dogmatiskt precisera, men "man anade, att rättstillämpningen befann sig i en övergångsfas".[172]

För Hitler var en ändring av domarnas oavhängighet inte nödvändig. Det viktigaste var för honom den "inre oavhängigheten" i förhållande till NS-ledningen. "Nicht der nationalsozialistisch versierte Jurist war daher das Ziel, sondern – so Freisler – der »rechtskundige Nationalsozialist«."[173]

Hitlers vilja skulle NS-domaren ha innanför huden. En fullständig överensstämmelse mellan statsledarens grundinställning och den enskilde domaren garanterade att varje avgörande skedde i Führerns anda. Hitler betraktade alla andra rättsavgöranden som felaktiga domar. Det var först under ett senare stadium av NS-regimen som Hitler åsidosatte den i weimarförfattningen garanterade personliga oavhängigheten, dvs. domarens oavsättlighet och utbytbarhet. Först genom beslut vid NS-regimens sista riksdag i Berlin i april 1942 underställdes domstolarna formellt riksjustitieministeriet. Överrättsdomarna tilläts döma "i ett fritt förfarande" och överrättsdomarna skulle genom sk. domarbrev underställa ministeriet sina avgöranden för godkännande innan de fick verkställas. Denna period utgör ett exempel på ett totalt politiskt förfall för rättsstatens idé om domarnas oavsättlighet och domstolarnas oavhängighet.[174]

Efter "Stunde Null" tvingades den tyska domarkåren göra upp med sitt förflutna. Nürnbergrättegångarna mot domarna 1947 resulterade inte i några stränga straff. Tvärtom kom generellt sett den tyska domarkåren lindrigt undan och erhöll nya juristbefattningar i den nya Förbundsrepubliken.

1949 års tyska grundlag ger domarna och domstolarna en stark och självständig ställning. Författningen är starkt påverkad av USA:s konstitution. Författningskontrollen genom Författningsdomstolen i Karlsruhe är ett exempel på denna påverkan.

8. Sammanfattning

Samtidigt som en äldre av nationalstaten definierad domarkultur för lång tid framåt kommer att prägla Sverige så finns det i dag tecken på att en europeisk domarkultur i en nära framtid också kommer att sätta spår i den svenska.

Domarkulturen i Sverige är inledningsvis fundamentalt knuten till den roll domstolarna tillåts spela enligt *författningen*. När Bendt Rüthers drar läroboksartiga slutsatser av den perverterade rätten under tredje riket konstaterar han bland annat:[175]

"Die beiden Verfassungsgrundsätzen der Gewaltentrennung und

der Gesetzesbindung der Gerichte kommt für die Konstituierung und Erhaltung des Rechtstaates eine schlechthin grundlegende Bedeutung zu."

Den tyska, norska och danska domarkulturen har starkt präglats av denna mycket tydliga maktdelningsdimension genom den roll maktdelningsläran spelar i dessa länders grundlagar.

Domarkårens ämbetsmannapräglade *lojalitet* har belagts i demokratiska styresformer och deras politiska *anpasslighet* har främst påvisats i mera totalitära stater. Domarnas lyhördhet för ett politiskt maktspråk visar på ännu en akilleshäl i skilda samhällstyper. Domarna dras oundvikligt in i de magnetfält som den politiska och den rättsliga kulturen generertas. De europeiska ländernas rättsliga kulturhistoria ger många lärorika exempel på en mer eller mindre renodlad tillämpning av Montesquieus maktdelningslära och Rousseaus folksuveränitetsteorier.

Under senare år har frågan om en gemensam europeisk domstolkultur debatterats inom och utanför EU.[176] Uniformitetssträvandena beträffande det europeiska rättssystemet i de båda europadomstolarna utgör en viktig ram för en sådan kultursyn. Också i de olika europeiska nationerna finns i dag samverkande tendenser som pekar mot en europeisk domstolskultur.

Resultatet av denna sammanställning är att den svenska domarkulturen, under de senaste 125 åren präglats av en svensk ämbetsmannakultur och en nationell bondekultur (folkkultur). Ämbetsmannakulturen var, som framställningen kunnat visa, under ett par decennier utsatt för en påtaglig kritik från regering och riksdag.

Samtidigt har dessa statsmakter förstärkt det folkliga (demokratiska) inslaget i domstolarna. Förtroendet för domstolarna har under hela perioden varit beroende av synergin i samspelet mellan expertdomarna och de demokratiskt valda lekmännen. I detta samspel utvecklas den svenska domarkulturen också på 1990-talet. Ämbetsmannakulturen synes dock i stort ha vidmakthållits i stor utsträckning genom den slutna domarkarriären, som internt vidarebefordrat synen på kontinuitet och domaryrkets kvalitetskriterier till kommande generationer. Det boströmska ämbetsmannaidealet har emellertid klingat ut. Den idealism som de svenska domarna under skilda perioder givit uttryck för är tvetydig i förhållande till dess motsatser. Både materialism och realism har nämligen utgjort idealismens motståndare i domarkulturen.

Det vi idag upplever är att elitdomarna – i stor utsträckning genom domstolarnas starka ställning inom den Europeiska Unionen – successivt får en stärkt position. Den författningsmässiga ställning som de svenska domarna har medför att den svenska domarkulturen sannolikt inom överskådlig tid kommer att behålla sin särart, dvs. i samspelet mellan jurister och politiker (lagprövningen) samt juristdomare och lekmän. Pendeln slår dock tillbaka mot en mer ämbetsmannafixerad

domstolskultur, där det idealistiska inslaget blir synligt i reduktionen av domarkåren och i markerandet av domaretiken. Betonandet av elitkarriärer och professionalism blir framtidsprognosen mot bakgrund av denna historiska översikt av den svenska domarkulturens moderna historia.

© Kjell Å Modéer, 1994.

9. Noter

[1] Senast har den tyska återföreningen resulterat i en ny litteratur om domarkulturen i f.d. DDR. Härom se bl.a. Inga Markovits, Die Abwicklung. Ein Tagebuch zum Ende der DDR-Justiz, München 1993.

[2] Jfr Forskning om kultur. Rapport från en arbetsgrupp inom HSFR (1984).

[3] Ex.vis. Billy Ehn & Orvar Löfgren, Kulturanalys, ett etnologiskt perspektiv, Halmstad 1990. Detta avsnitt bygger främst på detta arbete, främst s. 21–28. – Jfr Ulf Himmelstrand, Sverige. Vardag och struktur, Stockholm 1988. – Birgitta Svensson, Bortom all ära och redlighet. Tattarnas spel med rättvisan, [Nordiska muséets handlingar 114], Lund 1993.

[4] Ulf Hannerz, Över gränser, 1983.

[5] Henry W.Ehrmann, Comparative legal cultures, Preentice-Hall, N.J. 1976, s.9.

[6] Ehrmann, a.a., s. 9 f.

[7] Ingo Müller, Furchtbare Juristen, Die unbewältigte Vergangenheit unserer Justiz, München 1987.

[8] Kjell Å Modéer, Juridiska yrkesroller i förändring, Iurisdictio, nr 3, 1993.

[9] Fenomenet har senast påpekats av Johs Andenæs, Juristrollen og yrkesetikk. – I: Lov og Ret 1994, s. 65 f..

[10] Jörgen Hermansson, Politik som intressekamp. Parlamentariskt beslutsfattande och organiserade intressen i Sverige, Stockholm 1993.

[11] Harry Guldberg, En domare ser tillbaka, Stockholm 1966, s. 80 ff.

[12] Stig Strömholm, Juristroll och samhällsutveckling, SvJT 1982, s. 3.

[13] Torsten Nothin, Hågkomster, Stockholm 1966, s. 59.

[14] T.Nothin, a.a., s. 61.

[15] A. Ulrich, Ord och uttryck från tal- och skriftspråk i Kungl. Svea hovrätt. – I: Språk och stil. Tidskrift för nysvensk språkforskning. Årg. 7, Sthlm 1907, s. 169 ff.

[16] Kenneth Awebro, Gustaf III:s räfst med ämbetsmännen 1772–79. Aktionerna mot landshövdingar och Göta hovrätt, Uppsala 1977.

[17] H.L.von Dardel, Presidenten S.A.Leijonhufvuds minnesanteckningar, Stockholm1919, s. 82 ff.

[18] Hans Hattenhauer, Zwischen Hierarchie und Demokratie. Eine Einführung in die geistesgeschichtlichen Grundlagen des geltenden deutschen Rechts, Karlsruhe 1971, s. 292.

[19] Svante Nordin, Från byråkrat till samhällsingenjör. – I: Orvar Löfgren (red.), Hej, det är från försäkringskassan. Informaliseringen av Sverige, Uddevalla 1988, s. 36 ff.

[20] Torsten Nothin, Svenskar under ämbetsmän och fogdevälde, Sthlm 1956. s. 16.

[21] Chrisopher Jacob Boström, Grundlineer till philosophiska statsläran, Uppsala 1882, s. 38.

[22] Jan-Olof Sundell , Tysk påverkan på svensk civilrättsdoktrin 1870–1914, Rättshistoriskt bibliotek, Band 40, Lund1987, s. 186.

[23] Ernst Trygger, Domaren och hans uppgift. Nordiska Juriststämman 1926, s. 396 f.

[24] JO:s ämbetsberättelse till riksdagen år 1876, Sthlm 1876, s. 47 f.

[25] Alfred O. Winroth, Teori och praxis. Föreläsning vid installation den 19 september 1892, Lund 1892.

[26] Wilhelm Sjögren, Domaremakt och rättsutveckling, TfR 1916, s. 325 ff.

[27] Christian Naumann (red.), Tidskrift för lagstiftning etc., 1871, s. 636 ff. – Göran Inger, Högsta domstolen och den fria bevisprövningen, Rättshistoriska studier, Bd 16, Lund 1990, s. 214 ff.

[28] Lars Björne, Nordisk rättskällelära, Rättshistoriskt bibliotek, Bd 46, Lund 1991, s. 120 ff. – Kjell Å Modéer, Historiska rättskällor, Stockholm 1993, s. 153 ff.

[29] Svenskt Biografiskt Lexikon, Bd 1, Stockholm 1918, s. 242 ff. – Tor Hedberg, Minnesge-stalter, Stockholm 1927. – Wilhelm Sjögren, Ivar Afzelius. Några ord till hans sjuttioårsdag, SvJT 1918, s. 241 ff. – Densamme, Ivar Afzelius. In memoriam, SvJT 1921, s. 321 ff.

[30] Birger Ekeberg, Ernst Trygger, SvJT 1943, s. 657 ff.

[31] Birger Ekeberg, Birger Wedberg. Inträdestal i Svenska akademien den 20 december 1945, Stockholm 1946.

[32] Sture Petrén, Birger Ekeberg. Inträdestal i Svenska akademien, Stockholm 1969.

[33] Eliel Löfgren, Klockorna i Östervåla, Stockholm 1934, s. 51 ff.

[34] Nils Alexanderson, Juristprofiler och ett par andra, Stockholm 1948, [Carl Hederstierna], s. 62.

[35] Torsten Nothin, Hågkomster, Stockholm 1966, s.52.

[36] Wilhelm Uppström, Öfversigt af Straffprocessrätten enligt främmande och svensk rätt, Stockholm 1884, s. 66.

[37] Karl-Göran Algotsson, Lagrådet, rättsstaten och demokratin under 1900-talet, Stockholm 1993, s.35 ff.

[38] Jörgen Westerståhl, Frågan om domstolarnas judiciella lagprövningsrätt i Sverige. SOU 1941:20, s. 114 ff.

[39] SFS 1923:249, 250. – A. Afzelius, Kvinnas tillträde till statstjänster, SvJT 1923, s. 311 ff.

[40] Eliel Löfgren, Klockorna i Östervåla, s. 55.

[41] Kjell Å Modéer, Skånska advokater. Från prokuratorer till samfundsadvokater, Lund 1992, s. 116 ff.

[42] Nils Källoff, Föreningen Sveriges häradshövdingar, SvJT 1979, s. 315.

[43] Ulf Larsson, Människorna i kanslihuset. – I: [Departementshistoriekommittén], Att styra riket, Uddevalla 1990, s. 193.

[44] N. Källoff, a.a., SvJT 1979, s. 315 ff. – Jfr Föreningen Sveriges häradshövdingar och stadsdomare, SvJT 1968, s. 423 f

[45] Ernst Trygger, Domaren och hans uppgift, s. 390.

[46] 1931 års riksdag, FK Motioner Nr 227, s. 21.

[47] SOU 1927:15. Yttranden i anledning av processkommissionens betänkande ang. rättegångsväsendets ombildning, Sthlm 1927, s.203.

[48] Häradshövding Curt S. Carlon 11.1.1967 vid Västra Göinge häradsrätts tingshus 100 årsjubileum. [Hässleholms tingsrätt].

[49] Härom senast: Gerhard Schmidt, Die Richterregeln Olai Petri. Ihre Bedeutung im allgemeinen und für die Entwicklung des schwedischen Strafprozeßrechts vom 14. bis 16. Jahrhundert, Göttingen 1966.

[50] J. Kreüger, Om domare-eden, C.Naumann (red.), Tidskrift för lagstiftning etc. 1876, s. 588 ff. – Jfr även Jan Eric Almquist, Domareden i historisk belysning, SvJT 1944, s. 44 ff.

[51] Några allmänna regler där en domare skall sig alldeles efter rätta. [Utgivna i anledning av ett lagboksjubileum med en efterskrift.], Stockholm 1960, s. 9.

[52] Ernst Trygger, Domaren och hans uppgift. – Nordiska Juriststämman 1926, s. 389 ff.

[53] Yttranden av häradshövdingar och rådhusrätter över processkommissionens betänkande etc, SOU 1929:25, s. 236.

[54] Åke Holmbäck, Våra domarregler. – I: Festskrift till Axel Hägerström den 6.9.1928, Sthlm 1928, s. 265 ff. – Holmbäck höll på Juridiska föreningen i Lund 1927 ett föredrag över detta ämne.

[55] 1931 års riksdag. [11 samlingen]. Särskilda utskottets utlåtande Nr 1, s. 68.

[56] 1931 års riksdag. Motioner , FK, Nr 227, s. 18.

[57] Hovrättspresidenten Holger Elliots tal vid invigningen av Hovrätten för Övre Norrland i Umeå 1936. – Holger Elliot, Ur en domares liv.Stockholm 1958, s. 209.

[58] Henrik Munktell, Det svenska rättsarvet, Sthlm 1944, s. 164 ff..

[59] JO:s ämbetsberättelse till riksdagen år 1865, Sthlm 1865, s.136 ff.

[60] JO:s ämbetsberättelse till riksdagen år 1899, Sthlm 1899, s. 100.

[61] Kjell Å Modéer, Strindberg och advokaterna, Stockholm 1987, s. 94 ff.

[62] Carl Lindhagen i SOU 1929:25, s. 235.

[63] JO:s ämbetsberättelse till riksdagen år 1877, Sthlm 1877, s. 77 ff.

[64] Carin Bergström, Öantprästen. Prästens funktion i det agrara samhället 1720–1800. Oland-Fröråkers kontrakt av ärkestiftet, [Nordiska muséets handlingar 110], Kristianstad 1991.

[65a] Siegrun Fernlund, Möte med myndighet. Formella och informella mönster i förvaltningsarkitekturen. – I: Orvar Löfgren (red.), Hej, det är från försäkringskassan, Stockholm 1988, s. 75.

[66] Siegrun Fernlund, a.a., s. 78.

[67] Kjell Å Modéer, Tingsstället – Rättens boningar. En rättshistorisk introduktion till dokumentationsprojektet. Tingshus i tid och rum, DIC-rapport 1993, s. 13 ff.

[68] Siegrun Fernlund, a.a., s. 82.

[69] S.Skarstedt, De "gamla" vice häradshövdingarna – hur många äro de och vad?, SvJT 1931, s. 597.

[70] Axel Lekander, Som tingshäst på Öland vid seklets början. Årsboken Kalmar Län 1949, s. 51.

[71] Leif Kihlberg, Karl Staaff, Del 1, Sthlm 1962, s. 121.

[72] Nils Herlitz, Tidsbilder. Upplevelser sedan sekelskiftet, Stockholm 1965, s. 42 ff.

[73] Kjell Å Modéer, Från Helgeå till Öresund. Om Skånska hovrätten kring sekelskiftet, SvJT 1982, s.273 och 290 f.

[74] Torsten Nothin, Hågkomster, s. 51.

[75] Nils Quensel, Minnesbilder, Stockholm 1973, s. 153.

[76] N.Quensel, a.a., s. 152.

[77] Carl Em. Bengtsson, Minnesanteckningar från tjänstgöring som tingsbiträde och t.d. domhavande åren 1890–1901, Sthlm 1947, s.233.

[78] Harry Guldberg, En domare ser tillbaka, Stockholm 1966, s. 71 ff.

[79] Kjell Å Modéer, Från Helgeå till Öresund. Om Skånska hovrätten kring sekelskiftet, SvJT 1982, s. 273 ff.

[80] Hovrättens över Skåne och Blekinge remissyttrande 10.9.1971 över SOU 1971:41 (Ny domstolsadministration), s. 30.

[81] Ernst Trygger, Domaren och hans uppgift, Nordiska juriststämman 1926.

[82] Se härom senast Lars Gustafssons biografiska porträtt av ambassadören Joen Lagerberg. Lars Gustafsson, Diplomaten, Moderna tider, mars 1994, s. 33 ff.

[83] Göran Inger, Den svenska nämndens domsmakt. En skiss av utvecklingen alltifrån 1734 års lag. – I: Per Henrik Lindblom (red.), Process och exekution. Vänbok till Robert Boman, Göteborg 1990.

[84] Torsten Nothin, Svenskar under ämbetsmän och fogdevälde, Sthlm 1956, s.24 f.

[85] Bror Christian Axel Geijer, Anteckningar, [Manuskript, Ystads tingsrätt], s. 36 f.

[86] Torsten Gårdlund, Marcus Wallenberg 1864–1943. Hans liv och gärning, Sthlm 1976, s. 77 f.

[87] Magistraten i Stockholm, SOU 1929:25, s. 214 f.

[88] Lagrådets utlåtande över processkommissionens betänkande ang. rättegångsväsendets ombildning, SOU 1928:19, s. 48

[89] B.Boêthius, Skogen och bygden, 1939. – Jfr Henrik Munktell, Det svenska rättsarvet, Sthlm 1944, s. 93.

[90] Ex.vis Marquis W. Childs , Sweden the Middle Way, 1936. – Jfr Kjell Å Modéer, Finalisten som katalysator. – I: Festskrift till Per Olof Bolding, Stockholm 1993, s. 324 ff.

[91] Torkel Jansson, s. 348, En historisk uppgörelse. När 1800-talsnationen avlöste 1600-talsstaten, Historisk Tidskrift 1990, s. 348 f.

[92] Macieij Zaremba, Byalagets diskreta charm eller Folkhemmets demokratiuppfattning. – I: Du gamla sköna värld. Den europeiska traditionens framtid. FRN, Stockholm 1987.

[93] Jörgen Westerståhl, Frågan om domstolarnas judiciella lagprövningsrätt i Sverige. – Betänkande med förslag till ändrad lydelse av § 16 Regeringsformen, SOU 1941:20, Bilaga 3, s. 114 ff.

[94] Torsten Eriksson, Politik och kriminalpolitik, Stockholm 1977, s. 48 ff.

[95] Anders Kjellström, Normbildning och konfliktlösning. En studie om SAF:s roll i växelspelet mellan lag och avtal, Stockholm 1987, s. 21 ff.

[96] Kjell Å Modéer, Från Helgeå till Öresund, SvJT 1982, s. 273 ff.

[97] Marius Wingårdh (pseud.), Får jag presentera en ny notarie, Sthlm 1939.

[98] Torsten Eriksson, a.a., s. 60 f.

[99] Ulf Stridbeck, Domarrollen. Sveriges Domareförbund Årstryck, Nr 1 1991, s. 8 ff.

[100] Bengt Hjern, En ung man på ting 1944–1946, SvJT 1982, s. 635 ff.

[101] Vad kunna domare och advokater kräva av varandra enligt den nya rättegångsordningen? SvJT 1948, s. 41 ff.

[102] Tinget på Örbyhus. – Lars-Olof Ekeberg, Sitta ting, Svenska Turistföreningens Årsbok 1962, s. 132.

[103] Holger Elliot, Ur en domares liv, Stockholm 1958, s. 209.

[104] Bengt Lassen, Domstolsdräkter?, SvJT 1947, s. 674, Se även SvJT 1948, s. 54 ff.

[105] Sture Lindgren, Historik. I: Katrineholms tingshus 50 år 1939–1989 [stencil], s. 11.

[106] SvJT 1948, s. 57.

[107] Knut Rodhe, Domsagonotariernas arbetsförhållanden, SvJT 1943, s. 640 ff, och s. 849 ff.

[108] Gabriel Thulin, Minnen och hågkomster, Stockholm 1945, s. 57.

[109] Torsten Nothin, Regeringsmakt och rättssäkerhet, Stockholm 1953, s. 99 ff. (Regeringen och rättsväsendet).

[110] T.ex. Carl Persson, Utan omsvep, , Stockholm 1991, s. 31 ff.

[111] Carl Persson, Utan omsvep, Stockholm 1991, s.34.

[112] P.M. avgivet av 1951 års rättegångskommitté 28.10.1955. [Stencil].

[113] Domstolskommittén, Ny domkretsindelning för underrätterna, SOU 1967:4.

[114] Erkki Havansi, Finlands domstolar inför omvälvning, SvJT 1973, s. 63 ff.

[115] Curt Olsson, Två årtionden i HD. Hågkomster, TJFF 1993, s. 209 ff.

[116] E.Havansi, a.a., SvJT 1973, s. 63 ff.

[117] Lennart Geijer, tal i Lund 22.2.1973.

[118] Trelleborgs tingsrätt dom 28.2.1975, DB 92.

[119] Hovrättens över Skåne och Blekinge dom 21.4.1975, DB 4107.

[120] Roland Huntford, The new Totalitarians, Paper back 1975.

[121] Domstolarnas roll i samhället. Seminarium anordnat av Rättsfonden 27–28.10.1972, Borås 1974.

[122] Stig Strömholm, Juristroll och samhällsutveckling, SvJT 1982, s. 11.

[123] Framför allt: Gustaf Petrén, Domstolarna enligt 1974 års regeringsform, SvJT 1975, s. 1 ff.

[124] Gustaf Petrén, Domstolarna enligt 1974 års regeringsform, SvJT 1975, s. 1 ff.

[125] Ds Ju 1972:1, Prop. 1973:30, SFS 1973:240.

[126] TF 7:4, 6 mom. – SFS 1976:955. – Åtal i brott jämlikt denna § skulle fortsättningsvis kräva regeringens medgivande. SFS 1977:1016.

[127] Lennart Geijer, Domar- eller regeringsmakt? Vem skall svara för rättsbildningen?, Juristnytt/Samhällsvetaren, 17/70, s. 644 – Jfr motsvarande hos R.Huntford, a.a., s. 123.

[128] Lennart Geijer, tal i Lund 22.2.1973.

[129] Carl-Gustaf Grotander, Underrättsdomarens yrkesroll. I: Anders Agell (red.), Rättsutvecklingen och de juridiska yrkesrollerna, Symposia Universitatis Upsaliensis Annum Quingentesimum Celebrantis. 5. Uppsala 1977, s. 69 ff.

[130] Havansi, SvJT 1973, s. 63 ff.

[131] Karl-Göran Algotsson, Lagrådet, rättsstaten och demokratin under 1900-talet, Stockholm 1993, s.50 ff.

[132] Kritiken framfördes av JK. – Prop 1971:14, s. 50.

[133] Göran Inger, a.a., s. 202.

[134] SOU 1974:96, En öppnare domarbana.

[135] Stig Strömholm, Juristroll och samhällsutveckling, SvJT 1982, s. 11.

[136] "Arbetarrörelsens efterkrigsprogram skall ligga till grund för hela vårt fortsatta samhällsbygge." – SvD (B) 1944, nr 241, s. 4 (SAOB)

[137] Svante Nordin, a.a., s. 41 ff.

[138] Svante Nordin, a.a., s. 44 f.

[139] Pappersindustriarbetareförbundets kongresshandlingar 1974, s. 187 ff.

[140] Folke Schmidt, Bundna och öppna argument i rättsvetenskapen. – I: Festskrift till Per Olof Ekelöf, Sthlm 1972, s. 573.

[141] Lennart Geijer, tal i Lund 22.2.1973.

[142] Göran Inger, a.a., s. 202.

[143] DsJu 1989:2, s. 32.

[144] SOU 1971:41, s. 29 ff.

[145] Hovrätten över Skåne och Blekinge, remissyttrande 10.9.1971, s. 9.

[146] Mats Börjesson, Domstolsverket, domstolarna och de allmänna advokatbyråerna, SvJT 1978, s. 407 ff.

[147] Björn Kjellin och Johan Björling var två av de mest aggressiva motståndarna.

[148] Rättscentrum. Statlig förvaltningsbyggnad i Luleå. En information från byggnadsstyrelsen 1977-12-31.

[149] Karl-Göran Algotsson, a.a., s. 64.

[150] Domstolarna i framtiden – en idéskiss, DsJu 1989:2.

[151] Jfr senast: Europagemenskap och rättsvetenskap, Utredning utförd av de juridiska fakulteterna på uppdrag av regeringen, Uppsala 1992, s. 37 ff.

[152] Stig Strömholm & Svante Nycander, Makten över rätten. Fjorton brev om juridik och politik, Stockholm 1991.

[153] Fri- och rättighetskommitténs betänkande, SOU 1993:40.

[154] Karl-Gunnar Ekeberg, Domstolarnas och domarnas självständighet. 33. Nordiske Juristmøde, København, 18–20. august 1993, s. 4.

[155] Ekeberg, a.a., s. 8 f.

[156] Ekeberg i plenardebatten den 20.8.1993 vid Nordiska juristmötet den 20.8.1993.

[157] Björn Elmbrant, Palme, Boråas 1989, s. 282 ff.

[158] Tage Erlander, 1949–1954, Borås 1983, s. 227.

[159] Tage Erlander, 1949–1954, Borås 1983, s. 228.

[160] Olof Palmes formulering enligt Mats Gellerfeldt i SvD.

[161] Torkel Opsahl & Erik Fribergh, Sverige fällt av Europadomstolen, SvJT 1983, s. 401 ff.

[162]Mauro Cappelletti, The judicial process in comparative perspective, Oxford 1989, Hjalte Rasmussen, On Law and Policy in the European Court of Justice, København 1986.

[163] Håkan Strömberg, Normprövning i nyare rättspraxis, Förvaltningsrättslig tidskrift 1988, s. 121 ff. – Fri- och rättighetskommitténs betänkande, SOU 1993:40.

[164] Domarbanan. Utbildning och meritvärdering, SOU 1988:53.

[165] Hans Hattenhauer, Wandlungen des Richterleitbildes im 19. und 20. Jahrhundert. I: R.Dreier & W.Sellert (utg.), Recht und Justiz im «Dritten Reich», s. 9 ff.

[166] Regina Ogorek. Richterkönig oder Subsumtionsapparat? Zur Justiztheorie im 19. Jahrhundert, Frankfurt/M. 1986.

[167] Kjell Å Modéer, Jherings Rechtsdenken als Herausforderung für die skandinavische Jurisprudenz. Rättshistoriska studier, Bd 19, Lund 1993, s. 91 ff.

[168] Rudolph von Jhering, Der Zweck im Recht, Bd 1, 5 uppl., 1916, s.320 f.

[169] Kjell Å Modéer, Godtycklighet inom rättsstatens ramar. Om lagstiftning och rättskipning vid sekelskiftet. Skrifter tillägnade Gustaf Petrén, Stockholm 1984, s. 97 ff.

[170] Hattenhauer, Wandlungen..., s. 13.

[171] Norbert Hempel, Richterleitbilder in der Weimarer Republik, s. 106 ff.

[172] Hattenhauer, Wandlungen..., s. 21 f.

[173] Lothar Gruchmann, Die «rechtsprechende Gewalt» im nationalsozialistischen Herrschaftssystem. – I: Wolfgang Benz m.fl, Der Nationalsozialismus. Studien zur Ideologie und Herrschaft, Frankfurt/M. 1993, s. 96.

[174] Kjell Å Modéer, Det tredje riket i rättshistorien. [Manuskript, publiceras i SvJT hösten 1994].

[175] Berndt Rüthers. Entartete Recht. Rechtslehren und Kronjuristen im Dritten Reich, s. 223.

[176] Ex.vis IHEJ:s seminarieserie 1994 om europeisk rättskultur.

1994-01-12

Informationssektionen
Janita Frödén

Undersökningar om allmänhetens förtroende för domstolarna

1985 gjordes en s.k. OMNIBUS-undersökning av Statistiska Centralbyrån (SCB) på uppdrag av bl.a. Domstolsverket, *bilaga 1*.

I februari 1993 gjordes en SKOP-undersökning om förtroendet för domstolarna, *bilaga 2*, och nyligen har en TEMO-undersökning gjorts på uppdrag av Nyhetsbyrån FLT, *bilaga 3*, som behandlar frågor om tilltron till domstolsväsendet och brottslighet.

Vid en jämförelse mellan dessa tre undersökningar kan följande skillnader över tiden noteras:

I 1985 års OMNIBUS-undersökning svarade ca 67 % av befolkningen att man hade stort eller ganska stort förtroende för domstolarna. Några större skillnader vad gäller män och kvinnor fanns inte, däremot hade man en mer negativ inställning på landsbygden än i storstäderna och åldersgrupperna 16-24 år och 65-74 år var mer negativa än övriga åldersgrupper. I SKOP-undersökningen framkom att 49 % av befolkningen hade litet förtroende för rättsväsendet. 18 % hade mycket litet förtroende för rättsväsendet. Endast 4 % sade sig ha mycket stort förtroende och 26 % ganska stort förtroende för rättsväsendet. Vad gäller skillnaderna mellan mäns och kvinnors uppfattningar finns inga större skillnader, dock har män i något högre grad varken stort eller litet förtroende. De med lägre utbildning är mer negativa än de som har en längre utbildning och vad gäller bostadsortens storlek är befolkningen på mindre orter mer negativ än befolkningen på större orter. TEMO:s undersökning i november 1993 visar att 54 % av befolkningen har ett mycket stort eller stort förtroende för domstolarna. Inte heller här finns några större skillnader mellan män och kvinnor. Liksom i 1985 års undersökning och i SKOP-undersökningen kan dock noteras att tilltron till domstolarna är större i storstäderna än på landsbygden.

Ca 80 % av de svarande i 1985 års undersökning grundade sin uppfattning om domstolarna på massmediauppgifter. Kvinnor var mer massmediainriktade än män och denna påverkan var starkast i åldersgruppen 55-64 år (85 %).

På frågan om domstolarna dömer alla lika oavsett utbildning, yrke osv. var fler negativa än positiva och männen var mer kritiska än kvinnorna i 1985 års undersökning. Även på denna fråga var åldersgrupperna 16-24 år och 65-74 år mer negativa än andra åldersgrupper.

59 % av de tillfrågade i 1985 års undersökning tyckte att medverkan av nämndemän i dömandet har stor eller ganska stor betydelse och här framkom tydligt att åldersgruppen 16-24 år tyckte att nämndemännen är betydelsefulla (61 %).

På frågan om vilka man skulle vilja bli dömd av om man hamnade i domstol svarade 1985 51 % av både yrkesdomare och nämndemän men hela 30 % svarade "vet inte".

Av de svarande i 1985 års undersökning hade 70% aldrig varit i kontakt med en domstol och av de 30 % som hade varit i kontakt med domstolarna hade den övervägande delen kommit i kontakt med allmän domstol (23,6 %). De flesta av dessa var nöjda med bemötandet hos domstolen (88 %).

På frågan om vilken myndighet som beslutar om att ta ifrån en person hans/hennes körkort var det endast 13 % som visste svaret, 31 % hade ingen aning och de övriga gissade på polis, tingsrätt och länsstyrelse.

75 % av de tillfrågade1985 tyckte att det är viktigt att domstolarna informerar om sin verksamhet. Att domen är korrekt och att domstolen uttrycker sig enkelt tyckte de flesta tillfrågade var mycket viktigt. Av tio uppräknade yrkesgrupper som de tillfrågade skulle bedöma status och anseende på fanns rådman, lagman och hovrättsråd med som representanter för domstolsväsendet. Rådman kom på plats 6 och lagman på plats 9. Högst placerade sig läkare och därefter kom hovrättsråd.

I SKOP-undersökningen framkommer att 56 % av de tillfrågade anser att domstolarna alltför ofta frikänner personer som åtalats för allvarliga brott.

STATISTIK BETRÄFFANDE DEN SVENSKA DOMARKÅREN

(Domarutredningens önskemål om statistik m.m., p. 1)

Domstolsverket (DV) kan tillmötesgå Domarutredningens önskemål om statistik beträffande den svenska domarkåren fördelad på olika domstolstyper och indelad på olika tjänstebenämningar och kön såvitt gäller förhållandena den 30 juni 1993. Åldersstrukturen redovisas för *samtliga* domare fördelad endast på kön samt på Allmänna domstolar och Allmänna förvaltningsdomstolar.

För jämförelse redovisas även statistik avseende förhållandena den 30 juni 1987 och den 30 juni 1990. Denna statistik är dock inte fördelad på olika domstolstyper och inte heller så detaljerad som 1993 års statistik.

Samtliga domstolar och nämnder

Tjänstebenämning	1987-06-30				1990-06-30			
	Kv.	Män	Tot.	Kv/M%	Kv.	Män	Tot.	Kv/M%
Ordinarie domare	111	811	922	12/88				
Ordinarie domare (råd)					80	513	593	13/87
Justitieråd					4	22	26	15/85
Lagman, hovrätt					4	30	34	12/88
V.ordf., hovrätt					4	30	34	12/88
Lagman, tingsrätt					5	92	97	5/95
Chefsrådm., tr					7	35	42	17/83
Bostadsdomare					1	4	5	20/80
Hyresråd, chef					1	11	12	8/92
Regeringsråd					3	18	21	14/86
Försäkringsdomare					4	8	12	33/67
Lagman, kammarrätt					4	18	22	18/82
V.ordf., kammarrätt					6	17	23	26/74
Lagman, länsrätt					1	23	24	4/96
Chefsrådman, lr					2	5	7	29/71
S:a ord. domare	111	811	922	12/88	126	826	952	13/87
Assessorer	57	129	186	31/69	85	118	203	42/58
Fiskaler o. asp.	204	269	473	43/57	230	202	432	53/47
S:a icke ord. dom.	261	398	659	40/60	315	320	635	50/50
Notarier	350	452	802	44/56	425	398	823	52/48

Förvaltningsdomstolar jämte Försäkringsöverdomstolen

Tjänstebenämning	1993-06-30			
	Kv.	Män	Tot.	M/Kv%
Regeringsråd	2 1)	17	19	11/89
Försäkringsdomare	3	6	9	33/67
Lagman, kammarrätt	5	22	27	19/81
V.ordf., kammarrätt	7	23	30	23/77
Lagman, länsrätt	1	23	24	4/96
Chefsrådm., lr	3	9	12	25/75
Kammarrättsråd	18	61	79	23/77
Rådman, lr	20	86	106	19/81
S:a ord. domare	59	247	306	19/81
Assessorer	73	75	148	49/51
Regeringsrättssekr.	22	17	39	56/44
Föredr. FÖD	10	7	17	59/41
Fiskaler	53	40	93	57/43
Fiskalsasp.	27	26	53	51/49
S:a icke ord. dom.	185	165	350	53/47
Notarier	108	80	188	57/43

1) Häri ingår ålderspensionärerna Reidunn Lauvén

Åldersstruktur

Åldersstrukturen (den 30 juni 1993) på domare vid de allmänna förvaltningsdomstolarna framgår av nedanstående stapeldiagram. Medelåldern för kvinnliga domare var 40 år och för män 47 år. Totalt var medelåldern 44 år. Redovisningen omfattar såväl ordinarie som icke ordinarie domare. Under de närmaste fem åren blir ca 9 % (59 st) av domarna 65 år.

Domare - fördelning uttryckt i %

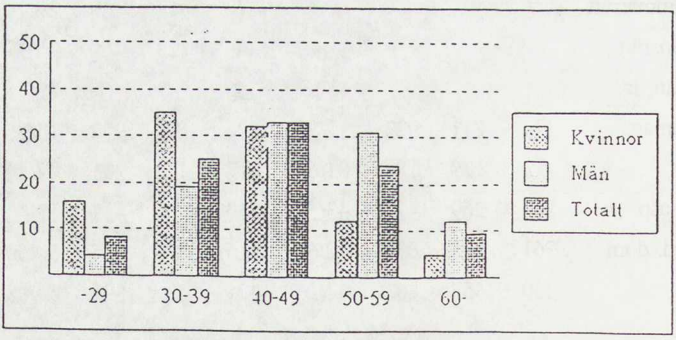

Allmänna domstolar jämte Bostadsdomstolen och hyresnämnder

Tjänstebenämning	1993-06-30			
	Kv.	Män	Tot.	Kv/M%
Justitieråd	3	19	22	14/86
Lagman, hovrätt	6	25	31	19/81
V.ordf., hovrätt	6	28	34	18/82
Lagman, tingsrätt	4	93	97	4/96
Chefsrådm., tr	9	32	41	22/78
Bostadsdomare	1	4	5	20/80
Hyresråd, chef	2	10	12	17/83
Hovrättsråd	22	64	86	26/74
Rådman	58	293	351	17/83
Hyresråd	-	17	17	0/100
S:a ord. domare	111	585	696	16/84
Assessorer	90	81	171	53/47
Revisionssekr.	13	24	37	35/65
Sekr. Bost.domstolen	8	-	8	100/0
Fiskaler	113	65	178	63/37
Fiskalsasp.	39	45	84	46/54
S:a icke ord.dom.	263	215	478	55/45
Notarier	307	323	630	49/51

Åldersstruktur

Åldersstrukturen (den 30 juni 1993) på domare vid de allmänna domstolarna framgår av nedanstående stapeldiagram. Medelåldern för kvinnliga domare var 38 år och för män 48 år. Totalt var medelåldern 45 år. Redovisningen omfattar såväl ordinarie som icke ordinarie domare. Under de närmaste fem åren blir ca 12 % (145 st) av domarna 65 år.

Domare - fördelning uttryckt i %

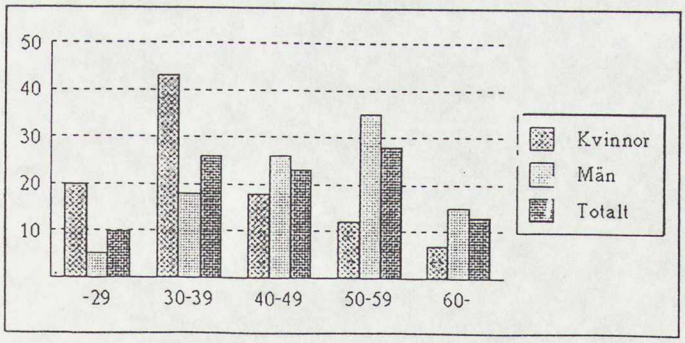

Domarnas arbetsuppgifter — en sammanställning avseende förhållandena under år 1993

Av tillgänglig statistik för år 1993 framgår att förhandlingstiden i tingsrätt och länsrätt var 216 respektive 33 timmar per domare och år. För ledamot i hovrätt var motsvarande tid 303 timmar. Ledamot i kammarrätt har endast ett fåtal förhandlingstimmar. Som förhandlingstid redovisas därvid endast den tid då rätten och parterna sammanträder för huvudförhandling och förberedelser i tvistemål eller häktningsförhandlingar.

Övrig tid åtgår till

- förberedelsearbete
- studier av litteratur, diskussion med kollegor, telefonsamtal
- överläggning i samband med huvudförhandling
- skrivning av dom, justering av protokoll, samarbete med protokollförare
- övriga sammanträden

Av tingsrättsdomarnas arbetstid åtgår i genomsnitt ca 4 % för handläggning av konkursärenden, ca 2 % för bouppteckningar och förmynderskap samt drygt 2 % för inskrivningsmyndigheternas verksamhet.

Lagmän i tingsrätter och länsrätter avdelar i genomsnitt ca 30 % av sin arbetstid för administrativa uppgifter. De administrativa uppgifternas omfattning varierar med domstolens storlek.

De senaste årens förändringar av domstolarnas organisation, målsammansättning och andra förutsättningar för verksamheten har medfört att antalet utbildningsdagar för domarna har ökat väsentligt. Nya måltyper, europasamarbetet m.m. medför även i framtiden ett betydande behov av vidareutbildning av domarna.

Domarnas arbetsuppgifter förändras fortlöpande dels genom en ökad delegering av arbetsuppgifter från domare till övriga personalkategorier, dels genom datateknikens successiva införande.

Statistik beträffande mål- och äredenavverkningen i första och andra instans samt överklagandefrekvensen från första instans

VERKSAMHETSSTATISTIK FÖR TINGSRÄTTERNA

Inkomna, avgjorda och balanserade tvistemål, brottmål och fastighetsdomstolsmål under budgetåren 1989/90—1992/93

Inkomna	1989/90	1990/91	1991/92	1992/93
Tvistemål totalt	67 414	77 500	84 777	96 299
Tvistemål exkl. gem. ans.	48 475	57 488	63 596	74 649
Brottmål totalt	71 969	75 458	78 282	79 420
Brottmål exkl. not.mål	62 574	66 401	67 382	68 575
Summa tvistemål och brottmål	139 383	152 958	163 059	175 719
Fastighetsdomstolsmål	6 916	4 605	1 645	2 208

Avgjorda	1989/90	1990/91	1991/92	1992/93
Tvistemål totalt	65 364	71 638	83 216	89 070
Tvistemål exkl. gem. ans.	47 011	52 655	62 537	67 904
Brottmål totalt	72 115	74 069	77 443	79 681
Brottmål exkl. not.mål	62 086	64 975	67 031	68 578
Summa tvistemål och brottmål	137 479	145 707	160 659	168 751
Fastighetsdomstolsmål	8 048	6 681	2 026	1 809

Balanserade vid utgången av budgetåret	1989/90	1990/91	1991/92	1992/93
Tvistemål totalt	38 122	43 984	45 545	52 620
Tvistemål exkl. gem. ans.	27 740	32 573	33 632	40 262
Brottmål totalt	22 926	24 315	25 154	24 780
Brottmål exkl. not.-mål	19 229	20 655	21 006	20 922
Summa tvistemål och brottmål	61 048	68 299	70 699	77 400
Fastighetsdomstolsmål	4 218	2 142	1 761	2 136

Från och med 1991-01-01 handläggs mål om hyra och bostadsrätt inte vid fastighetsdomstolarna utan vid samtliga tingsrätter. SFS 1990:1127-1135.

Med "gem. ans." avses gemensam ansökan om äktenskapsskillnad.

MÅL ÖVERKLAGADE FRÅN TINGSRÄTT TILL HOVRÄTT

	1989/90	1990/91	1991/92	1992/93
Tingsrätt: avgjorda tvistemål exkl. gem. ans., brottmål och fastighetsdom stolsmål	127 174	133 405	142 006	149 394
Hovrätt: inkomna tvistemål, brottmål och övriga mål som fullföljts från tingsrätt	15 787	16 359	18 112	20 455
Överklagandefrekvens i %	12,4	12,3	12,8	13,7

VERKSAMHETSSTATISTIK FÖR HOVRÄTTERNA

Övriga faktorer som anger arbetsbelastningen under budgetåren 1989/90—1992/93

Avgjorda tvistemål	1989/90		1990/91		1991/92		1992/93	
Totalt avgjorda	3 117		3 667		3 617		4 014	
Ej prövade i sak(%)	784	25	964	26	852	24	1 097	27
Ändring(%)	843	27	948	26	987	27	966	24
Tolk(%)	68	2,1	58	1,5	81	2,2	65	1,6
Vid huvudförhandling(%)	869	28	882	24	948	26	930	23
Genomsnittl. förh.tid i mål som avgjorts efter förhandling (tim/mål)	3,7		3,5		3,8		3,	

Avgjorda brottmål	1989/90		1990/91		1991/92		1992/93	
Totalt avgjorda	7 470		7 947		8 018		9 387	
Ej pröva-de i sak(%)	946	13	999	13	1 004	13	1 162	12
Änd-ring(%)	2 475	33	2 817	35	2 720	34	3 205	34
Tolk(%)	603	8,0	615	7,7	644	8,0	860	9,1
Vid huvud-förhand-ling(%)	5 458	73	5 826	73	5 935	74	6 930	74
Genom-snittl. förh.tid i mål som avgjorts efter för-handling (tim/mål)	2,4		2,5		2,4		2,4	

Inkomna tvistemål	1989/90		1990/91		1991/92		1992/93	
FT-mål (%)	501	15	549	16	642	16	703	16
Annat tvistemål (%)	2 814	85	2 920	84	3 266	84	3 662	84
Totalt	3 315		3 469		3 908		4 365	

VERKSAMHETSSTATISTIK FÖR LÄNSRÄTTERNA

Inkomna, avgjorda och balanserade mål under budgetåren 1989/90—1992/93

Inkomna	1989/90	1990/91	1991/92	1992/93
Fastighetstaxeringsmål	1 189	20 594	2 970	10 223
Skattemål	67 288	67 372	27 743	17 749
Körkortsmål	48 857	45 950	43 823	39 134
Socialförsäkringsmål	-	-	12 728	16 243
Psykiatrimål	-	-	6 381	11 427
Mål enl. socialtjänstlagen	8 309	10 943	15 364	27 092
LVU-, LVM- och FB21-mål[1]	4 236	4 342	4 345	4 432
Övriga mål	950	1 437	1 344	1 820
Samtliga mål	130 829	150 638	114 698	128 120

[1] FB21-mål: verkställighetsmål enligt 21 kap. föräldrabalken.

Avgjorda	1989/90	1990/91	1991/92	1992/93
Fastighetstaxeringsmål	2 204	2 712	10 318	10 972
Skattemål	75 323	70 266	66 995	43 008
Körkortsmål	46 722	46 227	44 720	41 203
Socialförsäkringsmål	-	-	3 824	10 388
Psykiatrimål	-	-	6 050	11 377
Mål enl. socialtjänstlagen	8 026	9 944	13 756	25 068
LVU-, LVM- och FB21-mål[1]	4 190	4 113	4 286	4 351
Övriga mål	820	1 408	1 410	1 492
Samtliga mål	137 285	134 670	151 359	147 859

[1] FB21-mål: verkställighetsmål enligt 21 kap. föräldrabalken.

Balanserade vid utgången av budgetåret	1989/90	1990/91	1991/92	1992/93
Fastighetstaxeringsmål	4 135	22 287	14 967	14 175
Skattemål	118 016	115 664	76 466	50 735
Körkortsmål	18 363	18 254	16 871	14 275
Socialförsäkringsmål	-	-	8 977	14 829
Psykiatrimål	-	-	339	290
Mål enl. socialtjänstlagen	1 725	2 705	4 193	6 161
LVU-, LVM- och FB21-mål[1]	567	776	729	756
Övriga mål	341	598	534	755
Samtliga mål	143 147	160 284	123 076	101 976

[1] FB21-mål: verkställighetsmål enligt 21 kap. föräldrabalken.

MÅL ÖVERKLAGADE FRÅN LÄNSRÄTT TILL KAMMARRÄTT

	1989/90	1990/91	1991/92	1992/93
Länsrätt: avgjorda mål	137 285	134 670	151 359	147 859
Kammarrätt: inkomna mål som fullföljts från länsrätt	16 667	16 669	19 692	24 689
Överklagandefrekvens i %	12,1	12,4	13,0	16,7

De två domstolsorganisationerna och lagfaren personal i domstolarna

De allmänna domstolarna

Högsta domstolen
Justitieråd
Revisionssekreterare

Hovrätterna (6)
President
Hovrättslagmän
Hovrättsråd
Hovrättsassessorer
Hovrättsfiskaler
Hovrättsfiskalsaspiranter

Tingsrätterna (97)
Lagman
Chefsrådmän
Rådmän
Hovrättsassessorer
Tingsfiskaler
Notarier

De allmänna förvaltningsdomstlarna

Regeringsrätten
Regeringsråd
Regeringsrättssekreterare

Kammarrätterna (4)
President
Kammarrättslagmän
Kammarrättsråd
Kammarrättsassessorer
Kammarrättsfiskaler
Kammarrättsaspiranter

Länsrätterna (24)
Lagman
Chefsrådmän
Rådmän
(Länsrättsassessorer)
Kammarrättsassessorer
Länsrättsfiskaler
Notarier

Litteratur

I denna förteckning redovisas inte offentligt tryck, utan ett urval av det material som varit tillgängligt för oss.

Abraham, Henry J., The Judicial Process: an introductory analysis of the courts of the United States, England and France, 4th edition 1980

Affärsvärlden nr 7 1994 ''Domstolarna är för dåliga på företagstvister''

Allgårdh, Olof, Jacobsson, Johan och *Norberg, Sven*, EG och EG-rätten, Stockholm 1993

Anderson, Stanley, ''Judicial Accountability: Scandinavia, California & the U.S.A.'', The American Journal of Comparative Law 1980:3 s. 393 ff

Anderson, Stanley, ''Judging Judges: The Special Court of Complaints in Denmark (Den særlige Klageret)'', Statsvetenskaplig Tidskrift 1980 s. 89 ff

Anners, Erik, Den europeiska rättens historia 2, Stockholm 1990

Aspegren, Lennart, ''Förbjudna ''extraknäck'' En översikt över statliga bisysslereglerr i lag och avtal, Förvaltningsrättslig Tidskrift, 1980 s. 139 ff

Aspegren, Lennart, Lagen om offentlig anställning, Stockholm 1976

Axberger, Hans Gunnar, ''Lekmannainflytandet i domstolarna'', Advokaten 1993 s. 212 ff

Beckman mfl., Kommentar till brottsbalken II, 6 uppl. Stockholm 1990

Broomé, Bo, ''Domstolarnas oberoende hotat'', Sydsvenska dagbladet, hösten 1991

Brown, Neville L., The Court of Justice of the European Community, 3 uppl. London 1989

Cameron, Iain och Kirilova Eriksson, Maja, An Introduction to the European Convention on Human Rights, Uppsala 1993

Cappelletti, Mauro, The Judicial Process in Comparative Perspective, Oxford 1989

Carrick, Jan, ''Om allmän domstols sammansättning vid huvudförhandling i dispositiva tvistemål'', Tidskrift för Sveriges Domareförbund nr 3, 1992

Cudhay, R.D., ''The Independence of the Judiciary'', Revue Internationale de Droit Pénal, 63e anné — nouvelle série, 3e et 4e trimestres 1992, s. 899 ff

Dadamo, Christian och Farrann, Susan, The French Legal System, London 1993

Danelius, Hans, Mänskliga rättigheter, 5 uppl. Stockholm 1993

van Dijk, P. och van Hoof G.J., Theory and Practice of the European Court on Human Rights, 2 uppl. Nederländerna 1990

Dine, Janet, Douglas-Scott, Sionaidh och Persuad, Ingrid, Procedure and the European Court, London 1991

Ekelöf, Per Olof och Boman, Robert, Rättegång I, 7 uppl. Stockholm 1990

Ekström, Allan, ''Avskaffa Statens ansvarsnämnd'', Medborgarrätt nr 6, 1992 s. 5 ff

Ekström, Allan, ''Får en domare trotsa lagen'', Ordfront Magasin nr 7 1993

Ekström, Allan, ''Varför nämndemän?'' Nämndemannen nr 3, 1989

Ekström, Allan, ''Utnämning av domare'', Medborgarrätt Temanummer 2/92, s. 16 f

Ekström, Anna, Skiljande från statlig tjänst, Stockholm 1989

Europagemenskap och rättsvetenskap. Utredning utförd av de juridiska fakulteterna på uppdrag av regeringen, Uppsala 1992

Fahlbeck, Pontus, Regeringsformen i historisk belysning, Stockholm, 1910

Faseth, Erwin och Markel, Ernst, Richterdienstgesetz, Wien 1991

Fitger, Peter, ''Om fördelningen av mål i en tingsrätt'' i Process och Exekution, Vänbok till Robert Boman, Uppsala, 1990

Fokkema, D.C., Chorus, J.M.J., Hondius, E.H. och Lisser, E.Ch., ed., Introduction to Dutch Law for foreing lawyers, 1978

Forsyth, Frederick, ''The decline of the Law'', Europa Times Mars 1994

Gregow, Torkel, ''Önskvärt med fler underrättsdomare i HD'', Svenska dagbladet den 30 april 1993

Haupt, Dirk Roland, Om nämndemannainstitutionen i Tyskland (stencil)

Holmberg, Erik, ''Domstolsorganisationen och domarrollen — några synpunkter, SvJT 1992 s. 771 ff

Holmberg, Erik, ''Några ord om domarnas roll i vårt politiska system'', Rättspolitiska studier, En vänbok till Björn Kjellin, Malmö 1977

Holmberg, Erik, ''Regeringsformen och rättskipningen post sed non propter — ''efter'', inte ''på grund av''?'', Förvaltningsrättslig Tidskrift 1992 s. 75 ff

Holmberg, Erik och Stjernqvist, Nils, Grundlagarna, Stockholm 1980

Inger, Göran, ''Den svenska nämndens domsmakt — En skiss av utvecklingen alltifrån 1734 års lag'' i Process och Exekution, Vänbok till Robert Boman, 1990

Jacobsson, Ulla, ''Nämndemannens domarroll'' i Festskrift till Per Olof Bolding, Stockholm 1992

Det Kgl. Justis- og Politidepartement, Domstolen og rettspleien i Norge, 2 utgåvan Oslo 1980

Lindblom, Per Henrik, ''Allmän domstol som alternativt tvistlösningsorgan'' i Festskrift till Per Olof Bolding, Stockholm 1992

Lindblom, Per Henrik, ''En lektion i mörkerseende'', SvJT 1990 s. 566 ff

Lindblom, Per Henrik, ''Finprocesser, barfotaprocesser och grupptalan'' i Allmänna reklamationsnämndens årsbok 1992/93, Göteborg 1993

Lysén, Göran, Europas grundlag, Uppsala 1992

Lord Mackay of Clashfern, ''The Administration of Justice — The Judges'', Hamlyn Lectures 1993, stencil

Meador, Daniel John, American Courts, St. Paul, Minn, 1991

Merrills, J.G., The Development of International Law by the European Court on Human Rights, Manchester 1988

Modéer, Kjell Å., ''En god domare är bättre än en god lag. Om juridiska yrkesroller i ett historiskt perspektiv'', SvJT 1987 s. 248 ff

Montesquieu, Charles Louis de Secondat, Baron de La Brède et de Montesquieu, Om lagarnas anda, utgåva utgiven i Stockholm 1990

Montesquieu, The Spirit of the Laws, utgåva utgiven i New York 1966

Nicholson, R D, The Judicial Branch of Government, An outline of practical techniques for securing judicial independence, stencil, Perth 1992

Nämndemannen nummer 1 — 3 1993

Odersky, Walter, ''The Structure and Independence of the Judiciary in Germany'', Revue Internationale de Droit Pénal, 63e anné — nouvelle série, 3e et 4e trimestres 1992, s. 887 ff

Petrén, Gustaf, ''Domarnas ställning enligt 1974 års regeringsform'', SvJT 1975 s. 1 ff

Petrén, Gustaf, ''The Independence of the Judiciary'', Tidskrift utgiven av Juridiska föreningen i Finland, 1981 s. 95 ff

Petrén, Gustaf och *Ragnemalm, Hans*, Sveriges grundlagar och tillhörande författningar, Stockholm 1980

Ragnemalm, Hans, Justitieombudsmannen och regeringsrätten i Festskrift för Suviranta, 1993

The Royal Commission on Criminal Justice Report, London 1993

Rundgren, Claes G, ''Låt domarna rotera på chefstjänsterna'', JUSEK nr 9, 1985

Rune, Christer, ''Kanske har vi svenskar något att lära av grannarna'', Advokaten 1993, s. 256 ff

Rune, Christer, ''Svenska domstolar i brytningstid — Synpunkter aktualiserade av två offentliga reformförslag'', SvJT 1992, s. 674 ff

Rune, Christer, ''Svensk rättskipning i ny eller nedan? Radikal förnyelse behövs!'', Juridisk Tidskrift 1990 - 91 nr. 3 s. 538 ff

Rune, Christer, ''Vägen till höga domarämbeten bör ej gå genom den politiska maktens boningar!'', Svea hovrätt 375 år i Advokaten 1989, s. 134 ff

Ryberg, Lotti, Domarkarriären, Stockholm 1988

Rättsfonden, Domstolarnas roll i samhället, Stockholm 1972

Rättsfonden, Domstolarna och rättssäkerheten, Lund 1982

Rättsfonden, Domstolarna och rättsutvecklingen, Stockholm 1989

Lord Scarman, Leslie (Baron), Why Britain needs a Written Constitution, The Fourth Sovereignty Lecture, London 1992

Sjögren, Wilhelm, ''Domaremakt och rättsutveckling'', Tidsskrift for Retsvidenskap 1916 s. 325 ff

Spehar, Herbert, RDG Richterdienstgesetz, Staatsanwaltsschaftsgesetz, Rechtspraktikantengesetz, Berufsprüfungs-Anrechningsgesetz, Wien 1989

Der Spiegel, ''Am Rande des Infarkts'', nr 38 1993

Stjernberg, Nils, ''Om förutsättningarna för lagarnes upprätthållande'', Nordisk Juriststämma, 1926

Strömholm, Stig, ''Juristroll och samhällsutveckling'', SvJT 1982 s. 1 ff

Tiby, Eva, Domarjäv, Stockholm 1993

Vincent, Jean, Guinchard, Serge, Montaigner, Gabriel och *Varinard, André*, La justice et ses institutions, 3 uppl. Paris 1991

Wennergren, Bertil, I statens tjänst, 5 uppl. Stockholm 1990

Wentz, Nils O., ''Erfarenheter från tjänsteförslagsnämnden efter 1990 års reform, SvJT 1991 s. 792 ff

Wentz, Nils Olof, ''Från tjänsteförslagsnämndens verksamhet — erfarenheter och synpunkter'', SvJT 1983 s. 31 ff

Wentz, Nils Olof, ''Några utvecklingstendenser inom domstolsväsendet'' i Rättspolitiska studier — en vänbok till Björn Kjellin, Malmö 1977

Statens offentliga utredningar 1994

Kronologisk förteckning

1. Ändrad ansvarsfördelning för den statliga statistiken. Fi.
2. Kommunerna, Landstingen och Europa + Bilagedel. C.
3. Mäns föreställningar om kvinnor och chefskap. S.
4. Vapenlagen och EG. Ju.
5. Kriminalvård och psykiatri. Ju.
6. Sverige och Europa. En samhällsekonomisk konsekvensanalys. Fi.
7. EU, EES och miljön. M.
8. Historiskt vägval – Följderna för Sverige i utrikes- och säkerhetspolitiskt hänseende av att bli, respektive inte bli medlem i Europeiska unionen. UD.
9. Förnyelse och kontinuitet – om konst och kultur i framtiden. Ku.
10. Anslutning till EU – Förslag till övergripande lagstiftning. UD.
11. Om kriget kommit... Förberedelser för mottagande av militärt bistånd 1949-1969 + Bilagedel. SB.
12. Suveränitet och demokrati + bilagedel med expertuppsatser. UD.
13. JIK-metoden, m.m. Fi.
14. Konsumentpolitik i en ny tid. C.
15. På väg. K.
16. Skoterkörning på jordbruks- och skogsmark. Kartläggning och åtgärdsförslag. M.
17. Års- och koncernredovisning enligt EG-direktiv. Del I och II. Ju.
18. Kvalitet i kommunal verksamhet – nationell uppföljning och utvärdering. C.
19. Rena roller i biståndet – styrning och arbetsfördelning i en effektiv biståndsförvaltning. UD.
20. Reformerat pensionssystem. S.
21. Reformerat pensionssystem. Bilaga A. Kostnader och individeffekter. S.
22. Reformerat pensionssystem. Bilaga B. Kvinnors ATP och avtalspensioner. S.
23. Förvalta bostäder. Ju.
24. Svensk alkoholpolitik – en strategi för framtiden. S.
25. Svensk alkoholpolitik – bakgrund och nuläge. S.
26. Att förebygga alkoholproblem. S.
27. Vård av alkoholmissbrukare. S.
28. Kvinnor och alkohol. S.
29. Barn – Föräldrar – Alkohol. S.
30. Vallagen. Ju.
31. Vissa mervärdeskattefrågor III – Kultur m.m. Fi.
32. Mycket Under Samma Tak. C.
33. Vandelns betydelse i medborgarskapsärenden, m.m. Ku.
34. Tekniskt utrymme för ytterligare TV-sändningar. Ku.
35. Vår andes stämma – och andras. Kulturpolitik och internationalisering. Ku.
36. Miljö och fysisk planering. M.
37. Sexualupplysning och reproduktiv hälsa under 1900-talet i Sverige. UD.
38. Kvinnor, barn och arbete i Sverige 1850-1993. UD.
39. Gamla är unga som blivit äldre. Om solidaritet mellan generationerna. Europeiska äldreåret 1993. S.
40. Långsiktig strålskyddsforskning. M.
41. Ledighetslagstiftningen – en översyn. A.
42. Staten och trossamfunden. C.
43. Uppskattad sysselsättning – om skatternas betydelse för den privata tjänstesektorn. Fi.
44. Folkbokföringsuppgifterna i samhället. Fi.
45. Grunden för livslångt lärande. U.
46. Sambandet mellan samhällsekonomi, transfereringar och socialbidrag. S.
47. Avveckling av den obligatoriska anslutningen till studentkårer och nationer. U.
48. Kunskap för utveckling + bilagedel. A.
49. Utrikessekretessen. Ju.
50. Allemanssparandet - en översyn. Fi.
51. Minne och bildning. Museernas uppdrag och organisation + bilagedel. Ku.
52. Teaterns roller. Ku.
53. Mästarbrev för hantverkare. Ku.
54. Utvärdering av praxis i asylärenden. Ku.
55. Rätten till ratten - reformerat bilstöd. S.
56. Ett centrum för kvinnor som våldtagits och misshandlats. S.
57. Beskattning av fastigheter, del II - Principiella utgångspunkter för beskattning av fastigheter m.m. Fi.
58. 6 Juni Nationaldagen. Ju.
59. Vilka vattendrag skall skyddas? Principer och förslag. M.
59. Vilka vattendrag skall skyddas? Beskrivningar av vattenområden. M.
60. Särskilda skäl - utformning och tillämpning av 2 kap. 5 § och andra bestämmelser i utlänningslagen. Ku.
61. Pantbankernas kreditgivning. N.
62. Rationaliserad fastighetstaxering, del I. Fi.
63. Personnummer - integritet och effektivitet. Ju.
64. Med raps i tankarna? M.
65. Statistik och integritet, del 2 - Lag om personregister för officiell statistik m.m. Fi.
66. Finansiella tjänster i förändring. Fi.
67. Räddningstjänst i samverkan och på entreprenad. Fö.
68. Otillbörlig kurspåverkan och vissa insiderfrågor. Fi.

Statens offentliga utredningar 1994

Kronologisk förteckning

69. On the General Principles of Environment Protection. M.
70. Inomkommunal utjämning. Fi.
71. Om intyg och utlåtanden som utfärdas av hälso- och sjukvårdspersonal i yrkesutövningen. S.
72. Sjukpenning, arbetsskada och förtidspension - förutsättningar och erfarenheter. S.
73. Ungdomars välfärd och värderingar - en undersökning om levnadsvillkor, livsstil och attityder. C.
74. Punktskatterna och EG. Fi.
75. Patientskadelag. C.
76. Trade and the Environment - towards a sustainable playing field. M.
77. Tillvarons trösklar. C.
78. Citytunneln i Malmö. K.
79. Allmänhetens bankombudsman. Fi.
80. Iakttagelser under en reform - Lägesrapport från Resursberedningens uppföljning vid sex universitet och högskolor av det nya resurstilldelningssystemet för grundläggande högskoleutbildning. U.
81. Ny lag om skiljeförfarande. Ju.
82. Förstärkta miljöinsatser i jordbruket - svensk tillämpning av EG:s miljöprogram. Jo.
83. Övergång av verksamheter och kollektiva uppsägningar. EU och den svenska arbetsrätten. A.
84. Samvetsklausul inom högskoleutbildningen. U.
85. Ny lag om skatt på energi. En teknisk översyn och EG-anpassning.
    - Motiv. Del I.
    - Författningstext och bilagor. Del II. Fi.
86. Teknologi och vårdkonsumtion inom sluten somatisk korttidsvård 1981-2001. S.
87. Nya tidpunkter för redovisning och betalning av skatter och avgifter. Fi.
88. Mervärdesskatten och EG. Fi.
89. Tullagstiftningen och EG. Fi.
90. Kart- och fastighetsverksamhet - finansiering, samordning och författningsreglering. M.
91. Trafiken och koldioxiden - Principer för att minska trafikens koldioxidutsläpp. K.
92. Miljözoner för trafik i tätorter. K.
93. Levande skärgårdar. Jo.
94. Dagspressen i 1990-talets medielandskap. Ku.
95. En allmän sjukvårdsförsäkring i offentlig regi. S.
96. Följdlagstiftning till miljöbalken. M.
97. Reglering av vattenuttag ur enskilda brunnar. M.
98. Beskattning av förmåner. Fi.
99. Domaren i Sverige inför framtiden - utgångspunkter för fortsatt utredningsarbete. Del A+B. Ju.

Statens offentliga utredningar 1994

Systematisk förteckning

Statsrådsberedningen

Om kriget kommit... Förberedelser för mottagande av militärt bistånd 1949-1969 + Bilagedel. [11]

Justitiedepartementet

Vapenlagen och EG [4]
Kriminalvård och psykiatri. [5]
Års- och koncernredovisning enligt EG-direktiv. Del I och II. Ju. [17]
Förvalta bostäder. [23]
Vallagen. [30]
Utrikessekretessen. [49]
6 Juni Nationaldagen. [58]
Personnummer - integritet och effektivitet. [63]
Ny lag om skiljeförfarande. [81]
Domaren i Sverige inför framtiden - utgångspunkter för fortsatt utredningsarbete. Del A+B. [99]

Utrikesdepartementet

Historiskt vägval – Följderna för Sverige i utrikes- och säkerhetspolitiskt hänseende av att bli, respektive inte bli medlem i Europeiska unionen. [8]
Anslutning till EU – Förslag till övergripande lagstiftning. [10]
Suveränitet och demokrati + bilagedel med expertuppsatser. [12]
Rena roller i biståndet – styrning och arbetsfördelning i en effektiv biståndsförvaltning. [19]
Sexualupplysning och reproduktiv hälsa under 1900-talet i Sverige. [37]
Kvinnor, barn och arbete i Sverige 1850-1993. [38]

Försvarsdepartementet

Räddningstjänst i samverkan och på entreprenad. [67]

Socialdepartementet

Mäns föreställningar om kvinnor och chefskap. [3]
Reformerat pensionssystem. [20]
Reformerat pensionssystem. Bilaga A.
Kostnader och individeffekter. [21]
Reformerat pensionssystem. Bilaga B.
Kvinnors ATP och avtalspensioner. [22]
Svensk alkoholpolitik – en strategi för framtiden. [24]
Svensk alkoholpolitik – bakgrund och nuläge. [25]
Att förebygga alkoholproblem. [26]
Vård av alkoholmissbrukare. [27]
Kvinnor och alkohol. [28]
Barn – Föräldrar – Alkohol. [29]
Gamla är unga som blivit äldre. Om solidaritet mellan generationerna. Europeiska äldreåret 1993. [39]
Sambandet mellan samhällsekonomi, transfereringar och socialbidrag. [46]
Rätten till ratten - reformerat bilstöd. [55]
Ett centrum för kvinnor som våldtagits och misshandlats. [56]
Om intyg och utlåtanden som utfärdas av hälso- och sjukvårdspersonal i yrkesutövningen. [71]
Sjukpenning, arbetsskada och förtidspension - förutsättningar och erfarenheter. [72]
Teknologi och vårdkonsumtion inom sluten somatisk korttidsvård 1981-2001. [86]
En allmän sjukvårdsförsäkring i offentlig regi. [95]

Kommunikationsdepartementet

På väg. [15]
Citytunneln i Malmö. [78]
Trafiken och koldioxiden - Principer för att minska trafikens koldioxidutsläpp. [91]
Miljözoner för trafik i tätorter. [92]

Finansdepartementet

Ändrad ansvarsfördelning för den statliga statistiken. [1]
Sverige och Europa. En samhällsekonomisk konsekvensanalys. [6]
JIK-metoden, m.m. [13]
Vissa mervärdeskattefrågor III – Kultur m.m. [31]
Uppskattad sysselsättning – om skatternas betydelse för den privata tjänstesektorn. [43]
Folkbokföringsuppgifterna i samhället. [44]
Allemanssparandet - en översyn. [50]
Beskattning av fastigheter, del II - Principiella utgångspunkter för beskattning av fastigheter m.m. [57]
Rationaliserad fastighetstaxering, del I. Fi. [62]
Statistik och integritet, del 2 - Lag om personregister för officiell statistik m.m. [65]
Finansiella tjänster i förändring. [66]
Otillbörlig kurspåverkan och vissa insiderfrågor. [68]
Inomkommunal utjämning. [70]
Punktskatterna och EG. [74]
Allmänhetens bankombudsman. [79]
Ny lag om skatt på energi. En teknisk översyn och EG-anpassning. - Motiv. Del I. - Författningstext och bilagor. Del II. [85]
Nya tidpunkter för redovisning och betalning av skatter och avgifter. [87]
Mervärdesskatten och EG. [88]
Tullagstiftningen och EG. [89]
Beskattning av förmåner. [98]

Statens offentliga utredningar 1994

Systematisk förteckning

Utbildningsdepartementet

Grunden för livslångt lärande. [45]
Avveckling av den obligatoriska anslutningen till studentkårer och nationer. [47]
Iakttagelser under en reform – Lägesrapport från Resursberedningens uppföljning vid sex universitet och högskolor av det nya resurstilldelningssystemet för grundläggande högskoleutbildning. [80]
Samvetsklausul inom högskoleutbildningen. [84]

Jordbruksdepartementet

Förstärkta miljöinsatser i jordbruket – svensk tillämpning av EG:s miljöprogram. [82]
Levande skärgårdar. [93]

Kulturdepartementet

Förnyelse och kontinuitet – om konst och kultur i framtiden. [9]
Vandelns betydelse i medborgarskapsärenden, m.m. [33]
Tekniskt utrymme för ytterligare TV-sändningar. [34]
Vår andes stämma – och andras.
Kulturpolitik och internationalisering. [35]
Minne och bildning. Museernas uppdrag och organisation + bilagedel. [51]
Teaterns roller. [52]
Mästarbrev för hantverkare. [53]
Utvärdering av praxis i asylärenden. [54]
Särskilda skäl – utformning och tillämpning av 2 kap. 5 § och andra bestämmelser i utlänningslagen. [60]
Dagspressen i 1990-talets medielandskap. [94]

Näringsdepartementet

Pantbankernas kreditgivning. [61]

Arbetsmarknadsdepartementet

Ledighetslagstiftningen – en översyn [41]
Kunskap för utveckling + bilagedel. [48]
Övergång av verksamheter och kollektiva uppsägningar. EU och den svenska arbetsrätten. [83]

Civildepartementet

Kommunerna, Landstingen och Europa. + Bilagedel. [2]
Konsumentpolitik i en ny tid. [14]
Kvalitet i kommunal verksamhet – nationell uppföljning och utvärdering. [18]
Mycket Under Samma Tak. [32]
Staten och trossamfunden. [42]
Ungdomars välfärd och värderingar – en undersökning om levnadsvillkor, livsstil och attityder.]73]
Patientskadelag. [75]
Tillvarons trösklar. [77]

Miljö- och naturresursdepartementet

EU, EES och miljön. [7]
Skoterkörning på jordbruks- och skogsmark. Kartläggning och åtgärdsförslag. [16]
Miljö och fysisk planering. [36]
Långsiktig strålskyddsforskning. [40]
Vilka vattendrag skall skyddas? Principer och förslag. [59]
Vilka vattendrag skall skyddas? Beskrivningar av vattenområden. [59]
Med raps i tankarna? [64]
On the General Principles of Environment Protection. [69]
Trade and the Environment – towards a sustainable playing field. [76]
Kart- och fastighetsverksamhet – finansiering, samordning och författningsreglering. [90]
Följdlagstiftning till miljöbalken. [96]
Reglering av vattenuttag ur enskilda brunnar. [97]

The independence of the judiciary shall be guaranteed by the State and enshrined in the Constitution or the law of the country. It is the duty of all governmental and other institutions to respect and observe the independence of the judiciary.
(från FN:s Basic Principles on the Independence of the Judiciary av år 1985)

Domaren skal noga pröfva Lagens rätta mening och grund, och ther efter döma; men ej theremot, efter egen godtycko. Landssed, som ej har oskiäl med sig, må han ock rätta sin dom efter, ther beskrifven lag ej finnes.
(1 kap. 11 § rättegångsbalken i 1734 års lag)

En god och beskedlig domare är bättre än god lag, ty han kan alltid laga efter lägligheten. Där en ond och orättvis domare är, där hjälper god lag intet, ty han vränger och gör dem orätt efter sitt sinne.
(Domarreglernas punkt 8)

Envar skall, när det gällller att
mot honom för brott, vvara b
inför en oavhängig ochh opar

FRITZES
Postadress: 106 47 Stockholm
Fax 08-20 50 21. Telefon 690 90 90

ISBN 91-38-13737-2
ISSN 0375-250X